

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**DARBE MAHKEME KARARLARI IŞIĞINDA
TÜRKİYE'DE AK PARTİ DÖNEMİNDE
ASKERİ VESAYET**

Yüksek Lisans Tezi

MURAT ÇİFTÇİ

İSTANBUL, 2019

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI

DARBE MAHKEME KARARLARI IŞIĞINDA
TÜRKİYE'DE AK PARTİ DÖNEMİNDE
ASKERİ VESAYET

Yüksek Lisans Tezi

MURAT ÇİFTÇİ

Tez Danışmanı: PROF. DR. ÇAĞRI ERHAN

İSTANBUL, 2019

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Tezin Adı:
Öğrencinin Adı Soyadı:
Tez Savunma Tarihi:

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu
_____ Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Ünvan, Ad ve SOYADI
Enstitü Müdürü
İmza

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu
onaylarım.

Ünvan, Adı ve SOYADI
Program Koordinatörü
İmza

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi
olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

_____ Jüri Üyeleri

_____ İmzalar

Tez Danışmanı
-
Prof. Dr. Çağrı ERHAN

Ek Danışman
-
Ünvan, Adı ve SOYADI

Üye
-
Ünvan, Adı ve SOYADI

ÖZET

DARBE MAHKEME KARARLARI IŞIĞINDA TÜRKİYE'DE AK PARTİ DÖNEMİNDE ASKERİ VESAYET

Murat Çiftçi

Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Çağrı Erhan

Kasım 2019, 194 Sayfa

Türkiye’de demokrasi sık sık gerçekleşen askeri darbeler ve verilen muhtıralarla sekteye uğramıştır. Çok partili hayata geçtikten sonra takribi olarak her on yılda bir askeri müdahaleler görülmüştür. Cumhuriyetin kuruluş basamağında aldıkları rolün gereği kendilerini devletin gerçek ve yegane sahibi olarak nitelendiren ve aynı zamanda rejimin ve sistemin koruyucusu olarak gören askerler için darbe, kötü gidişata dur demenin bir ifadesi olarak görülmüştür. 27 Mayıs darbesi ile başlayan, ardından 12 Mart muhtırası, 12 Eylül müdahalesi, 28 Şubat post-modern darbe ve 27 Nisan e-muhtıra ile Türk Silahlı Kuvvetleri doğrudan ya da dolaylı yoldan müdahalelerle Türkiye siyasetinde aktif bir rol oynamıştır. AK Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte, daha önce bozulmuş olan asker-sivil ilişkileri dengesi, demokratik devlet rejimine uygun hale getirilmeye başlanmıştır. AK Parti hükümetleri döneminde 2007 yılında yaşanan e-muhtıra olayı ve 15 Temmuz’da yaşanan darbe girişimi, askeri vesayet ile mücadelede dönüm noktası olmuştur. Bunun üzerine, AK Parti hükümetleri asker-sivil ilişkileri kapsamında sivilleşmeye yönelik demokratik adımlar atarak, askeri vesayetın sivil alandaki yaşam alanını daraltmıştır. Bu dönemde reformist bir tutum sergilenerek askerin sivil alandaki gücü minimize edilmiş ve ilk defa askeri darbelerle ilgili yargı yolu açılmıştır.

Ele alınmış olan bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonra ilk olarak, asker-sivil ilişkileriyle ilgili temel kavramlar, Huntington’un kuramsal yaklaşımı ve bazı ülkelerin kalıpları ele alınarak çalışmaya yön verilmiştir. Sonraki bölümde, Osmanlı’dan günümüze doğru ordu ile siyaset arasındaki ilişkiler ve askeri vesayetın nasıl tesis edildiği kısa bir şekilde ele alınarak, askerin siyaset alanına doğru nasıl evirildiği gözlemlenmiştir. Son iki bölümde ise, AK Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte asker-sivil ilişkileri kapsamında Türkiye’deki askeri vesayet sisteminde önemli kırılmalar meydana gelmiş ve demokratikleşme hamleleri görülmüştür. Özellikle Avrupa Birliği süreci, AK Parti’nin motivasyonu, anayasa değişiklikleri ve askerlerin darbe gerekçesiyle yargılanması ordu hükümet ilişkilerini önemli derecede değişime uğratmıştır. Bu çalışmanın amacı, 2002’de AK Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye’de asker-sivil ilişkisinin geçirdiği değişim ve dönüşümü incelemek ve bu minvalde darbelerle birlikte tesis edilmiş olan askeri vesayetın nasıl ortadan kalktığını incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Asker-Sivil, AK Parti, Türkiye Siyaseti, Askeri Vesayet, Darbeler

ABSTRACT

MILITARY TUTELAGE IN TURKEY DURING THE AK PARTY ERA IN LIGHT OF MILITARY JUNTA COURT DECISIONS

Murat Çiftçi

Global Politics and International Relations

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Çağrı Erhan

November 2019, 194 Pages

Democracy in Turkey has often been bypassed through frequent military coupes and memorandums. After the passage to multiparty democracy, military interventions occurred roughly once every decade. For the military, who viewed themselves as the guarantors and the true owners of the state, as well as defenders of the regime, these coupes were seen as a way of stopping negative trends. Directly or indirectly, the Turkish military played an active role in politics that started with the May 27th coupe, followed by the March 12th memorandum, September 12th coupe, the post-modern February 28th coupe, as well as the April 27th e-memorandum. With the reign of the AK Party, this distorted stance in the military started to be remedied to make it more harmonious with a democratic state model. The 2007 e-memorandum and July 15th coupe attempt has been turning points in the struggle against military tutelage during the AK Party administration. Following those, AK Party governments has taken democratic steps towards demilitarization in civil-military relations and constrained the living space of military tutelage in civilian life.

This study consists of five parts: After the introduction, the main direction of the study is given shape by main concepts in military-civilian relations, Huntington's conceptual approach, and patterns seen in some countries. The next chapter looks at late stage relations between the military and politics from the Ottoman empire to present day and how tutelage has been established and evolved is discussed here in a nutshell. In the last two chapters, important breaking points in the military tutelage system gave way and democratization maneuvers took place. The European Union accession process, AK Party's motivation, changes in constitution and soldiers being judged due to coupe attempts changed military-government relations to an important extent. The purpose of this study is to inspect the changes in military-civilian relations in Turkey since the AK Party's rise to power in 2002 and building on that, shed light on why the military tutelage that had been established through coupes was finally done away with.

Keywords: Military Civil, AK Party, Turkish Politics, Military Tutelage, Coups

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. ASKER-SİVİL İLİŞKİSİNE DAİR TEMEL KAVRAMLAR, KURAMLAR VE TARİHİ PERSPEKTİFLER.....	7
2.1 ASKER-SİVİL İLİŞKİSİ VE İLİŞKİYİ TANIMLAYAN TEMEL KAVRAMLAR.....	7
2.1.1 Asker Kavramı.....	7
2.1.2 Türkiye’de Askeri Vesayet Kavramı.....	7
2.1.3 Ordu Kavramı.....	9
2.1.4 Militarizm ve Pretoryenizm.....	9
2.1.5 Askerin (Ordunun) Siyasi Alana Müdahalesi ve Nedenleri.....	10
2.2 KURAMSAL AÇIDAN ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ.....	13
2.2.1 Mesleki Bakımından Askeri Subaylık.....	13
2.2.2 Huntington’un Kuramsal Yaklaşımı.....	14
2.2.3 Janowitz’in Kuramsal Yaklaşımı.....	16
2.3 ASKER – SİVİL İLİŞKİLERİ BAKIMINDAN ALMANYA, JAPONYA VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ.....	18
2.3.1 Almanya ve Japonya Kalıpları.....	18
2.3.2 Amerika Birleşik Devletleri Kalıbı.....	19
2.4 HUNTINGTON PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’DE ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ	20
3. AK PARTİ ÖNCESİ TÜRKİYE’DE ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ VE ASKERİ VESAYETİN TESİSİ	23
3.1 OSMANLI DÖNEMİNDE ORDU-SİYASET İLİŞKİLERİ.....	23
3.1.1 Tanzimat Dönemi.....	25
3.1.2 Birinci Meşrutiyet’ten İkinci Meşrutiyet’e (1876-1908).....	27
3.1.3 İkinci Meşrutiyet’ten Birinci Dünya Savaşı Sonuna(1908-1918)...	28
3.2 CUMHURİYET DÖNEMİNDE ORDU-SİYASET İLİŞKİLERİ.....	29
3.2.1 Terakki Perver Cumhuriyet Fırkasının Kurulması.....	32

3.2.2 İnönü ve Ordu, 1938-1945.....	33
3.2.3 Demokrat Parti'nin Kuruluşu.....	34
3.2.4 Demokrat Parti ve Ordu.....	35
3.3 AK PARTİ ÖNCESİ ASKERİ MÜDAHALELER.....	36
3.3.1 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi.....	36
3.3.2 Milli Birlik Komitesi'nin Kurulması.....	38
3.3.3 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası.....	39
3.3.4 12 Eylül Askeri 1980 Darbesi.....	40
3.3.5 Ordunun Sivil Hayata Müdahalesi.....	42
3.3.6 Askeri Müdahaleler ve Basın.....	43
3.3.7 Askeri Darbelerle Oluşturulan Vesayet Mekanizmaları.....	46
3.3.8 Necmettin Erbakan ve Post-modern Darbe.....	48
3.4 ASKERİ VESAYETİN KURUMSALLAŞMASI VE TESİS EDİLMESİ.....	51
3.4.1 Milli Güvenlik Kurulu ve Askeri Vesayetin Tesisi.....	51
3.4.2 Yüksek Askeri Şura.....	54
3.4.3 Genelkurmay Başkanlığı'nın Anayasal Konumu.....	55
3.4.4 Askeri Yargı.....	56
3.4.5 Savunma Harcamalarının Denetimsizliği.....	57
3.5 TURGUT ÖZAL VE SİVİLLEŞME.....	59
3.5.1 Birinci Özal Hükümeti ve Asker-Sivil İlişkileri.....	59
3.5.2 İkinci Özal Hükümeti ve Özal'ın Cumhurbaşkanlığı.....	61
4. AK PARTİ DÖNEMİNDE ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ VE ASKERİ VESAYETİN KIRILMA SÜRECİ	65
4.1 MİLLİ GÖRÜŞTEN MUHAFAZAKAR DEMOKRASİYE GİDEN YOL.....	65
4.1.1 Milli Görüş Perspektifinden AK Parti Muhafazakar Demokrat Perspektifine.....	66
4.1.2 Yeni bir Soluk Olarak AK Parti; Muhafazakar Demokrat.....	69
4.1.3 AK Parti'nin Erken Dönemlerindeki Genel Politikalarına Kısa bir Bakış.....	70

4.2 AK PARTİ DÖNEMİNDE ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ VE ASKERİ VESAYET SÜRECİ.....	72
4.2.1 AK Parti Döneminde Asker-Sivil İlişkileri (2002-2006);	
Gergin ve Sancılı Dönem.....	74
4.2.1.1 Irak İşgali ve Askerin Tutumu.....	75
4.2.1.2 Annan Planı ve Ordunun Tutumu.....	76
4.2.1.3 AK Parti ile Ordu Arasındaki Anlaşmazlık; Eğitim.....	77
4.2.1.4 Başörtüsü Konusu ve Ordunun Tavrı.....	78
4.2.1.5 Kürt Meselesi ve Ordunun Tutumu.....	79
4.2.1.6 Şemdinli Konusu.....	80
4.2.1.7 “Sarıkoz” Darbe Planı.....	80
4.2.1.8 Avrupa Birliği Uyum Paketleri Doğrultusunda Sivilleşmeye Yönelik Yasal Reformlar ve Askeri Vesayetın Zayıflaması.....	82
4.2.2 AK Parti Döneminde Asker-Sivil İlişkileri (2007-2013);	
Kriz Dönemi ve Askeri Vesayetın Kontrol Altına Alınması.....	89
4.2.2.1 Kuzey Irak Konusunda AK Parti Hükümeti ile Asker Arasındaki Gerilim.....	91
4.2.2.2 E-Muhtıra Krizi (27 Nisan 2007) ve Askeri Vesayete Karşı Sivil Hakimiyet.....	92
4.2.2.3 Ergenekon ve Balyoz Davaları (Kumpas Davaları).....	95
4.2.2.4 Yüksek Askeri Şura (YAŞ) Kararları.....	100
4.2.2.5 2010 Anayasa Referandumu ve Sonrasında TSK İç Hizmet Kanunlarıyla ilgili Yapılan Değişiklikler.....	101
4.2.3 AK Parti Döneminde Asker-Sivil İlişkileri (2013-2019);	
Askeri Vesayetın Ortadan Kalkması.....	104
4.2.3.1 17-25 Aralık Operasyonlarından 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne Giden Yol.....	105
4.2.3.2 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Sonrası; Sivilleşme ve Askeri Vesayetın Ortadan Kalkması.....	109

4.2.3.3 Asker-sivil ilişkileri Alanında Kanun Hükmünde	
Kararnameler ile Yapılan Bazı Değişiklikler.....	114
5. 12 EYLÜL DARBESİ, 28 ŞUBAT POST-MODERN VE 15 TEMMUZ	
DARBE GİRİŞİMİ İLE İDDİANAMELER	
VE MAHKEME KARARLARI.....	116
5.1 12 EYLÜL DARBESİ SÜRECİ, İDDİANAME VE	
MAHKEME KARARI.....	117
5.1.1 1980 Öncesi Türkiye'deki Sosyo-Ekonomik Durum.....	117
5.1.2 12 Eylül Darbesine Giden Süreç.....	118
5.1.3 12 Eylül Darbe Gerekçeleri.....	119
5.1.4 Darbe ve Sonrası.....	120
5.1.5 12 Eylül 1980 Darbesinin Siyasal ve Toplumsal Hayata	
Sosyolojik Açıdan Etkileri.....	122
5.1.6 12 Eylül Darbesi ile ilgili İddianame.....	123
5.1.7 12 Eylül Darbesi ile ilgili Mahkeme Kararı.....	126
5.2 28 ŞUBAT POST-MODERN DARBE SÜRECİ, İDDİANAME	
VE MAHKEME KARARI.....	127
5.2.1 28 Şubat Post-Modern Darbe Süreci Nasıl Başladı.....	127
5.2.2 28 Şubat Kararları.....	129
5.2.3 28 Şubat Sonrası Dönem.....	130
5.2.4 28 Şubat Sürecinin Siyasal ve Toplumsal Hayata Etkisi.....	131
5.2.5 28 Şubat Post-Modern Darbesi ile ilgili İddianame.....	134
5.2.6 28 Şubat Danasının Gerekçeli Karar ve Sonuç.....	136
5.3 15 TEMMUZ DARBE TEŞEBBÜSÜ SÜRECİ, İDDİANAME	
VE MAHKEME KARARLARI.....	138
5.3.1 15 Temmuz Darbe Teşebbüsü.....	138
5.3.2 15 Temmuz Darbe Girişiminin Çatı İddianamesi.....	140
5.3.3 15 Temmuz Darbe Girişimi Davalarıyla ilgili Kararlar.....	143
6. SONUÇ.....	146
KAYNAKÇA.....	151
EKLER.....	166

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ADD	:	Atatürkçü Düşünce Derneği
AİHM	:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKOM	:	Afet Koordinasyon Merkezi
AK Parti	:	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	:	Anavatan Partisi
AP	:	Adalet Partisi
ASELSAN	:	Askeri Elektronik Sanayii ve A.Ş.
Av	:	Avukat
AYM	:	Anayasa Mahkemesi
AYİM	:	Askeri Yüksek İdare Mahkemesi
BBP	:	Büyük Birlik Partisi
BÇG	:	Batı Çalışma Grubu
BM	:	Birleşmiş Milletler
CGP	:	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHF	:	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CMUK	:	Ceza Mahkemeleri Usul Kanunu
CIA	:	Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
Cum. Başk.	:	Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanlığı
ÇEK	:	Çocuk Esirgeme Kurumu
DGM	:	Devlet Güvenlik Mahkemeleri
Dz. Kuv. K.	:	Deniz Kuvvetleri Komutanlığı
DİSK	:	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları
DP	:	Demokrat Parti
DSP	:	Demokrat Sol Partisi
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı

DYP	:	Demokrat Yol Partisi
EMASYA	:	Emniyet-Asayiş-Yardımlaşma Protokolü
FETÖ	:	Fethullahçı Terör Örgütü
FP	:	Fazilet Partisi
GATA	:	Gülhane Askeri Tıp Akademisi
Gen.	:	General
Gn. Kur.	:	Genelkurmay
GÜT	:	Genç Ülkücüler Teşkilatı
HA	:	Harp Akademisi
HAVELSAN	:	Hava Elektronik Sanayii ve A.Ş.
HP	:	Halkçı Parti
HSYK	:	Hâkimler ve Savcılar Kurulu
Hv. Kuv. K.	:	Hava Kuvvetleri Komutanlığı
IDP	:	Islahatçı Demokrasi Partisi
İHL	:	İmam Hatip Liseleri
JGK	:	Jandarma Genel Komutanlığı
JİTEM	:	Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele
KHK	:	Kanun Hükmünde Kararnameler
KKK	:	Kara Kuvvetleri Komutanlığı
KKTC	:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MADEN-İŞ	:	Türkiye Maden İşçileri Sendikası
MASAK	:	Mali Suçları Araştırma Kurulu
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MÇP	:	Milliyetçi Çalışma Partisi
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
MGK	:	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	:	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	:	Milli İstihbarat Teşkilatı
MNP	:	Milli Nizam Partisi
MP	:	Millet Partisi
MSB	:	Milli Savunma Bakanlığı
MSP	:	Milli Selamet Partisi

NATO	:	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OHAL	:	Olağanüstü Hal
Ora.	:	Oramiral
Org.	:	Orgeneral
PKK	:	Kürdistan İşçi Partisi
POL-DER	:	Polis Derneği
RG	:	Resmi Gazete
ROKETSAN	:	Roket Sanayii ve Ticaret A.Ş.
RP	:	Refah Partisi
SAT	:	Sualtı Taarruz Grup Komutanlığı
SHP	:	Sosyal Demokrat Halkçı Partisi
SODEP	:	Sosyal Demokrasi Partisi
SP	:	Saadet Partisi
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
SSDF	:	Savunma Sanayi Destekleme Fonu
STK	:	Sivil Toplum Kuruluşları
TAI	:	Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş.
TBKP	:	Türkiye Birleşik Komünist Partisi
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
TCK	:	Türk Ceza Kanunu
TDV	:	Türk Diyanet Vakfı
TESK	:	Türkiye Esnaf ve Sanatçılar Konfederasyonu
THK	:	Türk Hava Kurumu
TİSK	:	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TMK	:	Türk Medeni Kanunu
TMSF	:	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOBB	:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TRT	:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
TSKGB	:	Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı
TSKGV	:	Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı

UNESCO	:	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
ÜOB	:	Ülkü Ocakları Birliği
ÜOD	:	Ülkü Ocakları Derneği
YAŞ	:	Yüksek Askeri Şura
YÖK	:	Yükseköğretim Kurulu
Yzb.	:	Yüzbaşı

1. GİRİŞ

Orduların ortaya çıkış gayeleri toplumun kendini savunması veya diğer farklı topluluklarla mücadele etmesinden kaynaklandığı öne sürülebilir. Bu nedenle, orduların gelişimi ve modernleşmesi, toplumların hayatlarındaki değişim ve gelişim unsurlarıyla doğru orantılı olarak gerçekleşmiştir. Tarih boyunca ordular, kuruluşundan bugüne dek pek çok konuda ve alanda belli başlı reformlar yaşamışlardır. Bu yaşanan reformlar arasında en önemlisi ise “modern orduların” oluşumu ve ortaya çıkışıdır. Modern orduların oluşmasıyla birlikte askerlik ve subaylık sisteminin profesyonelleşmesi devlet sistemi içerisinde farklı tartışmaları ve konuları da beraberinde getirmiştir. Profesyonel olarak askerlik mesleği, günümüzde modern devlet anlayışının bir tasarımı olarak görülmektedir. Modern devlet anlayışlarında ordu kurumu, diğer kurumlara nazaran daha uzmanlaşmış ve aynı zamanda görev alanı sınırlandırılarak sivil denetim altında olan bir kurumdur. Bununla birlikte, Huntington’a (2004, ss.9-14) göre, “profesyonel subaylık” mesleği, modern devlet anlayışlarının özgün bir simgesi haline gelmiştir.

19. yüzyılda Türkiye’nin modernleşme sürecine girmesinin ardından, kurumlar arasında ordu en erken modernleşen kurumlardan biri olarak görülmektedir. Modernleşme süreci ile birlikte ordu, toplum üzerinde önemli tasavvurlarda bulunarak yol gösterici liderliğini öne sürmüştür. Ordunun bu tutum ve davranışından dolayı Türkiye’deki siyasal ve toplumsal alanlar doğrudan ve yahut dolaylı bir şekilde etkilenmiştir. Bu durumun en bariz görüldüğü yeri kuşkusuz siyaset alanıdır. Ordunun siyaset kurumuyla olan ilişkisinden dolayı, siyasi ve toplumsal alanlardaki çalışmaların, işleyişlerin ve sorumlulukların düzenlenmesinde ve şekillenmesinde etkin bir role sahip olduğu görülebilir. Türkiye’de ordunun siyasi alana müdahil olma durumu Osmanlı’nın son dönemleriyle birlikte görülmeye başlanmıştır. Aynı zamanda ordunun siyasi alana müdahale durumları cumhuriyet ilan edildikten sonra da devam etmiştir. Ordunun bu müdahaleci anlayışının Türkiye siyasetinde vuku bulması Türk demokrasi tarihini de zaman zaman sekteye uğratmıştır.

Türkiye’nin siyasal hayatını şekillendiren unsurlardan biri de kuşkusuz ki askeri darbeler ve ordunun siyasi alanla ilgili tasavvurlarıdır. Siyasal hayatın neredeyse her döneminde, askerin darbe tehdidi ya da eğilimi, hükümetlerin düşünce dünyalarının bir köşesinde yer

bulmuştur. Darbelerin gerçekleşmesi ve sonuçları, sadece anayasayı çiğneyerek demokrasiye zarar vermekle yetinmiyor, aynı zamanda toplumun kodlarıyla oynayarak insanlığa karşı bir suç işleme boyutuna da neden olmaktadır. Bu yüzden, darbe süreçlerinde yaşanan hadiseler göz önünde bulundurulduğunda, insanlık onurunu zedeleyici ve aşağılayıcı tutumlarla sıkça karşılaşmıştır.

Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçildikten sonra yaşanan 27 Mayıs müdahalesi ile demokratik rejim ciddi bir şekilde zarar görmüştür. Türkiye’de klasik darbe manasında başlangıç sayılan 27 Mayıs müdahalesinden sonra yeni bir anayasa inşa edilmiş ve yeniden çok partili hayatın olmazsa olmaz unsurlarından biri olan seçimler gerçekleşmiştir. Lakin bu demokrasi serüveni çok fazla sürmeden yaklaşık on yıl sonra 12 Mart 1971 muhtırasıyla, asker siyasi alana tekrardan müdahalede bulunmuştur. Bu muhtırayla birlikte “bu elbise bize bol geliyor” anlayışıyla hareket edilerek 1961 Anayasası değiştirilmiştir (Öymen 2007). Bu muhtıradan sonra 12 Eylül 1980 tarihine geldiğimizde ise Türkiye’de bir klasik darbe daha gerçekleştiğini görüyoruz. Ordunun bu müdahalesiyle demokratik rejim rafa kaldırılmış; yasama, yürütme ve yargı erkleri ordunun elinde toplanarak tekrar bir yeni anayasa yapım sürecine girilmiştir. 12 Eylül darbesi, demokratik rejim ve mevcut siyasal düzeni rafa kaldırılmasıyla birlikte aynı zamanda toplum üzerinde derin sancılar, acılar ve kalıcı izlerin oluşmasına da neden olmuştur. Askerin bu tutum ve davranışları, toplumun ordunun siyasi alana müdahalesine karşı eleştirel ve sert bir tutumun meydana gelmesine neden olmuştur. Bu süre zarfı içinde askerin müdahaleleriyle birlikte siyasi ve toplumsal alanlarda askeri vesayet anlayışı inşa edilmiştir. Özellikle 27 Mayıs darbesiyle birlikte vesayet kurumlarının oluşumu ve ardından 12 Eylül darbesi ile gerek kurumsal açıdan gerekse fikirsel açıdan askeri vesayet tam manasıyla tesis edilmiştir.

12 Eylül darbesinden sonra 28 Şubat 1997’ye gelindiğinde, ordu bu kez “post-modern” adını kullanarak bu kavram adı altında darbe vuku bulmuştur. 28 Şubat’ta gerçekleşen “post-modern” müdahale ile asker Milli Güvenlik Kurulu’nda alınan kararlar ve verilen bildiri doğrultusunda hükümeti demokratik rejimlere uymayan bir tutum ile değiştirerek siyasi alanın içine dâhil olmuştur. 28 Şubat post-modern darbesi ile alınan kararlar ve uygulamalar Türkiye siyasetini derinden etkilemiş ve toplumda aksi bir sonuç ortaya çıkararak AK Parti’nin seçimlerde zafer kazanmasının nedenlerinden biri olmuştur.

27 Nisan 2007 tarihine gelindiğinde ise, Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı adaylığından dolayı ordu bu kez kendi internet sitesinden e-muhtıra diye adlandırılan girişimi ile AK Parti hükümetine bazı uyarılarda bulunmuştur. Askerin bu tavır ve tutumu ile kendisini sadece devletin bir kurumu olarak göstermemiştir, aynı zamanda siyasi alana müdahale edebileceği bir aktör olarak da göstermiştir. Askerin e-muhtıra vermesinin ardından 15 Temmuz 2016 tarihinde bu kez ordu içinde yer alan Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) adı altında hareket eden askerlerin hükümete ve demokratik rejime müdahale girişimi gerçekleşmiştir. AK Parti hükümetleri döneminde yaşanan bu gelişmeler, askeri vesayet ve asker-sivil ilişkileri konularında yasal düzenlemelere ve tartışmalara da neden olmuştur.

Birçok ülkede akademik alanda yapılan bazı araştırmaların konusu olan askeri vesayet, asker-sivil ilişkileri, ordunun demokratik kontrolü ve askeri müdahaleler gibi konular gündemde devamlı yer almıştır. Türkiye'de ise bu konular devamlı tazeliğini korumuş ve gündemde yer edinmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran ve şekillendiren kadroların asker kökenli olması, rejimin bekçiliğini üstlenmesi ve sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin darbelerle siyaset alanına sıkça müdahil olması güçlü bir askeri vesayet yapısını oluşturmuştur. Böylece askeri vesayet toplum tarafından içselleştirilerek, devletin işleyişinin doğal bir parçası olarak görülmüştür. AK Parti iktidara geldiğinde, hükümetin ajandasında yer alan temel konulardan birisi de asker-sivil ilişkileri konusuydu. Dönemin Başbakan'ı Recep Tayyip Erdoğan dengeli ve kontrollü bir şekilde askeri vesayet konusunun üzerine giderek, bir takım düzenlemeler gerçekleştirmiştir. 2002 yılından sonra askeri vesayet üzerine gidilmesi ve askeri vesayet kavramının biçim değiştirmesi iki dinamik üzerinden açıklanabilir. Birincisi 'içsel güç' olarak toplumun ciddi bir desteğini arkasına almış, kararlı ve motivasyonu kuvvetli olan AK Parti'nin iktidara gelişidir. İkincisi ise 'dışsal güç' olarak Avrupa Birliği süreci ve sonrasında yapılan reformlardır.

2000'li yıllarda Türkiye'de bilhassa Avrupa Birliği'nin çizmiş olduğu konular çerçevesinde asker-sivil ilişkileri yeni bir boyut kazanmış, askeri vesayet ile ilgili kırımlar başlamış ve AB'nin belirlemiş olduğu norm ve standartlara uygun bir şekilde asker-sivil ilişkileriyle ilgili yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. AK Parti döneminde asker-sivil ilişkileri çerçevesinde gerçekleştirilen AB uyum yasaları, kurumsal düzenlemeler ve demokratikleşmeyi hedefleyen belli başlı reformlar,

Türkiye’de öğrenilmiş bir kültür haline gelen askeri vesayetlin direncini kırmayı başarmıştır. AK Parti’nin, 2007 yılında askeri vesayetlin sembollerinden biri olan 27 Nisan askeri e-muhtıraya karşı kararlı dik duruşu, kuvvetli motivasyonu ve cumhurbaşkanlığı seçiminde geri adım atmaması, asker-sivil ilişkilerinde birtakım ezberlerin bozulmasına sirayet etmiştir. Aynı zamanda, o dönem Balyoz ve Ergenekon davaları olarak bilinen lakin sonrasında FETÖ tarafından “kumpas davaları”¹ şeklinde karar getirilen bu dava süreçlerinde (Akdoğan, 2016), askerlerin yargılanıp mahkum edilmesi asker-sivil ilişkilerinin dönüm noktalarından biri olmuştur. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın YAŞ kararlarına müdahil olması, sivilleşmeyi ön planda tutan reformların gerçekleşmesi ve 2010 referandumu ile darbecilerin yargılanma yolunun açılması askeri vesayeti daha da güçsüz bir hale getirmiştir.

15 Temmuz 2016’da TSK içine sızmış olan FETÖ üyelerince darbe girişimi gerçekleşmiştir. Bu girişimin ardından hem askerin sivil alanda denetimini arttıran önemli düzenlemeler gerçekleşmiş hem de asker-sivil ilişkileri konusu tekrardan tartışılmaya başlanmıştır. Bu yüzden son yıllarda askeri vesayet ve asker-sivil ilişkileri konuları incelendiğinde, AK Parti hükümetlerinin asker-sivil ilişkileri kapsamında sivilleşmeye yönelik demokratik adımlar attığını ve bununla birlikte askerin sivil alandaki yaşam alanını daralttığını görüyoruz. Bu dönemde reformist bir tutum sergilenerek askerin sivil alandaki gücü minimize edilmiş ve aynı zamanda askeri darbelerle ilgili yargılamaların yolu açılmıştır.

Ele alınmış olan bu çalışmada ilk olarak; askeri vesayet ve asker-sivil ilişkileri konularıyla ilgili temel kavramlar, Huntington’un kuramsal yaklaşımı ve bazı ülkelerin kalıpları karşılaştırılarak önemli konular ele alınacaktır. Burada daha çok teorik yaklaşımların uygulamadaki durumları ve örnekleri incelenerek Japonya, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri’ndeki asker-sivil ilişkileriyle ilgili kuramsal yaklaşımlar ele alınmıştır. Sonraki bölümde, Osmanlı’nın son döneminden günümüze doğru ordu ve siyaset arasındaki ilişkiler kısa bir şekilde ele alınarak, askerin siyaset alanına doğru nasıl evirildiği tartışılacaktır. Aynı zamanda yakın siyasi tarihe doğru geldiğimizde, askeri

---

¹ Bkz. Sözcü Gazetesi, *Geç gelen adalet adalet değildir! SÖZCÜ, Ergenekon kumpası için böyle uyardı*, <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/gec-gelen-adalet-adalet-degildir-sozcu-ergenekon-kumpasi-icin-boyle-uyarmisti-5208781/>, [erişim tarihi 09.09.2019] ve Doğu Perinçek, *Balyoz Kumpası Çöktü Çatı Kumpası Tezgahta*, <https://www.aydinlik.com.tr/balyoz-kumpasi-coktu-cati-kumpasi-tezgahta>, [erişim tarihi 09.09.2019].

darbeler ve darbeler sonrasında askeri vesayetın nasıl ve ne şekilde tesis edildiği, Özal hükümetleri döneminde asker-sivil ilişkileri nasıl bir boyutta olduğu ele alınacaktır.

Son iki bölümde ise, AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte askeri vesayet konusunda önemli kırılmalar meydana gelmiş ve demokratikleşme hamleleri görülmüştür. Avrupa Birliği (AB) süreci ve anayasa değişiklikleriyle asker ile hükümet ilişkileri önemli derecede değişime uğramıştır. Bu minvalde, 2002-2019 yılları arasında asker-sivil ilişkileri ilgili temel konular, AK Parti'nin sivilleşmeye yönelik atmış olduğu yasal adımlar ve askeri vesayetın nasıl zayıflatıldığına dair temel politikalar ele alınacaktır. Sonuçtan önceki bölümde ise, Türkiye siyasetinde yaşanmış olan askeri darbeler ve muhtıralar ele alınarak, bunların nasıl ve hangi zeminde yapıldığı ve de ne gibi sonuçlar ortaya çıkardığı incelenecektir. Özellikle bu darbelerin yasal zemine taşınarak yani yargılanma süreçlerine doğru evrilmesiyle, Türkiye siyasetinde bir ilkin yaşandığı söz konusu olmuştur. Bu durum özellikle 12 Eylül ve 28 Şubat darbelerinin faillerinin yargılanmasıyla başlanmıştır. Ardından 15 Temmuz'da darbe teşebbüsünde bulunanlara yönelik yargılamalarla devam etmiştir. Çalışmamızda özellikle 12 Eylül müdahalesi, 28 Şubat darbesi ve 15 Temmuz darbe teşebbüsü ile ilgili mahkeme süreçleri ve kararları incelenerek, asker-sivil ilişkileri konusuna yeni bir boyut kazandıracaktır. Bu çalışmanın temel amacı, 2002'de AK Parti'nin iktidara gelerek gerçekleştirmiş olduğu yasal ve kurumsal düzenlemelerle askeri vesayeti zayıflatan politikalar çerçevesinde Türkiye'de askeri vesayetın geçirdiği değişim ve dönüşümü darbe mahkeme kararları ile ortaya koymaktır.

1.1 LİTERATÜR TARAMASI

Bu çalışma gerçekleştirilirken konuyla ilgili gerekli literatür taraması yapılmıştır ve asker-sivil ilişkiler konusunu ihtiva eden gerek yerli gerekse yabancı yazılı kaynaklar incelenmiştir. Konunun hassasiyetinden ötürü herhangi bir anket çalışması ya da biriyle mülakat yapılmamıştır. Çalışmada kullanılan veriler genel olarak yerli ve yabancı kitaplar, makaleler, gazeteler, dergiler, internet siteleri ve televizyon programlarından elde edilmiştir. Asker-sivil ilişkileri ve askeri vesayet ile ilgili veri elde edebilmek için akademik kitaplara sıklıkla başvurulmuştur. Öte yandan, bazı dönemlere ait kaynakların temini konusunda yaşanan sıkıntıyı, gazete ve internet sitesindeki veriler bertaraf etmiştir. Özellikle Türkiye'nin son dönemlerine doğru konular ele alındığında, bu dönemlerdeki gazete arşivleri ve internet sitelerindeki veriler dikkate alınmıştır. Bu da karşımıza şunu çıkarmaktadır; yapılan bu çalışmanın günümüz Türkiye'sinde askeri vesayet ve asker-sivil ilişkileri konularına ve tartışmalarına önemli katkılar sunabileceğidir.

Asker-sivil ilişkileri literatür çalışmasında, cumhuriyetin kuruluş yıllarında önemli rol sahiplenen ve sonrasında sistemin koruyucusu olarak kendini nitelendiren Türk Silahlı Kuvvetlerinin siyasi alana tesir olma hali ve bununla birlikte ortaya çıkan askeri vesayeti ve militarist kültürü dayatmaya yönelik rol ve işlevleri incelenmiştir. Çalışma konusunun başlığından da anlaşılacağı üzere, askeri darbelerle ilgili mahkeme kararları ve Türkiye'de asker-sivil ilişkileri çerçevesinde askeri vesayet incelenirken hem geçmişte yaşanan siyasi ve toplumsal konular hem de günümüzdeki sıcak gelişmeler doğrultusunda veriler elde edilmiştir. AK Parti hükümetleri döneminde gerçekleştirilen bazı yasal değişikliklerle askerin sivil alandaki vesayeti ortadan kaldırılmaya çalışılmış ve bununla birlikte 12 Eylül ve 28 Şubat post-modern gibi darbelerin faillerine yönelik yargılama süreçleri başlamıştır. Özellikle bu askeri darbelerle ilgili mahkeme kararları ve zabitleri incelenerek bu çalışmanın önemli bilgi kaynakları olmuştur. Bu çalışma ile Türkiye'de ilk defa tüm darbe mahkeme kararları ele alınarak bu doğrultuda askeri vesayet ve asker-sivil ilişkileri incelenmiştir.

2. ASKER - SİVİL İLİŞKİSİNE DAİR TEMEL KAVRAMLAR, KURAMLAR VE TARİHİ PERSPEKTİFLER

2.1 ASKER-SİVİL İLİŞKİSİ VE İLİŞKİYİ TANIMLAYAN TEMEL KAVRAMLAR

Tarih boyunca tüm toplumlarda itibar gören güç kavramı, asker kelimesiyle daha bir anlam kazanmıştır. Görev ve vazifesi; devleti ve vatandaşlarını her türlü iç ve dış tehlikelere karşı korumak olan ordu, zaman zaman bu gücünü suistimal etmiştir. İnsani güç, eğitim ve ekonomik parametreler gibi kavramlar bir araya geldiği zaman karşı konulamaz bir güç ortaya çıkmaktadır. Bu güç bazen haddini ve sınırlarını aşabilmektedir. Öyle ki ordu; alt kurumu olduğu devletin bile idaresine yön vermek isteyebilir. Vesayet adı verilen bu düşünce yapısı özellikle Türk ordusunda her zaman mevcut olmuştur. Türkiye’de ordu, edindiği askeri ve ekonomik güçle toplumu ve devleti yönlendirme isteğini her zaman göstermiştir. Aşağıdaki bölümlerde Türk ordusunun gücünü kullanırken vesayete dönüştüğü, kendini üstün tutarak, sivil alana müdahale etme gerekçeleri ve şekilleri anlatılmaktadır.

2.1.1 Asker Kavramı

Asker denildiğinde insanların aklına ilk gelen kavram güç olmaktadır. Asker tarihin ilk dönemlerinden beri gücü simgeler. Devletin kurallarını, kanunlarını uygulayabilmek için elinde bulundurduğu yapı organizasyonu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tarihin ilk dönemlerine bakıldığı zaman gücü elinde bulunduran kişi toplum tarafından en sayı duyulan kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir devletin her türlü iç ve dış düşmana karşı olan mücadelesinde askeri organizasyonlar önem teşkil etmektedir. İç ve dış düşmanlarla mücadeleye girmenin sonucu olarak ordu ve asker kavramı ortaya çıkmıştır.

2.1.2 Türkiye’de Askeri Vesayet Kavramı

Vesayet kelimesi vasi kökünden gelir.² Vasi; bir ölünün vasiyetini yerine getirmeye memur edilen veya bir yetimin, akılca yetersiz olan kimsenin malını/işini, idare eden

---

² Bakz. Mustafa Hacimustafaogulları, 24 Şubat 2010, <https://asder.org.tr/yazarlarimizin-makaleleri/1249-askeri-vesayet,-siyasi-vesayet,-merkezi-vesayet>, [erişim tarihi 12.09.2019]

kimse anlamına gelmektedir (Hacımustafaoğulları 2010). Görüldüğü gibi vesayet kavramını siyasi devlet düzeni ile ilişkilendirdiğimiz zaman ortaya hiç de hoş bir anlam çıkmamaktadır. Askeri vesayet kavramı da tam olarak bu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Askerler sivil idareye güvenmediği için kendilerini hep onların vasileri zannetmişlerdir. Belki de belli aralıklarla yönetime el koyma istekleri bu anlayıştan geliyordu

Steven Cook, Türkiye’de ki Silahlı Kuvvetler Yapısını, yönetmeden hükmeden ordular olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda Ümit Cizre’nin Cook’un kitabına yazdığı önsöz metninde asker ile ilgili şu cümlelere yer vermiştir:

Silahlı kuvvetler siyasete her vesileyle açıkça müdahale ederek otoriter eğilimlerini açığa vurmasalar bile, parlamenter sistemin, sivil siyasal aktörlerin üstünde bir yerde konuşlanmışlardır. Dolayısıyla siyaseti ve toplumu şekillendirebilme iktidarı mevcuttur. Bunun anlamı şudur: Bu ülkelerin silahlı kuvvetleri, farklı dozlarda da olsa siyasetin temel paradigmasını yani ‘oyunun kurallarını’ bizzat tayin edecek bir konumdadır.³

Ülkelerin içinde bulunduğu askeri vesayet kendi iç dinamiklerine göre belli nedenlere dayanmaktadır. Tarihsel neden olarak Cumhuriyeti kuran kişilerin asker kökenli olması gösterilebilir. İçinden geçilen zor dönemde ordunun milleti buhrandan kurtarması, zor dönemde güvenilecek tek kurumun ordu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu duygudan beslenen ordu sonraki yıllarda da memleketteki her kriz durumunda kendisine vazife edinmiştir. İdeolojik neden olarak da askerlerin sivillere karşı hiçbir zaman tam anlamı ile güvenememesi gelmektedir. Asker her dönem kendisini sivil iktidardan özerk olarak görmüştür. Faaliyetleri ve bütçelerinin denetlenebilir olması sivil iktidara karşı olan davranışlarının sertleşmesine sebep olmuştur. Ülkemiz tarihine bakıldığında zaman seçimler yapılmış ve sonucunda belli bir zümre iktidara gelmiştir. Fakat iktidardaki grup yetkiyi tek başına elinde bulunduramamıştır. Bazen silahlı kuvvetler, bazen dini bir grup bu gücü iktidar ile paylaşmak istemiştir.⁴ İktidarın aldığı kararı kendi çıkarlarına ters gören Silahlı Kuvvetler, sözlü veya fiili hamlelerde bulunarak yönetime müdahil olmuştur. İşte bu durum ülkemizdeki askeri vesayet ne denli kuvvetli olduğunu gözler önüne sermiştir. Cumhuriyet döneminde bürokrasinin aldığı kararlara askerlerin müdahalesi defalarca

³ Bkz. Alper Görmüş, <http://www.altust.org/2012/02/askeri-vesayet-kokeni-gelisimi-ve-bugunku-boyutlari/>, [erişim tarihi 12.09.219]

⁴ Bkz. Mehmet Tezkan, 25 Aralık 2013, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/mehmet-tezkan/askeri-vesayet-polis-vesayeti-1812633>, [erişim tarihi 12.09.2019]

tekrar etmiştir. Öyle ki belli dönemlerde hükümetler alacakları kararlara “asker ne der” korkusu ile karar vermişlerdir.

2.1.3 Ordu Kavramı

Ordu ve askerlik kavramının günümüzdeki haline gelmesi yıllar içinde birçok parametreye göre değişkenlik göstermiştir. İnsan gücü, stratejik adımlar, ekonomi bu parametrelerden sadece birkaçıdır. Tarihi süreçte ilk devlet yapılanmalarında eli silah tutan her erkek asker sayılırken günümüzde daha çok ordular profesyonel hale gelmiştir. Profesyonel orduda demokratik bir yapı mevcuttur. Eli tutan herkesin asker sayıldığı milis güçlerin olduğu dönemde ise sivil-asker ilişkileri gibi bir karmaşa söz konusu değildir. Çünkü ordunun kurumsal bir kimliği olmadığından; savaş dönemlerinde ön plana çıkan bir yapı olması ve sadece ihtiyaç halinde ortaya çıkmasından dolayı asker ve sivil iktidar sorunları görülmemiştir. Lakin 18. Yüzyıl Fransız Devrimi ile birlikte artık değişen bir dünya vardır. Güçlü teknolojik gelişmeler ve sanayinin ön plana çıkması ile ordu yapısı artık daha da fazla ön plana çıkmaya başlamıştır (Demir 2009, s.50). Ordular tarihsel süreç içerisinde ciddi değişimlere uğramıştır. 18. Yüzyıla kadar ulusal bir altyapısı olmayan ordular Fransız devriminin de etkisi ile daha duygusal ve daha milli yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortaya çıkan Milliyetçilik akımının etkisi ile aynı milletten ve aynı kültürden gelen insanların; ortak bir payda etrafında toplanan insanların oluşturduğu bir yapı haline gelen ordular; 19. Yüzyılın tarih sahnesine bu şekilde çıkmıştır (Akyürek, Koydemir, Atalay ve Bıçaksız 2014, s.7).

2.1.4 Militarizm ve Pretoryenizm

Ordunun kendi temel sorumluluk ve görevlerinden ayrılarak topluma ve siyasi işleyişe müdahale etmesi konusunda çeşitli kavramlar söz konusudur. Bunlardan biri de askeri bir yönetim tekniği olarak görülen “militarizm” kavramıdır. Militarizm, askeri anlayışın yöntemlerini sivil hayatın üzerinde tutarak her türlü askeri düşünceyi ve zihniyeti, duyguyu, tutum ve yargılama biçimlerini sivil hayatın her türlü noktasına aktaran bir düşünme sistemidir (Vagts 1959, s.14-16). Militarizm, silahlı gücü ön planda tutarak siyasi ve toplumsal hayatın her türlü alanını işgal edip askeri yöntemlerle hareket etmektedir. Topluma yön ve biçim vermeyi kendinde bir amaç olarak addeden militarizm, aynı zamanda pratikte bir toplumsal düzen olarak da görülmektedir. Bu durumun en önemli örneklerinden biri militarist rejimin uygulayıcılarından Almanya’da Hitler’in

görev aldığı dönemdir (Heywood 2011, s. 480). Burada askerin ya da ordunun tek başına hareket ederek kendi düşünce ve yöntemlerini benimsetmesi yeterli değildir. Aynı zamanda toplumsal alanın da askere ya da orduya olumlu bir şekilde tepkide bulunması gerekmektedir. Örneğin, askeri darbelerin en çok yaşandığı Latin Amerika’da toplumun nazarında askerin önemli bir prestiji veya saygınlığı söz konusu değildir ve ondan dolayı Latin Amerika ülkelerinin militarist bir yapıda değerlendirildiğini öne sürmek yanlış olur (Belge 2011, s. 165). Militarizmin yaşamını sağlayan en önemli unsurların başında militaristleşme prosesinde politik, toplumsal, entelektüel ve ekonomik düzlemde görünür bir onayın varlığı gerekmektedir (Meclis Araştırma Komisyonu Raporu 2012, s. 145).

Asker-sivil ilişkileri kapsamında ordunun sivil alana müdahale etmesinin başka bir tezahürü de “pretoryanizm”dir. Siyaset felsefesinde pretoryen müdahale kavramı tiranlık anlamını içerirken, günümüz modern siyaset literatüründe ise toplumsal alanı ilgilendiren konulara askeri müdahaleyi belirli kılan ve bir aktörün ya da liderin diktatörlüğünü desteklemeye dayalı anlamlarda kullanılmaktadır. Tarihsel olarak bu kavram ele alındığında, Robespierre, Cavaignac, I. ve II. Napolyon iktidarları pretoryen diktatörlük olarak görülmektedir (Duverger 2011, s. 33). Pretoryen rejimlerin en önemli dikkat çekici noktalarından biri de askerler yönetimi doğrudan devralmasalar dahi yürütme erki üzerinde hâkimiyetleri söz konusudur. Eğer bu hâkimiyetin zarara uğrandığı düşünülürse, ordunun müdahale durumu söz konusu olur (Erdoğan 2005, s. 740). Yakın tarihimizde ve günümüzde ordunun işlevini ön planda tutan bu kavramın etkileri ve izleri halen görülebilir seviyededir. Ordunun fiili güç kullanmasıyla birlikte siyasi alana müdahalesi olarak tanımlanan pretoryanizm, Türkiye’nin siyasi hayatı ele alındığında, çok partili hayata geçilmesiyle birlikte 1950’ler den başlayıp 2000’lere kadar geçen zaman zarfını tanımlayabilecek önemli kavramlardan biri olarak görülmektedir. Türkiye’de 1960 askeri darbenin gerçekleşmesinden itibaren, askerin iktidar ile ilişkilerini etkilemedeki mutlak gücü; askerin protoryen yönelimleri ile açıklanabilmektedir.

2.1.5 Askerin (Ordunun) Siyasi Alana Müdahalesi ve Nedenleri

Ordunun siyasi alana müdahalesi ve bu alanda etkili olmasının en önemli yolu şüphesiz ki askeri bir darbe ile sivil hükümeti devirmesi ya da görevden uzaklaştırmasıdır. Askerin sivil hükümetten rol çalması yani siyasi alana müdahale etmesini açıklayan temel kavram *askeri darbeler*dir. Askeri darbelerde ordu, sivil iradeyi temsil eden devlet organını ya da

ülkedeki sistemin ve rejimin genelini hedef alabilir. Askeri darbeler; belli bir nizam doğrultusunda tüm kademelerin içinde bulunduğu generaller ve paşalar *intervention of the pashas* şeklinde de gerçekleşebilir ya da ordu içinde bazı politik çevrelerden destek alan küçük bir subay gurubun bir araya gelmesiyle tehdit ya da şiddet uygulayarak siyasi alanı ve düzeni değiştirilmesi gayesini taşıyan *askeri cuntalar* şeklinde de gerçekleşebilir (Cansever ve Kiriş 2015, s.364). Ordu bu davranışıyla ya siyasi gücün başındaki lideri değiştirerek doğrudan bir askeri düzen kurmayı amaçlar ya da kendisinin dolaylı bir şekilde yönetebileceği sivil aktörleri getirerek siyasi iktidara el koyar. Ordular, disiplinleri, yapıları ve donanımları bakımından sürekli bir askeri darbe potansiyeli taşımaktadır (Duverger 2011, s. 49). Askerin siyasi alana etkisinin sınırları ve boyutları, bir ülkenin siyasal sistemi, siyasi ve toplumsal kültürü ve de sosyo-ekonomik yapısının durumlarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Dünyanın pek çok yerinde halen işlevini sürdürmeye çalışan askeri müdahaleler, ülkelerin demokrasi seyirlerini de değiştirmektedir. Dünyada özellikle otoriter ve totaliter rejimlerin yaşandığı yerlerde, asker siyasi alan üzerinde önemli düzeyde etkilidir.

Dünyada 1958-1974 yılları arasında askeri darbeler ya da teşebbüsleri nerelerde meydana geldiği incelendiğinde; 22 Afrika ülkesinde, 13 Latin Amerika ülkesinde ve Asya'nın 15 ülkesinde ordunun müdahaleleri söz konusu olmuştur. Dünyada en fazla askeri darbe sırasıyla 1963, 1966, 1974, 1971 ve 1961 yıllarında meydana gelmiştir. Askeri müdahaleler gerçekleştirildiğinde, kendilerine farklı söylemler üreterek müdahaleleri geçerli sebeplere dayandırmaktadırlar. Dolayısıyla ordu Tayland'da monarşiyi, Türkiye'de laikliği, Şili'de demokrasiyi öne sürerek askeri darbe gerçekleştirmiştir. Öte yandan, bazen de mevcut sivil düzeni korumak için kominizim ve terörizm gibi tehditlere karşı mücadele edildiğine dair gerekçe öne sürerek müdahalede bulunmuşlardır. Ordu farklı gerekçelerle müdahale gerçekleştirmiş olsa da, iktidarı ele geçirdikten sonra kendisinin kalıcı bir iktidar olmadığını öne sürmektedir (Kailitz 2013, s. 48).

Dünyada askeri müdahalelerin başlıca sebepleri ele alındığında ilk olarak, siyasi iktidarların ekonomik ve sosyal problemlerle ilgili konularda yetersiz kalması ve bu problemleri çözmekteki başarısızlıkları öne sürülmektedir. Lakin en fazla öne sürülen sebep, *yerleşik düzeni ve rejimi korumaktır*. Askeri darbeyi körükleyen bir başka faktör ise *asker ve sivil arasındaki kopukluktur* (Pekin 2016, ss. 251-252). Askerler almış olduğu eğitimler sebebiyle sivillerle aralarında bir kopukluk meydana gelmektedir. Bu bağlamda,

askerler kendilerini sivillerin çözemeyecekleri problemleri çözmeye kabiliyetine sahip olduklarını ve siyasi rejimin koruyucusu olan devletin asli unsuru olarak görmekteyiz. Aynı zamanda bu durum, askeri darbe girişimlerinde meşru bir zemin hazırlamaktadır. Askerlerin sivil hükümete müdahale etmesinin bir başka sebebi de *modernleşmedir*. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Latin Amerika, Kuzey Afrika ve Ortadoğu gibi yerlerde ordu, temel paradigma olarak gördüğü modernleşme üzerinden hareket etmektedir. Askerler, modernleşmenin etkisiyle kendilerini toplumun geri kalanından daha donanımlı ve ilerici görmesi ve aynı zamanda var olan düzeni modernleştirme çabasına girmesi, darbeleri oluşturan sebepler arasında yer almaktadır (Güneş 2010, s. 148).

Askerin siyasi alana müdahale etmesine zemin hazırlayan diğer unsurlar ise; askeri yapıya karşı duracak bir iradenin olup olmaması, sivil kurumların ahvali, uluslararası ortamın durumu, ordunun maddi ve manevi açıdan hoşnutsuzluğu, ordunun ideolojisi ve ülkenin yasal güvenceleri yani yasal mevzuatın nasıl bir durumda olduğudur (Cansever ve Kiriş 2015, s.366). Ordunun müdahalesiyle birlikte ortaya çıkacak olan yapıya ve rejime destek verecek olan toplumsal sınıf ya da sınıfların ne derece yardımcı olacaklarının durumu önemli olduğu kadar aynı zamanda ordunun müdahalesinde dış desteğin durumu da bir o kadar önemlidir. Bir ülkenin siyasi sistemi ve sivil iradeye duyduğu güven ve inancın oranı askerin sivil hayata müdahalede bulunup bulunmamasını önemli derecede etkilemektedir. Kamuoyunda siyasi sisteme ve liderlere karşı bir güvensizlik ve inanç eksikliği hayata geçmiş ise askerin sivil alana müdahale ortamı daha rahat bir şekilde oluşmaktadır. Ayrıca ülkelerin ulusal kuruluş evresinde önder olan ordular, toplum ve yönetim üzerinde hatırı sayılır derecede etkili olabilmektedir. Almanya, Japonya ve Türkiye gibi ülkelerde ordular, ulus oluşum aşamasında büyük rol oynamışlardır (Belge 2011, s. 151). Bu durumla birlikte ordular kazandıkları saygınlıkla topluma kendi değerlerini daha kolay ve etkili bir şekilde kabul ettirebilmişlerdir. Nordlinger'e göre (1997, s. 64), bir ülkede sivil hükümet başarısız bir tablo ile karşılaşır ve bunun sonucunda meşruiyetini yitirdiği zaman, asker müdahalede bulunmaktadır. Pakistan, Burma, Nijerya, Endonezya, Sudan ve Irak gibi ülkelerde yaşanan isyanlar ve yoğun toplumsal çatışmalardan dolayı bu gibi ülkelerde askeri müdahaleler fazla olduğu görülmektedir. Finer'e göre (1975), siyasi kültür ve demokratik değerler ile ordunun müdahalesi arasında zıt bir ilişki söz konusudur. Demokratik değerlerin ve anlayışların

konsolide olmadığı ülkelerde ordu, yönetimle ilgili tehdit etme, değiştirme, el koyma gibi geniş yetkilere sahiptir. Dolayısıyla, demokratik değerlerin zayıf olduğu, yasalara ve hukuk normlarına uyulmayan ülkelerde yetersiz eğitim ve toplumdaki siyasi kültür bilincinin zayıf olmasıyla birlikte sivil yönetimi değiştirme gibi müdahaleler görülmektedir (Finer 1975, ss 124-126). Dengeli ve konsolide olmuş bir demokratik kültür ve anlayış söz konusu ise, asker siyasete ya da sivil hükümete doğrudan müdahale etmekte zorlanır (Bilgin 1996, s. 56).

2.2 KURAMSAL AÇIDAN ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ

2.2.1 Meslek Bakımından Askeri Subaylık

Silahlı kuvvetlerin modern bir hal almasıyla birlikte subaylık kadrosu da profesyonel bir meslek olarak değerlendirilmektedir. Burada, modern silahlı kuvvetlerde yer alan subay da profesyonellik bağlamında bir hukukçunun, akademisyenin veya doktorun mesleki nitelikleri bakımından eşdeğeridir. Profesyonellik kavramı, günümüz silahlı kuvvetlerinde yer alan subayları uzun yıllar önceki savaşçılardan ya da askerlerden ayıştırmaktadır (Huntington 2004, s. 9). Bir meslek bakımından profesyonel subaylık kadrosunun olması asker-sivil ilişkileri meselesine önemli bir özellik kazandırmaktadır. Diğer mesleki kadroların tarihi ele alındığında, profesyonel ve modern subaylık mesleğinin nitelikleri diğerlerine nazaran göz ardı edilmiştir. Subaylık kanun ile düzenlenen bir rütbe hiyerarşisi ile hem bürokratik bir örgüt hem de bürokratik bir meslektir (Huntington 2004, s. 22). Örgütteki devlet tarafından düzenlenen makam hiyerarşisi ile görev dağılımı düzenlenir ve yürütülür. Subay kadrosunun emirlerini uygulamakla yükümlü olarak askere alınan erler, bu örgütsel bürokrasiye dahil olmakla birlikte mesleki subaylık bürokrasisinin içerisinde değerlendirilemez. Askerlik görevini yerine getiren erlerde subaylık mesleğinin gerektirdiği zihinsel donanım ve yahut mesleki yeterlilik yoktur. Erler subaylık mesleğinin gerektirdiği entelektüel birikim ve yahut yönetim kabiliyetine sahip değildirler. Onlar entelektüel bilgi ve yönetim becerisine haiz olan subayların emirlerini uygulama yönünde kabiliyetleri beklenir. Modern silahlı kuvvetlerde subaylar sivillere göre önem arz eden farklı bir uzmanlık alanına sahiptir. Silahlı kuvvetlerde görev yapan bir subayın uzmanlık alanı nedir diye sorduğumuzda, kuşkusuz ki öncelikle başarılı bir şekilde silahlı çarpışmadır. Silahlı kuvvetlerde görev

yapan subayların temel vazifelerini Huntington (2004, s. 15), “bu kuvvetin örgütlenmesi, teçhizatlandırılması ve eğitilmesi; faaliyetlerinin planlanması ve çarpışmaya giriş ve çıkışta hareketinin yönlendirilmesi” şeklinde açıklamıştır. Buradan anlaşıldığı üzere, silahlı kuvvetlerin kara, deniz ve hava faaliyetlerinde profesyonel bir subayın kendine özgü becerisi örgütlenmeyi, yönetimi, denetimi, disiplini ve hareket tarzını sağlamaktır. Bu beceriler profesyonel bir askeri subayı, modern silahlı kuvvetlerde görev alan diğer uzmanlardan ayırır. Günümüzde icra edilen diğer meslekler kısmen devlet tarafından tanzim edilirken, askerlik mesleği doğrudan devletin tekeli altında yer almaktadır. Burada askeri subayların temel sorumluluğu ise toplumun askeri güvenliğini sağlamaktır. Subayların, evrensel bir takım kanun ve kuramlardan da gözlenebileceği üzere sivil hayata, toplumun güvenliğini sağlamak dışında bir müdahalesi olamaz. Denilebilir ki, siyaset gibi sivil hayatı ilgilendiren bir mecraya müdahalesi, subaylık mesleğinin kuramsal ve kavramsal yapısıyla, evrensel kodlarıyla örtüşmemektedir.

2.2.2 Huntington’un Kuramsal Yaklaşımı

Batılı liberal politikalarda egemen olan asker-sivil ilişkileriyle ilgili kuramlar, asker ve sivilin hareket alanları arasındaki ayrıma dikkat çekmektedir. Batı’da ve bilhassa ABD’de asker-sivil ilişkileriyle ilgili en etkili kuram Huntington (2004)’un “Asker ve Devlet” kitabında detaylı bir şekilde ele alıp öne sürmüş olduğu kuramsal teoridir. Asker-sivil ilişkileri konusunu anlamada genellikle kabul gören Huntington’un bu kuramı, asker ve sivillerin “rol ve sorumluluk” temelinde ayrılması ideası üzerine oluşmuştur (Özçelik ve Biçer 2018, s. 62). Bu kuram esas olarak, askeri alanlar üzerinde sivil kontrol ve denetimin maksimum seviyede sağlanabilmesi için “sübjektif (öznel) sivil kontrol” ve “objektif (nesnel) sivil kontrol” gibi iki önemli norm üzerinden hareket edilerek kavramsal olarak açıklanabilmektedir (Huntington 2004, ss. 112-118). “Sübjektif (öznel) sivil kontrol” sivil grupların gücünü azami seviyeye çıkartılmasını, askeri gücün *military power* ise minimum seviyeye çekilmesini öngörmektedir (Huntington 2004, s. 112). Bu bakış açısından yola çıkarak savunma politikalarının planlanması, askeri hareketin gerekli ihtiyaçlarının sağlanması, tehditlerle ilgili stratejik değerlendirme, bütçeleme ve benzeri konular başta olmak üzere güvenlik konusuyla ilgili tüm karar ve değerlendirmelerin siviller tarafından tanzim edilmesi öngörülmektedir. Bu sivil kontrol ve denetim çeşidinde güvenlik konularına haiz ve askeri sistemlerle ilgili çalışmalarda uzmanlaşmış siviller tarafından kontrol sağlanmaktadır. “Objektif (nesnel) sivil kontrol” ise askerlik ve

siyaset alanlarını birbirinden ayrı iki farklı önemli uzmanlık alanı olarak değerlendirmektedir (Özçelik ve Biçer 2018, s. 62). Objektif anlamda sivil denetim şekli askeri profesyonelliğin maksimum seviyeye çıkarılmasını ifade eder. Objektif kontrolü daha açıklayıcı bir dil ile Huntington (2004, s. 117), “nesnel sivil denetim subay kadrosu içinde profesyonel tavır ve davranışların ortaya çıkmasına en uygun zemini oluşturan, asker ve sivil gruplar arasındaki siyasi güç dağılımı” şeklinde açıklamaktadır. Bu bağlamda objektif sivil denetim, sübjektif sivil denetim karşıtı bir anlam içermektedir. Objektif (nesnel) sivil denetim, orduyu sivil denetim çerçevesinde askeri görevlerini pekiştirerek, onu devletin bir aygıtı durumuna getirmeyi amaçlamaktadır. Objektif sivil denetimde tek bir yapı mevcut iken sübjektif sivil denetim ise çeşitli yapılardan meydana gelmektedir. Sübjektif (öznel) sivil denetimin temelinde, askeri alanın profesyonelleşmesine yönelik tanım vardır; objektif (nesnel) sivil denetimin temelinde ise özerk bir asker profesyonelliğin reddi söz konusudur (Huntington 2004, s. 117). Yukarıda bahsetmiş olduğumuz konular ışığında, her türlü sivil denetim sisteminin temelinde askeri gücün minimize edilmesi vardır.

Askeri ve sivil alanların kendine münhasır özellikleri olmasından dolayı birbirinden ayrılmaktadır. Askeri alan daha gelenekçi ve tutucu bir anlayışa sahip iken, sivil alan ise daha liberal ve toplumsal süreçlere tabidir (Korkut 2016, s. 6). Huntington’un kuramında, “askeri profesyonelliğin tanınması” nesnel kontrolün temel anahtarıdır. Askeri alanlardaki meselelere ya da askeri işlere müdahalede bulunmak, sivil denetimi aksatarak askeri profesyonelliğe zarar vermektedir. Huntington sivil sivil siyasi ve önemli konularda sorumlu olmasını, askerlerin de taktiksel ve operasyonel kararlardan sorumlu olmasının zorunluluğunu vurgulamaktadır (Huntington 2004, s. 118). Profesyonel bir asker sivil otoritenin belirlemiş olduğu alanlara itaat etmek zorundadır. Eğer profesyonel asker itaat etmez ise profesyonellikten uzak bir duruş sergilemiş olur ve bu durumun sonucunda profesyonel yapının uygulanmayışı çeşitli başarısızlıkları ortaya çıkarmış olur (Owens 2017, s. 11). Tabi ki bu denetim mekanizmasının hayata geçmesinin temelinde bir takım yasal ve anayasal güvenceler yer almaktadır. Huntington “profesyonellik” olarak adlandırdığı yapıyı “uzmanlık”, değerleri ortaklaştırma” ve “sorumluluk” kavramları aracılığı ile açıklamaktadır (Uluçakar 2013, s. 57). *Uzmanlıktan* kast edilen, askerin devleti yöneten sivil iradenin istekleri doğrultusunda hareket ederek, isteklere uygun bir şekilde askeri şiddeti nasıl kullanacağını ve bu doğrultuda kendisini nasıl

geliştireceğidir. *Sorumluluktan* kast edilen, yasal ve anayasal sınırlar içinde hareket eden siyasi otoritenin eylem ve kararların tartışılmaksızın yerine getirilmesidir. *Değerleri ortaklaştırmaktan* kast edilen konu ise, askeri hiyerarşik düzende siyasete müdahil olmama düşüncesiyle etik bir şekilde hareket etmektir. Huntington'un kuramsal bakış açısını özetlemek gerekirse, sivil denetimin temelinde “nesnel kontrol” yer almaktadır ve “profesyonelleşme” mantığı ile de hareket edilerek ordu siyasi alanın dışında kalmış olur (Uluçakar 2013, s. 57). Huntington'un öne sürmüştüğü bu kuramsal yaklaşım, Jannowitz (1971), Nordlinger (1971) ve Finer (1976) tarafından ele alınıp geliştirilmeye çalışılmıştır. Lakin bu çalışmaların sonucunda, “nesnel sivil denetimi” sağlıklı ve en etkili norm olarak gören Huntington'un bu yaklaşımının askeri alana özerklik tanınmasından ötürü eleştirildiği görülmektedir.

2.2.3 Janowitz'in Kuramsal Yaklaşımı

Tarihsel süreçte yaşanan pratik deneyimleri göz önünde bulundurduğumuzda, profesyonel olarak zikrettiğimiz ordular da askeri darbeler yoluyla ya da farklı politikalar ve yöntemlerle siyaset alanına müdahil oldukları görülmektedir. Bu durumdan hareket eden Janowitz, asker-sivil ilişkilerinde sivil denetim mekanizması kapsamında sadece profesyonelleşme kavramı ile yola çıkıldığında farklı anlamlar taşıyabileceğinden ötürü askerler üzerinde sivil kontrolün tam manasıyla etkili olamayabileceğine dikkat çekmektedir. Janowitz'e göre silahlı kuvvetlerde görev yapan askerlerin sivil alanda yer alan değerlerin kabule zorlanmasıyla etkili ve verimli bir kontrol mekanizması oluşabileceğine dikkat çekmektedir. Silahlı kuvvet mensuplarında sivil güçlerin üstün gelmesine yönelik salt bir inancın oluşturulması gereklidir. Ayrıca ordunun, demokratik tutumlarla elde edilmemiş bir vesayet yetkisine sahip olmaması ve bununla birlikte siyasi kararlar gerektiren bazı hususlarda sivillerin üstünde yer almaması gerekmektedir. Kısacası Janowitz'e göre sivil kontrol ancak, toplumsal kontrol kavramı ilişkilendirilebilecek ve anlamlandırılabilir bir şeydir. Sivil kontrol açısından asıl önemli nokta ise askerlerin toplumun yapısı ve değerleriyle bütünleşebilmesidir (Uluçakar 2013, s. 61).

Janowitz'e göre ordunun sivil iktidar gibi belli başlı siyasi konularda karar alması oldukça yanlıştır. 20. Yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte değişen güvenlik ortamında, artık askerlik bir yurttaşlık görevi olmaktan uzaklaştığını belirtmektedir. Janowitz, ordunun her ne

kadar profesyonel olursa olsun, askeri görevlerinin mahiyeti açısından sivil iktidarın alanına müdahale edebilecek yetkiyi kendisinde gördüğünü ifade etmiştir. Janowitz sivil-asker ilişkilerine bakış açısı diğer kuramlardan çok da farklı değildir. Fakat Janowitz, ordunun profesyonelleşmesini sosyolojik ve dinamik koşullara yanıt olarak görmüştür (Owens 2017, s.11). Janowitz değişen dünyada artık ordunun görevini iç güvenlik sağlama meselesi olarak tanımlamaktadır. Teknolojinin gitgide gelişmesi, artan ekonomik buhranlar ordunun eski dünya düzenindeki konumunu artık kaybettiğini ifade etmiştir. Nükleer silahlanmanın ortaya çıkması ile başlayan bir savaşın bir orduya gerek duymaksızın kazanılabilecek olması ordunun eski işlevini yavaş yavaş kaybettiğini göstermektedir (Owens 2017, s.12). Eski dünya düzeninde olduğu gibi artık belirli bir düşman yoktur. Kabile savaşları bitmiştir. Örneğin tarihe bakıldığında ABD-SSCB arasındaki soğuk savaş döneminde; SSCB'den batı üzerine kitlesel bir saldırı yapılmayacak olması Batı'nın elindeki devasa orduların anlamını yitirmesine sebep olmuştur (Özçelik ve Biçer 2018, s.65). Janowitz'e göre ordu, içinde yaşadığımız çağda aktif hazır beklemesi gereken, sürekli savaşlara gitmek için hazır olması gereken bir yapı olmaktan uzaklaşmıştır. Değişen dünya konjonktürü artık böyle bir yapıya ihtiyaç duymamaktadır. Günümüzde fiili olarak bir savaş olmasa da net bir barış ortamı da yoktur. Bu nedenle ordu artık uluslararası ilişkilerin düzenleyici olan bir iç güce evirilmiştir. Ordunun bu yapısı daha da sivil alana müdahil olmasına sebep olmuştur. Bu durum karşısında Janowitz'in çözümü ordunun kendi içyapısında özerk bırakılması yerine daha ciddi bir sivil denetime tabi tutulmasıdır. Bu denetimin Janowitz üç ayrı aygıt üzerine kurulması gerektiğini dile getirmiştir. Bunlar sırası ile bütçe süreci, rollerin ve görevlerin tahsisi ve de ABD'nin uluslararası alanda çıkarlarının maksimize edilmesi için askerin kullanımı ile ilgili başkana tavsiyedir (Owens 2017, s.14).

Günümüzde kullanılan gücün ne kadar meşru olup olmadığına bakılması Janowitz'in ortaya attığı askerin özerk yapısının elinden alınması tezini daha da haklı çıkarmaktadır. Askerlerin bu durumdan memnun olmasalar da denetlenebilen ve sivil idareye karşı sorumlu olmaları gerektiğini savunan Janowitz, orduyu bir nevi iç güvenlik alanına çevirmiştir (Korkut 2016, s.9).

2.3 ASKER – SİVİL İLİŞKİLERİ BAKIMINDAN ALMANYA, JAPONYA VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

2.3.1 Almanya ve Japonya Kalıpları

Bu iki ülkenin modern bakımından oluşumlarını ele aldığımızda, Japonya'nın 1868 yılında, Almanya'nın ise 1870 yılında birliği tamamlanmış oldu. Japonya ve Almanya'nın II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemdeki asker-sivil ilişkilerinin tarihi, yukarıda ele aldığımız kuramların uygulanması açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Batı dünyası ve özellikle Amerikalılar, Japonya ve Almanya'yı "militarist" bir yapı çerçevesinde yer alan uluslar olarak sınıflandırma yöneliminde bulunmuşlardır. Lakin Huntington, Japonya ve Almanya'daki asker-sivil ilişkilerine ait kalıpların hemen hemen hiçbir şekilde birbirine benzemediğini ileri sürmektedir (Huntington 2004, s. 136). Tarihsel olarak diğer ülkeler ile mukayese edildiğinde, Almanya'nın geniş bir yelpaze içinde asker-sivil ilişkilerine dair deneyim çeşitliliği mevcuttur. Aynı zamanda Almanya'nın subay kadroları da bu süreçte önemli bir derecede profesyonellik seviyesine erişmiştir (Huntington 2004, s. 136). Dolayısıyla Almanya'nın asker-sivil ilişkileriyle ilgili tarihinde elde edilebilecek farklı dersler, konular ve uyarılar vardır. İmparatorluk dönemindeki tecrübelerden yola çıkılarak, bu süreçte sivil denetimin faydaları söz konusu iken, cumhuriyet dönemine geçildiğinde ise meydana gelen siyasi karışıklık ortamı bu denetimi sağlamakta zorlandığı görülmektedir. Çünkü I. Dünya Savaşı ve sonuçları, Alman askerlere bazı siyasi roller ve sorumluluklar yüklemesinin kapısını aralamıştır. Nazi yönetimi, askeri konular hakkında uyarıları dikkate alınmayışın ve askerlerin haklarının siyasi yöneticiler tarafından korunmayışının ortaya çıkarmış olduğu felaket sonuçlarından birisidir. Bu yüzden, Almanya'da meydana gelen asker-sivil ilişkileriyle ilgili deneyimler ve çeşitlilikler, her ne kadar tarihe korkunç sayfalar açmış olsa da, aynı zamanda öğretici ve inceleyici bir duruma sahiptir.

Japonya'daki asker - sivil ilişkilerinin durumunu Huntington (2004, s. 137), "Almanya örneğinin aksine 1868'den 1945'e kadar göreceli olarak tek bir istikrarlı kalıp ortaya koymuştur" şeklinde açıklamıştır. Japonya'nın ülke siyasetinde askeri silahlı kuvvetler devamlı olarak aktif bir şekilde önemli rol oynamıştır (Belge 2011, ss. 448-452). Almanya'da önemli bir dereceye ulaşmış olan profesyonellik ülke içinde asker ve sivil ilişkileri arasında keskin bir gerilim oluştururken, Japonya'da ise askeri subay

kadrolarının halka yakın bir tasavvurla hareket etmesinden dolayı silahlı birlikler ile halk arasında güçlü bir ahenk oluşmuştur. Almanya ve Japonya'daki asker-sivil ilişkileriyle ilgili kilit noktaları Huntington (2004, s. 137), “Alman sivil-asker ilişkilerinin kilit noktasını münferit dağılmalar, Japon sivil-asker ilişkilerinin kilit noktasını ise sürekli düzensizlik” şeklinde değerlendirmiştir. Lakin Almanya ve Japonya'daki dengelerin sağlanamaması ve dağılmasının nihai sebep ve sonuçları aynıdır. Japonya ve Almanya'daki rejime ait esas düzensizliklerden ötürü her iki ülkede de asker-sivil ilişkileri dengesinde bozulmalar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda her iki ülkede yaşanan bu bozulma askeri alanda görev alan subayların ve siyasetteki yetkililerin perspektifleri ve söylemlerini çarpıtarak, görev ve sorumluluk alanlarında karmaşık bir durum ortaya çıkararak, kibri körükleyip barışın vuku bulması gereken yerde savaş yanlılığına doğru sürükleyerek zayıflığa yol açmıştır. Bu zayıflık ise her iki ülkenin ulusal güvenliğinde birtakım güç kayıplarına neden olarak gerilemelerine alet olmuştur (Huntington 2004, s. 137).

2.3.2 Amerika Birleşik Devletleri Kalıbı

Amerika Birleşik Devletleri'nde asker-sivil ilişkileri ele alındığında, öncelikle bu ülkede Liberalizm her zaman baskın bir ideoloji olarak görülmüştür. Diğer önemli bir husus ise Amerikan Anayasası, herhangi bir noktada toplanmış bir siyasi gücü kendi içinde ihtiva etmeyen ve bu siyasi gücü devletin farklı birimlerine dağıtan muhafazakar bir anayasadır. Bu bağlamda, asker-sivil ilişkileri bakımından tarihsel olarak Amerika, Almanya ve Japonya'ya kıyasen sıra dışı bir duruma sahiptir. Asker-sivil ilişkilerindeki bu tarihsel olağan dışı durumu Huntington (2004, s.199), “Liberal ideolojinin muhafazakar anayasa ile birleşip, siyasi güçle askeri profesyonellik arasında tersine bir ilişki kurabilme ölçüsünden kaynaklanır” şeklinde açıklamıştır. Liberalizm ideolojisi ve bu anayasa, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Amerikan asker-sivil ilişkilerinin durumunu belli bir dereceye kadar koruyan önemli unsurlar olarak görülmüştür. Liberalizm ve anayasa unsurları, askeri alandaki profesyonelleşme süreci Avrupa'da tamam bir duruma gelene dek, Amerika'da askeri alandaki profesyonelleşmenin gecikmesine sebep olmuşlardır. Bu her iki unsur bir araya gelerek, Huntington'un (2004) öne sürmüş olduğu “nesnel (objektif) sivil denetim” ve kontrolü, askerin, siyasi otoriteye bağlı gücün tamamen dışında kalmasına bağlamışlardır.

1775-1983 Amerikan Bağımsızlık Savaşı ele alındığında, burada askeri gücün ne kadar önemli derece etkili ve büyük olduğu rahatlıkla gözlemlenir. Bu durum insanlara çok şaşırtıcı gelse de ABD’de de siyasetin silahlı kuvvetlere üstün gelmesi yadsınamaz düzeydedir. Bu gösterilen itaat, ABD başkanının silahlı kuvvetlere başkomutan olarak kabul edilmesiyle ve George Washington’ın sivil olaylara askerin müdahale yapmasını uygun görmeyi kabul etmemesiyle ancak sağlanabilmiştir. Bu liberal asker-sivil ilişkileri modeli, daha sonradan birçok cana mal olan Amerikan iç savaşının baskılarına dayandığı gibi sonradan siyasi tartışmalara yol açacak Birinci ve İkinci Dünya Savaşları’nda çıkan olaylara da başarılı bir şekilde dayanmıştır. 1953-1961 dönemine bakıldığında zaman, Başkan Eisenhower’ın durumundaki gibi ABD başkanının eski bir ordu lideri ve savaş kahramanı olması durumunda bile Amerika Birleşik Devletleri’nin askeri ordusunun her zaman siyasi karakterlerin üstünlüğünü kabul etmişlerdir. Lakin sivillerin bu üstünlüğü, bu kontrollü yapısı ordunun güçsüz olduğu anlamına gelmez. ABD silahlı kuvvetleri siyasetin alanına direkt müdahale etmemekle birlikte onların her zaman iyi hazırlanmış ve güçlü olması ABD savunma ve dış politikasında önemli bir yer edinmiştir.

2.4 HUNTINGTON PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’DE ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ

Türkiye’de ordunun siyaset, güvenlik ve karar verme süresindeki takındığı tavrın zamanla nasıl değişip, sivillerle olan ilişkisinde katı tutumunun zamanla nasıl yumuşadığının açıklamasını Samuel P. Huntington ’un *nesnel denetim* ve *öznel denetim* kavramları ile anlamak mümkün olacaktır. 1957 yılında yayınlanan *The Soldier and the State (Asker ve Devlet)* adlı eserinde (Huntington 2004), askerin sivil toplum ile olan ilişkisini inceleyerek, sivil iktidarın ordu üzerindeki hâkimiyetini belirleyen yönetim biçimlerini nesnel ve öznel olarak adlandırmıştır. Nesnel denetim ifadesine göre subaylar yalnızca kendi işlerini yapmalı ve siyasetten uzak durmalıdırlar. Asker kavramı icraat ve nitelikleri düşünüldüğünde sadece meslekleri ile ilgilenmeli; sivillerin askere nispeten hür ve bireysel dünyası korunmalıdır. Subayların toplum içinde aldıkları vazife sorumluluklarının yerine getirilmesi profesyonellikleri ile doğru orantılıdır (. Bundan dolayı alanında uzman bir subay, profesyonellikten taviz vermemeli nesnellliğini muhafaza etmelidir. Güvenlik politikalarında ise yalnızca danışma makamı olduklarını unutmadan siyasi tartışmalardan uzak durarak kendilerine ayrılan özerk alanda hareket

etmelidirler. Sivil halkın askerinin üzerindeki etkisinin asgari seviyeye çekildiği kural ve ilkelerin bütününe ise öznel denetim denir (Huntington 2004, ss. 112-117).

Huntington'a göre mesleğinde uzman olan subayların mesleklerini içselleştirmeleri için nasıl mesleklerinin tüm zorluk ve kurallarını kabul etmeleri gerekiyorsa, asker-sivil ilişkilerinin de düzeyli bir seviyede devam edebilmesi için sivil erk tarafından oluşturulan yasa ve kurallarında subaylar tarafından tam bir özveri ile kabul edilmesi gerekir. Bu minvalde subayların tutumlarını değiştirebilecek iki unsur mevcuttur. Bunlar ise değişen algılar ve değişen dış tehditler ile uluslararası konjonktürdür. Uluslararası konjonktür soğuk savaşın ardından oluşmuş; böylece ordunun yapısında ve kültüründe ciddi değişimler meydana gelmiştir. Günümüz batı demokrasisinde milletler ordu kavramına karşı ilgisiz olmakla birlikte, post-modern düşünce ile kurulan ordular ise vatan savunmasını tek görev olarak görmemektedir. Post-modern ordu kavramı insani yardım faaliyetleri ve barışı koruma gibi organizasyonlarda da bulunmaktadır. Bu düşünce ile kurulan NATO üyesi ülkelerin ordularında yaşanan bu ciddi değişim TSK'yı da etkilemiş TSK'da bu sürece dahil olmuştur. Soğuk savaşın ardından Birleşmiş Milletler ve NATO'nun barışı koruma faaliyetlerine katılan TSK, bu post-modern yapıya uygun personel ve subay yetiştirmek için faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bu değişime en büyük destek sivil toplum kuruluşları ve halkın seçkin kimselerinden gelmiştir. Çünkü bu STK'lar ve seçkin kimseler her zaman TSK'nın siyasete karışmasına karşı olmuşlardır.

Devam eden süreçte Ak Parti hükümeti yol haritasına yumuşak güç kullanımı, ekonomik iş birliği ve içinde diyalog gibi unsurlar bulunduran dış politika kavramlarını eklemiştir. Bütün bu yaşananları yalnızca dış politikalarda yaşanan gelişmelere bağlamak mümkün değildir. 2000'li yıllarda gerçekleştirilen bu icraatları "Avrupalılaştırma" olarak nitelendirmek yerinde bir adlandırma olacaktır. Yaşanan Avrupalılaştırma süreci bazı muhafazakar yapıya sahip subaylar tarafından olumsuz olarak karşılanırsa da, TSK'nın genel yapısı bütün reformları sahiplenen ve batılı ortakları ile tam bir ortaklık içinde hareket eden kurum olarak yoluna devam etmiştir. Bu reformlara destek verilmesinin iki sebebi olabilir birincisi Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılarını giderebileceğine yönelik düşünce subaylar arasında büyük bir kabul görmüştür. İkincisi ise silahlı kuvvetler cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren batılılaşma, modernleşme, Avrupalılaştırma gibi kavramları tatbik etmeye çalışsa da diğer yandan gelenekçi ve muhafız yapısını devam ettirmiş, soğuk savaş döneminde bu

görevini yerine getirmiştir. Silahlı kuvvetlerin kendi bünyesinde belirlemiş olduğu gelenekçi olan muhafız ve öncü rolleri Türkiye'nin AB üyeliğine aday olması ile birlikte çelişkiler meydana getirmiştir. Netice itibari ile ülkede yaşanan değişim her ne kadar uzun süreli de olsa NATO'nun katkısı yadsınamaz. NATO'nun Türkiye gibi demokrasi yolunda mesafe kat etmeye çalışan ülkelerde gerçekleştirmeye çalıştığı sivil-asker ilişkilerinin demokratik bir düzleme oturması düşüncesi oldukça önemli bir faktördür. Ancak bütün bu demokrasi kavramlarına rağmen Türkiye dört askeri müdahale yaşamış, NATO ise hiçbir uyarı ve yaptırımında bulunmamıştır. Tüm bunların yanında 2000'li yıllardan itibaren NATO desteği ile birlikte TSK profesyonelleşmeye başlamış batılılaşma bir hedef olarak içselleştirilmeye başlamıştır (Gürsoy 2014, ss.160-170).

Yaşanan bu reform süreçleri sivil erkin otoritesinin iç politikada ciddi bir şekilde artmasına neden olmuştur. 2009 yılı itibari ile AB müzakereleri ve anayasa tartışmaları ile birlikte ordunun siyasi rolü yeniden düzenlenmiştir. 2009-2015 yılları arasında ordunun yönetimde doldurduğu alanlar sivil otorite tarafından ele alınmaya çalışılmış; hükümet özellikle sivilleşmeye yönelik bir çalışmada bulunacağını ifade ederek bu doğrultuda adım atmıştır. Bu adımlara örnek 2013 yılında yapılan iç hizmet kanununun 211 sayılı maddesinde yapılan askerliğin tanımının değiştirilmesi sayılabilir. Askerlik vazifesinin yalnızca kendi alanı ile kayıtlanması sağlanmış bununla birlikte ordunun apolitik bir pozisyon alması için yönerge oluşturulmuştur. Aynı yıl ordunun siyasi kontrol sürecine cumhurbaşkanlığı makamı da katılmıştır. Cumhurbaşkanı sivil bir akademisyen başkanlığında ilk kez bir savunma reformu çalışma grubu kurmuştur. Bu ekibin hazırlanan raporu ile sivil-asker işbirliğine ve sivil yönetimin kontrolüne dayalı bir politikaya gidilmiş; sivillerin uzmanlık alanlarına danışılması mümkün hale getirilmiştir (Barbak 2018, ss.47-48).

2000'li yıllardan itibaren çeşitli sebeplerle meydana gelen reformlarla birlikte sivil yapının otoritesi orduya karşı üstün gelmiş ve bunun sonucunda silahlı kuvvetlerin siyaset alanındaki etkinliği azaltılmıştır. Tüm bu uygulamalar göz önüne alındığında, yani ordunun siyaset alanından uzaklaşmaya başlaması, yapılan reformlar ve orduda atılan profesyonelleşme adımları Huntington'ın öznel denetiminden nesnel denetimine doğru geçiş yapıldığını göstermektedir. Her ne kadar bu süreç 2000'li yıllarda başlasa da en sürat kazandığı tarih 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişimi olmuştur.

3. AK PARTİ ÖNCESİ TÜRKİYE’DE ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ VE ASKERİ VESAYETİN TESİSİ

3.1 OSMANLI DÖNEMİNDE ORDU-SİYASET İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti bir dönem dünyanın en modern ve en güçlü ordusuna sahipti. Osmanlı ordusunda ortaya çıkan bozulmalar özellikle 1683, 1768 ve 1787 yıllarında gerçekleşen seferlerde net bir şekilde gözükmiştir. Ülke müdafaasının sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için orduda ki bu bozulmaların giderilmesi şarttır. Bozulmaların düzeltilmesi için düşünülen tek yol Avrupalı tarzda oluşturulan eğitimli bir ordudur. Bu doğrultuda Kaynarca Anlaşmasından sonra I. Abdülhamid döneminde sürat topçuları ocağı kurulmuştur. 1776 yılında ise hendese mektebinin temelleri atılmıştır. Bunca ıslahata rağmen yeniçeriler üzerinde bir teşebbüs gerçekleşmemiştir (Beydilli 2003, s.424).

Osmanlı Devleti 1787-1788 tarihinde Rusya ve Avusturya ile savaşmakta idi. Bilhassa Rusya cephesi mağlubiyete doğru ilerlemekteydi. I. Abdülhamid alınan yenilgilerin acısı ile vefat etti. Selim tahta çıkmış ordunu ve devletin içinde bulunduğu kötü ahvalin farkındaydı (Beydilli 2003, s.425). Sultan III. Mustafa (1757-74) ve I. Abdülhamid (1774-89) tarafından yapılan askeri reformlar çok köklü ve başarılı olmuş reformlar değildir. Ocağın korkusundan daha ılımlı bir şekle sahip olmuş reformlardır. Buradaki asıl gaye devleti ayakta tutmaktır (Karpat 2010, s.20).

III. Selim (1789- 1807), Nisan 1789’da tahta çıktığında Fransız Devrimi başlamaktaydı. Rusya ile savaşılan bu dönemde Osmanlı Devleti büyük darboğaza girmişti. Eflak ve Boğdan Ruslar tarafından işgal edilmişti. Avusturya ise Osmanlı ordusunu Bosna ve Sırbistan’da mağlubiyete uğratmıştı. Napolyon Mısır’ı işgal etmiş, Vahhabiler Hicaz’da Osmanlı idaresini katı olmayan dini uygulamaları nedeni ile eleştirmektedirler. Ayanlar ise Balkanlarda huzursuzluk çıkartmaya devam ediyorlardı (Örenç 2012, s.66). III. Selim bu buhranlı ve sıkıntılı dönemde askeri reformları uygulamanın zamanının geldiğini fark etmişti. Yeniçeri ocağındaki disiplinsizlikler artık devletin ciddi askeri reformlara ihtiyaç duyduğunu gözler önüne sermişti. Şehzadeliği döneminde Napolyon ile irtibat halinde olan Selim kurulan yeni orduya Nizam-ı Cedid adını vermiştir. Fransa’dan askeri uzmanlar çağırılmış, yeni kışlalar ve tamirhaneler inşa ettirmiştir. Ancak, reformlarını

sürdürebilmesi için vergileri arttırması gerekiyordu ve bu durum ciddi muhalif oluşturmuştur (Ahmad 2010, s. 32).

Sultan Selim cephelerde alınan başarısızlıklar ardından dönüş yolunda; alınan başarısızlıkları düzeltme adına birtakım raporlar hazırlanması için talimat vermiştir. Rus savaşının bitmesi ile Sultan Selim dönemini simgeleyen Nizam-ı Cedid askerlerinin oluşturulma tarihi aynıdır. Ordunun Avrupa ordularından geri kalması bu orduların örnek alınmasına sebep olmuştur. Bu örnek alma Sultan Selim'den öncede dile getirilmiştir. Fakat Sultan Selim bu düşünceyi ilk defa hayata geçirendir. Reformlara başlarken ilk işi kadroları değiştirmek olmuştur. Savaştan kaçan orduyu ve devlet adamlarını yeterli görmemiştir. Bu yüzden mücadele edebilecek bir kadro kurmayı hedeflemiştir. Bu düşüncelerine rağmen muhalifleri eksik olmamıştır. Avrupa ile mücadele edebilecek bir ordu ve yeni bir donanma kurmak isteyen Sultan Selim ekonomik olarak ihtiyaçları gidermek adına İrad-ı Cedid kurumunu kurmuştur (Beydilli 2002, s. 426). Kurulan Nizam-ı Cedid, aslında yeni bir ordu teşkilatı değildir. Bu ordu Yeniçeri Ocağı'nın gün yüzüne çıkan başıboşluğuna ve disiplinsizliğine karşı bir tepkiden ibarettir. Bu yüzden Nizam-ı Cedid'e asker alırken ilk önce kaynak olarak Yeniçeri Ocağı düşünülmüştür. Fakat istenilen talep gerçekleşmeyince diğer kaynaklara bakılmıştır. Böylece yeni ve kendi kendine yeten bir ordu fikri olgunlaşmıştır (Alkan 2013, s.27).

Osmanlı Devleti yeni ordu hazırlanana kadar yeniçeri, cebeci, topçu, humbaracı, arabacı ve lağımçı gibi ocakların düzeltilmesi için uğraştı. Bunun sebebi yeni ordunun hazırlanması kısa sürede mümkün değildi. Yapılan reformlar ve birtakım tedbirlerle olumsuz durumlar bir derece kapatılmıştır. Bunun yanında günün şartlarına uygun modern ve eğitilmiş, disipline edilmiş bir ordu oluşturulmak istenmesi birçok tepkiyi de beraberinde getirmiştir. Osmanlı ulemasının çağdaş eğitimi kabullenmesi çok uzun yıllar almış; bu durum Osmanlı devletini yıkışıyla sürüklemiştir (Beydilli 2002, s.427).

III. Selim döneminde Batı dillerine ve pozitif bilimlere aşina küçük bir aydınlar grubu oluşmaya başlamıştır. Sultan Selim'in reformları 1807'deki Yeniçeri Ayaklanması ile kesintiye uğramaya başlamıştır. Dönemin en meşhur ayatı olan Alemdar Mustafa Paşa (Ruşuk Ayanı) ordusu ile duruma müdahale etmiş ve 1808'de II. Mahmud'un tahta çıkmasını sağlamıştır (Karpas 2010, s.30). II. Mahmut tahta geçmesinin ardından birtakım görevlendirmelerde bulunmuştur. Nizam-ı Cedid kurulurken büyük emekleri bulunan Abdurrahman Paşayı görevlendirerek eğitilmiş askerleri toplayıp İstanbul'a getirmesi

hususunda vazifelendirmiştir. Eğitimli askerler ile İstanbul'a gelen Abdurrahman Paşa, bu askerlerle Sekban-ı Cedid adında ocak kurulmasına öncü olmuştur. Kurulan bu ocağın mevcut asker sayısı yaklaşık dört bindir. Buna rağmen tıpkı Nizam-ı Cedid'de görüldüğü gibi Sekban-ı Cedid'de yeniçeri isyanına sebep olduğu için kaldırılmıştır. II. Mahmud tüm bu olaylardan sonra 1826 yılında gerçekleşen Vaka-i Hayriye'ye kadar müdahalede bulunmamıştır (Çetin 2018, s. 1176).

İkinci Mahmud tahta geçtiğinde Yunan bağımsızlık mücadelesi ile karşılaştı. Buna 1821'de Tepedelenli Ali Paşa isyanı eklendi. Burada ortaya çıkan isyanları bastırabilmek için Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Daha modern bir ordusu olan Mehmed Ali Paşa yardımıyla isyanı bastırır da Osmanlı ordusunun bütün zafiyeti ortaya çıkmıştır. Artık yeniçeriler hem halk gözünde küçük düşmüş hem de İstanbul esnafının desteğini yitirmişlerdir (Ahmad 2010, s.34). Osmanlı ordusunun ve donanmasının eksikliği 1821 Rum İsyanı'nda bir kez daha gözükmiştir. Bunun bir sebebi de Alemdar Mustafa Paşa hadisesinden bu yana askeri birimlerin düzeltilmesi için hiçbir girişimde bulunulmamasıdır. Lakin isyan sırasında yeniçeri ordusunun başarısızlığı Sultan Mahmud'a yeniçeri ocağını kaldırmak için gerekli kamuoyunu oluşturmuştur. Sultan Mahmud el altından gerekli tedbirleri alarak Yeniçerileri son bir ayaklanmaya sevk etti. Alınan tedbirlerden haberi olmayan ocak, 1826 yılında son kez isyan etti ve ortadan kaldırıldı. Bu hadise Osmanlı Tarihine Vakay-ı Hayriye olarak geçmiştir. Sultan Mahmut vakit kaybetmeden Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulma çalışmalarına başlamıştır (Örenç 2012, s.91).

3.1.1 Tanzimat Dönemi

Osmanlı Devleti çöküş dönemine girince padişahın ordu üzerindeki hâkimiyeti de yavaş yavaş zayıflamıştır. Yükselme döneminde devletin bir nevi en önemli kozu olan merkezi ordu; son dönemlerinde elini zayıflatan bir unsur haline dönüşmüştür. Öyle ki 19. Yüzyıla gelindiğinde yeniçeri ocağındaki kaynamalar devlet içinde siyasi atamalara ve padişah değişmelerine kadar yol açmıştır. Bütün gücü elinde bulunduran yeniçerilere 1826 yılına gelindiğinde Sultan İkinci Mahmud tarafından ciddi bir darbe vurulmuş, ocak kapatılmıştır. Bu süreçten sonra orduda ciddi bir kurumsallaşmaya gidilmiş 1841 yılına gelindiği zaman eyalet orduları oluşturulmuştur. Devam eden süreçte bürokrasi güçlenmiş, az da olsa padişahın otoritesi yeniden tesis edilmiştir.

Başlangıçta askeri alanda ortaya çıkan, daha sonra diğer alanlara da yansıyan batılılaşma yolundaki bu gelişmeler, mevcut uluslararası ilişkiler batılı ülkelerin etkileri sonucunda 3 Kasım 1839 günü Reşit Paşa Gülhane-i Hatt-ı Hümayun’u okumuştur. Bu döneme kadar reformlar savaşlarda alınan mağlubiyetlerden dolayı genellikle askeri düzen üzerinde yapılmıştır. Tanzimat Ferman ile başlayan süreçte ilk defa toplum ve devlet düzeninin aksaklıklarına farklı bir açıdan bakılmış ve siyasi yönden önlemler alma yoluna gidilmiştir. Bu fermanla devam eden süreç 1856 Islahat Fermanı ile devam etmiştir. Islahat Fermanı ile Hristiyan uyruklara yönetim ve eğitim hakları tanınmış ve Müslümanlar ve Gayrimüslimler arasındaki farklar kaldırılarak yeni bir eşit Osmanlı Tebaası ortaya çıkarılmıştır (Beydilli 2006, s.349).

1839 Tanzimat fermanıyla birlikte başlayan dönemde asker-sivil ilişkileri bağlamında karşımıza Kuleli Olayı çıkmaktadır. Bu olay ordunun içindeki siyasi bağlamı gözler önüne sermiştir. Rütbeli subaylardan oluşan kendilerini “Fedailer Cemiyeti” olarak adlandıran bir grup cuntacı subay Sultan Abdülmecid’i tahttan indirmek için girişimde bulunmuşlardır. Başarılı olamaları da 1876 Kanun-i Esasi hareketinin baş mimarı sayılmışlardır. Öte yandan 1876 anayasasının aslında bir darbe olduğu iddia edilmektedir. Hükümdarın yetkilerini bazı kısıtlamalar getirilmesini düşünen dönemin üst düzey sivil ve askeri memurları bu düzenlemede oldukça faaldirler. Yasa yoluyla gerçekleşen bu yenilik, Tanzimat Dönemi’nin üst düzey kimselerinin eseridir denilebilir. Lakin 1878 yılında meclisin sultan Abdülhamid tarafından süresiz tatil edilmesi ile yeniden mutlakiyet yönetimi ağır kazanmıştır. Siyasi alanda bu manevralara rağmen yine Sultan Abdülhamid’in açtığı modern okullarda yeni bir meşrutiyet yanlısı sınıf ortaya çıkmıştır. Zamanla gerçekleşen bürokratik değişimlerle ilk kez sivil-asker ayrımına gidilmiştir. İdaredeki bu ayrılma sayesinde ordunun yönetim üzerindeki doğrudan etkin olma imkânı tasfiye edilmiştir (Burak 2011, s.47).

1876 Kanun-i Esasi’nin yürürlüğe konmasında tabii ki Abdülhamid’in rızasının çok olduğu söylenemez. Bakıldığı zaman görülecektir ki Abdülhamid’in tahta çıkmak için geçici olarak kabul ettiği şartlardan bir tanesi anayasanın yürürlüğe girmesiydi. Anayasanın kabul ettirilmesinde öne çıkan Tanzimat döneminin yetiştirdiği asker ve sivil bürokrasi daha sonra Sultan Abdülhamid’in göz hapsinde olmuştur. Hükümdarlığı boyunca jurnal faaliyetlere önem veren Abdülhamid Han Meclisi otuz yıl süreyle tatil ederek meşruti yönetime son vermiştir. Lakin baskıcı yönetimine rağmen Sultan

Abdülhamid'in bizzat kendisi tarafından açılan modern okullar kendisine karşı bir uzman sınıfı ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde yapılan reformlarla Osmanlı Devlet düzeninde ilk defa idarede bu kadar asker ve sivil görevleri birbirinden ayrılmıştır. Bu görev paylaşımı sayesinde ordu siyasi bürokrasi üzerinde eskisi kadar hâkimiyet kuramamıştır (Burak 2011, s.54). II. Abdülhamid meşrutiyetin ilanı ile tahta geçtikten sonra; Osmanlı tarihinde o zamana kadar görülmemiş birtakım uygulamalarla kısa sürede ordunun ve halkın gönlünü kazanmıştır.

3.1.2 Birinci Meşrutiyet'ten İkinci Meşrutiyet'e (1876-1908)

Sultan Abdülhamid döneminde ordunun içinde ve teşkilat yapısında yapılan değişimler Osmanlı ordusuna daha modern bir görünüm kazandırmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken hem açılan okullarda yetişen pozitivist anlayışlı öğrenciler; hem de ordu içindeki muhalif askerler Sultan Abdülhamid rejimine karşı homurdanmalara başlamışlardı. Bu homurdanmalar çok geçmeden 1889'da İttihad-ı Osmanlı Cemiyeti olarak vücut bulmuştur. Daha sonraları kendine Jön Türkler denen bu cemiyet Abdülhamid karşısında oluşan muhalif kesimin başını çekmiştir (Burak 2011, s.55).

1908'de İttihat ve Terakkiciler'in yaptığı devrim ile Abdülhamid dönemi son bulmuştur. Lakin bu dönemde başarılı olan darbeyi gerçekleştiren ordu da dört başlı bir yapı ortaya çıkmıştır. Tarafsızlar siyaset yapan asker istemiyorken muhafazakâr kesim ise padişaha karşı daha korumacı idiler. İttihatçılar ise hem okullu hem de aktif siyaset yaptıkları için devlet idaresine her an tehdit oluşturmaktaydılar (Alkan 2013, s.50).

Bu dönemi iki ayrı safha halinde görmek gerekir. İlki Aralık 1876'da Meşrutiyet'in ilanı ile başlar; 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının başlangıcına kadar Meclis faaliyetlerini sürdürür ancak Sultan Abdülhamid tarafından feshedilmiştir. İkincisi mutlakiyet olarak adlandırılan dönemdir. Sultan Abdülhamid istibdat yönetimini başlatmış, geniş reform hareketlerine başlamıştır. Balkanlar'da Komitacılık ve milliyetçilik akımlarının artması, çok sayıda misyoner okulunun açılması, Almanya ile ikili ilişkilerin iyiye gitmesi, devlet yönetiminde uygulanan denge siyaseti, Ermeni ayaklanmalarının ortaya çıkması ve bunları bastırmak için kurulan Hamidiye Alaylarının kurulması, İttihat ve Terakki'nin kurulması ve gelişmesidir. İttihat ve Terakki cemiyetinin kurulduktan sonra ordu içerisinde yapılanması, ordunun siyasetle ilişkisini arttırmıştır (Pekin ve Yavuz 2016, s.49).

Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti (1889-1902). Bu örgütün temelleri 2 Haziran 1889 tarihinde atılmıştır. Dört Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencisi tarafından temeli atılan bu örgüt Jön Türk hareketinin birçok farklı unsurunu uzunca bir müddet himayesi altında bulundurmıştır. Başta İbrahim Temo olmak üzere Abdullah Cevdet, İshak Sükuti ve Mehmed Reşid tarafından İttihad-ı Osmani adıyla bir cemiyet meydana getirilmiştir. Bu örgüt esas olarak İtalyan bir örgüt olan Carbonari teşkilatının örgütlenme modellerini temel alıp, öğrencileri hücreler biçiminde teşkilatlandırırken oldukça başarılı olmuştur. Örgütün liderleri 1895 yılında ilim temsilcilerini bünyelerine katmaya çalışırken diğer taraftan 1889 yılında Paris’te bulunan Ahmed Rıza ile temasa geçmişlerdir. Amaç Nazım Bey’in yurtdışına kaçırılmasıdır ve bunda başarılı olunmuştur. Ahmed Bey katı bir pozitivisttir. Ahmed Rıza gerçekleşen haberleşmelerden sonra cemiyetin uygulayabileceği amaç ve örgütlenme ve takip edebileceği siyasi mevzularda şahsi görüşlerinin tatbik edilmesini istedi. Cemiyetin adını da değiştirmek isteyip İttihad-ı Osmani’den Auguste Comte’un ünlü kitabı “ordre et progres”nin tercümesi olan “nizam ve terakki”ye olarak kabul edilmesini istedi. Örgüt üyeleri ittihat kelimesini muhafaza etmek istediler. Bunun üzerine örgütün ismi Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak belirlendi. Bu cemiyet 1895 yılında bir nizamname hazırladı. Bu metinle dağınık durumdaki örgüt şemaları kaldırıldı ve bu nizamname dağınık şemaların yerini aldı (Hanioğlu 2001, s.476).

3.1.3 İkinci Meşrutiyet’ten Birinci Dünya Savaşı Sonuna (1908-1918)

Meşrutiyet taraftarları 1878 sonrası muhalefete katılmışlardır. 1895 itibari ile güçlenen Jön Türkler Kanun-i Esasi’nin yeniden tatbik edilmesini istemişlerdir. Devrin ulemaları bu görüşün şeriata uygun olduğunu ifade edip destek olmuşlardır (Hanioğlu 2004, s.388). Selanik’te meydana gelen isyanlar ve sultana yapılan baskı sonucu II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Bunun üzerine Girit ve Bulgaristan hukuken imparatorluktan ayrılmıştır.

31 Mart’ta bir ayaklanma ortaya çıkmıştır. Bu durum karşısında hemen yola çıkan hareket ordusu Mahmut Şevket Paşa komutasında Selanik’ten İstanbul’a gelmiş ve ayaklanmayı bastırmıştır. Bu aynı zamanda da Abdülhamid’in tahtan indirilmesidir. 1912 yılına gelindiğinde Balkan savaşları meydana gelmiş ve Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi almıştır. Ortaya çıkan kaos durumunda 1913 yılında Bab-ı Ali Baskını yaşanmış, İttihat ve Terakki yönetimi ele almıştır. Bu dönemde Pantürkizm akımı Osmanlıcılık akımının

önüne geçmiştir (Pekin ve Yavuz 2016, s.51). 1908’de İttihat ve Terakkiciler ’in yaptığı devrim ile Abdülhamid dönemi son bulmuştur. Lakin bu dönemde başarılı olan darbeyi gerçekleştiren ordu da dört başlı bir yapı ortaya çıkmıştır. Tarafsızlar siyaset yapan asker istemiyorken muhafazakâr kesim ise padişaha karşı daha korumacı idiler. İttihatçılar ise hem okullu hem de aktif siyaset yaptıkları için devlet idaresine her an tehdit oluşturmaktaydılar. Bu dönemde ordunun siyasete karışması devletin içinde bulunduğu psikolojik bunalımla ilgilidir. Devletin içinde bulunduğu mali tablo memur ve askerleri endişelendirmiştir. Askerler bu durum karşısında siyasete ve devlet yönetimine dahil olmaya çalışmışlardır. İkinci meşrutiyetin ilanı ile siyaset ve ordu ilişkilerini gözler önüne seren bir durum da 1912 yılında ortaya çıkan Halaskar Zabitan Hareketi’dir. Bu hareket seçimlerin mükerrer olmasını ve ordunun siyasetten tamamen uzaklaşmasını istiyordu. Bu hareket İttihatçıların desteğini alan Sait Paşa hükümetini tasfiye etmiştir (Burak 2011, s.49).

Birinci Dünya Savaşından önce ordunun yeniden düzenlenmesi Alman hayranı itttihatçılar tarafından Almanlara emanet edilir. Birçok alanda reformlar yapılır, araç-gereç ve silahlar temin edilir. Osmanlı Devleti’nin savaşa girişinin en önemli amacı toprak bütünlüğünü korumaktı. İngiltere, Fransa ve Rusya’nın başını çektiği İtilaf Devletleri’ne karşı Osmanlı Devleti Almanya ile ittifak yapmıştır. Sonuç olarak savaşın kaybedeni Osmanlı Devleti olurken; kendilerine minnet duyduğumuz Milli Mücadele’yi sürdüren Türk toplumunun geleceğini kurtaran kadrolar ortaya çıkmıştır (Pekin ve Yavuz 2016, s.53).

3.2 CUMHURİYET DÖNEMİNDE ORDU-SİYASET İLİŞKİLERİ

1 Kasım 1922’de kaldırılan Saltanat ile uzun süre ertelenen Lozan görüşmelerinin de önü açılmıştır. Lozan ile birlikte yıllardır süregelen makûs tarih bir nevi son bulmuş, milli mücadele başarı ile sonuçlanmıştır. Kazanılan bu mücadelenin ardından yeni bir devlet idaresi tesis edilmeye başlanmış ve bu yolda belli adımlar atılmıştır. Henüz harp okulunda eğitim alırken yakın arkadaşlarına memleketin artık yeni bir yönetim şekli ile idare edilmesi gerektiğini dile getiren Mustafa Kemal Paşa; hayallerini ve hedeflerini birer birer gerçekleştirmiştir. Dumlupınar muharebesinden hemen sonra Halide Edip, Mustafa Kemal Paşa’ya İzmir’i düşman işgalinden kurtardıktan sonra emekli olup olmayacağını sormuş, Mustafa Kemal Paşa “emeklilik mi ne emekliliği” diye yanıtlamıştır. Mustafa Kemal, Yunan ordusu ile yapılacak savaştan sonra da içerde ciddi bir iktidar mücadelesi

olacağını, yeni sürecin çok daha zor geçeceğini ön görmüştür. Gerçekten bakıldığı zaman dış düşmanla olan problemler bittiği zaman içeride çok ciddi siyasi iktidar mücadelesi verilecektir. Milli mücadele verildikten içeride bir düzen kurmak isteyen Mustafa Kemal Paşa'ya karşı en ciddi meydan okuma kendi silah arkadaşlarından gelmiştir. Arkadaşları arasında Türkiye'nin demokratik çok partili sisteme geçeceğini düşünenler de vardır. Eski düzenden bir anda her şeyimizle kopmamızı yanlış olduğunu dile getiren de vardır. Süreç içerisinde meclis içerisinde belli muhalif gruplar oluşmuş, Mustafa Kemal Paşa'nın yeni mücadelesi ülke düzenini sağlamada silah arkadaşlarıyla olmuştur. Savaş kazanıldıktan sonra dış güçlerle olan mücadele bitmiş; iç siyasette olan mücadele ise daha yeni başlamaktaydı. Mustafa Kemal'e en sert muhalefet kendi silah arkadaşlarından yapılmaya başlanmıştır. Örneğin Balkan Savaşları'nda yaptığı kahramanlıkla ön plana çıkan Rauf Orbay; Mustafa Kemal'in hilafet kurumu ile ilgili düşüncelerini bilmesine rağmen bu konuda zıt düşmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Bahriye nazırı olan ve savaşın en çetin günlerine şahit olan Orbay, Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayan heyetin içinde yer almaktaydı. Zamanla yeni devlet sistemi içinde de kendisine yer edinen Orbay; mecliste Saltanatın kaldırılması yönünde oy kullanmış, fakat Mustafa Kemal'e onun tek adamlığına doğru gitmesinden duyduğu endişeleri dile getirmiştir (Aydemir 2003, s.64). Orbay, Lozan görüşmelerine giden İsmet Paşa ile de arasında ciddi münakaşalar yaşamıştır. Lozan görüşmeleri bittikten sonra muhalefetini git gide arttıran Orbay, cumhuriyetin ilanından sonra oluşan muhalif grubun başını oluşturmuştur (Hale 2014, s.109).

29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti ilan edildikten sonra Mustafa Kemal'in iç siyasetle mücadelesi de başlamaktaydı. Yeni düzen beraberinde bir takım fikir ayrılıklarını da getirmekteydi. Mustafa Kemal'in aynı zamanda yol arkadaşları olan muvazzaf subaylar yeni düzende karşısına çıkan ilk muhalifler olacaktır. Kazanılan Kurtuluş Savaşı sonrasında; savaşın kazanılmasında büyük pay sahibi olan muvazzaf subaylar devlet yönetiminde söz sahibi olmuştur. Oluşturulan bürokraside kendilerine yer edinen ordu mensupları bir müddet askeri kimlikleri ile anılmaya devam etmişlerdir. 19 Aralık 1926'da meclisten çıkan yasa ile siyaset yapacak subayların ordudan istifa etmeleri zorunlu hale gelmiştir. Aslında Mustafa Kemal'in hedefi orduyu siyasetten tamamen ayırmak değildir. Buradaki asıl hedef muhalif kesimi siyasetten uzak tutmaktır. Lakin bu durum bazı kişiler üzerinde başarılı olurken bazı kişiler üzerinde de başarısız olmuştur.

Örneğin; İnönü ve Mareşal Fevzi Çakmak, Mustafa Kemal'e tamamen sadık kalırken diğer subaylar muhalif olmuştur. Hayatında askerlikten başka hiçbir gayesi olmayan Mareşal Fevzi Çakmak bizzat Mustafa Kemal tarafından Genelkurmay Başkanlığına atanmıştır. Mustafa Kemal'in attığı bu adımlar ordu içinde kendisine karşı muhalefetin oluşmamasını sağlamıştır (Ertunç 2013, s.405).

Savaş yıllarına bakıldığı zaman bu dönemde de ordu siyasetten uzak tutmak istenilmiş fakat dönemin içinde bulunduğu olağanüstü şartlar bu durumu mümkün kılmamıştır. Hatta uzak tutmak bir kenara memleketin gündemi savaş olmuş, ordu ve siyaset daha da iç içe girmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ordu ve siyasetin birbirinden kopması zamanla gerçekleşmiştir. Lakin buradaki amaç orduyu siyasetten tamamen soyutlamak değildir. Yapılan devrimlerin, ilan edilen rejimin en büyük koruyucusu ve destekçisi Türk Silahlı Kuvvetleridir. Tek partili dönemde kurulan İstiklal ve Sıkıyönetim Mahkemeleri bu durumun en güzel örneklerindedir. Yeni kurulan rejimin adeta kanun uygulayıcısı Türk ordusu olmuştur (Burak 2011, s.49).

1920-22 savaşı sırasında bile, Atatürk ile generalleri arasında taktik konusunda ufak tefek anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Erzurum kongresi sırasında Mustafa Kemal'in en büyük destekçilerinden olan Kazım Karabekir ile zaman ilerledikçe yeni sistem üzerinde ciddi görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Kazım Karabekir'in Moskova'ya atanmasını sürgün olarak gören görüşler de az değildir. İsmet paşa ve diğer paşalar arasındaki husumet siyasi atamalarda belirleyici rol oynamıştır (Hale 2014, s.113).

Atatürk muvazzaf subayların kendisine karşı birleştiklerini gördüğü zaman siyasi düzende yeni önlemler almaya başlamıştır. Aralık 1923'te, gelecek seçimler için subay olan ve askerlerin milletvekili olması için istifa etme şartları getirilmiştir. 1923'ün yasal değişikliklerine hemen göze çarpan yasal bir boşluğu vardı. Çünkü yasa hali hazırda mecliste bulunan komutanları etkilemiyordu. Yapılan zaman içerisindeki çalışmalar ile Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy gibi komutanlar açıktan muhalif olmaya başlamıştır. Bu durum karşısında Atatürk tedirgin duruma gelmiş ve bu muhalif ortamın önünü kesmiştir (Hale 2014, s.114).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Mustafa Kemal ve arkadaşları devlet yönetiminde başrol oynamışlardır. Cumhuriyet Halk Fırkası çatısı altında birleşen Mustafa Kemal ve paydaşları bir düzine devrimle yeni bir sistem ortaya çıkarmışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında çok partili sisteme geçiş hareketleri maalesef başarı ile sonuçlanmamıştır.

Mustafa Kemal ve devrimlerinin karşısında duran muhalif kesim adeta kurulan diğer partilerin çatısı altında birleşmiştir. Bu durum yeni rejime tehdit oluşturduğu için tek partili döneme geri dönmüştür. (Karpat 2010, s.187).

3.2.1 Terakki Perver Cumhuriyet Fırkasının Kurulması

Halk Partisi'nde Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın aralarında bulunduğu kemikleşmiş bir kadro vardı. Bu kadro Cumhuriyet'in ilan edilme biçimine muhalif olan Hüseyin Rauf Bey liderliğindeki muhalefet kesimine baskı oluşturmaktaydı. Halk Fırkası bünyesindeki muhalefet gün geçtikçe güçlenerek ayrı bir muhalefet partisi kurmuştur. Yunanistan'dan göç eden Müslümanları Rumların boşalttığı taşınmazlara yerleştirme planı bardağı taşıran son damla oldu. Bu plan mecliste sert tartışmalara sebep olurken, İsmet Paşa'nın meclisten güvenoyu isteyip rahatça alması ile Hüseyin Rauf Bey ve 32 milletvekili partiden ayrılmıştır (Özalper 2014, s.74).

1924 Eylül'ünde Rauf Bey, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar İzmir'de bir araya gelmişlerdir. Paşalar mecliste ortak hareket etme kararı alırken askerlik vazifelerini bırakmışlardır. Bunun sebebi olarak Kazım Karabekir Paşa'nın ülkenin şahsi idareye kaymasını ve hizmetlerin yok sayılmasını ifade etmiştir. 26 Ekim 1924'te Kazım Karabekir, 30 Ekim de ise Ali Fuat Paşa ordu müfettişliği görevlerinden istifa ederken, öncesinde mebusluktan istifa eden Refet Bey istifasını geri almıştır. Bu hadiselerden Nutuk'ta Mustafa Kemal Paşa "Paşalar Komplosu" olarak bahsetmiştir. Rauf Bey'in Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşa ile birlikte kumpas kurduklarını; paşaların siyaseti bıraktıktan sonra bir yıl ordu içinde faaliyet gösterip durumu kendi lehlerine yönelik ayarladıklarını zannettiklerini; birinci mecliste ikinci grup üyeleri ile ortak hareket edip aleyhinde gizli çalışmalar yürüttüklerini; hatta örgütlenerek yeniden meclise döndüklerini iddia etmiştir. Mustafa Kemal Musul meselesi sebebi ile meclisi olağanüstü toplantıya çağırırken, meclis 18 Ekim 1924'te açılmıştır. Bu sırada önemli bir gelişme yaşanmıştır. Mecliste büyük tartışmalar yaşanırken Muğla Mebusu Esat Efendi'nin Mübadele, İmar ve İskan Vekili Refet (Canitez) Bey'e yönelttiği muhacirlerin yerleştirilmesinde yaşanan sıkıntılar ve yapılan yolsuzluklar hakkındaki soru önergesi 27 Ekim'de gensoruya döndürülmüştür. Bunun üzerine İsmet Bey 5 Kasım'da gensorunun genişletilmesini ve tüm hükümeti kapsamasını teklif etmiştir. Gensoru önergesi tartışmaları İsmet Paşa ile Rauf Bey arasında ortaya çıkan bir çatışma görünümü almıştır.

İsmet Bey hükümeti güvenoyu almıştır. Ancak hükümet iddialar, tartışmalar ve İsmet Bey'in sağlık problemlerinden dolayı istifa etmiştir. Fethi Bey yeni hükümeti kurarken mecliste ayrı bir fırka oluşturma çalışmaları başlamış ve tüm bu gayretlerin neticesinde 17 Kasım 1924'te Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur (Kocaman ve Ceylan 2016, ss. 5-23).

Kısa zaman içerisinde, Mustafa Kemal Paşa ile aynı düşüncede olmayan bütün muhalifler Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası kanatları altında bir araya gelmeye başlamıştır. Meclis içerisinde muhaliflerin sesi artmış, ülke sınırları içinde Şeyh Sait ayaklanması ortaya çıkmıştır. Olaylar neticesinde Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmış, İstiklal Mahkemeleri'nin kurulması ile ve 1925'de isyan bastırılmıştır. Bu esnada yapılan araştırmalar Terakki Perver Fırkası'nın içinden bir grubun ayaklanmaya destek olduğunu göstermiş ve neticesinde Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası 5 Haziran 1925'de kapanmıştır (Öztürk 2006, s.59).

3.2.2 İnönü ve Ordu, 1938-1945

Atatürk'ün 1938'de vefatının ardından İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçilmiştir. En önemli sınavı 1945'li ikinci dünya savaşı yıllarında ortaya çıkmıştır. Savaşın buhranlı dönemlerinde krizi iyi yönetmiş denge politikası güderek, ülkesini savaştan uzak tutmuştur. Lakin bütün önlemleri almış, İstanbul da sıkıyönetim ilan edilmiş, ordu sıkı hale gelmiş ve bu dönemde ordunun yönetimdeki rolü daha da güçlenmiştir.

Atatürk öldükten sonra genel kamuoyu Fevzi Çakmak'ın cumhurbaşkanı olacağını düşünürken, Çakmak bu konulardan uzak durmuş hatta İnönü'yü cumhurbaşkanı olması için desteklemiştir. Aslında genel kabul gören bilgi İnönü ile Çakmak'ın birbirini hiç sevmediği şeklindedir. İnönü'nün aldığı kararlarda Çakmak ile istişare yapmadığı ileri sürülmektedir. Hatta İnönü'nün Çakmak'ın emekli edilmesinde katkısı olduğu söylenmektedir. Çakmak'ın emekliliğinden sonra, Genelkurmay başkanını doğrudan Cumhurbaşkanından çok savunma bakanlığına karşı sorumlu hale getirerek dolayısı ile bir bütün olarak ordunun bağımsızlığını azaltma yolunda bir girişim olmuştur. Yeni öneri, ordu hiyerarşisinin tepesinden gelen yoğun bir muhalefetle karşılaşmıştır. Bunun sonucunda bir uzlaşma sağlanmış ve Genelkurmay Başkanlığı, Başbakanlığa bağlanmıştır. Bununla birlikte İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı dönemi, Atatürk'ün ordunun

sivil ya da sivilleştirilmiş siyasi kuruma sadık kalması gerektiği ilkesini esas olarak korumuştur (Öztürk 2006, s.62).

Görüldüğü gibi Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Milli Mücadelenin kazanılmasında payı olan komutanlar siyasete dâhil olmuştur. Asıl meslekleri askerlik olan muvazzaf subaylar devlet yönetimine geçtiği vakit tabii ki kendi öz kimliklerinden sıyrılamamışlardır. Yeni rejimin, yeni düzenin, yeni kanunların bir numaralı uygulayıcısının da Türk Silahlı Kuvvetleri olduğu göz önünde bulundurulunca; ordu ve siyasetin birbirinden tam olarak ayrılmasının oldukça güç olduğu gözükmemektedir. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının devlet idaresinde yer alması, her ne kadar birçok muhalifle karşı karşıya kalsalar da kendi siyasi idarelerini kurmalarına engel olmamıştır. Hem devlet siyasi düzeninde hem ordu içinde zamanla muhalif kesimin tasfiye edilmesi tek başlı bir yapı ortaya çıkarmıştır. Siyasi düzenin içinde asker kökenli kişilerin yer alması yıllar sonra gerçekleşecek olan askeri darbelerin ve pekişecek olan askeri vesayetini de zeminini hazırlamışlardır.

3.2.3 Demokrat Parti'nin Kuruluşu

Avrupa'da yaşanan İkinci Dünya Savaşı, her ne kadar savaşta yer almamış olsak da ülkemiz için çok ciddi sonuçları ortaya çıkarmıştır. Uzun bir zaman dilimi çerçevesinde sürmekte olan bu savaş döneminde silahaltı içerisinde devamlı fazla asker tutmayı zaruri hale getirilmiş, ordu hiyerarşisinin yükünü bütün halk birlikte omuzlamak zorunda kalmıştır. Yaşanan ekonomik sıkıntılar halkın Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı tepki göstermesine sebebiyet vermiştir. 1945 yılında ciddi bir muhalefet ihtiyacının ortaya çıkması ile beraber Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü "Dörtlü Takrir" olarak bilinmekte olan belgeyi imzalamışlardır. Takririn içeriğinde, ekonomi üzerindeki sınırlamalar, baskı halinin ortadan kaldırılması ve bir muhalefet partisini kurma hakkının verilmesini istemişlerdir. İlk olarak kabul edilmeyen Dörtlü Takrir daha sonraki aylarda İsmet İnönü tarafından kabul görmüştür (Hale 2016, s.125). Demokrat Parti'si, kurulduğu ilk yıllarda çok geniş bir halk kitlesine sahipti. Gücünü esasen üst kademelerde yoğunlaşmış olan Cumhuriyet Halk Fırkasının tam tersine Demokrat Parti'sine alt kademedeki teşkilatlanmalar hâkimdi. Demokratlar alt tabakayı temsil ediyorken, Cumhuriyet Halk Fırkası ise üst ve elit kesimi temsil etmekteydi. Demokrat Parti Liberalizmi savunurken Cumhuriyet Halk Fırkası ise Devletçilik ilkesini

savunmuştur. Demokratlar değişimi ve gelişimi savunurken CHP ise temel ideolojilere bağlı kalmayı tercih etmiştir (Karpaz 2012, s.209).

Türk siyasi hayatının değerli taşlarından biri olan Demokrat Parti, 1950-1960 yıllarında üç dönem üst üste iktidarı kimseye bırakmamıştır. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisinin uzun süren hegemonyasını kırarak beyaz ihtilali gerçekleştirmiştir. Meclis içinde doğan Demokrat Partisinin kemikleşmiş yöneticileri Cumhuriyet Halk Partisinin içerisinden çıkmıştır. Tek partili dönemde ciddi sıkıntılar yaşamış bu yönetici kadro yani Refik Koraltan ve Adnan Menderes, yanına hem meclis içinde hem de CHP'nin bu otoriterliğinden bıkan kişileri yanına almayı başarmıştır (Bulut 2009, ss. 127-145).

3.2.4 Demokrat Parti ve Ordu

Birinci dünya savaşı yıllarında başlayan Türk ordusu üzerindeki Alman etkisi 1948'lere kadar devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk aşamalarında Alman ordularının başarısı Türkiye'de takdir edilerek, ilgiyle takip edilmiştir. 1947 yılına gelindiğinde ise ABD'ye Akademi öğretmeni olarak öğrenciler gönderilmeye başlanmış, 1948 yılında da Amerikan Eğitim Sistemi kabul edilmiş ve uygulamaya konulmuştur (Gencer 2010, s.201).

Demokrat Parti, orduda ciddi düzenlemeler yapılması gerektiğini bilerek göreve gelmiştir. 1947 'de Truman Doktrini ile Pentagondan modern silahlar alınmaya başlanmıştır. 1952 yılında NATO'ya üye olduğunda ordudaki değişim, daha da ön plana çıkmıştır. Türkiye NATO'ya katıldığı zaman, orduya daha fazla para aktarılmış ve ordunun karakterin de ilerleyen zamanlarda büyük ölçeklerde değişiklik göstermiştir. Subaylar yeni yöntemlerle karşılaşırken diğer NATO ülkelerine de eğitim için gönderilmişlerdir (Ahmed 2010, s.142).

14 Mayıs 1950 günü yapılan seçimlerin sonunda kurulan Menderes Hükümeti darbe korkusunu görevlerinin ilk yıllarından itibaren hissetmeye başlamışlardır. Meclis gündeminde muhalefetin basit nedenler çerçevesinde oturumu terk etmesi ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ordu ile olan bu yakın samimiyeti hükümeti huzursuz etmeye yetmiştir. Kendisini garantiye almak isteyen Adnan Menderes, ordu içerisinde büyük ve ciddi yenilikler yapmıştır. Menderes'in darbeden imtina sebebi ile yaptığı bu uygulamalar ordu üzerindeki baskısını arttırmış ancak ordu ve Menderes arasındaki gerginliği daha çok arttırmıştır (Öztürk 2006, s. 67).

Askerin, DP iktidarına karşı harekete geçmesi 1950 yıllarında başlamıştır. Faruk Ateşdağlı 1950'li yıllarda ihtilal hazırlıkları için bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. Dündar Seyhan ile Orhan Kabibay'ın İstanbul'da oluşturduğu bir cunta grubu da faaliyetlerine devam etmiştir. Zamanla İstanbul ve Ankara'da Türk Silahlı Kuvvetlerinin içinde bulunduğu bir grup ihtilal için planlar yapmaya başlamıştır (Kurt 2016, ss. 53-73).

3.3 AK PARTİ ÖNCESİ ASKERİ MÜDAHALELER

3.3.1 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da görülen büyük değişimler doğrultusunda Türkiye'de çok partili sisteme dönük olumlu bir bakış açısı ortaya çıktı. 1945 yılında CHP vekilliği yapan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü partilerinden dışlanınca 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'yi kurdular. Bunun üzerine DP'nin büyümesini önlemeye çalışan CHP 1947'de olması planlanan seçimleri erkene alarak 21 Temmuz 1946'da yapılmasını sağladı. Seçim DP'lilerin 465 sandalyeden 64'ünü almasıyla neticelendi. Fakat 14 Mayıs 1950'de ki seçim ise çok farklı bir sonuca sahne oldu. DP %55 oranında oy aldı. Böylece milletvekillerinin %85'ini (408 sandalye) kazanarak büyük bir zafer elde etmiş oldu. Bu seçim sonucu Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes ise Başbakan oldu (Akşin 2008, ss.240-250).

Halkın nezdinde büyük itibar kazanan Demokrat Parti'nin bu kazanımlarından endişe duyan CHP yalnızca seçimleri erkene almakla kalmayıp birtakım değişikliklerde yapmıştı. 1944 yılında başbakanlığa bağlanan Genelkurmay Başkanlığı 1949 yılında Savunma Bakanlığı'na bağlandı. 1950 yılında DP iktidara gelince orduda birtakım değişikliklere gitti. 1950-1953 arası ılımlı bir siyaset güden DP hükümeti, CHP'nin sert muhalefeti karşısında ciddi tedbirler almaya başladı. CHP'nin parti gazetesi olan Ulus'a dahi el kondu. 1954 yılından sonra artan enflasyon ve cari açığın artması ile beraber ilerleyen ekonomik sıkıntılar Menderes'i bir hayli sıkıştırdı. Menderes, kendine yapılan muhalefete siyasi baskı ile karşılık verdi. 1955 yılında İstanbul'da büyük bir toplumsal çatışma meydana geldi. Rum azınlıkların ev ve iş yerleri yağmalandı, toplumda şiddet tırmandı. Bunların neticesinde 27 Mayıs 1960 tarihinde bir darbe sonucu Adnan Menderes ve DP hükümeti devrildi (Hale 2014, ss.132-134).

27 Mayıs ihtilalinden sonra 38 üyesi bulunan Milli Birlik Komitesi oluşturuldu. Bu komite Ekim 1960'a kadar iktidarda kaldı. İhtilalden sonra ordunun desteğini alan İnönü tarafından hükümetler kurulmuşsa da sivil hayata geçiş oldukça sıkıntılı olmuştur. Cemal Gürsel'in lideri olduğu MBK yasama organı olmanın yanı sıra gölge kabine vazifesi görmüştür. Darbenin ardından gözüaltına alınan Adnan Menderes, yardımcıları ve milletvekilleri ile beraber 19 ayrı suç ile suçlandılar. Darbenin ardından kurucu meclis oluşturulsa da MBK görevi seçilmiş kişilere hemen devretmemiştir. Bunun sebebi MBK içinde Cemal Gürsel ve diğer generallere muhalefette bulunan alt rütbeli subayların bulunması idi. Bu subaylar geçici bir askeri yönetimden ziyade uzun süreli bir askeri yönetim taraftarıydı. Aralarında Alparslan Türkeş'inde bulunduğu, On Dörtler adlandırılan grup 13 Kasım 1960'ta komiteden atılmışlardır. Atılmalarında demokrasiye soğuk bakmaları ve iç çekişmeler etkili olmuştur. Bu tasfiyenin ardından generaller ve demokrasiye karşı daha ılımlı olanlar kazanmıştır (Burak 2011, s.55).

15 Eylül 1961 yılında darbe neticesinde tutuklananların yargılamaları ile alakalı olarak Yassı Ada davaları neticelendi. Bu davalarda 1062 tanık dinlendi. 592 sanık yargılandı. Bunlardan 228'i ölüm cezası ile yargılandı. 202 oturumun sonucunda 15 kişi ölüm cezasına çarptırıldı. Fakat bunlardan sadece Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan infaz edildi. Mahkemelerde 133 kişi beraat etti, 31 kişi müebbet hapis cezası aldı ve 402 kişide 2 ile 20 yıl arası ceza aldı. Ağır bedellerle neticelenen bu süreç CHP'nin işine yaramış gibiydi. Yaşanan bu süreçte darbecilerin aldığı kararlar ve CHP'nin menfaatlerinin uyuşması 2 tarafı iş birliğine itti. Darbeciler darbe planından önce lider olarak Cemal Gürsel'i belirlemişlerdi. İhtilalcilerin bu düşüncesini olumlu karşılayan Cemal Gürsel sonra Cumhurbaşkanı olmuştur. General Cemal Gürsel darbenin ardından İsmet İnönü'ye gidip "emirleriniz bizim için peygamber buyruğudur" demiştir. Buna karşın İnönü'nün cevabı da orduya sahip çıkması, bölünmemek, kısa sürede seçime gitmek ve siyasete ve dış ilişkilere dikkat etmesi yönünde olmuştur (Hale 2014, s.130).

27 Mayıs darbesinin nedenlerine baktığımızda genel itibari ile şu sonuçlar karşımıza çıkmaktadır: Ordunun ekonomik sıkıntılar yaşaması, ordunun modernize edilmemesi ve ordunun üst kademesinin yeteneksiz kişilerden oluşturulması. Bunun yanı sıra 1952'de NATO'ya üye olduktan sonra Türk ordusu Amerikalı askerler tarafından eğitildi ve modernize edildi. Eğitilen bu genç subayların taşıdıkları yenilik fikri, ordunun üst

kademesini değiştirme istekleri ve Menderes hükümetine karşı içerinde bulundurdıkları hoşnutsuzluk darbe sürecinde oldukça etkili olmuştur (Hale 2014, ss.135).

3.3.2 Milli Birlik Komitesi'nin Kurulması

Darbe yapıldıktan sonra ülkenin nasıl yönetileceği sorusu akıllara geliyordu. 28 Mayıs'ta Cemal Gürsel'in Başbakanlığında 18 kişilik bir kabine atandı. Mezkûr kabine Cemal Gürsel'in başkan olduğu Milli Birlik komitesi adına atanmıştır. Bu komitenin son hali darbenin ilanından 15 gün sonra Milli Birlik Komitesi adı ile resmen ilan edilmiştir (Hale 2014, s. 164).

Üsteğmen rütbesinden general rütbesine kadar birçok değişik rütbelerdeki 38 subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi yeni bir darbe hukuku oluşturmamış, yeni koyduğu kuralların yanında eski hukuku da uygulamaya devam ettirmiştir. 13 Aralık 1960'da kabul edilen 157 sayılı kanunla bir Kurucu Meclis oluşturulması öngörülmüştür. Bu meclisin Milli Birlik Komitesi ile meslek grupları ve siyasal parti temsilcilerinin de beraber olduğu Temsilciler Meclisinden oluşturulması kararlaştırılmıştır. Yeni anayasayı hazırlayanlar Kurucu Meclis organlarıdır. İlerleyen dönemlerde süreç devam etmiş, yeni anayasa hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Bunun sonucunda Milli Birlik Komitesi; görevinin sona erdiğini belirterek Kurucu Meclis ile birlikte kendi varlığına da son vermiştir (Öztürk 2006, s.73).

Üsteğmen rütbesinden general rütbesine kadar birçok değişik rütbelerdeki 38 subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi yeni bir darbe hukuku oluşturmamış, yeni koyduğu kararların yanında eski hukuku da uygulamaya devam etmiştir. 13 Aralık 1960'da kabul edilen 157 sayılı kanunla bir Kurucu Meclis oluşturulması öngörülmüştür. Bu meclisin Milli Birlik Komitesi ile meslek grupları ve siyasal parti temsilcilerinin oluşturduğu Temsilciler Meclisinden oluşturulması kararlaştırılmıştır. Yeni anayasayı hazırlayan Kurucu Meclis organıdır. Süreç devam etmiş, yeni anayasa hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Bunun sonucunda Milli Birlik Komitesi; görevinin sona erdiğini belirterek Kurucu Meclis ile birlikte kendi varlığına da son vermiştir (Hale 2014, s.173).

14'lerin tasfiyesi toplum içindeki burjuva sınıfını mutlu etmiş olsa da ordu içerisinde görevli olan genç subaylar ile askeri öğrencileri huzursuz etmiştir. Darbeye katılan fakat Milli Birlik Komitesi içinde bulunmayan bazı subaylar ise ortalığı karıştırmak adına yeniden darbe planları yapmaya başlamışlardır. Durumdan rahatsız olan subayların önde

gelenlerinden Talat Aydemir, 1962 ve 1963 yıllarında iki başarısız darbe girişiminde bulunmuştur (Ahmed 2010, s.151).

3.3.3 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası

1961 yılında Menderes ve arkadaşlarının idam edilmesi ile sorunlar çözülmedi. İnönü'ye verilen iktidar Adalet Partisi'ne devredildi. 1964 yılında AP lideri olan Süleyman Demirel ilk kez Ekim 1965'te başbakan oldu. 1961 yılında MBK ve kurucu meclisin kabul ettiği anayasanın özgürlükçü maddeleri, emir komuta zincirini bozan subayların tavırları ve gittikçe şiddetlenen sağ sol çatışmaları 1971 muhtırasına giden yolda temel unsurlardı (Zürcher 2013, ss.361-372).

Türk ordusu 12 Mart 1971 tarihinde siyasete müdahalede bulundu. Fakat bu müdahale önceki kadar keskin değildi. Bunun sebebi 60 darbesinin istemedikleri sonuçlar doğurmasıydı. Bu sebeple yönetime el koymak yerine Cumhurbaşkanı, meclis ve senato başkanlarına rahatsızlıklarını bir muhtıra ile bildirdiler. Muhtıra ordu komutanları olan Faruk Gürler ve Muhsin Batur tarafından solcu subayların düşünceleri doğrultusunda gerçekleşti. Bu subaylara göre toplumda ekonomik sorunların büyümesi ve siyaset düzeninin gittikçe şiddetli bir hal alması Demirel ve hükümetinin suçuydu (Hale 2014, s.228).

Muhtıranın gerçekleşmesinde başlıca üç etken olduğu söylenebilir: bunların ilki kamu düzenini sağlamak. Bunun sebebi ordu komutanlarına göre iktidar meşruiyetini yitirmişti. Bu yüzden hükümet tarafından siyasal şiddeti bastırarak kamu düzeninin sağlanması mümkün değildi. Bir diğer etken ise subayların çoğu hükümetin kabahatli olduğunu bildikleri şeyin vebalini üzerine almamakta ve siyasal şiddet düzenini bastırmaya yanaşmamakta idiler. Daha sert tedbirler alınmasını düşünen radikal subaylar ise Marksist düşüncenin önüne geçmek için şiddetli çözümler getirmeyi savunmakta idiler. Bu subaylara göre çözüm tıpkı 60 darbesindeki gibi şiddetli bir şekilde olmalıydı. Son etken ise ordu içerisinde demokrasiye güvenini yitirmiş belli grupların etkili olduğu söylenebilir (Hale 2014, ss.229-230). Muhtıranın bir amacı da hükümete ihtar verirken diğer yandan ordu içinde cunta halini almış baskın grupları etkisiz hale getirip hiyerarşiyi korumaktı. Muhtıranın sonrasında 1971-1973 yılları arasında ordunun isteği ile başa gelen hükümetler sosyalist kesimi sindirmeye çalıştı. Ayrıca 1961 Anayasası'nın 55. Maddesi

özgürlükler aleyhine değiştirilerek sağ ideolojiyi rahatsız eden maddeler büyük ölçüde kaldırılmış oldu (Öztuna ve Gökdemir 1987, s.139).

3.3.4 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

1973 yılında Fahri Korutürk, cumhurbaşkanı oldu. Ardından seçime gidildi. 1980 yılına kadar hiçbir dönem tek parti iktidar olamadı. Demirel, Erbakan ve Ecevit'in siyasi uzlaşma sağlayamamaları, toplumsal şiddetin artması ve o dönem patlak veren dünya petrol krizi Türk siyasi sistemini büyük bir buhrana soktu.

20 yıllık sivil siyaset ve demokratik gelişiminin üçüncü kez darbe almasını tek bir sebeple izah etmek elbette doğru değildir. Bunda birçok etken yer almıştır. Kürt halkının siyasi talepleri ve Kürt halkının içinde ayrılıkçı örgütlerin çıkışı, asayişin gittikçe bozulması, siyasi uzlaşmaların bir türlü gerçekleşmemesi ile siyasetin kitlenmesi ve bütün bu sebeplerin ışığında ortaya çıkan ekonomik bozulma gerekçe olarak gösterilebilir. Bu gerekçelere ilaveten başta bir kısım genelkurmay personeli ve bazı kesimlerce İslam'ın gittikçe yükselmesinden duyulan korkuda sebepler arasında sayılabilir. Bütün bu etkenler bir arada düşünüldüğünde genelkurmayın siyasi aktörlere güven duymadığı anlaşılıyor. Bu sebeple 1979 yılında hazırlıklara başlayan generaller sadece muhtıra ile çözüm bulabileceklerini düşünselerde bir türlü tamamlanmayan cumhurbaşkanlığı seçimleri düşüncelerini değiştirdi. Ordu 12 Eylül 1980 tarihinde üçüncü kez yönetime müdahalede bulundu (Zürcher 2013, ss.387-388).

Darbe sürecini biraz düşündüğümüzde Hale'e göre bu darbe diğerlerine kıyasla en az tartışmalı idi. Hale Ecevit'in bir darbe beklemediğini, askeri müdahalelerin bir işe yaramadığını aktarıyor. Hale'e göre Demirel olayı çok geç fark etmişti. Bu fark edişi de "yapraklar çoktan sararmıştı" cümlesi ile ifade etmişti. Demirel'e göre hükümet otoritesini de zayıflatmak ve halkı bir darbe zorunluluğuna itmek için ordu bilerek toplumsal olaylara müdahale etmemiştir. ABD'nin tavrı ise darbe beklentisi içerisinde bulduklarını hatta bazı ABD askerlerinin Türk meslektaşlarına bir şeyler yapılması gerektiğini aktarıyor. Ahmad'a göre generallerin müdahalesindeki amaç sadece akan kanı durdurmak ve siyasal şiddeti bitirmek değildi. Niyetleri bu olsaydı asayiş muhafaza etmek yükümlülüğü ile bunu çok daha önce yapmaları gerekirdi. Ordunun müdahale sebebi ülke adına duydukları uluslararası düzeyde endişeydi (Ahmad 2010, s.87).

Yakın tarihte gerçekleşen İran devrimi NATO ve ABD için Türkiye'nin önemini çok daha arttırmıştı. 8 Ocak 1980'de ABD temsilcisi ile görüşme yapan Demirel bölgedeki gelişmeleri çok ciddiye almadı ve askeri üslerin kullanımına izin vermedi. Demirel Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına kabul edilmesi konusunda son derece isteksizdi bunun sebebi Türkiye'nin Ege'deki haklarının kabul edilmemesiydi (Ahmad 2010, ss.206-207). Hatta 1980 yılında ABD yönetimini ziyaret bile etmişti. Bu görüşme Hale'in darbeden önce ABD yetkililerinin darbe konusunda haberdar oldukları iddiasını kuvvetlendirmektedir. 1960 darbesinde olduğu gibi eldeki verilere bakarak 80 darbesinin ardında da ABD vardır demek oldukça güçtür. Fakat duyulan şüpheler hafife alınacak cinsten değildir. Türkiye'nin NATO'ya bağlı olması ve ordunun bu oluşumla kuvvetli irtibatı darbecilerin yurt dışından destek almadan böyle bir faaliyetin içinde bulunamayacağı düşüncesini akla getirmektedir (Ahmad 2010, s.208).

12 Eylül 1980 günü Kenan Evren iç hizmet kanunun kendisine verdiği yetkiyi kullanarak TSK'nın yönetime el koyduğunu duyurdu. Darbe neticesi, hükümet ve meclis dağıtıldı, siyasi parti liderleri tutuklandı, siyasi partiler kapatıldı. Ülke yönetimini MGK'nın asker üyeleri üstlendi. Bu darbenin emir komuta zinciri, önceki ihtilallere kıyasla son derece sorunsuz oldu. Kendisini devlet başkanı ilan eden Kenan Evren başbakan olarak Bülent Ulusu'yu atadı. Kenan Evren 1982 yılında birçok maddesi değişmesine rağmen bugün hala yürürlükten olan anayasaya eklediği geçici madde ile kendisini yedi yıllığına cumhurbaşkanı ilan etti. Cumhurbaşkanı Evren üç siyasi partiye 6 Aralık 1983'te yönetimi devretti. Yönetimi devretmesinin sebebi bu üç partinin Evren'in izninden geçmiş olmalarıydı (Zürcher 2013, ss.387-388).

Darbe sonrası 650.000 kişi gözaltına alındı. 210.000 dava açılırken, 230.000 kişi askeri mahkemelerde yargılandı. 517 ölüm cezası verildi. Bunlardan 50'si gerçekleşti. 1.683.000 kişi fişlendi. 30.000 kişi Avrupa'nın çeşitli ülkelerine sığınırken 14.000 kişi vatandaşlıktan çıkarıldı. Gözaltı ve hapisanelerde 300 kişi ölüm nedenleri net bir şekilde belli olmadan hayatlarını kaybetti. Kayıp kimselerin sayısı ise 800'ü buldu. 23.677 dernek ve STK'nın faaliyetleri durduruldu. Tüm siyasi partiler dağıtılırken büyük gazetelerin çoğu sansür ve kapanma cezaları ile uğraşmak zorunda kaldı. 3947 öğretim görevlisi, 47 yargıç ve 9400 memur zorla emekli edildi. 1984 yılında 1200 subay ve astsubay ordudan uzaklaştırıldı. 937 film yasaklanırken zararlı addedilen 139 ton dergi ve gazete imha edildi (Ahmad 2010, s.217).

3.3.5 Ordunun Sivil Hayata Müdahalesi

Sivil iktidarlara dönük darbe kalkışmalarını doğru hatta zaruri göstermede ifade edilen en önemli gerekçe sivil iktidarların yaşatmış olduğu sıkıntılardır. Asker, müdahalesini bu temele dayandırarak haklı olduğu tezini savunur. Darbe sonrası darbeden önce yaşanan sıkıntılar, ekonomik, sosyal, siyasal problemler sürekli tekrar edilmekte bu şekilde darbenin ne kadar haklı ve mecburi olduğu gerekçeleriyle gösterilmektedir. Ama şöyle bir hususta dikkat çekmektedir. Darbeyi gerçekleştiren irade, yalnızca yönetime el koymasını gerekçe olarak gösterdiği konularla ilgilenmez. Toplumun her alanına müdahale edilip, otoritesi en alt tabakalara kadar şiddetle hissettirilir. Bu kadar yoğun faaliyetlere rağmen hiçbir darbe bu sorunları tam anlamıyla çözememiştir. Yine buna başka bir delil ardı sıra gelen diğer darbedir. Başarısızlığa sadece başka bir darbede örnek değildir. Mesela 12 Eylül darbesine en önemli gerekçe olarak şehirlerde yaşanan terör ve asayiş olayları gösterirken ordunun müdahalesi çatışma ve terör ortamının sonunu getirmek yerine sadece alanını değiştirmiştir. Darbe sonrası ortaya çıkan terör örgütü özellikle güneydoğu Anadolu bölgesi merkezli olarak tüm ülkede görülmeye başlamıştır. Kısaca askeri vesayetın topluma müdahalelerini genel bir şekilde ifade edersek 27 Mayıs 1960 askeri darbesi en büyük sosyal ve toplumsal darbeyi demokrat parti üzerinde uygulamıştır. Darbeye giden yolda ordunun kendisine gerekçe olarak gösterdiği tüm unsurların merkezi Demokrat Parti olarak gösterilmektedir. Merkez konumunda olan Demokrat Parti kapatıldıktan sonra tüm partilerin 14.000 bucak, 140.000 ocak örgütü kapatılır. 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin toplumsal olumsuz etkisi ise üniversite öğretim görevlilerinin herhangi bir siyasi partiye üye olmaları yasaklanmıştır. 12 Eylül askeri darbesinde ise bunlara ek olarak dernek kurmada ve bu derneklere üye olmada kısıtlayıcı birtakım kararlar alınmıştır. Siyasi örgütlenmeye yönelik alınan bu kısıtlama kararı sonucu sendika ve diğer mezhep kuruluşlarının yöneticilerinin milletvekili seçilmeleri engellenip, öğretim üyelerinin, üniversite öğrencilerinin, hâkim, savcı ve yüksek yargı organı üyelerinin siyasete girip parti üyesi olmaları, kapatılan parti yönetici ve üyelerinin yeni bir parti kurma ve üye olma hakları ellerinden alınır. Bu yasaklar kapsamında sendika, sivil toplum kuruluşları ve tüm derneklerin siyasetle ilgilenmesi, siyasi fikir açıklamaları ve partiler ile bağlantı kurmaları gibi maddelerde vardır. 1961 Anayasası ile yasaya giren memurların sendikal hakları 12 Eylül Darbesi ile kaldırılır.

Son olarak siyasi partilerin yurt dışı faaliyetleri, etkinlik gerçekleştirmeleri kadın kolları gençlik kolları gibi birimler oluşturmaları ve vakıf kurmaları yasak listesine eklenir.

Diğer darbelerde olduğu gibi 12 Eylül askeri darbesinde de en çok yara alan kurumlar üniversiteler olmuştur. 12 Mart'ta öğretim üyelerinin partilere üye olması yasaklanırken, 12 Eylül'de ise 1402 sayılı yasa ile hiçbir gerekçe sunmadan bir kısım öğretim üyeleri meslektan uzaklaştırılır. Bu yasaklamaların enteresan bir sonucu ise vakıf ve dernekler seviyesinde siyasi örgütlenmeler kısıtlanıp yasaklanmasına karşı, kanun ve yasalarda yapılan düzenlemeler sonunda siyasi denge işveren lehinde gerçekleşmiştir. Askeri vesayet döneminde STK ve sendikaların siyasi fikir açıklamaları yasaklanırken, Türkiye İş Verenler Sendikası bu yasağa tabii değildir. 1982 Anayasası hazırlanırken TİSK komisyona görüşlerini bildirmiş ve bu görüşler büyük ölçüde kabul edilmiştir.

Askeri darbelerin neticesinde oluşan olumsuz sonuçlardan birisi de siyasi organizasyonlara katılmaya ilişkin oluşturulan seçim yasasında önümüze çıkmaktadır. Bu olumsuz neticelerden birisi seçimlerde oy kullanmayanlara verilen para cezası ve bu kimselerin sonraki seçimlerde oy kullanma haklarını yitirmeleridir. Hâlbuki demokratik sistemlerde oy kullanmak bir siyasi katılma ifadesi olmakla birlikte, oy kullanmama iradesi ise bir siyasi katılma türü olan siyasal protestodur. Mesela oy vermeyen kişi istediği düzeyde kendisini temsil edecek bir parti ya da aday göremediği için oy vermemiş olabilir. Oy kullanmakta, kullanmamakta hür iradenin sembolüdür. Kişi iradesinin neticesi olan, anayasaya veya kanunlara uygun fiillerini uygulama veya terk konusunda özgürdür, yargılanamaz. Sonuç olarak askeri müdahaleler, darbeler siyasal katılım ve siyasi örgütlenme üzerinde, çoğulcu demokrasi rejimine zıt olacak bir şekilde etki yapmaktadır. Bu durumun neticesinde siyasi kurumlaşma, siyaset alanının dışında, çarpık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

3.3.6 Askeri Müdahaleler ve Basın

Halkın otoritesini temsil eden sivil otoritenin saf dışı olması sonucu, askeri vesayete karşı durması beklenen basının büyük bir kesiminin gizli bir anlaşma yapmışçasına darbenin savunuculuğunu yapması basın tarihinde birçok kez karşılaşılan büyük bir ayıptır. Daha enteresan olanı yapılan bu savunuculukta bir zorlama ya da tehdit izine rastlanmamaktadır. Basının vesayetçi kısmının kullandığı üslup, özenle seçilmiş kelime ve cümleler bir zorlamadan ziyade bu camianın yapılan darbelere dost olup, sahip

çıkıldığını göstermektedir. Bundan dolayı toplumun temel direklerinden olan basın kurumunun ve basını kullanmada toplumun en maharetli kısmı olan aydınların düşünce ve tavırlarını anlayabilmek, gerçekleşen darbe süreçlerini analiz etmede oldukça etkili unsurlardır.

27 Mayıs ihtilalini Ahmet Emin Yalman büyük bir sevinçle karşılamıştı. İhtilalden sonra yazdığı ilk yazısında mutluluğu o kadar bariz gözükmemektedir ki yazısının başlığı “Allah’ın bu günü de varmış” şeklindedir. Yazı şöyle devam eder siyasi ufuklarımızın buhranlı, karanlık manzarasına bakarken, Allah’tan hiçbir zaman ümidimi kesmiyordum, milletimizin olgunluğuna, zor durumların eri olduğuna, varlığını, selametini, serbest gelişme imkânlarını tehdit eden her türlü tehlike ve engelleri yenmeyi bileceğine ait güven ve imanım asla sarsılmıyordu. Bu sabah erken saatlerde radyomu dinlerken dünyalar birden bire benim oldu. 1922’de Ege’nin istiladan kurtulduğu günlerde Ege halkının ağzından düşmeyen bir sözü tekrarlayarak, “Allah’ın bugünü de varmış” diye söylendim (Vatan Gazetesi, 27 Mayıs 1960). Dönemin bir diğer yazarı Bedii Faik ise yazısına başlık olarak “Gülen İhtilal” cümlesini kullanmıştır. Dönemin Akşam Gazetesi’nde yazarlık yapan Müşerref Hekimoğlu yazısında Atatürkçülük ile darbe arasında bağlantı kurar. Ona göre 27 Mayıs darbesi Kemalizm’in tekrar dirilişidir (Akşam Gazetesi, 28 Mayıs 1960). Hepsinin ortak noktası darbeden memnun olup, darbeyi ve darbecileri son derece övmeleridir.

Tercüman Gazetesi haberi milletçe bayram sevinci içindeyiz olarak manşetten yayınlarken (Tercüman Gazetesi, 28 Mayıs 1960), Cumhuriyet Gazetesi ise “Kahraman Türk ordusu, bütün memlekette dün gece sabaha karşı idareyi ele aldı” (Cumhuriyet Gazetesi, 28 Mayıs 1960) şeklinde duyurdu. Cumhuriyet Gazetesi’nin başyazarı Nadir Nadi ise yazısına “dönüm noktası” başlığını atarken DP iktidarının demokrasiyi nasıl yozlaştırdığını anlattı. Milliyet Gazetesi ihtilali 27 Mayıs tarihli ikinci baskısında “idare orduda” biçiminde verirken 27 Mayıs 1960 tarihli yayınlanan bir karikatürde bir takvim yaprağı altında yatan Atatürk ve ona dönük “artık rahatça uyuyabilirsin” sözleri yer almaktadır. Aynı gün Milliyet Gazetesi yazarı Cevat Ulunay da “bu eli minnetle öpmeliyiz” ifadesini kullanmıştır. Bir diğer yazar Abdi İpekçi de “Milliyetten mektup” da tıpkı Çetin Altan gibi darbenin özgürlük ortamı getirdiğini savunmuş ve Demokrat Parti’nin basın üzerindeki baskılarını anlatmıştır (Milliyet, 4 Haziran 1960). Gazeteye göre 27 Mayıs darbesi diğer darbelerden şu 5 madde ile ayrılmaktadır. 1. Meşruiyet, 2.

Kan dökülmemesi, 3. Kahraman yaratılmamış olması, 4. İktidar hırsı olmaması, 5. Partizan olmaması. 20 Aralık 1961’de yayın hayatına başlayan Yön Dergisi’nde başyazar Doğan Avcıoğlu “Eski ve Yeni Türkiye” başlıklı yazısında “27 Mayıs, yeteri kadar şuurlu olmasa da, memleketimize değerli yıllar kaybettiren... Haysiyet kırıcı, miskin ve aciz gidişe karşı zinde kuvvetlerin gösterdiği tepkidir.” der (Yön, 3 Ekim 1962, s.3).

Abdi İpekçi ise 12 Mart darbesinden önce “müdahalenin birtakım riskler getirmekle birlikte, eğer anarşi ve temel sorunlar çözülmez ise son çare; ordu müdahalesine başvurulmasıdır” demiştir (Milliyet, 4 Mart 1971). 16 Mart 1971 tarihli Devrim Gazetesi 12 Mart dolaylı darbesini sekiz sütuna manşetle “ordu, anti-Kemalist gidişe artık dur dedi” şeklinde başlık atar. Ahmet Kabaklı ise verilen tüm örneklerin tersine bir görüş bildirir. O geniş perspektifi ile darbenin demokratik sistemlerden zararlı olacağını söyler ve şunu ekler: “Türk demokrasisi kim ne derse desin yara almıştır, temennimiz bu yaranın ilmi ve hür bir ameliyatla, aynı zamanda bünyeyi kuvvetlendirecek bir sonuca bağlamasıdır... aylardan beri kaynatılan kazanlar... bunu böyle olacağını bağıra bağıra söylüyordu...” (Tercüman,14 Mart 1971). Tercüman’ın bir diğer yazarı olan Tarık Buğra ise “Türkiye, tehlikeye düşünce Türk ordusu, Türklüğün öz cevheri, Türkiye’nin ordusu görevini başarır... kısacası, Türkiye, çoktandır beklediği yiğit sesi işitmiştir” der (Tercüman, 14 Mart 1971).

Emre Kongar’a göre 12 Eylül 1980’de komutanların yönetime el koyması “beklenen”, “doğal” bir olgudur (Kongar 2010, s.165). Uğur Mumcu’ya göre ise 12 Eylül darbesi: “Silahlı Kuvvetler ’in emir komuta zinciri içinde yönetime el koyması, yağmurun yağması gibi doğal bir olaydır. Devlet olmaktan çıkar, parlamento 15 gün içinde seçilmesi gereken cumhurbaşkanını seçemez ve ülke baştanbaşa örtülü bir iç savaşın kanlı arenasına dönüşürse, silahlı kuvvetlerin el koymasından daha doğal ne olabilir?” (Cumhuriyet, 13 Eylül 1980) ifadeleri ile gayet yerinde bir müdahale olarak görülmektedir. Hürriyet Gazetesi’nden Oktay Ekşi ise “Oh olsun demeli mi?” başlıklı köşe yazısında darbeye gelinen süreci kendince haklı sebeplerle anlatmaktadır. “Bütün kamuoyunun beklentilerini dile getiren bu isteklerini savsaklayan siyasilerimiz, bugün ki sonuçtan başka neyi bekliyorlardı” (Hürriyet, 13 Eylül 1980).

Netice itibariyle ordu misyonu, eğitimi, topluma uyumu ve günlük çalışma sistemleri ile demokratik sisteme son derece uzak ve yabancısıdır. Ordu doğası gereği anti-demokratiktir. Bu yapısı ve kendi içinde sağlıklı işleyişi bakımından anlaşılabilir bir durumdur. Fakat

kendi düzeninin devamını sağlayan antidemokratik sistem toplumun geneline işleyiş bakımından yayılamaz. Dolayısıyla bir ülkede demokrasi sancısı çekiliyor, demokratikleşme problemleri yaşıyorsa buna en son müdahale etmesi hatta elden gelirse hiç karışmaması gereken grup askerlerdir. Demokratik siyaset tabiatı gereği eşitlik, özgürlük, çoğulculuk, yatay, katılımcı ve aşağıdan yukarıya ilişkiler, örgütlemeler ve tutumlar barındırır. Sağlıklı karar alınabilmesi için tartışma ve uzlaşma birlikte görülür. Fakat ordu yapısı ve işleyişi gereği bu kavramlardan son derece uzaktır. Rütbe, itaat, emir komuta zinciri, dikey ilişkiler, hiyerarşik yapı, yukarıdan aşağıya örgütlenme ve işleyiş ordunun yapısı gereği son derece doğal ve kesinlikle bulunması gereken kavramlardır. Siyasetçiler zamanla daha bir demokrat hüviyete bürünebilirler. Fakat ordu hiçbir zaman siyasete müdahil olamaz, demokratlaşamaz. Ordu fertleri münferit olarak demokrat yurttaş kimliklerini savunabilirler. Ama ordu bir bütün olarak, kurum halinde siyasete demokrat kimliği ile giremez. Bu yapısına, işleyişine ve meslek tanımına uygun değildir (Kongar 2010, ss.188-189). Tüm sayılan nedenlerden dolayı yapılan askeri darbeler ve askeri vesayetın siyasete müdahaleleri; yalnızca sivil iradeye zarar vermemekte, batılılaşma sürecinde ülkede kaynaklanan hukuksal boşluktan dolayı bunun suiistimal edilmesiyle, halkın temel dayanağı olan anayasaları değiştirerek veya tümüyle kaldırarak yasa merkezli kurumlaşmanın önüne geçmektedir. Özetle darbeler var olan anayasayı korurken siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunları giderme niyeti bulundurmaması, demokratik kurumlaşmaya mani olduğu gibi, darbeler aynı zamanda anayasanın ve hukukun üstünlüğü ilkesinin de süreklilik göstererek toplumun tüm katmanlarına yayılıp kalıcı şekilde yerleşmesini engellemektedir.

3.3.7 Askeri Darbelerle Oluşturulan Vesayet Mekanizmaları

27 Mayıs darbecileri devlet politikalarını belirlerken 1950-1960 arası iktidarını kötü örnek olarak gördükleri için tek parti iktidarına karşı olmuşlardır. Bundaki amaçları tek partinin, tüm devlet politikasını tek başına sahiplenmemesi idi. Bu yüzden iktidar, hükümetin dışında bazı kurumlara da bölüştürülmüştü. TBMM'nin hâkimiyet yetkisi birbirinden bağımsız kuruluşlara paylaştırılmıştır. Bu kurumlar ise 1961 Anayasası ile oluşturulmuştur. Bu sebeple ordu hâkim olduğu bürokratik vesayet kurumları ile sürekli olarak siyasetin içinde bulunmuştur. Hatta MGK, Anayasa Mahkemesi, Devlet Planlama Teşkilatı, Cumhuriyet Senatosu, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi

kurulmuş ve Danıştay'a ek yetkiler verilmişti. Genelkurmay Başkanlığı Başbakanlığa bağlanmış, üniversitelere bilimsel ve idari özerklik getirilmiş ve radyo televizyon istasyonlarının hâkimiyeti özerk kamu tüzel kişiliği şeklini almıştır (Arslan vd. 2012, s.41).

Cumhuriyet tarihinde meydana getirilen en özgürlükçü anayasanın 1961 Anayasası olduğu söylenir. Buna şöyle katılmak mümkün olabilir; 1971 ve 1980 yıllarında müdahalede bulunulup değiştirilmesi özgürlükçü bir yasa olmasına en büyük delildir. Asıl problem ise yeni anayasalarla oluşturulan sivil ve askeri bürokratik kurumlar meydana gelmesidir. Bunun sebebi bu kurumların yönetici kısmına başta MBK'nın emekliye ayırdığı subaylar olmak üzere vesayetçi yöneticilerin atanmasıdır. Bunun neticesinde bu kurumlar üzerinden yasama ve yürütmeye müdahalede bulunulmuştur. 1971 ve 1982 yıllarında bazıları yeniden meydana getirilmiş ve yetkileri arttırılarak daha şiddetli bir baskı unsuru haline almıştır. Demokratik bir devlet düzeninde yasama, yürütme ve yargı kurumlarının bağımsızlığı vazgeçilmez bir esastır. Yürütme organlarının aldığı kararların kanuna uygunluğunu denetleyecek bir kurum mutlaka gereklidir. Bu kurumda Anayasa Mahkemesi'dir. Fakat Anayasa Mahkemesi dahil hiçbir kurum, yetki ve gücünü aşarak yasama ve yürütme gibi diğer unsurların üzerinde baskı oluşturacak şekilde hakim güç olamaz. Mesela bakanlıkların yaptığı uygulamalar konusunda görüş bildirmesi istenen Danıştay yürütmeyi durduramaz ve bu doğru değildir. Genelkurmay Başkanlığı 1949 yılında Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştı. Bu kural 1961 Anayasası ile değiştirildi. Başbakanlığa bağlanan Genelkurmay yıllar sonra yeniden büyük bir role büründü. Anayasanın 141. Maddesine dayanarak Askeri Yargıtay, 1602 sayılı kanun ile 1972 yılında AYİM kurulmuştur. Bu mahkemenin vazifesi asker kişilerin yaşadığı uyuşmazlık problemini çözme görevidir. Bu görev sivil mahkemelerden alınıp AYİM'e verilmiştir (Arslan vd 2012, s.42).

1971 ve 1973 yıllarında 12 Mart muhtırasına bağlı olarak askeri otoriteler birtakım kazanımlar elde etmiştir. Bunlar MGK kararlarının daha etkili olması için "bildirir" kelimesi yerine "tavsiye eder" ifadesi kullanılmıştır. Ordu harcamaları Sayıştay kontrolünden alınmıştır. Anayasaya aykırılık problemi yaşayan sıkıyönetim mahkemelerinin bu sorununu çözmek için "tabii hâkim" tabiri yerine "kanuni hâkim" ifadesi kullanılmıştır. Sıkıyönetim mahkemelerinin yargı etkisi güçlendirilerek sıkıyönetim ilanları da kolaylaştırılmıştır. 1982 yılında hazırlanan darbe anayasası ile

1971 ve 1973 yıllarında yapılan değişikliklere ek olarak daha fazla ayrıcalık ilave edilmiştir. Böylece askeri vesayetin gücü daha da arttırılmıştır. Anayasa halk oylamasına sunulmuştur. Böylece Kenan Evren'in cumhurbaşkanı seçilmesi sağlanmıştır. Veto yetkisi verilen cumhurbaşkanı MGK'nın deyim yerindeyse tek sahibi konumuna getirilmiştir. Ordu, devlet denetleme kurulunun hâkimiyetinden çıkarılmıştır. Asker sayısı arttırılıp sivil sayısının azınlığa dönüştüğü MGK'nın güç ve yetkileri genişletilmiştir. YAŞ kararları yargı denetiminin dışında bırakılmıştır. Darbe sonrası oluşturulan Yüksek Öğretim Kurulu'na (1981) ordu üyesi barındırma zorunluluğu getirilmiştir. Darbe sonrası MGK yöneticisi olup ülke yönetiminde bulunan kişilere hukuki tasarruflarına dönük yargı bağışıklığı hakkı tanınmıştır. Böylece ileride görülmesi muhtemel mahkeme yargılamalarının önü alınmıştır (Coşkun 2011, s. 155).

3.3.8 Necmettin Erbakan ve Post-modern Darbe

Elektrik mühendisi olan Necmettin Erbakan, Türkiye odalar birliği başkanlığına seçildiğinde tarihler 1969'u gösteriyordu. Süleyman Demirel'in sınıf arkadaşı olmasına rağmen Demirel'i büyük ve yabancı sermayelere bağımlı kalmasını eleştiriyordu. Adalet Partisi'ne başvuran Erbakan aday gösterilmeyince 1969 seçimlerinde bağımsız olarak Konya milletvekilliğine seçildi. Seçim sürecinde Adalet Partisi'ni eleştirirken Siyonistlerin ve Farmasonların esiri olmakla suçlayıp İslam'a sırt çevirdiklerini iddia ediyordu. Yanına aldığı iki bağımsız milletvekili ile beraber Milli Nizam Partisi'ni kurdu. Böylece İslamcılık fikri Cumhuriyet tarihinde ilk defa bir siyasi parti hüviyetinde meydana çıktı. İslamcılık fikri 19. Yüzyılın ikinci yarısında çıkması ile birlikte en önemli mesafe kat ettiği süreç ikinci Abdülhamit dönemi olmuştur. Bu geçen süre zarfına rağmen İslamcı bir siyasi parti özellikle Türkiye şartlarında hiçte kolay vücuda gelmeyecekti (Zürcher 2013, s.372 ve Hale 2014, ss.226-227).

1970 Ocak ayında kurulan Milli Nizam Partisi 12 Marttan sonra kapatılmasına rağmen Erbakan aynı ekibi ile Ekim 1972'de Milli Selamet Partisi'ni kurdu. 1973'te meclise giren MSP Ecevit'in partisi ile koalisyon ortağı oldu. 1980 darbesinden sonra partisi tekrardan kapatılan Erbakan dışarıdan kurdurduğu Refah Partisi ile ilerlemesini devam ettirdi. 1994 yerel seçimlerinde %19.1 alan RP, 1995 milletvekilliği seçimlerinde %21.38 oy alarak birinci oldu (Zürcher 2013, ss.424-428). Refah Partisi'nin seçimlerden birinci çıkması ordu için hiç de kabul edilebilir bir durum değildi. Bunun sebebi Refah Partisi'nin İslamcı

kimliği ile var olmasıydı. Kendisine vazife olarak Türkiye Cumhuriyetini ve değerlerini her türlü tehdit unsurundan korumak ile görevli addeden ordu bir anda risk algısını değiştirerek, tehdit unsuru olarak bölücülüğü değil irtica kavramını kullanacaktı (Cansever ve Kiriş 2015, s.25). Bu irtica kavramı laik kesim tarafından öylesine büyük bir tehdit unsuru olarak görülecekti ki Cumhuriyet Gazetesi'nde köşe yazarlığı yapan İlhan Arsel, 8 Ocak 1996'da ki köşe yazısında hiç kimsenin RP ile koalisyon kurmamasını ve diğer partilerin kendi aralarında birleşmeleri gerektiğini ifade ediyordu. Eğer bu birleşme olmazsa imalı bir şekilde bu birleşmeyi gerçekleştirenin ordu olacağını yazısında ima ediyordu (Cansever ve Kiriş 2015, s.26). Refah Partisi seçimlerde birinci olmasına rağmen ordu tarafından istenmiyordu. Doğru Yol Partisi ve Anavatan Partisi'nin de kendi aralarında birleşmeleri zor olacağından cumhurbaşkanının uzun uğraşları neticesinde bu iki parti bir araya geldi ve koalisyon kuruldu. ANAP lideri Mesut Yılmaz Mart ayında 5 yıllık başbakanlık vazifesini üstlendi. Yılmaz'ın vazifeye başlamasının ardından güvenoyu da alan hükümet ordu tarafından oldukça güzel karşılandı. Fakat kurulan hükümet Mesut Yılmaz ve Tansu Çiller'in çatışmaları sonucu hükümet dağıldı. Bu dağılmada liderlerin çatışmasından ziyade gerçekleşen yolsuzluk davaları daha önemli bir yer işgal etmekteydi. 5 Haziran'da Yılmaz istifa edince 2 gün sonra Refah Partisi lideri Erbakan'a hükümet kurma görevi Demirel tarafından verildi. O tarihe kadar İslamcı karşıtı olarak bilinen Çiller, Erbakan ile koalisyon kurma teklifini kabul etti ve böylece 8 Haziran 1996 tarihinde Necmettin Erbakan başbakanlık koltuğuna oturdu (Coşkun 2011, s.20).

Zürcher'e göre 6 ayın sonuna gelindiğinde oluşturulan koalisyon çok güçlü ve istikrarlı bir görünümdeydi. Bu istikrarlı görünüme iş âlemi destek vermekten ziyade hoşgörü gösteriyordu. Ordu ise istemeye istemeye katlanıyor, basın ise şiddetli eleştirilerine devam ediyordu (Zürcher 2013, s.430). Her faaliyet bir merkezden çıkmış gibiydi. Bu gelişmelerin neticesinde Şubat 1997'de yapılan MGK toplantısında irtica ile mücadele başlığıyla bir dizi tehdit içeren tavsiye kararı alındı. Ünsaldı bunların en önemlilerini şöyle sıralıyor; tarikatların yasaklanmasına dönük Anayasa maddelerinin yürürlüğe konması, imamların eğitim alırken Atatürk ilkelerine bağlı eğitim sisteminin öncelik olarak verilmesi, laik ilköğretim sisteminin aralıksız 8 yıla çıkarılması, özel Kuran kurslarının MEB tarafından denetim altına alınması, İslami sermayenin ekonomik düzeninin inceleme altına alınması ve yurtdışındaki Türklerin bu işletmelere para

göndermesine mani olunması, devlet kurumlarına ve ordu kademelerine dini öğelerin girmesinin engellenmesi, İran veya Libya gibi ülkelerin Türkiye'nin laik kimliğine zarar verici faaliyetlerinin durdurulması, kamu kurum ve kuruluşlarında kılık kıyafete ilişkin kanunun uygulamaya konması, Atatürk aleyhine işlenen suçlar ile ilgili 5816 sayılı kanunun istismar edilmesine fırsat verilmemesi (Coşkun 2011, s.21).

Başbakan Erbakan alınan bu kararları imzalamak istememesine rağmen ülkenin selameti ve ortağı DYP'nin baskıları sonucu imzalamak zorunda bırakıldı. Bu çatışma ortamı imza sonucu sükûnete kavuşmadı. Çevik Bir başkanlığında oluşturulan batı çalışma grubu diye adlandırılan yapı önceden kurulan vesayetçi kurumları etkiledi ve harekete geçmelerini sağladı. BÇG bir taraftan medyayı yönetirken aynı zamanda medyada irticanın ne kadar tehlikeli ve hızla ilerlediğini göstermeye yönelik yayınlar yapılmasını sağladı. TÜRK-İŞ, DİSK, TOBB, TİSK ve TESK'ten oluşan beşli inisiyatif grubu hükümeti devirme çalışmalarına başladı. Bu faaliyetleriyle Erbakan'ı istifaya zorladılar. Darbe ile ortaya çıkan vesayetçi kurumların öncülerinden olan YÖK devreye girerek İHL mezunlarına üniversite kapılarını kapattı. Sivil vesayet devreye girerek yargı yoluyla RP'ye kapatma davası açıldı. Tüm bu haksız ve baskıcı faaliyetlerin sonucunda 6 Ocak 1998'de Refah Partisi kapatıldı. Gerekçe olarak laiklik karşıtı faaliyetlerin merkezi olması gösterildi (Pekin 2016, s.67).

28 Şubat siyasi literatüre adını post-modern darbe olarak yazdırmıştır. Bu süreç partinin kapatılması ve Erbakan'ın istifası ile sonuçlanmıştır. Postmodern kavramının kullanılmasının sebebi ise ordu direkt olarak yönetime el koymamış ve silah kullanmamıştır. Fakat hükümetin devrilmesinde toplumun farklı kesimleri harekete geçirilerek istediği değişiklikleri meydana getirmiştir. Ordu bunu gerçekleştirirken ilk önce sivil bürokrasi ve medyayı kullanmıştır. Orduyu böyle bir yönetime iten sebeplerin birinci ve en temeli Kemalist kesime göre Refah Partililerin demokrasi ve laiklik kavramına uymamalarıydı. İkincisi laikliğe demokrasiye tam anlamıyla uyum sağlamayan Refah Partisi her seferinde oylarını arttırarak güçlenmesiydi. Üçüncüsü ise bazı iddialara göre başkanlığını RP'li Mehmet Elkatmış'ın yaptığı meclis Susurluk komisyonunun yaptığı araştırmaların ucunun üst rütbeli subaylara kadar uzanacağıydı (Burak 2011, s.50).

3.4 ASKERİ VESAYETİN KURUMSALLAŞMASI VE TESİS EDİLMESİ

3.4.1 Milli güvenlik Kurulu ve Askeri Vesayetin Tesisi

27 Mayıs ülkede gerçekleşen birçok değişim bakımından dönüm noktasıdır. Öyle ki ordu bu tarihten itibaren siyasette hâkim olmaya başlamıştır. Ordu mensupları bir siyasi parti gibi hareket edip siyasete müdahale etmeye başlamışlardır. Hatta öyle ki Genelkurmay'ın hükümet ortağı, hükümetin kendisi olduğu dahi söylenebilir (Çavdar 2004, ss.108-110). Böylece sivil iktidar istediği gibi hareket edemezken vesayete taraftar olan kesimler istedikleri özgürlük alanını bulmuşlardır. Bu kesim sivil iktidarın hüküm sürmesine taraftar olmazken, askeri vesayetin kendilerine verdikleri gücü demokrasi adına olumsuz kullanmışlardır.

Genelkurmay'ın kendi içinde geliştirdiği refleksleri her zaman farklı olmuştur. Kendisini ilgilendiren kararlara karşı verdiği tepki her zaman nettir. Mesela Hava Kuvvetleri Kumandanı olan Orgeneral İrfan Tansel görevden alınarak Türkiye'nin ABD Büyükelçiliğine görevli olarak atandı. Atamayı gerçekleştiren Orgeneral Gürsel'e tepki olarak askeri jetler Çankaya Köşkü üzerinde tepki uçuşu gerçekleştirdiler. Bu alenen bir tehdit idi. Bunun üzerine karar geri alındı (Çavdar 2004, s.109 ve Toker 1991, ss.24-25). Siyasi mecrada görülen değişiklikler ordu üzerinde de etkisini göstermiştir. Alt rütbeli birçok subay üst rütbelileri tehdit etmeye başlamıştır. Mesela 27 Mayıs 1960 darbesi düşük rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirilmiştir. Böylece darbe üst rütbelilerin hâkimiyeti altında gerçekleşen bir organizasyon değildi. Bu sebeple ordu içerisindeki otoritenin korunması ve sivil iktidarın baskıya ihtiyaç duymadan yönetilmesi amacıyla Milli Güvenlik Kurulu kurulmuştur.

1961 anayasası ile kurulan MGK 1982 anayasası ile süreklilik sağlamıştır. Fakat anayasanın çizdiği hatlarıyla incelemek, MGK'yı idrak etme noktasında eksik olacaktır. MGK'nın görevi 1982 yılında anayasanın 118. Maddesinin ikinci fıkrasıyla belirlenmiştir. MGK'nın görevi Milli Güvenlik söz konusu olduğunda bilgi ve görüşlerini Bakanlar Kuruluna iletmektir (Erdoğan 1997, s.284). Fakat Bakanlar Kurulu'nun MGK'dan aldığı kararları tatbik etmek gibi bir mecburiyeti yoktur. 118. Maddenin 3. Fıkrasıyla MGK'nın önemli kararlarının Bakanlar Kurulu tarafından özel olarak takip edilmesi uygun görülmüştür. Bunun neticesi MGK'dan çıkan bütün kararlar Bakanlar

Kurulu tarafından görüşülecektir. Fakat bu durum alınan kararların uygulanacağı manasına gelmemektedir (Erdoğan 1997, s.284).

MGK'ya cumhurbaşkanı başkanlık etmektedir. Bunun sebebi ise cumhurbaşkanının asker kökenli oluşudur (Dursun 1999, s.231). Cumhurbaşkanlarının her zaman askeriye den geleceği düşüncesi ile MGK başkanlığına cumhurbaşkanının getirilmesi ordu için çok önemliydi. Zira ordu menşeli bir cumhurbaşkanı ülkedeki hâkimiyet göstergesi bakımından oldukça önemli idi. Bu düşünce doğrultusunda Turgut Özal'a kadar gelen süreçte tüm cumhurbaşkanları ordu mensuplarından çıkmıştır.

MGK'ya hangi bakanların katılacağı 1961 anayasası ile belli değilken bu konuda 1982 anayasasında değişiklik yapılmıştır. Alınan kararla başbakan, milli savunma bakanı, iç işleri ve dış işleri bakanları yanı sıra kuvvet komutanları katılacaktır. 1961 anayasası ile devam eden karar değiştirilmemiş ve MGK'nın bakanlar kuruluna karşı tavsiye makamında olacağı ifade edilmiştir. Sadece bakanlar kurulunun önceliği MGK'nın aldığı kararlar olacaktır. MGK kararları bakanlar kuruluna “ görüş bildirme” olarak ifade edilirken 82 anayasasıyla “tavsiye etme” hükmünü almıştır. Yine Anayasa'nın 120 ve 122. Maddelerine göre olağanüstü hal ve sıkıyönetim kararı alırken bakanlar kurulu MGK'nın fikrini almak zorundadır (Erdoğan 1997, s.285).

Milli Güvenlik Kurulu oluşturulduktan sonra gün geçtikçe daha önemli bir konuma gelmiştir. İlk zamanlar görüş bildiren bir kurul iken ardından tavsiyede bulunan kurum seviyesine yükselmiştir. Bu tavsiyeler ordunun sivil iktidara örtülü emirleridir.

Her ay düzenli olarak toplanan MGK tabir-i caizse ikinci bir hükümet vazifesi üstlenmektedir. Anayasanın 118. Maddesinde MGK üyeleri belirlidir. Fakat bu sıralamada Genelkurmay başkanının ismi tüm bakanların önünde yer almıştır. Bu demokrasiye uygun bir davranış değildir. Sivil idarenin hâkimiyetine gölge düşürmektedir. Bakanların genelkurmay başkanı atanırken veya görevden alınırken hakkında kararname imzalamalarına rağmen genelkurmay başkanının isminin bakanların elinde yazılması hiçbir kanun metni ile açıklanamaz (Erdoğan 1997, s.285).

Süleyman Demirel'in kullandığı “Bakanlar Kurulu siyasi bir müessesedir. Ama MGK devlettir” (Hürriyet, 28.12.1996) ifadesi MGK'nın yapısal olarak ve hâkimiyet noktasında nasıl bir güce sahip olduğunun bir göstergesidir. Bu yüzden DPT gibi alanında uzman kişilerle oluşturulan bir kurul tarafından MGK'nın düzenlenmesi ve sınırlarının daraltılması gerekmektedir (Erdoğan 1997, s.289).

Avrupa Birliğine üye olma sürecinde bir takım problemler yaşanmıştır. Bunun sebebi Kopenhag kriterlerine uyulması yönünde çalışmalar yapılırken MGK'da bir takım değişiklikler yapılması isteğidir. Bu sebeple 118. Madde değiştirilirken sivillerin sayısı 5 iken 9'a çıkartılmıştır. Ordu temsilcileri sayı olarak 5'e düşürülmüştür. Bir diğer kararlar da MGK'nın görüş bildiren kurul tanımı kaldırılmıştır. Ardından tavsiye veren kurul ifadesi yürürlüğe konmuştur. Böylece MGK'nın kararları Bakanlar Kurulu için öncelik olmaktan çıkacaktır. Bakanlar Kurulu istediği takdirde değerlendirme yapacaktır (Dursun 2006, s.240, İzol 2002, s.200 ve Erdem 2005, ss.761-764). Bu uygulama ile sivil üye sayısı artmaktadır. Fakat pek bir anlam ifade etmediği açıkça gözükmektedir (Erdem 2005, s.763). 2000'li yıllara kadar birtakım komutanların ifadelerine rağmen askerin tavrı hâkim olmaya devam etmiştir. 1983 tarihli ve 2945 sayılı "Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği" kanununda 2003 yılında birtakım değişiklikler yapılmıştır. Buna göre her ay yapılan MGK toplantıları artık iki ayda bir yapılacaktır. MGK'nın ve MGK Genel Sekreterliği'nin yetkileri kısıtlanmıştır. Önceden MGK'ya Genel Sekreter belirlenirken 15 Orgeneral arasından seçilirdi. Son kararlar birlikte sivil bir kimseye MGK Genel Sekreteri olma yolu açıldı. MGK'nın faaliyet alanı ise ülkenin güvenliğine dönük tavsiyede bulunma makamı olarak kayıt altına alındı (Dursun 2006, s.241 ve Erdem 2005, ss.765-767).

Demokratikleşme yolunda yapılan bu değişiklikler ülkenin tam manasıyla demokrasiye kavuşması için yetmemiştir. Bu problem yalnızca kanun değişiklikleri ile çözüme kavuşacak gibi de durmuyor. Sorunun esas kaynağı ülkenin sahibi olduğu zihniyetle alakalıdır. Bu değişmediği sürece gerçek bir değişimden asla söz edemeyiz (Erdoğan 2005, s.1082). Ülkenin ciddi bir kesiminde orduya kurtarıcı gözüyle bakılmaktadır. Sivil idareden memnun olmayan bu zihniyet askeri vesayetin ülkenin başına geçmesini arzu etmektedir. Bu kimseler ve barındırdıkları antidemokratik zihniyet ülkenin sağlıklı bir demokrasiye kavuşmasında en büyük engeldir.

AB ile yaşanan süreçte askerin tavrına bakıldığında son derece pozitif olduğu ifade edilebilir. Birtakım emekli generallerin açıklamalarına ve barındırdıkları kaygıya bakılırsa en büyük korkuları AB eliyle Atatürkçülüğün bitirileceği korkusudur. Bu korkunun kaynağı ise Avrupa Birliği uyum yasalarına uygun olarak Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini uygulamaya koymasındadır. Bunun sonucunda sivil iktidar hâkimiyeti

ele geçirilirken ordu tüm gücünü ve baskınlığını kaybedecektir (Erdem 2005, ss.751-752).

3.4.2 Yüksek Askeri Şura

Genelkurmay Başkanlığına yardımcı olma maksadıyla kurulan bu heyet asıl vazifesini savaş olmadığı zamanlarda icra eder. Başbakan ve Milli Savunma Bakanlığı'nın dışında bütün üyeleri kuvvet komutanları ve orgeneral ve oramiral rütbesindedirler. Başbakanın başkanlık ettiği heyete başbakan bulunmadığı zaman genelkurmay başkanı başkanlık yapar. Terfi ve oy verme hususunda tüm heyetin oyları eşittir. 1972 yılında yürürlüğe giren 1612 sayılı YAŞ'ın kuruluş ve görevleri hakkında kanunun 3. Maddesi ile YAŞ'ın üç ana vazifesi belirlenmiştir (Coşkun 2011, s.30):

- i. *Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan askeri stratejik ana fikir ile ilgili olarak görüş bildirmek*
- ii. *Silahlı kuvvetlerle ilgili önemli kanun, tüzük ve yönetmelik taslakları hakkında görüş bildirmek*
- iii. *Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı'nın isteği üzerine görüş bildirmek.*

Görüldüğü üzere YAŞ esasında bir istişare heyetidir. Doğrudan bir görevi olmayan YAŞ terfi, tayin, atama ve meslekten ihraç etme ile ilgili kanuni ve idari düzenleme yapabilir (Coşkun 2011, s.31).

YAŞ kurulması ile birlikte ordunun siyasi gücünü arttırmıştır. 12 Mart Muhtırasının ardından ara rejim döneminde kurulmuştur. Senede iki defa toplanan YAŞ, karar alırken kanunun 5. Maddesine istinaden üyelere salt çoğunluğu arar. Oylar eşit çıkarsa başkanın taraf olduğu fikir kabul edilir. Aksi bir karar çıkmadıkça oylama açık bir şekilde yapılır (Arslan 2006, s.25).

Toplantılara katılan Başbakan ve Milli Savunma Bakanı disipline uymadıkları gerekçesi ile bazı ordu mensuplarının genelkurmay bünyesinden uzaklaştırma kararına muhalefet şerhi koyabilirler. Genelkurmay Başkanlığı anayasaya bağlı olarak hükümete tabii olmasına rağmen disiplin hakkında alınan bazı kararlar başbakana rağmen alınmaktadır. Bu kararlar kanuna ne kadar uygun olursa olsun demokratik bir işleyişe uygun değildir. Hatta 2011 yılında gerçekleşen Genelkurmay başkanı ve üç kuvvet komutanının istifası ile sonuçlanan olaya kadar YAŞ'a başbakan başkanlık etmekteydi. Buna rağmen

Genelkurmay Başkanı başbakanın yanında toplantılara katılmakta idi. Bu durum toplantılara bir değil iki kişinin başkanlık ettiği görüntüsünü vermekteydi. Hatta 12 Eylül 2010 yılında gerçekleşen referanduma kadar YAŞ kararları yargıya kapalıydı. Böylece ordu önemli bir derecede hukuk denetiminden muaf tutuluyordu. Hukuk devletinde olması gereken tüm kurumların yargı incelemesine açık olması kuralı alenen ihlal ediliyordu (Arslan 2006, s.26).

3.4.3 Genelkurmay Başkanlığı'nın Anayasal Konumu

1982 Anayasası ile ortaya çıkan kanunların ve yönetmeliklerin TSK'ya verdiği yetki ve ayrıcalıklar göz önüne alındığında TSK'nın adeta yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü bir kurum olduğu dikkat çekmektedir. TSK'nın tüm kurumlarla aynı statüde gözükmesi için öncelikle anayasanın demokratik bir düzlemde hazırlanması gerekir (Erdoğan ve Yazıcı 2011, s.28).

Silahlı Kuvvetler içinde tüm gücü elinde barındıran Genelkurmay Başkanlığı makamı en tepe noktasıdır. Altında askeri, hukuki ve ekonomik olarak tüm gücü barındırır. İç denetimini kendi yapar, sivil denetime kapalıdır. Bu yapısı ile sivil otoriteden bağımsız, özerk bir vesayet şeklinde varlığını sürdürmektedir (Cemal 2010, s.354).

Bu özerklik durumu Cumhuriyet'in ilanından sonra başlamıştır. Genelkurmay başkanı olan Mareşal Fevzi Çakmak bu makamda 21 yıl bulunmuştur. Hiçbir kurum ve kuruluşa hesap vermeden başkanlık yapan Çakmak'ın emekliye ayrılmasının ardından 1944 yılında genelkurmay başkanlığının yetkileri sınırlanmıştır. Bakanlarla doğrudan yazışma yetkisi kaldırılan Genelkurmay Başkanı başbakana bağlı hareket etmek zorunda bırakılmıştır. Daha önce kuvvet komutanlarını Genelkurmay Başkanı atamakta iken bu atama özgürlüğü kısıtlandı. Artık kuvvet komutanlarının ataması birtakım kurallara bağlıydı (Cemal 2010, s.354).

Genelkurmay Başkanlığını devletin denetimi altına almak için yapılan bu icraattan sonra 30 Mayıs 1949 yılında bir kanun çıkarıldı. Bu kanunla Milli Savunma Bakanlığına bağlanan Genelkurmay Başkanı, bakanlığın denetimi altına girdi. Kuvvet komutanlarının atama yetkisini hükümetin ele alması Fevzi Çakmak'tan sonra oluşan idari boşluğu doldurma adına geçici bir tedbirdi. Fakat Genelkurmay Başkanı'nın Milli Savunma Bakanlığına bağlanması Türkiye'de ilk kez gerçekleşen bir durumdu. Bunun sonucunda asker sivil otoriteye tabii olmak zorunda bırakılıyordu. Bu kural demokratik esaslara

dayalı birçok ülkede görülmekte idi. Askeri, vesayet olmaktan çıkararak bu kural 1776 tarihli Virginia İnsan Hakları Beyannamesine dayanıyordu. Bu beyanname ile askeri kuvvet, mutlak bir şekilde sivil iktidara itaat etmek zorunda bırakılıyordu (Coşkun 2011, s.18).

Demokratikleşme adına atılan bunca adıma rağmen 1961 Anayasası ile bu iyi gidişat bozuldu. Yazıcı'ya göre 1961 Anayasasında 110/3. Maddesi bu gidişatı sonlandırdı. Bu değişiklik sonucu Genelkurmay Başkanı yeniden Başbakan'a karşı sorumlu bırakıldı. Böylece Genelkurmay Başkanı'nın devlet mekanizmalarındaki derecesi yeniden yükseldi (Aktaran: Coşkun 2011, s.18). 1982 yılında oluşturulan anayasa ve 117/4. Maddedeki düzenleme ile birlikte Genelkurmay Başkanı'nın doğrudan Başbakan ile irtibatlı hali devam ettirildi (Coşkun 2011, s.18).

3.4.4 Askeri Yargı

22 Mayıs 1930 tarihinde 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu ve 1631 sayılı Askeri Muhakeme Usulü Kanunu kabul edilerek askerlerin yargılanma problemine düzenleme getirildi. Fakat bu düzenleme 27 Mayıs Askeri darbesinden sonra bozuldu. 1961'de kabul edilen anayasa ile sistem değiştirildi. Askeri yargı, sivil yargıdan bağımsız olarak özerk bir yapı olarak anayasada kendine yer edinmiş oldu. Bu değişimin asıl sebebi askeri kuvvetlere mensup vesayetçi personelin, darbe sonrası elde ettikleri kazanımları korumaktı. Ayrıca sivil otoriteye müdahalede bulunan askeri personelin yargılamasını sivil yargının elinden çıkarmaktı. 1961 yılında yapılan anayasa ile askeri yargının yetkileri artırıldı. Diğer yandan askeri Yargıtay ve askeri yüksek idare mahkemesi anayasada yapılan düzenleme ile önemli birer kurum haline getirildi. Böylece TSK yargı yoluyla da oldukça güçlendirilmiş oldu. Askeri yargı kurum olarak güçlendirilirken, sivil denetimden uzak tutularak TSK'nın korunması sağlandı. 1961 Anayasası'nda askeri yargıyla ilgili olarak kurulan düzen 1982 Anayasası'nda da korunmaya devam etti. 1961 ve 1982 Anayasalarını birlikte değerlendirirsek (Coşkun 2011, ss.20-21):

- 1982 Anayasası 1961 Anayasasına oranla AYİM'in görev alanı kapsamını genişletti.
- 1961 Anayasasında AYİM Danıştay başlıklı 140. maddenin son fıkrasında düzenlenirken 1982 Anayasasında ayrı bir madde olarak 157. madde de düzenlendi.
- 1961 Anayasasında askeri mahkemelerde görevli olan üyelerin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahip olma şartı aranırken, 1982 anayasasında bu hüküm yer almadı.
- 1961 Anayasası'nın 138. Maddesinin 5. Fıkrasında, "(...) askeri hakimlerin refakatinde buldukları komutanlarla ilişkilerinin kanunla düzenleneceği" ifade

edilirken 1982 Anayasasında yer alan paralel hükümde, “(...) askeri hakimlerin mahkemesinde görevli buldukları komutanlık ile ilişkilerinin kanunla düzenleneceği ifade edildi. Askeri hakim bakımından bir komutanın refakatinde yer almak ile komutanın mahkemesinde görevli olmak arasında ciddi bir fark vardır; zira ikinci ifade ile emir komuta zincirine ve ast-üst ilişkisine vurgu yapılmaktadır (Erdem ve Coşkun 2009, ss.7-9).

Türkiye'nin demokrasiyi tam uygulayan ülkelerle bilhassa AB ile tam mutabık hale gelmesine engel olan güçlü bir askeri yargı, birtakım kısıtlamalar yaşadı. Bunun sebebi demokratik tüm ülkelerde görünen güçlü sivil yargıya karşı, ülkemizde görünen güçlü askeri yargı demokratikleşme yolunda önümüzdeki en büyük engeldi. Askeri yargıda yapılan değişiklikler yine de yeterli değildir (Coşkun 2011, s.21).

3.4.5 Savunma Harcamalarının Denetimsizliği

Türkiye'de askerin neden olduğu iki başlılığa en güzel örnek yargı ve mali yapıdır. Sivil yargıya rağmen askeri vesayetin bünyesinde barındırdığı askeri yargı, devlet denetiminden uzak kendi özerkliğini koruyan ve denetime kapalı olan askeriyenin mali yapısı demokratik sistemlerde asla görülemeyecek örneklerdir. Mali denetim sivil bürokrasi tarafından gerçekleştirilse bile bu denetim göstermelik boyuttan öteye geçememiştir. Çünkü TSK her zaman istediği bütçeyi koşulsuz ve şartsız elde etmiştir. Elde ettiği bütçeyi de istediği gibi kullanmış ve harcama şekillerini ve harcadığı birimleri daima iç sistemi olarak kabullenip dışarıya karşı denetimini kapalı tutmuştur. Mesela silah tedariki, tayin, terfi, personel ataması gibi kararlarında tüm karar mekanizmalarından bağımsız olarak özerk bir şekilde hareket etmektedir (Cemal 2010, s.350-351).

Türkiye gerek coğrafi konumu gerekse ülke içi yaşadığı terör hadiselerinden dolayı bir hayli askeri harcama yapmaktadır. Otuz yılı aşkındır süren PKK ve benzeri terör örgütleri ile yapılan mücadeleden dolayı silahlı kuvvetler bünyesinde gerek subay gerekse er olarak çok sayıda personel bulundurmaktadır. Bu da devlet bütçesinden pay aktarımında Genelkurmayı en üst sıraya taşımaktadır. Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı gibi kurumların yanında Savunma Sanayi Destekleme Fonu ve Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ülkede yapılan savunma harcamalarını gerçekleştirmektedir. Bu kurumlardan yapılan harcamalar kolaylıkla tespit edilebilirken TAI, ASELSAN, HAVELSAN, ROKETSAN gibi kurumlarla ortaklık yapan TSKGB ve SSDF'nin bütçelerini tespit etmek tam manasıyla

mümkün değildir. Yine bu şekilde devletin savunma sanayisi için ayırdığı örtülü ödenekten ayrılan payın ne miktarda olduğunu belirlemede bir o kadar mümkün değildir (Beriş 2012, s.23).

Demokratik sistemle yönetilen tüm ülkelerde, tüm kamu harcamaları hukuka uygun bir şekilde devlet denetimi altındadır. Demokratik bir anayasa düzeni içerdiği şeffaflık ve anayasaya uygunluğu bakımından kamu harcamalarını inceler. TSK harcamaları 1971 yılında yapılan yasa değişikliği ile Sayıştay'ın kontrolünün dışına çıkarmıştır. Bu ayrıcalık 1982 Anayasasında da muhafaza edilmiştir. Bu madde ile ilgili ilk değişiklik 2004 yılında yapılmıştır. Tamamen olmasa da TSK harcamaları şeffaf ve denetlenebilir hale getirilmeye çalışılmıştır. Ardından gerçekleşen süreçte hedeflenen yeni anayasa ile birlikte TSK harcamalarını kalıcı bir şekilde denetlenebilir hale getirmek olmalıdır. Sayıştay denetiminde denetim kanuna uygunlukla sınırlıdır. Denetim yerindelik olgusunu kapsamamaktadır. Savunma hizmetlerinde ise harcamanın kanuna uyması kadar yerindeliği de önemlidir. Genelkurmay'ın vazifelerinden biri de yaptığı harcamaların layığıyla yerine getirilmesidir. Yapılan harcamalar doğrudan personelin can ve mal güvenliğini sağlamaya yönelik olduğundan dolayı oldukça ciddi öneme sahiptir. Bu sebeple yapılan harcamalar aynı zamanda günden güne ilerleyen teknolojik gelişmeler ışığında alanında uzman denetmenler tarafından incelenmeli ve bir tür kalite standardı sağlanmalıdır. Bu doğrultuda TBMM'nin bünyesinde Milli Savunma, İç İşleri, Plan ve Bütçe Komisyonlarında içinde alanında uzman kişilerden inceleme heyetleri oluşturularak yapılan harcamalar kayıt altına alınmalıdır (Erdoğan ve Yazıcı 2011, ss.29-30).

Türkiye savunma sanayiine yönelik çok büyük harcamalar yapmaktadır. Fakat esas problem rakamların büyüklüğü değil yapılan bütçe ve harcamaların doğru bir şekilde hazırlanıp yerinde denetlenmesidir. Yakın zamana kadar Sayıştay dahi yapılan harcamaları denetleme iznine sahip değildi. Yapılan harcamaların en önemli kalemleri TSKGV ve SSDF gibi bütçe dışı kurumlardan oluşmaktaydı. Bu harcamaların denetlemeleri yapılmadığından halk verdiği vergilerin ne maksatla ve nereye harcandığını öğrenmekten mahrum kalmaktaydı (Beriş 2012, s.30).

Genelkurmay'ın mali olarak denetimi yalnızca Sayıştay ile mümkündür. Fakat bilhassa darbe süreçlerinde yapılan değişiklikler ve özel maddelerle Sayıştay'ın incelemesi neredeyse imkânsız bir hale getirilmiştir. AB'ye uyum sürecinde AK Parti bir takım

değişiklikler yaptı. 2003-2004 yıllarında Sayıştay Kanunu'nda getirilen düzenlemeler Sayıştay'ın denetim yapmasını kolaylaştırma niyetindeydi. Fakat bu niyet maalesef fiili olarak karşılık bulmadı (Cemal 2010, s.352).

Türkiye'de yasama, yürütme ve yargı birbirlerinden farklı görev ve yetkilere sahiplerdir. Bu yetkilerini savunma harcamalarının denetiminde kullanmak istedikleri takdirde aralarındaki farklılıklar daha bariz bir şekilde gözükmemektedir. Bu kurumlar ismen demokratik ülkelerdeki benzer kurumlarla aynı yetkileri taşımalarına rağmen, özellikle ülkemizde uygulamaya geçildiği sırada, yetkilerini ne kadar kullanabildikleri büyük bir soru işaretidir. Buna rağmen ülkemizde doğru ve gerçek bir denetim adına son yıllarda önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bu denetimler için önemli birimler oluşturularak yasaların bu yönde düzenlendiği görülmektedir (Beriş 2012, s.31).

3.5 TURGUT ÖZAL VE SİVİLLEŞME

3.5.1. Birinci Özal Hükümeti ve Asker-Sivil İlişkileri

Turgut Özal liderliğinde, 20 Mayıs 1983 günü kurulan ANAP, kendisini Parti Programı'nda; milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini temel alan bir parti olarak tanıtmaktadır. Aynı Programın giriş bölümünde ise Özal, 1980 darbesine bakışını şu şekilde anlatır:

Milli birliğin muhafazası ve idamesi için milletçe büyük bir dikkat ve gayret sarf etmemizin zarureti, bilhassa yakın tarihimizde cereyan eden üzücü olaylar sebebiyle daha iyi anlaşılmalıdır. Aziz vatanımız, dış mihrakların, siyasi ve ideolojik ihtirasların sebep olduğu bölücülük, terör ve anarşi sonucu büyük bir tehlikeye sürüklenmiş, son çare olarak, Silahlı Kuvvetlerimiz 12 Eylül 1980 tarihinde yaptığı müdahale ile bu tehlikeli gidişe son vermiştir. Bu müdahalenin hemen akabinde Silahlı Kuvvetlerimizin millete verdiği asker sözünün birere birer yerine getirildiğini görmenin verdiği güvenle, demokrasiye geçişin son safhasının da başarı ile tamamlanacağına inanıyoruz.⁵

Görüldüğü gibi, Turgut Özal'ın parti programında, askeri vesayetın ağırlığının devam ettiğinin göstergesi olarak TSK bir kurtarıcı melek olarak görülürken, diğer taraftan da askerın demokrasiye geçiş için verdiği söz "asker sözü" olarak değerlendirilip, askerlerin sözlerini yerine getirmesi gerektiği ılımlı bir üslupla hatırlatılmaktadır.

⁵ Bkz. <http://www.dernekturk.com/anavatan-partisi-il-baskanlari-istisare-toplantisi-ankarada-gerceklesti/>

ANAP seçimi kazandıktan sonra Turgut Özal, 7 Aralık 1983 tarihinde Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından hükümeti oluşturmakla görevlendirilmiştir. Hazırlanan hükümet listesinin kabul edilmesinden sonrada 13 Aralık 1983 günü 45. Hükümet Turgut Özal Başbakanlığında kurulmuştur.⁶ Özal'ın Hükümet Programındaki sözleri, ANAP Parti Programındaki sözlerinden çok farklı değildir. Hükümet Programında Özal Milli Güvenlik Konseyi'ne bakışını şöyle dile getirmiştir (I. Hükümet Programı):

12 Eylül 1980 öncesi dönemde, Türk Devletinin otoritesi zedelenmiş ve varlığı ciddi tehlikelere maruz kalmıştır. Anarşi, terör ve bölücülük hareketleri, memleketi bir iç savaşın eşiğine getirmiştir. Milli birlik ve bütünlüğümüzü sağlamak üzere geçici olarak devlet yönetimini üstlenen Milli Güvenlik Konseyi, kısa zamanda huzur, güven ve asayiş temin etmiş, gösterdiği iyi niyetli ve başarılı çalışmalarla milletimizi ve Devletimizi tehlikelerden kurtarmıştır. 7 Kasım 1982 tarihinde milletin büyük bir çoğunlukla kabul ettiği yeni Anayasa ile 6 Kasım seçimlerine kadar uzanan demokrasi yolunun açılması da, yine bu iyi niyetli çalışmaların bir neticesidir.⁷

Özal'ın iktidar olduğu ilk dönem, askerlerin bütün kurumlara hakim olduğu, iktidar mücadelesinin sürdüğü bir dönem olarak gözükmektedir. Demokrasiden yoksun bir ortamda gerçekleştirilen 6 Kasım 1983 Genel Seçimlerini, üç partinin daha seçime katılmasıyla gerçekleştirilen 27 Mart 1984 Yerel Seçimleri izlemiştir. 27 Mart seçimlerine, 6 Kasım seçimlerinden farklı olarak üç partinin daha katılması, demokrasi adına güzel bir olay olmakla birlikte, sivil asker ilişkileri açısından sivilleşmeye doğru atılan yeni bir adım olarak adlandırılmıştır (Salkın 2010, s. 68).

Özal da bu durumu kendi lehine çevirerek yerel seçimleri hemen gerçekleştirmek istemiştir. Bu durumda yerel seçimlere 6 Kasım Seçimleri'nden farklı olarak SODEP, DYP ve RP katılabilecektir. Geray'a göre (Geray 1983, s. 2); Özal'ın seçimleri erken yapmak istemesinin diğer bir nedeni de fazla yıpranmamış olmasıdır. Çünkü Özal göreve geleli çok zaman olmamış ve henüz fazla yıpranmamıştır. 27 Mart Seçimleri'ne altı parti katılmasına askerlerin de destek verdiği söylenebilir (Cumhuriyet 1983, s. 1).

I. Özal Hükümeti'ne bakıldığı zaman bir geçiş dönemi görülmektedir. 12 Eylül 1980 darbesini gerçekleştiren komutanlar Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi makamında, TSK içinde onların yerine gelen komutanlar ise Milli Güvenlik Kurulundadır. O yüzden Milli Güvenlik Kurulu'nun askeri üyelerinin Cumhurbaşkanına sadakatleri olduğu söylenebilir. Dönemin sivil- asker ilişkilerini Cumhurbaşkanı ile

⁶ Bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP45.htm>.

⁷ Bkz. Anavatan Partisi I. Hükümet Programı, https://www.academia.edu/2517300/Turgut_%C3%96zal, [erişim tarihi 07.08.2019]

hükümet arasında izlemek mümkündür. Yine de Milli Güvenlik Kurulu, devletin çeşitli alanlarındaki etkisini sürdürmüş, TV yayınlarının uzatılması gibi birçok karar almış ve hükümet de MGK'nın aldığı bu kararları uygulamıştır (Cumhuriyet 1984, s. 1).

I. Özal Hükümetinin son yıllarına bakıldığında zaman asker-sivil ilişkileri bağlamında enteresan gelişmeler yaşanmıştır. Özal, Genelkurmay Başkanlığı devir teslimine müdahil olarak o güne kadar görülmemiş bir olaya imza atmıştır. Asli uygulamalarda Genelkurmay Başkanlığı seçimi TSK'nin kendi iç mekanizmaları tarafından gerçekleştirilir, hükümetler bu sürece müdahale etmezler. Ancak bu konuda askerlerin söyledikleri gibi sıkı bir gelenek takip edilemez çünkü bazen Genelkurmay Başkanları erken emekli olarak yerlerini önceden anlaştıkları bir komutana devrederler (Salkın 2010, s.7). Dönemin Genelkurmay Başkanı Necdet Üruğ'da bu yolla görev süresi bitmeden emekli olma yolunu seçerek, Genelkurmay Başkanlığı makamını Necdet Öztoran'a devretmek istemiştir. Necdet Üruğ, "2 Temmuz'da Genelkurmay Başkanlığı görevini Kara Kuvvetleri Komutanı Necdet Öztoran'a devredeceğim, ben bu hazırlık içindeyim" şeklinde konu ile ilgili basına demeç vermiştir (Tokatlı 1987, s. 14). Özal ise yine basın yoluyla ilginç bir açıklama ile Öztoran'ı istemediklerini, bu konuda takdir yetkisinin Bakanlar Kurulu'nda olduğunu ve Bakanlar Kurulu'nun da Öztoran'ı takdir etmediğini açıklamıştır. Bu konuda Evren'le de görüşüğünü belirten Özal konunun hükümet takdirinde olduğunu söylemiştir. Özal'ın bu açıklaması Kenan Evren'den destek aldığını gösterir niteliktedir. Evren'den destek alarak dahi olsa Özal, Cumhuriyet tarihinde bir ilki gerçekleştirmiştir. Duman'a göre (Duman 2015, s.87):

Bu olay, iktidarda olan ve iktidara odaklı bir partinin asker geleneğinin güçlü olduğu ve demokrasisi askeri darbelerle inkıta uğramış bir ülkede, mevcut iktidarla barışmak yerine iktidarı kendi lehine değiştirmek, sivil otoritenin gücünü tahkim etmesi bakımından önem taşımaktadır.

3.5.2 İkinci Özal Hükümeti ve Özal'ın Cumhurbaşkanlığı

6 Aralık 1983'te Turgut Özal'ın Anavatan Partisi ile seçime girmesine izin verilmiştir. Özal, olumlu kişiliği ve ordu ile kurduğu iyi dengenin etkisi ile 1960 darbesi sonrasında oranla daha rahat bir şekilde sivilleşmenin önünü açtı. Özal'ın rolü 1965 sonrası Demirel ile benzerlikler gösteriyordu. Özal, 1983 yılında seçime giremeyen partilerin 1984 yerel seçimlerinde seçime girmesini, 1987 genel seçimlerinde yasaklı lidere sahip partilerin meclise girmesini sağladı. 1992 yılına kadar siyasi yasağa sahip siyasetçilerin yasaklanmalarına sebep olan anayasanın geçici 4. Maddesini Eylül 1987'de kaldırması

ve ülkeyi erken seçime götürmedeki çabaları normalleşme adına oldukça önemli idi (Hale 2014, ss.327-351).

29 Kasım 1987 genel seçimlerinden hemen önce Anayasa'nın geçici olarak uygulamaya konulan dördüncü maddesinin değiştirilmesi ile siyasi yasaklar kaldırılmıştır. Referanduma götürülerek gerçekleştirilen bu değişiklik yüzde 50.16 evet almış ve Tanör'ün deyişiyle (Tanör 1997, s. 73), “(...) yasakların kaldırılmasının reddi gibi utanç verici bir sonuçtan da Türk demokrasisi kıl payı farkla kurtulmuştur”.

Yasakların kaldırılmasından sonra; DYP'nin Genel Başkanı Süleyman Demirel, Demokratik Sol Parti'nin (DSP) Genel Başkanı Bülent Ecevit, Milliyetçi Çalışma Partisi'nin (MÇP) Genel Başkanı Alparslan Türkeş, RP'nin Genel Başkanı Necmettin Erbakan olmuştur. Erdal İnönü Genel Başkanlığında ki SODEP önce HP ile birleşmiş ardından da 3 Kasım 1985'te SODEP Olağan Üstü Kurultayı'nda fesih kararı almıştır. SODEP'lilerin büyük çoğunluğu ise yeni kurulan Sosyal Demokrat Halkçı Parti'ye (SHP) geçmişlerdir. Daha sonra Erdal İnönü de SHP'nin başına geçecektir (Salkın 2010, s. 9). Sivil-asker ilişkileri açısından bakıldığında ise dönemin asıl figürleri, 12 Eylül 1980 Darbesi'ni yapan ve sonucunda Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren ile sivil Başbakan Turgut Özal'dır. Kenan Evren Cumhurbaşkanlığı makamı ile beraber pek çok olayda Özal'a desteğini esirgememiştir. Özal'ın, Genelkurmay Başkanlığı devir teslim işine müdahalesi de yine Kenan Evren'in desteğiyle gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanlığı makamı görüldüğü üzere sivil asker ilişkilerinde, bu dönemde kilit bir rol oynamaktadır. Ancak Cumhurbaşkanı'nın sahip olduğu güç sadece hukuki değil aynı zamanda Kenan Evren'in asker ve 12 Eylül'ün baş mimarı olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim 28 Şubat Müdahalesinin önüne, ordu içinden destek alamayan cumhurbaşkanı geçememiştir. Tüm bunlar Özal'ın kendi düşüncesini yansıttığını göstermektedir (Tanör 1997, s.76).

II. Özal Hükümeti'nde sivil asker ilişkilerine bakıldığı zaman çok önemli bir gelişme olduğu söylenemez. Bunun yanı sıra Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı'ndan daha ziyade askeri kimliği ile ağırlığının hissedildiği birkaç olay yaşanmıştır. Bunlardan en dikkat çekicisi; Özal'ın kabine revizyonunda Kenan Evren'in engellemesi sonucu Mehmet Keçeciler'i atayamamasıdır (Milliyet 1988, s.9).

Burak (2011)'a göre Turgut Özal'ın sivilleşmeye yönelik iki önemli katkısı olmuştur. Bunlar devlet protokolündeki yeri ve Özturun operasyonuydu. 1987 yılına kadar başbakanın protokoldeki yeri yedinci sırada idi. Dört kuvvet komutanı dahi ondan önce

gelmekteydi. Özal yerini Cumhurbaşkanı ve meclis başkanının ardına yani üçüncü sıraya aldırdı. Bunun yanı sıra Avrupalı parlamenterler eşliğinde Türkiye'ye gelen Türkiye Birleşik Komünist Parti liderlerinin genelkurmayın emri ile havaalanına iner inmez yakalanmasına kızan Özal, Genelkurmay Başkanlığı'na kıdem olarak daha düşük seviyede olan Torumtay'ı Haziran 1987'de Öztoran'un yerine getirdi (Zürcher 2013, s.411). Bu operasyon askeri otoriteye karşı sivil otoritenin güç göstermesi bakımından çok önemlidir (Burak 2011). Bu dönem Torumtay'ın istifa etmesi ile sivil iradenin güçlendiğini gösteren önemli bir dönemdi. Çünkü Özal hiyerarşiyi alt üst ederek onu Genelkurmay Başkanı yapmış, onun istifası şaşkınlık yaratmıştı. Bu istifa ile sivillerle ters düştüğü zaman nota vermesi gerekirken istifa eden bir genelkurmay başkanını ilk defa kamuoyunun önüne bırakıyordu 1989 yılında cumhurbaşkanlığı için genelkurmayın tavsiye ettiği generalleri Özal kabul etmedi. Aksine kendisi cumhurbaşkanı oldu. Böylece ilk defa asker kökenli olmayan birisi cumhurbaşkanı seçildi Bir geleneğin dışına çıkma bakımından çok önemli bir adımdı. Bunun nedeni Celal Bayar dışındaki vazife alan bütün cumhurbaşkanları asker kökenli idi. Özal bunun önüne geçerek kendisinden sonra gelen bütün sivil cumhurbaşkanlarının da önünü açmış oldu (Hale 2014, ss.342-343).

Asker-sivil ilişkilerinde, dengenin siviller lehine kaydığını Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı süresinin dolması ile onun yerine bir asker değil, Turgut Özal'ın seçilmesi gösterecektir. Kenan Evren'in görev süresi dolmadan önce Cumhurbaşkanlığı seçimi tartışılmış, anayasa değişikliği ile Kenan Evren'in görev süresinin dahi uzatılması gündeme gelmiştir (Milliyet 1988, s. 12). Ancak Kenan Evren'in görev süresi dolmaya yakın Turgut Özal'ın adaylığı gündeme gelmiş ve Tanör'e göre, Özal'ın adaylığı sivil kökenli olması dolayısıyla daha da çekici gelmiştir (Tanör 1997, s. 83).

1960-1980 arası yaşanan üç askeri darbe sadece bizim ülkemizin yaşadığı bir sorun değildir. Dünyanın farklı yerlerinde, özellikle soğuk savaş döneminde çok sayıda darbe gerçekleşmiştir. Buna örnek sadece 1958-1974 yılları arasında Asya'da 15, Afrika'da 22 ve Latin Amerika'da 13 ülkede askeri darbeler gerçekleştirilmiştir (Cansever ve Kiriş, 2015). Darbe ile başa gelme yöntemi 1980'lerden itibaren azalmıştır. Soğuk savaşın bitimi ile 1991 yılından itibaren gelişmekte olan ülkelerde nispi bir rahatlık başlamıştır. Demirel 1991 yılında başbakan olunca darbe ihtimali sorusuna şu cevabı vermiştir "şu anda ne Türkiye'deki konjonktür ne de dünya konjonktürü bir darbeye uygun değildir. Bugünkü güçlüklerimiz peş peşe müdahalelerimizin biriktirdikleridir. Bu müdahaleler

hiçbir sorunu çözmedi. Ordu mensupları darbelerin ülkeye zarar verdiğini biliyor. Terör halledilmedi, enflasyon halledilmedi, bu sefer demokrasiyi deneyeceğiz.” (Hale 2014, s.336). Demirel’in verdiği cevap ülkenin durumunu çok net bir şekilde ifade etmekteydi. Sonrasında ise korktuğu başına gelecek, cumhurbaşkanlığı makamına kendisi geçecekti. 6 Aralık 1983’te Turgut Özal’ın Anavatan Partisi ile seçime girmesine izin verilmiştir. Olumlu kişiliği ve ordu ile kurduğu iyi dengenin etkisi ile 1960 darbesi sonrasında oranla daha rahat bir şekilde sivilleşmenin önünü açtı. Özal’ın rolü 1965 sonrası Demirel ile benzerlikler gösteriyordu. Özal, 1983 yılında seçime giremeyen partilerin 1984 yerel seçimlerinde seçime girmesini, 1987 genel seçimlerinde yasaklı lidere sahip partilerin meclise girmesini sağladı. 1992 yılına kadar siyasi yasağa sahip siyasetçilerin yasaklanmalarına sebep olan anayasanın geçici 4. Maddesini Eylül 1987’de kaldırması ve ülkeyi erken seçime götürmedeki çabaları normalleşme adına oldukça önemli idi (Hale 2014, ss.327-351).

4. AK PARTİ DÖNEMİNDE ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ VE ASKERİ VESAYETİN KIRILMA SÜRECİ

4.1 MİLLİ GÖRÜŞTEN MUHAFAZAKAR DEMOKRASİYE GİDEN YOL

Milli Nizam Partisi olarak kurulan ve ardından Saadet Partisi'ne kadar uzanan İslami siyaset modeli milli görüş ismini almıştır. Sağ ve sol siyasi düşüncesinden uzak, tamamen İslamiyet'in emir ve yasaklarını kanun olarak kabul eden milli görüş düşüncesi, siyaseten kendine başta ABD ve İsrail olmak üzere Siyonizm'i düşman olarak kabul etmiştir. Sanayi ve teknolojide yerli ve milliliği esas alan bu görüş, plan ve çalışmalarını bu yönde gerçekleştirmiştir. Bu düşünceye göre yerli ve millilik sadece teknolojiye yönelik bir hamle değildir. Düşüncesini siyasette de uygulamak isteyen bu yapı; Batı'yı, ideallerini gerçekleştirmede kendine en büyük engel olarak görmüştür. ABD, İsrail ve Avrupa üçgenini tamamen reddeden milli görüş, CHP ve ona yakın laik düşünce sistemini ve askeri vesayete taraf olan toplum tabakalarını da karşısına almıştır. Milli görüşün en son kurduğu siyasi parti olan Saadet Partisi'nde gelenekçi yapı gittikçe daha şiddetli bir hal alınca yenilik ihtiyacı doğmuştur. Değişen ve globalleşen Dünya'da, Türkiye'nin demokratikleşme ve sanayileşme gibi adımlarına uyum sağlayamayan partide yenilik arayışları başlamıştır. Parti içi iktidarı elde edemeyen siyasi kadro Abdullah Gül ve Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde yeni parti çalışmalarına başlamıştır. Zamanla elinde sadece Batı karşıtlığı kalan ve yeni siyaset hamlesi üretemeyen milli görüş, AK Parti'yi doğurmuştur. Yerli ve milliliği esas alan, Avrupa ve ABD ile olumlu ilişkiler kurup, teknoloji transferi gerçekleştirmeyi kendine milli hedef haline getiren AK Parti, tüm toplumun desteğini almıştır. Dindar kesimin içinden çıkması ve Batı dünyası ile olumlu ilişkiler kurması, AK Partiyi ülkenin merkez partisi haline getirmiştir. Yenilikçi reformist yapısı, insan hakları konusunda atılan olumlu adımlar, AB ile oluşturulan pozitif ilişkiler ve Turgut Özal'dan bu yana gerçekleşen en büyük liberal serbest ekonomi çalışmaları da Türkiye siyasetinde uzun bir zamandan sonra AK Parti ile görülen hamlelerdi. Anayasal değişikliklerle gelen demokratik haklar, askeri vesayetin kontrol altına alınması, teknolojide yapılan millileşme çalışmaları ve toplumsal ekonomik kalkınma, tüm devletlerle kurulan olumlu ilişkiler ve uluslararası siyaset de söz sahibi olma gibi icraatlar kamuoyunun AK Parti'ye verdiği destekte ne denli haklı olduğunun birkaç

örneklerindedir. Bu bağlamda, aşağıda yer alan bölümlerde Milli Görüş ve Muhafazakar Demokrat perspektifleri ele alınıp değerlendirilecektir.

4.1.1 Milli Görüş Perspektifinden AK Parti Muhafazakar Demokrat Perspektifine
MNP ve SP'ye kadar olan Türkiye'deki İslam yanlısı partiler, "Milli Görüş" adını verdikleri düşünce tarzını benimsediler. Bu düşünceyi zamanla küçük değişikliklerle, istikrarlı bir şekilde devam ettirdiler. Laikliğin aksine faaliyetlerde bulunan siyasi partilerin üzerinde bulunan anayasal ve kanun bazındaki yasaklar, söz edilen bu partilerin İslamiyet noktasındaki düşüncelerini açık bir şekilde belirtmelerine izin vermiyordu (Özbudun ve Hale 2010, s.34). Aslında bakılırsa, Milli görüş hareketinin İslami bir görüş olduğundan şüphe yoktur. Bununla birlikte Milli Görüş hareketi, Batı ve İslam uygarlığı arasında bir çatışma olduğuna dair bir izlenimi taşımaktadır. Batı medeniyeti genel olarak sömürgeci, acımasız ve kaçınılmaz bir şekilde bir gün yok olacağına dair bir medeniyet olarak görülmektedir (Yavuz 2003, ss.234-235). Batı ile ilgili bu düşünce, milli görüşe bağlı olan partilerin batılılaşma süreci hakkında olumsuz düşünceler beslenmesine sebep olmuştur. Bunun asıl sebebi Osmanlı'nın batılılaşmaya başladıktan sonra gerilediğini ve parçalanmaya başladığını düşünmeleridir. Bu minvalde aynı sebeple laikliği de eleştirmektedirler. Erbakan CHP iktidarının uzun yıllar iktidarda kalmasını İslami açıdan büyük bir tehdit oluşturduğunu düşünmekteydi (Ceylan 1996, s.210). Onun için milli görüşü benimseyen partiler batının sömürücü, materyalist ve kapitalist özelliklerini taşımaktadır (Ceylan 1996, ss.159-165).

Milli görüşü benimseyen partilerin batıyı benimsememesi dış politikayı da önemli derecede etkilemiştir. Bu partiler Türkiye'nin AB'ye girmesine ve NATO ile iş birliği yapmasına karşı çıkmışlardır. Bu iş birliklerinin Türkiye'yi ekonomik, kültürel ve ahlaki açıdan tamamen etkileyeceği hatta sömürülmesine yol açacağı düşüncesini benimsemişlerdir (Ceylan 1996, ss.27-35, 88-89). Milli görüş partileri Türkiye'nin lider olduğu diğer İslam ülkeleri ile birlikte hareket edecek bir dünya hayal etmişlerdir. Onlar için Türkiye kalabalık nüfusu, siyasi yöndeki konumu ve tarihteki liderlik vasfı nedeniyle bu işe en layık ülke olarak görülmekteydi (Özbudun ve Hale 2010, s.35). Bununla birlikte bu partiler NATO ve UNESCO'nun İslami boyutta diğer ülkelerden ayrılmasını ve kendi bünyesinde İslami NATO, İslami UNESCO adı altında kurulması fikrini benimsemişlerdir (Ceylan 1996, s.241-242).

Necmettin Erbakan hayatı boyunca Siyonizm'in karşısında olmuştur. Dünya, Kudüs ve civarında Yahudi devletin oluşumunu desteklerken Erbakan ve taraftarları bu duruma karşı çıkmış, antisyonizm faaliyetlerine devam etmişlerdir. Orada yaşayan Müslüman halkın yararına neler yapılabilir, İsrail zulmüne nasıl direnilir onun için arayışlarda bulunan Erbakan, siyasi hayatını bu anlayış doğrultusunda şekillendirmiştir. Osmanlı'nın dünyadaki Müslümanların liderliğini üstlendiği gibi milli görüş de bu durumdan kendine pay çıkartmıştır (Özbudun ve Hale 2010, s.36). İslamcı bir tarzı olan milli görüş duygusu aynı zamanda ciddi oranda milliyetçi duyguları da içinde barındırmaktadır. Bu nedenle milli görüş partileri hem İslami hem de milli çizgiden yürümüşlerdir.

Milli görüş partilerinin demokrasi ile bir kavgası yoktur. Laiklik ilkesini ise kimsenin inancına karışılmaması olarak yorumlamış ve buna göre söylemlerde bulunmuşlardır. RP, 1995 seçimlerinde Türkiye'de ki siyaset sistemini eleştirmiş var olan bu sistemi "karanlık oda rejimi" olarak tanımlamıştır. Necmettin Erbakan ve RP sözcüleri Türk toplumunun büyük çoğunluğunun Müslüman olduğunu ve bu nedenle de Türkiye'de iki grup seçmenin var olduğunu belirtmektedir. Bu iki grup RP seçmenleri ve potansiyel RP seçmenleri olarak adlandırılabilir. Türkiye'de bulunan İslamcı eylemler ve partiler konusunda uzmanlığını kanıtlamış olan Ruşen Çakır, RP'nin şeriatçı veya demokrat olmadığını, sadece kendi bünyesinde şeriatçı ve demokrat olduğunu belirtmektedir (Çakır 1994, ss.128-129).

Milli görüş partilerinin laiklik ve de görüşlerinin bir özelliği de çift anlamlılıktır. Bu görüşe sahip olan partiler laikliği hiçbir zaman kategorik olarak reddetmemiş, şeriat yanlısı bir düzeni savunmamışlardır (Özbudun ve Hale 2010, s.38). Bu düşünce ile birlikte Türkiye'de bulunan geçerli laiklik anlayışını İslam dini için bir tehdit olarak görmüşlerdir (Özbudun ve Hale 2010, ss.37-38). RP'nin görüşlerine göre vicdan hürriyeti kendi inançlarına göre yaşamak demektir ve bu durum laikliğe terstir. Bu nedenle çok fazla çatışma yaşanmıştır. 1990 yılında RP dikkatleri daha fazla üzerine çekerek, farklı dini cemaatlerin kendi hukuki sistemini oluşturmasını önermiş ve bu önerisi çok tepki çekmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin RP'yi kapatma nedenlerinden en önemlisi budur.

MSP, Anadolu'nun farklı tüccarlarından oluşmuş bir partidir. Ekonomik konularda yenileşmeye gidilmesini amaçlamış ve ağır sanayileşmeyi, gelirlerin hakça dağıtımını ve faizin kaldırılmasını savunmuştur. RP, 1980 ve 1990'larda İslami burjuvazinin gelişmesiyle serbest pazar ekonomisine, Türkiye'nin uluslararası serbest pazar

ekonomisiyle bütünleşme fikrine ısınmıştır (Özbudun ve Hale 2010, s.38). Bu durumdan sonra Türkiye’de holdingler, mağaza zincirleri, bankalar, sigorta şirketleri açılarak ekonomi canlanmaya başlamıştır. 1991 yılında yapılan seçimlerde RP adil düzen adını verdiği bir ekonomik sistem ortaya atmıştır. Bu ekonomik sisteme göre mevcut devlet ekonomisi, faize, yolsuzluklara, israfa ve vergi sistemine dayanan bu sistemi “köle sistemi” olarak adlandırmış, bu sistemin halkın değerlerine ve yaşayış biçimine aykırı baskıcı olduğunu savunarak reddetmiştir (Özbudun ve Hale 2010, s.39).

RP yönetimi merkez ve destek tabanı arasında ikilemde kalmış ve iki tarafa da yaklaşmayarak bu paradoksu devam ettirmiştir. Bunun sonucunda RP bir taraftan diğer tarafa savrulmuştur. Böylece, 1990 yılının başından itibaren gelenekçiler ve yenilikçiler denen topluluklar arasında ciddi bir gruplaşma ortaya çıkmıştır. Recep Tayyip Erdoğan öncelikle RP’nin İstanbul İl Başkanı daha sonra ise İstanbul Belediye Başkanı olarak yenilikçilerin lideri olarak konumlandırılmıştır. Recep Tayyip Erdoğan’ın yaptığı seçim kampanyalarında farklı yöntemler izledi. Örneğin barları, meyhaneleri ve genelevleri gezdi bu durum halkın gözünde yenilikçilerin, gelenekçilerden daha ılımlı olduğu fikrinin kabullenilmesini sağladı (Çakır ve Çalmuk 2001, ss.50-65). Yenilikçiler RP’nin yerine FP geçtikten sonra daha özgürlükçü bir yaklaşım sergileyerek, farklı hayat tarzları, fikirleri, politikaları benimseyen ve birleştirici bir politika izlemiştir (Özbudun ve Hale 2010, s.40). Parti, demokrasiyi bir araç olarak, İslamiyet’i ise siyaset ihtiyacını ortadan kaldırmak için değil İslami sembol ve kimlikleri birleştirecek yeni çareler aramak için kullanmıştır.

RP ile FP arasında önemli farklılıklar vardır. RP’nin tersine FP demokratikleşmeyi, hukuk devletini, insan haklarına verilen önemin artırılmasını amaçlamış ve bu yönde çalışmalar yapmıştır (Özbudun ve Hale 2010, s.41). FP bununla birlikte laik sisteme karşı duran ifadelerden de kaçınmıştır. FP genel olarak daha ılımlı, sakin bir siyaset izlemiştir. RP ile FP arasındaki en önemli farklılardan biri de, dış politika hakkında izledikleri yöntemlerdir. Refah Partisi’nin anayasa mahkemesi tarafından kapatılması ondan sonraki süreçte milli görüşten gelen partilerin hak, hukuk, adalet, demokrasi ve hürriyet gibi kavramlara daha çok sahip çıkmalarına sebep olmuştur. Bu kavramlara saygı ile beraber AB üyeliğine daha ılımlı bir yaklaşım gösterildiği görülmüştür (Dağı 1998, ss.28-29).

FP, Refah’a göre daha ılımlı bir tutum sergilese de 2001 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmaktan kendisini kurtaramamıştır. Bu durumdan sonra iki parti

arasındaki ayrılıklar daha çok gözle görülür hale gelmiştir. Yenilikçiler AK Parti çatısı altında birlik olurken, gelenekçiler ise Erbakan'ın arkasından giderek Saadet Partisi etrafında toplanmışlar ve RP'nin amaçlarını gerçekleştirme yönündeki çalışmalarına devam etmişlerdir. Saadet partisi, AK Parti'yi milli görüş düşüncesini inkâr eden duruma göre kendi çıkarlarına göre hareketlerde bulunan bir parti olarak tanımlamıştır. Yenilikçiler denilen topluluk Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde AK Parti'yi, gelenekçiler ise Recai Kutan ile birlikte SP'yi teşkil etmiştir. 2002 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde AK Parti, yüzde 34,3 oy alarak mecliste çok büyük bir çoğunluk elde etmişti. Bunun yanında SP yüzde 2,5 oy alarak küçük parti konumuna düşmüştür. Önümüzdeki bölümlerde AK Parti'nin siyasi anlayışını, AB'ye ve aynı zamanda askeri vesayete bakış açılarını daha sağlıklı bir şekilde ele alıp inceleyeceğiz.

4.1.2 Yeni bir Soluk Olarak AK Parti; Muhafazakâr Demokrat

AK Parti, parti programında kimliğini “muhafazakâr demokrat” olarak tanımlamıştır. AK Parti hükümetinin icraatlarına bakıldığı zaman dış dünyaya açılımı hedefleyen bununla birlikte de AB programı ve demokrasi öğelerine yer veren bir programı görmekteyiz. Özellikle Avrupa Birliği kriterleri konusunda gösterdiği başarı hayretler uyandırmış ve takdire şayan bir tablo öne sürmüştür. 2002 seçimlerinden hemen sonra, Avrupa Birliği üyeliği konusunda gayret gösterilmiş ve müzakere tarihi alınmıştır. Bu durum Ak Parti döneminde kazanılmış bir zafer olarak karşımıza çıkmıştır. Zafer olarak görülmesinin en büyük sebebi o döneme kadar AB kriterleri konusunda yaşanan ciddi başarısızlıklardır. Müzakere tarihi alınmış ve uzun zaman sonra AB ile ilişkiler düzene girmeye başlamıştır (Şirin 2004, s.4). AK Parti'nin programındaki muhafazakâr niteliği, yılların getirdiği bir sosyokültürel birikmişlerin sonucu olarak karşımıza çıkmışken demokrat niteliği ise tarihsel düzlemin ortaya çıkardığı süreç doğrultusunda karşımıza çıkmıştır. AK Parti, muhafazakârlık anlayışında yapılacak olan yavaş bir değişimin geleceğe refahla çıkmaya, baskıcı ideolojilerin dayattığı birdenbire yapılacak değişimlerin ise kötü günlere yol alacağını dile getirmiştir (Akdoğan 2003, ss.79-95).

AK Parti'nin muhafazakâr demokratiği, toplumun merkezini tam anlamıyla kavrayan bir anlayışla tesis etmiştir. Bunun akabinde devlet ve toplum arasındaki düzeni parti-birey ilişkisine çevirebilmiştir (Özbudun ve Hale 2010, s.65). AK Parti bir yandan tabandaki öz seçmenin duyduğu ihtiyaçları karşılarken; diğer yandan kendisine karşı düşmanlık

besleyen laik ve solcu seçmenin tavırlarını sakinlikle karşılayabilmiştir. AK Parti'nin ılımlı tavırları, Ahmet Necdet Sezer'in cumhurbaşkanlığının bittiği dönemle birlikte yeni ufuklara doğru yönelmiştir. Mezkûr döneme kadar muhafazakâr demokrasi anlayışı ile sunduğu öğeler, yasal düzende tartışılmamıştır. Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olan "türban meselesi" AK Parti'nin o dönemde çözmeye çalıştığı en önemli meselelerden biri olmuştur (Doğanay 2014, s. 68). AK Parti, muhafazakâr demokrasi ismiyle adlandırdığı bir anlayışın temsilcisi olmaya çalışmış ve kendisini muhafazakârlıkla bağlantılı siyasi zemine oturtmak istemiştir.⁸

2002 Genel seçimlerine gelindiğinde Ak Parti hedeflediği noktaya ulaşabilmek için kendisi ile aynı tabana aynı anlayışa sahip parti tabanlarını kendisine çekmesi gerekiyordu. Bu bağlamda "muhafazakâr demokrasi" kavramını ortaya atarak milli görüş çizgisinden gelen seçmeni de kendisine bağlamaya çalışmıştır. AK Parti yeni kurulduğu tarihlerde kendisini muhafazakâr bir parti olarak tanımlarken, milli görüşten gelen kadrolarla arasına mesafe koyma ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu mesafe, daha önce milli görüş çizgisinden giden partilerin başına gelen kapatma davalarının kendi başlarına gelmemesi için konulan bir tavır olarak göze çarpmaktadır. AK Parti kendisini bir kitle partisi olarak tanımlayıp bütün tabanlardan oy almaya çalışmıştır (Akdoğan 2004 s.19). Partinin programında (Gülalp 2003, s.159); "dini, siyasi, ekonomik veya başka çıkarlara alet etmek veya dini kullanarak farklı düşünen ve yaşayan insanlar üzerinde baskı kurmak"⁹ sonuna kadar reddedilen bir anlayış olarak tanımlanmıştır. AK Parti'nin laikliğe bakış açısını din konusundaki özgürlük düşüncesinin temeli oluşturmaktadır. Bu anlamda, laiklik ilkesi toplumsal barışın temel taşı olarak karşımıza çıkarken, özgürlük kavramı açısından da yurttaşların inançlarını dilediği gibi yaşayabilmesi düşüncesini yansıtmaktadır (Akdoğan 2004, ss.75-76).

4.1.3 AK Parti'nin Erken Dönemlerindeki Genel Politikalarına Kısa bir Bakış

AK Parti, iktidara gelmesini sağlayan en önemli etkenini seçmenin içinde bulunduğu ekonomik kriz olduğunun farkında olarak icraatlarına başlamıştır. Merkez-sağ ve sol cenahlarına ait farklı görüşte olan insanlara parti içinde görev verilse de birinci ana kadronun "Milli Görüş" fikriyatı çerçevesinde hareket eden kişilerden oluşması, asker

⁸ Bkz. https://kipdf.com/slamcilar-muhafazakarlati-mi-siyasi-klieler-gndemdeki-muhafazakarlik-ve-gelecek_5b33f90d097c47a47b8b4b25.html, [erişim tarihi 15.04.2019]

⁹⁹ Bkz. Nakleden Gülalp, *Kimlikler Siyaseti, Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri*, s.159

zihniyetini rahatsız etmiştir. İç politikaya bakıldığı zaman karşılıklarına çıkan birçok sorunun yanında dış politika sorunları da zaman zaman yer almıştır. 1 Mart tezkeresinin kabul edilmemesi, sonradan yapılan baskılar ile kabul edilmiş olsa bile, Türk- ABD ilişkilerinde ciddi probleme yol açmıştır (Göztepe 2010, s. 80.) Dış politikadaki yaşanan sorunlar aynı zamanda ülkenin iç siyasetini de etkilemiş ve AK Parti iktidara ilk geldiği yıllarda çok ciddi problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Uzun yıllardır ciddi sorunlar yaşayan ve siyasi istikrarı yakalayamayan sanayi sektörü gelişmeye ve toparlanmaya başlamıştır. AK Parti'nin iktidarda olduğu ilk dönemine bakıldığı zaman ekonomi alanında ciddi bir ivme yakalamışlardır. Ülkedeki koalisyon dönemlerinde krizler patlak vermiş AK Parti iktidara geldikten sonra özelleştirmelere başlamış ve bir dizi reform yaparak ihracatı arttırmıştır (Heper 2005, s. 222). Ekonomi ile ilgili önemli hamlelerde bulunan AK Parti, piyasanın önemli derecede desteğini arkasına almış oldu. Yaşanan ekonomi krizi başarıyla atlatan AK Parti hükümeti, sonrasında serbest piyasayı canlandırmasıyla birlikte seçimlerdeki başarı ivmesini de yukarı çıkarmıştır. Özellikle ekonomi konusu, AK Parti'nin Türkiye siyasetini dizayn etmesinde ve askeri vesayetin üzerine gitmesinde önemli araçlardan biri olmuştur. Aynı zamanda AK Parti göreve geldiği ilk tarihlerden itibaren önce komşu ülkelerle minimum sorun politikasını devreye sokmuş ve buna göre siyasi hamleler yapmıştır. Bu şekilde kurulan ilişkilerle ekonomi daha da toparlanmış ve sosyo-kültürel faaliyetler arttırılmıştır (Koç 2011, s.61). Dolayısıyla dış politikada sıfır sorun bakış açısıyla hareket ederek, gerek komşu ülkelerle gerekse diğer ülkelerle iyi ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.

İç siyasi duruma bakıldığı zaman önemli demokratik reformlar hayat bulmaya başlanmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmıştır. Diğer önemli hamle ise asker-sivil ilişkileri alanında görülmektedir. Özellikle askeri vesayet kurumları üzerinde bir takım reformlar gerçekleştirilerek, sivil otoriteyi ön plana çıkarmaya çalışan bir AK Parti bakış açısı söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, askeri vesayet kurumlarından biri olan Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısıyla ilgili gerekli düzenlemeler ve değişiklikler gerçekleştirilmiştir. AK Parti hükümetinin erken dönemlerinde Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde asker-sivil ilişkilerini ilgilendiren ve askeri vesayetlin zayıflamasına yol açan demokratik paketler ve yasal reformlar tek tek ele alınarak değerlendirilecektir. Aynı zamanda, bu çalışmanın temel kilometre taşlarından biri olan Milli Güvenlik Kurulu ile ilgili konular da genişçe ele alınıp değerlendirilecektir.

Bir ülkenin siyasi politikaları iç ve dış politika olarak ayrı iki bağlamda düşünülemez. Bunları bir bütün olarak düşünmek gerekir. Türk siyasal tarihini incelediğinizde dış siyasetin iç siyasete etkilerini, iç siyasetin ise dış siyasete etkilerini görmüş olacaksınız. Bundan dolayı AK Parti hükümetinin yürüttüğü politika hem dışarda hem içerde birbirleri ile bağlantılıdır. Bu yüzden AK Parti'nin genel siyasetini incelerken olayların birbiriyle bağlantılı olduğu gerçeği yadsınamaz durumdadır (Duran 2015, s.17). Politik ekonomi, en basitinden, toplumsal ve siyasal düzenin iktisadi alanla ilişkilendirilmesi manasını taşımaktadır. Birbirini takip eden 10 yıllık koalisyon hükümeti dönemindeki siyasal istikrarsızlıktan sonra Kasım 2002 genel seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisinin muazzam bir seçim başarısı elde etmesi Türk siyasal tarihine yeni bir soluk aldırıştır. Bu bağlamda AK Parti'nin ortaya attığı muhafazakâr ekonominin ilham kaynağı İslam dinidir ve bu ilhamı da modern küreselleşmiş tezlerle kaynaştırmıştır. AK Parti programına bakıldığı zaman ekonominin temel amacı olarak halkın refah ve mutluluğunu sağlamak olduğu dile getirilmektedir (Koç 2011, s.61).

4.2 AK PARTİ DÖNEMİNDE ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ VE ASKERİ VESAYET SÜRECİ

Türkiye'de ordu cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte kendini rejimin koruyucusu ve bekçisi olarak görmektedir. Bu bakış açısıyla hareket eden TSK, geçmişte gerçekleştirmiş olduğu darbeler ile vesayetini yasal yollarla kurumsallaştırmaya çalışmıştır. Neredeyse her on yılda bir askeri müdahale söz konusu olmuştur. Bu nedenle askerin Türk siyasal hayatı üzerindeki etkisi yadsınamaz bir haldedir. 2002 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerde AK Parti'nin zaferi ile sonuçlanmasıyla, Türkiye'de yeni bir siyasi serüvenin sayfasının açıldığına bir işaret. AK Parti kurulduğu zaman Türkiye, iç ve dış siyasette oldukça sıkıntılı bir süreç yaşamaktaydı. 28 Şubat darbe süreci, meclisteki başörtü krizi ve 2001 ekonomik krizi; AK Parti öncesi ülke gündemini meşgul eden en önemli problemlerdi. Bu süreçte yalnızca sivil kurumlar etkin değildi. Ordu mensupları her olayda taraflarını açık açık beyan edip sivil iktidar üzerindeki askeri vesayeti şiddetli bir şekilde hissettirmekteydi. Ortalama her on yılda bir darbe olan Türkiye'de, hem siyasi hem de ekonomik gücünü muhafaza eden yegane kurum silahlı kuvvetlerdir. Bu da orduda, ülkenin siyasi karar alma aşamasında kendisini doğal bir karar verici mekanizma olarak görmesine sebep olmaktadır. AB ile ilişkilerde, PKK ile mücadelede, iç siyaset

hamlelerinde, askeri vesayet sürekli sivil iktidarın karşısına çıkmaktaydı. 2002 yılından sonra AK Parti'nin iktidarıyla birlikte önemli kırılmalar yaşamıştır. Zaman zaman ordu ile hükümet karşı karşıya gelmiş olsa dahi, bu süreçte hükümetin kararlı duruşu askerin sivil alandaki hükmünü zayıflatmıştır. AB sürecinin dışsal itici bir güç olmasıyla birlikte gerçekleştirilen demokratik uyum paketleri ve yasal reformlar asker-sivil ilişkilerini dönüşüme uğratmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimiyle birlikte gündeme gelen 367 krizi ve asker tarafından gerçekleşen 27 Nisan E-Muhtıra, AK Parti'nin motivasyonunu ve direncini kırmamıştır. Bu motivasyon ile çözümü seçimlerde aramış olan AK Parti, kararlılığından taviz vermeyerek askeri vesayet karşısında sivil hakimiyeti elde etmiştir. Tarih boyunca takındığı laik ve Kemalist duruşla, hükümetin her faaliyetinin önüne geçmeye ve sivil iktidarı istediği şekilde yönlendirmeye çalışan ordu, hükümetle çatıştığı süre zarfında toplumdan umduğu desteği bulamamıştır. Eğitim ve yargı mekanizmalarında vesayetini şiddetli bir şekilde hissettiren asker, ne kendisinin ne de yönlendirdiği kurumların halkta bir karşılığı olmadığını kavrayamamıştır. Cumhuriyetin ilanından bugüne, alınan zoraki kararlar ve gerçekleşen bütün darbelerden ders çıkaran halk, demokratikleşme yolunda atılan bütün adımlara sahip çıkarak vesayete geçit vermemiştir. Ordunun, engel olma adına yaptığı her açıklama ve faaliyeti, halkın sivil iktidara desteği olarak sandığına yansımıştır. Her seçimde gücünü artırarak muhafaza eden AK Parti, halkın desteğini yanına alarak askeri vesayeti bitirmek için büyük uğraş vermiştir. 2007 yılında e-muhtıra krizinde, askere karşı sivil otoritenin gösterdiği dik duruş ve vesayetçi komutanların ordudan tasfiyesiyle demokratikleşme süreci durmadan devam etmiştir. AB ile uyum yasaları sürecinde asker her ne kadar karşıt duruş da gösterse, halkın AB yolunda verdiği destek ordunun bu süreçte net tavır almasını engellemiştir.

Özerk yapısıyla ve ikinci iktidar konumuyla seçilmiş iktidara yön vermeye çalışan askeri vesayet, kanun ve yasaların değişmesiyle gücünü kaybetmeye başlamıştır. Sonraki dönemlerde kamuoyunun sıkça dile getirmiş olduğu Ergenekon ve Balyoz davaları (sonraki süreçlerde *Kumpas Davaları*¹⁰ olarak nitelendirilen), YAŞ Kararları ve 2010

---

¹⁰ Bkz. Yalçın Akdoğan, Asker Sivil İlişkileri ve Kumpastan Darbeye Fetö, 2016 ve Habertürk Tv, Ersan Şen: *Ergenekon Kumpası Nasıl Kuruldu*, <https://www.haberturk.com/video/haber/izle/ergenekon-kumpasi-nasil-kuruldu/648132>, [erişim tarihi 09.09.2019] ve Doğu Perinçek, *Balyoz Kumpası Çöktü Çatı Kumpası Tezgahta*, <https://www.aydinlik.com.tr/balyoz-kumpasi-coktu-cati-kumpasi-tezgahta>, [erişim tarihi 09.09.2019].

Referandum değişikliği Türkiye’deki askeri vesayet anlayışını ve asker-sivil ilişkilerini bambaşka bir boyuta çevirmiştir. Asker ve sivil alanlarıyla ilgili yapılan yasal ve anayasal düzenlemelerden sonraki süreçte o dönem Gülen Cemaati olarak anılan FETÖ yapısı devletin iç işlerine girmeye çalışmıştır. Hükümeti yıkma ve devleti ele geçirme girişimleriyle öne çıkan FETÖ unsurlarının gerçekleştirmiş olduğu 15 Temmuz darbe girişimi ile asker-sivil ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası başlamıştır. Başarısızlıkla sonuçlanan 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında askeri vesayeti tamamen ortadan kaldırmaya yönelik reformlar ve yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu yasal düzenlemeler doğrultusunda sivilleşme ön planda tutulmuştur ve askerin sivil alanlardaki tahakkümü sona ermiştir. AK Parti iktidarı döneminde askeri vesayetin üzerine gidilmesi ve askeri vesayet kavramının biçim değiştirmesinin iki temel dinamiği vardır. İlki ‘içsel güç’ olarak halkın önemli bir oranda desteğini almış, kararlı ve motivasyonu güçlü olan AK Parti’nin iktidara gelişidir. İkinci temel dinamik ise ‘dışsal güç’ olarak tanımladığımız Avrupa Birliği sürecinin etkisi ve sonrasında yapılan yasal reformlardır. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz konu başlıkları üzerinden hareket ederek, bu bölümde AK Parti döneminin 2002 ile 2019 yılları arasında ordunun nasıl bir tavır sergilediğini ve hükümetin ise askeri vesayeti yasal reformlarla derinden nasıl sarstığını inceleyeceğiz. Bu bağlamda, hükümet ile ordu arasındaki ilişkiler dönem dönem incelenip ele alınacaktır.

4.2.1 AK Parti Döneminde Asker-Sivil İlişkileri (2002-2006); Gergin ve Sancılı Dönem

Kurulduğu günden bu güne 17 yıl geçen hemen hemen girdiği bütün seçimlerde başarı kazanan AK Parti döneminde, bütün alanlarda olduğu gibi sivil-asker ilişkilerinde de belirsizlikler, iniş çıkışlar yaşanmıştır. AK Parti’nin iktidara geldiği 2002-2006 yılları arası Kopenhag kriterleri yani Avrupa Birliği uyum süreci doğrultusunda yoğun çalışmaların yapıldığı, bir dizi reform hareketlerine girişildiği dönemdir ve literatürde “kontrollü çatışma dönemi” olarak da adlandırılmıştır.

AK Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte birçok problem gün yüzüne çıkmıştı. Çünkü AK Parti iktidarına kadar başa gelen bütün hükümetler askeri vesayetin bütün telkinlerini harfiyen yerine getiriyorlardı. Bunun sebebi bütün sivil iktidarlar güç bakımından askeri vesayetle kıyaslanamayacak kadar zayıftı. Kamuoyu desteğini arkasında bulamayan

hükümetler vesayetini direktiflerini uygulamak zorunda kalıyorlardı. Vesayetini bu zorbalığı AK Parti'nin sivilleşme politikasına kadar devam etti. Bu uygulamayla ezberler bozulmaya başlanmıştı ve bu durumlardan asker pek hoşnut değildi. Özellikle laiklik ilkesi konusunda asker ile hükümet arasında zaman zaman sorunlar yaşanmıştır. Ayrıca AK Parti'nin, siyasi programına AB uyum sürecini alması ve bu minvalde demokratikleşmeye önem vererek bir takım yasal ve anayasal reformlar gerçekleştirmesi tüm dikkatleri üzerinde toplamıştır. AK Parti'nin demokratikleşme yolunda AB ile ilgili uyum paketlerine kamuoyunun verdiği destek çok önemlidir. İlk defa sivil bir iktidar kamuoyu desteğini bu denli arkasına almaktaydı. Anayasaya bağlı olarak hukukun üstünlüğünü kabul eden, kanun önünde herkesin eşit olması yolunda ortaya konan uyum paketleri, hükümet kadar toplumu da memnun etmiştir. Bu memnuniyet AK Parti'nin seçim zaferlerinde etkili olmuştur. Aynı zamanda hükümetin askeri vesayetle mücadelesinde temel dayanak noktası halk desteği olmuştur. Hükümet verilen bu halk desteği yalnızca Türkiye topraklarıyla sınırlı değildir. AK Parti'nin demokratik bir anlayışta olması ve yalnızca ülke içindeki demokrasinin güçlenmesi değil uluslararası camiada da çok boyutlu dış politika anlayışının görülmesi AK Parti'nin vesayet taraftarları arasında cumhuriyet değerlerine bir tehdit olarak algılanmasına sebep olmuştur (Miş ve Aslan 2018, s.185).

Asker-sivil ilişkileri çerçevesinde, AK Parti'nin 2002-2006 dönemindeki askeri vesayet sürecini ele aldığımız bu çalışmada, asker ile hükümet arasındaki gerginlikleri, AB süreci kapsamında gerçekleştirilen reformlar ve toplum desteğiyle askeri vesayetini nasıl kırıldığını ve askeri vesayetini gün geçtikçe siyasi otorite üzerinde etkisini nasıl ve hangi yöntemlerle kaybettiğini bu bölümde ele alıp tartışacağız.

4.2.1.1 Irak İşgali ve Askerin Tutumu

2003 senesinde Irak işgali sonrasında Türkiye'nin belirlediği politika, AK Parti ile askerler arasında çok büyük bir mesele olarak görülmedi. Çünkü Türk askerlerinin ülkenin kuzeyindeki tampon bölgeye yerleştirilmesi şartıyla ABD'ye ülke topraklarını kullanma izni verilmesi milli çıkarlara uyuyordu. Bu durumdan sonra konuyla ilgili hükümetin en önemli problemi ordudan ziyade, AK Parti içerisinde önemli bir oranda yer alan muhalefet kesimidir (Özbudun ve Hale 2010, ss.143-144). 2003 yılının sonunda ABD ile yapılan anlaşmaya izin verilmesi için meclise tezkere sunulmasından sonra, iş

içinden çıkılamayacak bir hal almıştır. Hükümet, daha konu meclisten geçmeden önce MGK'da askerın bu durumu onaylaması ve açıklama yapması için baskı kurmaya çalışmıştır. Fakat ordu bu konudaki sorumluluğu üzerine almaya ülkedeki siyasetçiler kadar gönülsüzdü. 28 Şubat'ta yapılan toplantıda MGK yalnızca ABD ile yapılan müzakerelerin sonucunun değerlendirmeye alındığını belirterek bir öneri de bulunmamıştır (Özbudun ve Hale 2010, s.144). Ertesi gün meclis toplantısında, hükümet ABD askerlerinin Türk topraklarına, Türk askerlerinin Irak topraklarına girmesini istemiş ve üç oy farkla bu öneri reddedilmiştir. Amerika'nın eleştirileri karşısında Orgeneral Özkök'ün devlet yönetim organlarından sadece hükümete yön verebilecek önerilerde bulunacağını söylemesi bu eleştirilerin şiddetini azaltmaya yetmemiştir (Heper 2005, ss.218-219). Bazı eleştiriler sonrası ne asker ne de AK Parti 1 Mart oylamasının geri alınması için bir tahakkümde bulunmamıştır. Bununla birlikte bu tepeden gelen emri kabul ettikleri imajını vermişlerdir.

4.2.1.2 Annan Planı ve Ordunun Tutumu

AK Parti iktidara geldikten sonra hükümet ile orduyu karşı karşıya getiren ve aralarında kısa vadeli anlaşmazlığa yol açan temel konulardan biri de Kıbrıs sorunuyla ilgiliydi. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Kıbrıs konusuyla ilgili öne sunmuş olduğu çözüm planı, hükümet ile ordu arasında tartışmanın odağı haline gelmiştir. Annan'ın bu planı ile Kıbrıs'ta, Türklerin ve Rumların iktidarı kendi aralarında paylaşabileceği iki bölgeyi federal bir yapı ön görülüyordu. Bu durum Kıbrıs'ta bulunan yaklaşık otuz bin civarında Türk askerinin sayısında azalmasına ve bu doğrultuda Kıbrıs'ın geleceğine dair askerın söz hakkının zayıflamasına neden olacağından dolayı, ordu net bir tavır ile bu plana karşı gelmekteydi (Özbudun ve Hale 2010, s.143). Aynı zamanda adanın tamamının Yunan tarafından yönetilmesi ihtimali göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin güneyinde güvenlik zafiyeti oluşacağına dair bir korku söz konusuydu (Karpata 2012, s.262). Bu süreçte AK Parti hükümeti ise Kıbrıs sorununun çözüme kavuşması için "Annan Planı"na destekleyerek ordu ile farklı fikirlerde olduğunu yansıtmıştır. 2003'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin kurulmasıyla o dönem Cumhurbaşkanı olan Rauf Denктаş'ın Annan Planı'na karşı gelerek sert bir muhalefette bulunmuştur. Bunun üzerine, gerek Cumhurbaşkanı Denктаş'ın gerekse ordunun sert tepkilerde bulunmalarıyla birlikte barış planının önü kesildi. 2003 yılında Kuzey Kıbrıs

Türk Cumhuriyeti'ne ziyarette bulunan dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Aytaç Yalman, "BM'nin Kıbrıs planının kabul edilemez olduğunu, çünkü şiddete yol açabileceğini ve Türkiye'nin çıkarlarını ve adanın güvenliğini tehdit edebileceğini" belirterek hükümet ile aynı fikirde olmadığını ve Annan Planı'nı açık bir şekilde desteklemediğini öne sürmüştür (Özbudun ve Hale 2010, s. 143). Bu süreçte ordu, Kıbrıs'a yönelik planla ilgili tepkisini gün geçtikçe arttırmaktaydı. Lakin 2004 yılında KKTC'de Rauf Denktaş'a muhalif olan ve aynı zamanda barış planını destekleyen Mehmet Ali Talat Cumhurbaşkanı olduktan sonra ordunun tutumunda değişimler meydana geldi (Pekin ve Yavuz 2016, s.104). Daha doğrusu, ordu komutanları göstermiş oldukları sert tavırları bir tarafa bırakarak, yumuşak bir tutum içine girmeye başlamışlardır. 23 Ocak 2004 tarihinde gerçekleşen Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Annan Planı referans alınarak Kıbrıs'ta müzakere sürecinin yeniden canlandırılmasına yönelik karar alınmıştır. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök, generallerin görüşleri dikkate alınmadığı ve bu duruma fiilen rıza gösterdiklerini yansıtan bir anlatım ile "ulusal bir davada ilk kez iki ayrı görüş belirginleşmiş ve bu görüş ayrılığı Türkiye'ye de yansımaları"¹¹ dile getirmiştir. Hükümet ve ordu arasında tartışmalara yol açan Annan'ın çözüm planı, 24 Nisan 2004 tarihinde Kıbrıs'ın iki tarafında da aynı anda halk oylamasına sunuldu. Kıbrıs'ın kaderini belirleyecek olan tarihi referandumda Rumların reddi ve Türklerin ise onayladığı çözüm planı, daha sonra uluslararası alanda geçersiz bir hal almıştır.

4.2.1.3 AK Parti ile Ordu Arasındaki Anlaşmazlık; Eğitim

AK Parti ile laik kesim arasında önemli çatışma alanlarından biri de eğitimidir. Hükümet 2003 yılının Eylül ayında yükseköğretime geçiş planlamasında imam-hatip okullarını diğer liselerle eşitleme konusunda katsayılarla ilgili çalışmalara başladı. AK Parti'nin bu planı ilk tepkiyi ordudan gördü. Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Aytaç Yalman bu yeni planlamaya karşı koymak için üniversite rektörleri ile görüşmeler gerçekleştirdi (Özbudun ve Hale 2010, s.146). Bu görüşmelere, Orgeneral Hilmi Özkök Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tabii bir hakkı diyerek sahip çıktı. Bu gerginlik 2004 yılına kadar devam etti. Orgeneral Hilmi Özkök, imam-hatip mezunlarının din hizmetlerinden başka bir

---

¹¹ Hürriyet Gazetesi, Orgeneral Özkök'ten Uyarı, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/orgeneral-ozkokten-uyari-38592074>, [erişim tarihi 24.09.2019]

kurumda görev alamayacaklarını belirtti (Heper 2005, s.225). Bu açıklamalara devrin kuvvet komutanları destek oldular. Hükümet meclisteki çoğunluğuyla 13 Mayıs 2004'te tasarıyı meclisten geçirdi; fakat Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından meclise iade edilmesiyle önergesini geri çekti (Akman 2010, s.84).

4.2.1.4 Başörtüsü Konusu ve Ordunun Tavrı

Silahlı kuvvetler ve hükümet arasındaki en önemli anlaşmazlıklardan biri de ordunun laikliği kesin ve net bir şekilde desteklemesi ve AK Parti'nin İslam'a yönelik gizli bir yeni sistem kurması endişesiydi (Özbudun ve Hale 2010, ss.145). Bu endişenin kamuoyunun belirli bir kesimi tarafından da desteklendiği görülüyordu. Sembolik kadın giyim problemi bu çatışmanın patlamasına sebep oldu. Bu durumun ilk emaresi TBMM başkanı Bülent Arınç'ın 2002 yılında Prag'da yapılan NATO toplantısına gidecek olan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'i uğurlamak için havalimanına başörtüsü takan eşi Münevver Arınç ile gitmesiyle başlamıştır. Resmi törene başörtüsü ile katılmak oradaki askeri liderlerce büyük bir yanlış olarak değerlendirildi. Bülent Arınç, 23 Nisan 2003'te resmi bayram sebebiyle verdiği bir resepsiyona eşinin de programa katılma olasılığı göz önünde bulundurularak tartışmayı tekrardan alevlendirdi. Bu duruma bir tepki olarak bazı yüksek komutanlar ve Ahmet Necdet Sezer verilen resmi programa katılmadı (Önder ve Zengin 2018, s.138). Halbuki Bülent Arınç'ın eşi başka bir çatışmaya sebebiyet vermemek için resmi resepsiyona katılım sağlamamıştı. Bu olayın arkasından Ahmet Necdet Sezer'in resmi davetlerine milletvekillerinin başörtülü eşleriyle katılmak istemesi talebini reddetmesiyle Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde de bir kargaşa başladı (Akman 2010, s.83). Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül uzlaşmacı bir yaklaşım sergileyerek yurtdışındaki görüşmelere başörtülü eşlerini de götürdü ve kendi ülkemizde Cumhurbaşkanlığı Köşküne giremiyoruz sonucunu yaratarak kamuoyunun dikkatini çekti. Laik düşüncüyü benimseyen ordu tabii olarak bu durumu son derece olumsuz karşılamıştır. MGK'nın 30 Nisan 2003 tarihli toplantısında başbakan ile kuvvet komutanları arasında yaşanan tartışma gündeme damgasını vurdu. Toplantıda alınan MGK'nın asli vazifesi "laiklik ilkesinin devletin temel ilkelerinden biri olarak titizlikle muhafaza edilmesi" ve başbakanın kuvvet komutanlarıyla tam bir iletişim içinde oldukları ilan edildi (Özbudun ve Hale 2010, s.146). 2004 yılında başörtülü öğrencilerin üniversiteye girmesine engel olanların cezalandırılması doğrultusunda bir karar önerisi

yapıldı. Bu öneri dönemin adalet bakanı Cemil Çiçek tarafından yeni bir gerilim doğuracağı endişesi ile reddedildi (Heper 2005, s.222).

4.2.1.5 Kürt Meselesi ve Ordunun Tutumu

Kürt meselesi, hükümet-ordu geriliminde ciddi bir önem arz ediyordu. Bunun sebebi AK Parti Türkiye'nin reel farklılıklarını sahipleniyor ve AB'nin bu minvaldeki çalışmalarına uygun olarak icraatlar yürütüyordu. Fakat TSK, bu çalışmaları ülkenin milli birliğini zedeleyici hamleler olarak karşılamakta ve bu doğrultuda yapılan çalışmalara karşı çıkmaktaydı. AK Parti, AB'nin Kopenhag kriterlerine uyumu hızlandırmak için tasarlanan "Altıncı Uyum Paketi'nin" maddelerinden hareketle Kürtlerle alakalı reformlar gerçekleştirdi. Akabinde bu çalışmalardan sonra özel radyo ve televizyon kanallarında, gündelik yaşamın bir parçası olarak kullanılan dil ve lehçelerin yayınlanmasını ve farklı dillerin terörist kabul edilen kişileri sözlü olarak desteklemek suçu sayılan Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. Maddesinin kaldırılmasını gerçekleştirdi (Özbudun ve Hale 2010, s.147). Dönemin MGK Genel Sekreteri olan Orgeneral Tuncer Kılınç'ın Başbakanlığa, bu değişikliklere karşı çıkararak gizli mesaj ilettiği iddia edildi (Önder ve Zengin 2008, s.138). Bu iddia Orgeneral Hilmi Özkök tarafından bizzat yalanlandı. Özkök ordunun AB'ye katılım sürecini tamamen desteklediğini ifade etmiştir.¹² Bu fikir çatışmaları silahlı kuvvetlerin Atatürk'ün benimsediği, ülkeyi batı uygarlığının sağlam bir destekçisi olma yolunda ilerlemesine zaman zaman destek olurken aynı zamanda AB ile bir bütün haline gelme çabasının bir parçası olan Kürt meselesini çözüme kavuşturma çalışmasına da bir o kadar zarar veriyordu (Özbudun ve Hale 2010, s.147).

2005 yılında PKK'nın yabancı turistlere saldırmasının ardından 3713 sayılı Kanun'un 8. maddesi gibi kanunların tekrardan yürürlüğe girmesi için silahlı kuvvetler tarafından gündem oluşturuldu.¹³ Dönemin başbakan ve dış işleri bakanı buna şiddetle karşı çıktı. Sonunda 23 Ağustos 2005 tarihli MGK toplantısının sonucunda Güneydoğu'da ekonomik, kültürel ve toplumsal tedbirler ile birlikte terör ile mücadele edilmesine karar verildi. Fakat bu karar Kürt meselesinde asker-sivil zıtlaşmasını bitirmedi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 2005 yılı Ağustosunda Diyarbakır'da yaptığı açıklamada

¹² Bkz. Hürriyet Gazetesi, 19 Mayıs 2003.

¹³ Bkz. Radikal Gazetesi, 21 Temmuz 2005.

Türkiye’de bir Kürt Meselesi bulunduğunu ve bu meselenin çözümünde geçmiş hükümetlerin büyük hatalar gerçekleştirdiğini ifade etti (Önder ve Zengin 2018, s.138). Bu söylem Orgeneral Hilmi Özkök’ten şiddetli tepki aldı. Orgeneral Özkök, ülkenin karşı karşıya kaldığı en büyük problemin terörü kullanan bölücü faaliyetler olduğunu ifade etti (Özbudun ve Hale 2010, s.148). 2006 yılının temmuz ayında devlet terör propagandası yapan gazetecilere yeniden hapis yolunu gösteren ve terör suçlularına verilen ceza miktarlarını arttıran yeni bir terörle mücadele kanunu çıkararak Hilmi Özkök’ün açıklamalarına bir nevi destek oldu. Bu yeni çıkarılan kanun tasarısı toplumda liberal kesim tarafından son derece eleştiriye maruz kaldı. Hatta onlara destek verenler arasında “umarım bu kanun hiç kullanılmaz”¹⁴ diye söylemde bulunan dönemin Adalet Bakanı Cemil Çiçek bile bulunmaktaydı.

4.2.1.6 Şemdinli Konusu

2005 yılı Kasım’ında Güneydoğu’da gerçekleşen bir olayla Türk Silahlı Kuvvetleri ciddi bir yara aldı. Şemdinli’de gerçekleşen bombalı saldırı sonucu bir kişi ölmüş 13 kişi de yaralanmıştı. Bu saldırıyı gerçekleştirenin sivil giyimli iki jandarma astsubayı ve onlara yardımcı olan eski bir PKK itirafçısının gerçekleştirdiğine dair güçlü deliller bulunmaktaydı. Zanlıların tutuklanması ile Van Cumhuriyet Savcısı Ferhat Sarıkaya o dönem Kara Kuvvetleri Komutanı olan Orgeneral Yaşar Büyükanıt’ı, yargı sürecini etki altına almakla itham ettiği için meslekten men edildi (Önder ve Zengin 2018, s.138). Bombalı saldırı ile suçlanan subaylar mahkemeye çıkmadılar ve ceza almadılar. Bu bombalama olayı, daha sonra gerçekleştirilen Ergenekon Davası ile gün yüzüne çıkan güvenlik güçlerinin bazı birimlerinin kanun dışı uygulamalarıyla örtülmeye çalışılmıştır. Gerçekleşen bu bombalama olayı TSK’da itibar kaybına neden olmuştur.¹⁵ Bu olay aynı zamanda, ülkede ordu ve polisin içinde bulunan, suç örgütleri ile ortak hareket eden kimselerin, bürokratlar tarafından muhafaza edilerek, kanunun ve üst düzey rütbelilerin emri dışında hareket eden bir “derin devlet” kavramını gündeme taşıdı.¹⁶

---

¹⁴ Bkz. Hürriyet Gazetesi, 30 Haziran 2006.

¹⁵ Bkz. Ahmet Taşgetiren, Yenişafak Gazetesi, 5 Nisan 2005.

¹⁶ Bkz. Hürriyet Gazetesi, 11 Kasım 2005.

4.2.1.7 “Sarıkoz” Darbe Planı

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök’ün döneminde birtakım üst rütbeli subayların Orgeneral Özkök ve hükümet erkânına karşı bir takım faaliyetlerde buldukları söylentileri askerin düşünce sistemini etkiledi (Özbudun ve Hale 2010, s.150). Mart-Nisan 2007 tarihinde Ağustos 2003, Ağustos 2005 dönemlerinde devrin deniz kuvvetleri komutanı olan Oramiral Özden Örnek’in sahibi olduğu iddia edilen günlükler o dönem yayın yapan Nokta Dergisi’nde yayınlandı. İddialara göre devrin kuvvet komutanları (Oramiral Özden Örnek-Deniz Kuvvetleri Komutanı, Orgeneral Aytaç Yalman-Kara Kuvvetleri Komutanı, Orgeneral İbrahim Fırtına- Hava Kuvvetleri Komutanı ve Orgeneral Şener Eruygur- Jandarma Genel Komutanı) hükümetin adamı şüphesiyle Orgeneral Hilmi Özkök’e güvenmiyorlardı.¹⁷ Günlükler eğer doğru ise bu komutanlar “Sarıkoz” adını verdikleri bir plan düşündüler. Bu plan çerçevesinde basın, komutanların tarafına çekilecek sonrasında rektörler öğrencileri sokağa dökceklerdi. Sendikalar ve diğer STK’lar hükümet karşıtı faaliyetlerde bulunacaklardı. Bu planın amacı girişilen darbeyi haklı çıkaracak bir kaos düzeni oluşturmaktı. Bu günlüklerde Oramiral Örnek’in dahi yapılan planlama için şüphelerinin bulunduğu, bunun sebebinin de, bugüne kadar ABD bütün darbelerde destek olduğu için bu girişimde desteği olmamasından dolayı TSK’nın bir bütün olarak hareket edemeyeceği anlatılıyordu. Bu planların dışında esas hedef Annan Planı’nı bozmaktı. 24 Nisan 2004 tarihinde Güney Kıbrıs Rum Halkı referandumda barış oylamasını kabul etmeyerek generallerin hedefini gerçekleştirdi. Böylece “Sarıkoz” planı gerçekliğini yitirmiş oldu. Fakat günlüklere baktığımızda Orgeneral Şener Eruygur’un uygulamak istediği ama diğer komutanların destek vermediği “Ayışığı” ismi verilen yeni bir plan görülmektedir. 2006 Ağustos’unda kuvvet komutanlarının dördü de emekliliğe ayrıldı (Özbudun ve Hale 2010, s.151).

Bu hadiselerin üzerinde özenle durulması gerekir. Bunun sebebi Oramiral Özden Örnek, böyle bir günlüğün olmadığını hatta günlük tutmadığını ifade etmiştir.¹⁸ Ardından kapatılan Nokta Dergisi’nin genel yayın yönetmeni olan Alper Görmüş’e aleyhinde asılsız haber yapmaktan dava açtı. Fakat Alper Görmüş bu davadan beraat etti. İddia edilen günlüklerin bir örneği Ergenekon davasının zanlıları aleyhinde kullanması için

¹⁷ Bkz. Ensonhaber’in konuyla ilgili haberine; <http://www.ensonhaber.com/138900/ornek-pasanin-GUNLUGU-TAM-METIN.html>, [erişim tarihi 12 Mart 2017]

¹⁸ Bkz. Radikal Gazetesi, 30 Mart 2007.

savcı Zekeriya Öz'e verildi.¹⁹ 2008 Ağustos ayında iddia edilen günlüklerin temel şemasını ispatlar nitelikte belgeler diğer bir Ergenekon zanlısı olan Yüzbaşı Muzaffer Tekin'in evinde bulundu.²⁰ Orgeneral Şener Eruygur ve Orgeneral Hurşit Tolon 5 Temmuz 2008'de Ergenekon davasında örgüt kurma ve örgüt yöneticiliği iddiasıyla tutuklandılar.²¹ Bu süre zarfında emekli olan Orgeneral Hilmi Özkök 2008 Temmuz'unda bu iddia edilen olayları ne kabul ettiğini ne de inkâr ettiğini ifade etti.²² Bu ifade, Özkök'ün yapılan planların doğru olmadığını bilseydi bunu ifade ederdi yorumlarını getirdi. İddia edilen günlükler, Oramiral Özden Örnek'in olmasa bile içeriğinde gerçeklik payı bulunmaktadır. Mesela usta gazeteci Mehmet Ali Birand'ın ifadelerine göre 2002-2003 yılları arasında planlandığı düşünülen darbe girişimine halk inanmaktaydı ve bunun sebebi olarak kuvvet komutanlarının aralarında birlik sağlayamamaları ve bu planı Hilmi Özkök'ün kabul etmemesi düşüncesi idi.²³

4.2.1.8 Avrupa Birliği Uyum Paketleri Doğrultusunda Sivilleşmeye Yönelik Yasal Reformlar ve Askeri Vesayetın Zayıflaması

1999 yılı sonunda gerçekleşen Helsinki Zirvesi sonrasında Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmesinin ardından, Türkiye kapsamlı bir demokratik reformlar ve modernleşme sürecine girmiştir. Türkiye'de ivme kazanan bu demokratikleşme sürecinin en önemli etkeni ise Avrupa Birliği sürecindeki üyelik müzakereleriyle ilgili olan Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi oldu (Aydın ve Keyman 2004, s. 16). 2001 ve 2004 yılları arasında "AB Uyum Paketi" kapsamında anayasada radikal değişiklikler yapılarak, anayasanın yaklaşık üçte biri değişime uğramıştır (BABGS 2007, s. 5). Uyum paketleri çerçevesinde anayasada yapılan bu değişiklikler, hem Kopenhag siyasi kriterlerine hem de AB'nin "topluluk müktesebatı" *acquis communautaire* ile uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır (Özbudun ve Hale 2010, s. 108). AB ile uyum paketlerinin üçü, AK Parti hükümetinden önce yer alan DSP, MHP ve ANAP koalisyonu döneminde mecliste kabul edildi. Uyum paketlerinin diğer altısı ise AK Parti iktidarı döneminde onaylanmıştır.

¹⁹ Bkz. Konuyla ilgili habere; <https://www.memurlar.net/haber/138391/ornek-in-yayinlanmayan-gunlukler-ek-delil-klasorlerinde.html>, [erişim tarihi 13 Mart 2017]

²⁰ Bkz. Radikal Gazetesi, 8 Ağustos 2008.

²¹ Bkz. Hürriyet Gazetesi, 6 Temmuz 2008.

²² Bkz. Fikret Bila, Milliyet Gazetesi, 9 Temmuz 2008.

²³ Bkz. Mehmet Ali Birand, Posta Gazetesi, 16 Temmuz 2008.

Toplumun büyük bir kısmı AB sürecini destekleyip olumlu bakıyordu. Bu durumu dikkate alan ordu, halkın gönlündeki yerini ve imajını kaybetmeme düşüncesiyle bu desteğe mani olmamıştır (Jenkins 2008, ss.235-236). Geçmişte, Avrupa ailesine katılmayı destekleyen ve Türk modernleşmesini bu yönde kanalize etme düşüncesiyle hareket eden ordu, AB sürecine alenen karşı çıkmayarak tarih boyunca göstermiş olduğu duruşu ve toplum nezdinde kazandığı rolü sarsmamak için AB üyeliğine karşı net bir tavır göstermemiştir. Bu süreçte AB uyum paketleri kapsamında demokratik reformların gerçekleştirilmesiyle birlikte asker-sivil ilişkileri bakımından ordunun siyaset üzerindeki vesayeti azaltıldı. Böylelikle AB ile uyum çerçevesinde değiştirilen kanunlar ve yasalar ülkenin demokratikleşmesinde başrol oynayarak, asker ile sivil otorite arasındaki ilişkiyi yeniden düzenlemiştir.

AK Parti iktidara geldikten sonra demokratikleşme konusuna dikkat çekerek önemli adımlarda bulunmuştur. Bu adımlar kapsamında AB üyeliği ciddi bir itici güç haline gelmiştir. Bu itici güç hem demokratikleşme konusunda hem de askeri vesayetinin kırılması konusunda etkili olmuştur. AB üyeliği sürecinde, AK Parti iktidarı tarafından 2003'ün Temmuz ayında kabul edilen "Altıncı Uyum Paketi"nde video, sinema ve müzik eserleri konusunda uygulanan adımlarla, denetim sürecindeki kısıtlama gerekçeleri hafifletilmiş ve aynı zamanda denetleme kurulunun organizasyon şemasından MGK Genel Sekreterliği çıkarılmıştır (BABGS 2007, ss.16-17).

2003 yılının Ağustos ayında yürürlüğe giren "Yedinci Uyum Paketi", bu çalışmanın bütünlüğü açısından ve asker-sivil ilişkileri bakımından önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin siyasi tarihinde kabul edilen "Yedinci Uyum Paketi"nin amacı, askerinin siyaset üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak ve sivil kontrolü ise ordu üzerinde hakim kılmaktır (Aydın ve Keyman 2004, s 16). Bu uyum paketi, asker-sivil ilişkileri alanlarında önemli düzenlemeler getirmiş ve aynı zamanda MGK'nın yapısı ve işleyişi ile ilgili önemli reformları hayata geçirmiştir (Özbudun ve Hale 2010, s.112).

AB Uyum sürecinde gerçekleşen demokratikleşme paketlerinden Yedinci Uyum Paketi'nin değiştirmiş olduğu önemli noktalardan biri de 2945 sayılı kanunun 4. maddesinde yer alan hükümlerdir (Bkz. EK 1). Kanunun 4. maddesinde yer alan ilgili bentler ele alındığında, Milli Güvenlik Kurulu'na çok geniş yetkiler ve önemli kararları verme olanağı sunmuştur. Demokratik bir siyasal düzende MGK'ya tevdi edilmiş olan bu yetkiler ve karar verme olanağı sivil makamlar tarafınca yerine getirilmesi gerekirdi

(Yazıcı 2012, s.102). Bunun üzerine, Yedinci Uyum Paketi kapsamında 4963 sayılı Kanun'un 24. maddesi hayata geçmesiyle birlikte 2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun 4. maddesinde yer alan ilgili hükümler aşağıda yer alan hükme göre değiştirilmiştir (BABGS 2007, s.41):

*Millî Güvenlik Kurulu, 2. maddede belirtilen millî güvenlik ve Devletin millî güvenlik siyasetine ilişkin tanımlar çerçevesinde Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda tavsiye kararları alır ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit eder; bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir. Başbakan, Millî Güvenlik Kurulunun tavsiye kararlarını ve görüşlerinin değerlendirilmek üzere Bakanlar Kuruluna sunulması ve Bakanlar Kurulunda kabulü halinde bu tavsiye kararlarının uygulanmasının koordinasyonu ve izlenmesi için bir Başbakan yardımcısını görevlendirebilir.*²⁴

Uygulanan değişiklikle sivilleşme bakış açısı ön planda tutularak Milli Güvenlik Kurulu'nun yetkileri üzerinde bir sınırlama getirilmiş ve aynı zamanda Kurulun kararlarıyla ilgili uygulama konusunda düzenleyemeye gidilmiştir. Böylece, Başbakan ve Bakanlar Kurulu açık bir inisiyatif elde ederek, MGK'da alınan kararları sunmak, gereğini yerine getirmek ve uygulamaların koordinasyonunu sağlamak gibi önemli bir takdir yetkisine sahip olmuştur (Yazıcı 2012, s.103). Ülkedeki tüm politikaların siyasi ve hukuki sorumlulukları Başbakan, Bakanlar Kurulu ve TBMM'ye ait olduğunu düşünürsek, ülkedeki politikaların tespit ve uygulama yetkisi de yine aynı organlar tarafından yerine getirilmesi gerekir. Böylece, AK Parti hükümeti döneminde gerçekleşen 2945 sayılı Kanun'un 4. maddesindeki değişiklik, Türkiye'de askeri vesayetın kırılma sürecine ve sivilleşme süreçlerine önemli katkılar sağlamıştır.

Yedinci Uyum Paketi kapsamında 4963 sayılı Kanun'un 25. maddesi, 2945 sayılı Kanun'un 5. maddesinde yer alan Milli Güvenlik Kurulu'nun toplantılarıyla ilgili düzenlemeyi ele almaktadır. Daha önceki ilgili metinde MGK "ayda bir olağan toplanır" hükmü yer alırken, 4963 sayılı Kanun'un 25. maddesi ile "Kurul iki ayda bir toplanır. Gerektiğinde Kurul, Başbakanın teklifi üzerine veya doğrudan Cumhurbaşkanın çağrısı ile toplanır"²⁵ hükmü ile değiştirilmiştir. Bununla birlikte, asker-sivil ilişkileri bakımından sivil irade daha ön plana çıkmıştır ve askerın Kurul toplantıları aracılığıyla

²⁴ Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri, 2007, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>, [erişim tarihi 01.09.2019], s.41

²⁵ Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri, 2007, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>, [erişim tarihi 01.09.2019], s.41

hükümetin ya da Bakanlar Kurulu'nun belirleyeceği politikalar ve yol haritası üzerinde belirleyici olma özelliği azaltılmıştır.

Askerin sivil otorite üzerinde etkisini kıran bir diğer önemli yasal değişiklik ise 2945 sayılı Kanun'un 13. maddesinde yer alan MGK Sekreteri'nin görev ve yetkileriyle ilgili düzenlemedir. 13. maddenin ilk halindeki metninde 9 bent şeklinde belirtilen görev ve yetkiler, 4963 sayılı Kanun kapsamındaki düzenlemeyle 2 bent olarak sınırlandırılmıştır (Yazıcı 2012, ss.104-105). 4963 sayılı Kanun'un 26. maddesindeki "Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği; Millî Güvenlik Kurulunun sekreterlik hizmetlerini yürütür, Millî Güvenlik Kurulunca ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir"²⁶ hükmü ile düzenlenmiştir. Görüldüğü üzere bu değişiklik ile MGK Sekreteri'nin icrai yetkileri önemli derecede değişmiştir. Böylece, MGK Genel Sekreteri sekretarya görevleriyle sınırlandırılarak, MGK kararlarının uygulanması hususunda Kurul'un Genel Sekreteri'ne tevdi edilmiş olan gözetim ve denetim yetkileri bu düzenleme ile ilga edilmiştir. Aynı zamanda bu düzenlemeyle, MGK'da Bakanlar Kurulu'nun etkisi arttırılarak, askerin sivil otorite üzerindeki etkisi de gitgide azaltılmıştır.

Yedinci Uyum Paketi kapsamında gerçekleşen yasal reformlardan biri de askeri vesayetin önemli kurumlarından biri olan MGK'nın Genel Sekreteri'ni düzenleyen 2945 sayılı Kanun'un 15. maddesinin değiştirilmesidir. Sözü geçen Kanun'un 15. maddesinde şu hüküm yer almaktaydı: "Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral/Oramiral rütbesinde Silahlı Kuvvetler mensupları arasından Genel Kurmay Başkanının inhası, Başbakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile atanır."²⁷ Bu maddeden anlaşılacağı üzere, daha önce MGK'nın Genel Sekreteri zorunlu olarak üst rütbeli askerler arasından tayin edilmekteydi. Lakin 4963 sayılı Kanun'un 27. maddesi ile değiştirilen 15. madde, aşağıda yer alan hüküm ile değiştirilmiştir (BABGS 2007, s.41):

*Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanır. Söz konusu atamanın, Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları arasından yapılmasının öngörülmesi hâlinde Genelkurmay Başbakanın olumlu görüşü alınır.*²⁸

²⁶ Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri, 2007, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>, [erişim tarihi 01.09.2019], s.41

²⁷ 2945 sayılı Kanun'un 15. maddesi "MGK ve Millî Güvenlik Kavramı" adlı yazıdan alınmıştır; <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/116487> [erişim tarihi 02.09.2019]

²⁸ Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri, 2007, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>, [erişim tarihi 01.09.2019], s.41

Görüldüğü gibi kanun değişikliği sonrasında MKG Genel Sekreterlik makamına; ya üst düzey kamu görevlileri arasından sivil biri ya da TSK'nın içinden yüksek rütbeli bir asker atanabilmektedir (Özbudun ve Hale 2010, s.112). Böylece, sivillerin genel sekreterlik görevini icra edebilme olanağı tanınmıştır (Yazıcı 2012, s.104). Nitekim 2004 Ağustos ayında MGK Genel Sekreterlik makamına Atina'nın Eski Büyükelçisi Yiğit Alpogan atanmıştır. Alpogan'ın bu göreve atanmasıyla adı geçen reform hem hayat bulmuştur hem de askeri vesayetin kırılmasının önünü açan temel kilometre taşlarından biri olmuştur. Sivilleşme yönelik yasal reformlardan biri de 10.12.2003 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen 5017 sayılı Kanun'dur. 5017 sayılı Kanun doğrultusunda 2945 sayılı Kanun, aşağıda yer alan karar ile düzenlenmiştir:

2945 sayılı Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununun 16. maddesinin son fıkrası, 17. maddesinin ikinci fıkrasında geçen "gizli olup," ibaresi ve 21 inci maddesinin birinci fıkrasında geçen "Gizli gizlilik dereceli" ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.²⁹

Yapılan bu değişiklik sonrasında MGK Sekreterliği'nin görev alanıyla ilgili bir yönetmelik çıkarılması durumunda, gizlilik kaydı kaldırılmış ve Kurul'un sekreterlik yapısı ve işlevleri daha şeffaf bir hüviyet kazanmıştır (Özbudun ve Hale 2010, s.112). Yedinci Paket kapsamında bir diğer önemli yasal reformlardan biri de Askeri Mahkemeler ile ilgili aşağıda yer alan düzenlemedir (BABGS 2007, s.38):

25.10.1963 tarihli ve 353 sayılı Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanununun 11. maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir. Askerî Ceza Kanununun 58. maddesinde yazılı suçların, barış zamanında asker olmayan kişiler tarafından işlenmesi hâlinde, bu suçlara ilişkin davalar askerî mahkemelerde görülmez.³⁰

Yedinci Uyum Paketi kapsamında yukarıda değinilen 4963 sayılı Kanun'un 6. maddesi doğrultusunda Askeri Ceza Kanunu ile ilgili bir düzenleme getirilmiştir. Bu doğrultuda, Askeri Ceza Kanunu'nda yer alan 58. maddeye göre barış zamanında asker olmayan kimselerin işlediği suçlar, askerî mahkemelerde yargılanamaz (Özbudun ve Hale 2010, s.113). Bu karar ile birlikte sivilleşme ön planda tutularak askerî mahkemelerin görev ve yetkilerinde kanunen sınırlandırma getirilmiştir.

---

²⁹ 5017 sayılı Kanun'un TBMM Kararı, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5017.html>, [erişim tarihi 02.09.2019]

³⁰ Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri, 2007, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>, [erişim tarihi 01.09.2019], s.38

Asker-sivil ilişkileri kapsamında Yedinci Uyum Paketi ile gerçekleştirilen en önemli reformlardan biri de Sayıştay'ın TSK'nın mal varlıklarını denetlenmesiyle ilgilidir. Demokratikleşme paketi dahilinde olan 4963 sayılı Kanun'un 7. maddesi ile 832 sayılı Sayıştay Kanununa aşağıdaki hüküm eklenerek düzenleme getirilmiştir (BABGS 2007, s.38):

Türkiye Büyük Millet Meclisi araştırma, soruşturma ve ihtisas komisyonlarının kararına istinaden Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığının talebi üzerine Sayıştay, talep edilen konuyla sınırlı olmak kaydıyla denetimine tâbi olup olmadığına bakılmaksızın özelleştirme, teşvik, borç ve kredi uygulamaları dâhil olmak üzere tüm kamu kurum ve kuruluşlarının hesap ve işlemleri ile aynı usule bağlı olarak, kullanılan kamu kaynak ve imkânlarından yararlanma çerçevesinde her türlü kurum, kuruluş, fon, işletme, şirket, kooperatif, birlik, vakıf ve dernekler ile benzeri teşekküllerin hesap ve işlemlerini denetleyebilir. Denetim sonuçları, ilgili komisyonlarda değerlendirilmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulur. Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan Devlet mallarının denetlenmesi, millî savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak yapılır. Bu denetimin yapılmasına ilişkin esas ve usuller, Genelkurmay Başkanlığının ve Sayıştay'ın görüşü alınmak suretiyle Millî Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanarak Bakanlar Kurulunca kabul edilen "GİZLİ" gizlilik dereceli bir yönetmelikle düzenlenir.³¹

Yukarıda hükmü geçen kanun ile TSK'nın bünyesinde yer alan devlet mallarının Sayıştay tarafından denetlenmesine olanak tanınmıştır. Sayıştay'ın denetleme ve incelemesinin ne şekilde hayata geçmesiyle ilgili "esas ve usuller", Millî Savunma Bakanlığı tarafından oluşturularak, Bakanlar Kurulu eliyle onaylanacak "gizli" gizlilik dereceli bir kanunname ile tanzim edilecektir (Özbudun ve Hale 2010, s.113). Bu reform ile TSK üzerinde hem hukuki bir denetim hem de sivil bir denetim mekanizmasının kapıları açılmıştır. Aynı zamanda 2004 Anayasa değişikliğinde, Anayasa'nın 160. maddesinde yer alan "TSK Sayıştay'ın denetimi dışında yer alır" hükmü ilga edilerek, anayasal olarak TSK'nın elindeki devlet mallarının Sayıştay tarafından denetlenmesi teyit edilmiştir.

AB uyum yasaları kapsamında askerin sivil alan üzerindeki vesayetini ve etkisini kıran bir başka önemli uyum paketi de Sekizinci Uyum Paketi'dir. 5170 sayılı Kanun doğrultusunda Yüksek Öğretim Kanunu'nda gerçekleştirilen değişikliklerle, Genelkurmay'ın Yükseköğretim Kurulu'na atayacağı bir üye hükmü ilga edilmiştir. Böylece ilgili kanun doğrultusunda gerçekleştirilen reformla kurul tamamen sivil bir yapı haline dönüştürülmüştür (Yazıcı 2012, s.100). Sekizinci Uyum Paketi çerçevesinde gerçekleştirilen reformlardan biri de Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları

³¹ Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri, 2007, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>, [erişim tarihi 01.09.2019], s.38

Hakkında Kanunu'nu ile ilgilidir. 3984 sayılı Kanun'un 6. maddesinde yer alan d. bendindeki "Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliğinin kamu görevlileri arasından göstereceği iki aday arasından Bakanlar Kurulunca seçilecek bir kişiden olmak üzere 9 üyeden oluşur"³² hükmü sivilleşme kapsamında yürürlükten kaldırılmıştır. Bu bağlamda, yapılan değişiklikle MGK Sekreterliği'nin kurula aday gösterme hükmü ortadan kaldırılmıştır. Daha önce 9 üyeden oluşan kurul, 8 üye ile işlevine devam edecektir (Yazıcı 2012, s.106).

Sekizinci Uyum Paketi çerçevesinde gerçekleştirilen önemli reformlardan biri de 2813 sayılı Telsiz Kanunu'ndaki değişikliktir. İlgili Kanun'un 6. maddesinin ilk fıkrasındaki "MGK Genel Sekreteri" ibaresi çıkarılmıştır (Yazıcı 2012, s.106). Son olarak, 1117 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu ile ilgili değişiklik gerçekleştirilmiştir. İlgili Kanun'un 2. maddesindeki dördüncü fıkrasında yer alan "a. bendi yürürlükten kaldırılmıştır ve aynı fıkradaki 11 ibaresi 10 olarak değiştirilmiştir."³³ Dolayısıyla, Milli Güvenlik Kurulu tarafından ilgili kurula seçilen bir üye hükmü ilga edilmiştir.

AB süreci doğrultusunda uyum paketlerinin anayasal ve yasal reformların hayata geçmesiyle birlikte askeri vesayete bağlı düşünce sistemi ve kuruluşlarının yapısal sistemi derinden sarsılmaya başlamıştır. Bununla birlikte, ordu bünyesinde AB Uyum Paketleri ve demokratik reformlar konusunda ciddi fikir farklılıkları görülmüş, ordunun siyaset içindeki otoritesi tartışılır hale gelmiş ve asker AB süreci doğrultusundaki reformları istemeyerek de olsa kabul etmiştir (Balancer ve Elmas 2009, s.185). Genelkurmay Başkanı olan Hilmi Özkök, Radikal Gazetesi'ne 19 Ekim 2003 tarihinde yaptığı açıklamada şunları dile getirmiştir:³⁴

Türk Silahlı Kuvvetleri AB üyeliği yolunda Kopenhag Kriterleri düzleminde Türkiye'nin üyeliği için tam destek durumundadır. Ordu, ülkenin AB üyeliğini, ülke menfaatleri doğrultusunda sonuna kadar desteklemektedir. Türkiye'nin bu uğurda gerçekleştireceği demokratikleşme, insan hakları, uluslararası hukuk, yenilikler, istikrar ve ekonomik kalkınma gayretine elimizden gelen tüm yardımı göstermekteyiz. Halkımızın neredeyse %70'i AB üyeliğini desteklemekte. Böylesine büyük bir taraftarlığa kimse karşı koymaz ve koyamaz AB kriterlerine uyum için risk almaya ve uyuma kesinlikle hazırız.

³² Bkz. Yazıcı 2012, s. 106. İlgili Kanun "Demokratikleşme Sürecinde Türkiye" kitabından alınmıştır.

³³ Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri, 2007, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>, [erişim tarihi 01.09.2019], s.47

³⁴ Bkz. 19 Ekim 2003 tarihli Hilmi Özkök'ün Radikal Gazetesi'ne Röportajı, <http://www.cypriot.org.uk/Documents/Haber/19-Ekim.htm>, [erişim tarihi 02.09.2019]

Yukarıdaki açıklamadan görüldüğü üzere yapılan değişikliklerin halk tarafından kabul edildiği ve AB üyeliğiyle alakalı olduğu için bu yaşanan sürece Genelkurmay'ın karşı olmadığını resmi olarak en birinci ağız dile getirmiştir. Böylece, yapılan reformlar doğrultusunda askeri vesayetın yargı, bürokrasi ve siyaset içindeki duruş ve görüşü kırılmaya başlamıştır. AB raporlarında askerin Türk siyaseti içinde sivillerin hakim olduğu alanlardaki (bürokrasi, yargı, siyaset ve ekonomi) rolü eleştirilmiş ve Kürt Meselesi konusunda sivil iradenin ön plana çıkarılması ve askeri çözümün geri plana atılması tavsiye edilmiştir (Cansever ve Kiriş 2015, s.374).

4.2.2 AK Parti Döneminde Asker-Sivil İlişkileri (2007-2013); Kriz Dönemi ve Askeri Vesayetın Kontrol Altına Alınması

2007 yılı, AK Parti ile ordu arasında yaşanan krizlerin zirveye vurduğu senedir. Öyle ki 2002 yılından bu yana hükümet ile askerin en çok karşı karşıya geldiği, en büyük problemlerin yaşandığı senedir. Bu dönemde asker-sivil ilişkileri geçmiş dönemlere kıyasla sürekli çatışma halindedir. Orduda komuta kademesinde yaşanan değişikliklerden sonra askerin sürekli olarak siyasete müdahil olması hükümet ile asker arasında gerginliği had safhaya ulaştırmıştır. İç siyasette yaşanan karışıklıklar ve ordunun her olayda sürekli olarak taraf olması ve bunu resmi beyanla ifade etmesi asker-sivil ilişkilerinde gerginliği toplumun tüm kademelerine yaymıştır. 2007 yılına gelindiğinde; ordu- hükümet arasında başlayan gerilim 27 Nisan e-muhtıra olayının yaşanması ile ayyuka çıkmıştır (Özbudun ve Hale 2010, s.82). Özellikle 2007 cumhurbaşkanlığı seçiminde askerin, bir siyasi kurum gibi hareket edip açıklamalar yapması toplum üzerinde ciddi ayrışma konusu haline gelmiştir. İnsanlar hükümet ile ordu arasında yaşanan gerginlikte taraf olmuşlardır. Ordunun siyasi tartışmalara müdahil olup, asli vazifesi olan güvenlik ve himayeden uzaklaşması toplumun askere olan sevgisinde ve sahiplenici bakış açısında ciddi oranda azalmaya sebep olmuştur.

Bu dönemde Kuzey Irak ve 27 Nisan E-Muhtırası konularında ordu ile ciddi problemler yaşayan hükümet, kamuoyu desteğini de arkasına alarak hem attığı adımlardan vazgeçmemiş hem de askeri vesayetın üzerine giderek, sivil iradenin hakimiyetini teyit etmiştir. 2007 yılı aynı zamanda askeri vesayetın en şiddetli kırılmaları yaşadığı sene olarak literatüre geçmiştir. Bugün elde edilen demokratik sivil iktidarın hakimiyetinde, 2007 yılında askeri vesayete ve destekçilerine karşı yapılan dik duruşun payı büyüktür.

Buradan hareketle sine-i millete dönen AK Parti iktidarı halkın gücünü yanına alarak 2010 yılında gerçekleştirilen referandumla askeri vesayete ve destekçilerine anayasal hak ve kanunlar çerçevesinde büyük darbe vurmuştur. Böylece tüm demokratik ülkelerde görülen anayasa ve kanunlara bağlı, sivil hakimiyetin egemen olduğu irade tesis edilmiştir.

2008 yılına gelindiğinde kayda değer iki olay yaşanmıştır. İlk önce AK Parti'ye dönük "laiklik karşıtı faaliyetlerin merkezi durumuna gelmek" suçlaması ile Anayasa Mahkemesi'nde kapatma davası açılmıştır. Dava sonucunda AK Parti kapatılmamıştır. Ancak davada suçlu bulunduğu için hazine yardımından mahrum bırakılma cezasına çarptırılmıştır. Dava sürerken yaşanan ilginç bir olay ise Kara Kuvvetleri Komutanı İlker Başbuğ'un makamına anayasa mahkemesi başkan vekili Ali Feyyaz Paksüt'ün yapmış olduğu ziyarettir. Yapılan bu ziyaret yargı ile ordunun 28 Şubat sürecinde kurduğu yakın ilişkinin devamı olarak ifade edilmiştir.

2008 yılında yaşanan ikinci gelişme ise Ergenekon ve Balyoz davalarının başlaması ve bu davaların orduyu ciddi şekilde yıpratmasıdır. Bu süreç Ümraniye'de bir gecekondu bahçesinde silahların bulunması ile başlamış ve gittikçe derinleşen bu araştırma, ordudan emekli generallere uzanan bir süreç halini almıştır. Dava sürecinde hükümet imajını güçlendirirken, halkın zihninde bulunan ordu algısı büyük yara almıştır. Halkın çeşitli tabakalarında hiç düşünülmeyen şeyler dillendirilmeye başlamış, toplumda ordunun sınırlarını aşan faaliyetlerine dönük bir sorgulama dönemine girilmiştir. Mevcut davaların içeriği, soruşturma aşamalarında karşılaşılan problemler, delillerin barındırdığı tutarsızlıklar, tutuklama hükümlerinin lüzumu veya süresi etrafında yaşanan büyük tartışmalar nedeni ile Türkiye halkı adalet mekanizmasının işleyişinde ve adalet düzenindeki çarpıklık ve sorunları tüm netliğiyle yakından görme fırsatı bulmuştur.

Yaşar Büyükanıt'tan sonra Genelkurmay Başkanlığı görevine gelen Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ sonraki dönemlerde ortaya çıkan Ergenekon ve Balyoz davalarıyla ilgili sert açıklamalarda bulunmuş, iddiaların tamamen gerçek dışı olduğunu, kanıtların uydurmadan ibaret olduklarını ve gerçek olmadığını tüm kamuoyunun huzurunda dile getirmiştir. O dönem askeri darbe iddiası gerekçesiyle açılan Ergenekon ve Balyoz davalarının, kumpas olduğu ve bunu planlayanların ise FETÖ mensupları olduğu bir

müddet sonra mahkeme kararıyla gün yüzüne çıkmıştır.³⁵ Tabi ki o dönem Ergenekon davası üzerinden çoğu muvazzaf asker ve ordudan emekli olmuş eski askerler tutuklanmıştır. Bu konudan dolayı o dönem ordu ile hükümet sık sık karşı karşıya gelmiştir.

Sivil idare üzerine askerin baskısını hissettirmek için konulmuş 28 Şubat süreci mahsullerinden olan EMASYA protokolünün 2010 Şubatında kaldırılması ile askeri vesayet baskısından kurtulup sivilleşme yolunda çok önemli bir adım daha atılmış oldu. 12 Haziran 2011’de yapılan seçimlerde AK Parti %50’ye yakın oy alarak güç tazelemiştir. Bunun üzerine hükümet ile genelkurmay arasında bir takım sembolik gelişmeler yaşanmıştır. YAŞ toplantılarında başbakan yalnız oturmaya başlamış, MGK’nın oturma düzeni değiştirilmiştir. Ayrıca 30 Ağustos Zafer Bayramı’nda tebrikleri başkomutan sıfatıyla cumhurbaşkanı kabul etmeye başlamıştır. 2007 yılında yayınlanan e-muhtıra, 30 Ağustos 2011 tarihinde genelkurmayın internet sitesinden kaldırılmıştır. 2012’ye gelindiğinde ise liselerde okutulan milli güvenlik dersi kaldırılmıştır. TSK İç Hizmet Kanununun 35. maddesindeki koruma-kollama ifadesi askerin yaptığı müdahaleler gerekçe gösterilerek gösterilmiştir.

4.2.2.1 Kuzey Irak Konusunda AK Parti Hükümeti ile Asker Arasındaki Gerilim

2006 yılı Ağustos ayında Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök emekli oldu. Ardından Yaşar Büyükanıt Genelkurmay Başkanlığı görevine getirildi. Yaşar Büyükanıt Genelkurmay Başkanlığını Hilmi Özkök’ten devraldıktan sonra yaptığı ilk konuşmada oldukça sert ve tehditkâr bir üslup kullandı. 28 Ağustos 2006 tarihinde gerçekleşen ve tüm televizyon kanallarından canlı yayında aktarılan devir teslim törenindeki bu konuşmada irtica vurgusu yapan Büyükanıt, cumhuriyet ve değerlerini koruma görevinin ordunun vazifesi olduğunu özellikle vurgulamıştır (Jenkins 2008, s.181). Yeni Genelkurmay Başkanı olan Büyükanıt, laiklik yanlısı görüşleri ve radikal milliyetçi yapısı ile hükümet ile kolay kolay anlaşamayacak gibi duruyordu (Özbudun ve Hale 2010, s.152). Büyükanıt’ın bu açıklamayı yapmaktaki kastı hükümeti uyarmak kadar emrinde bulunan ordu mensuplarına güven aşılama niyeti taşıyordu. Bu diyaloglar AK Parti ile

---

³⁵ Bkz. Ergenekon ve Balyoz Davalarının Kumpas Davası’na dönüşümü; <https://odatv.com/12-yillik-kumpasta-karar-ani-01071942.html>, [erişim tarihi 08.09.2019] ve Sözcü Gazetesi, *Ergenekon Kumpası Çöktü*, <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/ergenekon-davasinda-karar-gunu-5207556/>, [erişim tarihi 09.09.2019].

asker arasında var olan bir gerginliğin tezahürüydü. Bunların dışında 2007 yılında AK Parti hükümeti ile Genelkurmay arasında farklı sorunlar ortaya çıktı. 2007 yılı Şubat ayında dönemin Başbakan'ı Recep Tayyip Erdoğan devletin Kuzey Irak'ta bulunan bölgesel Kürt idaresi ile resmi diyaloglara geçebileceğini ifade etti (Özbudun ve Hale 2010, s.152). Sözü geçen konu her yönüyle tartışmaya açıktı. Bunun sebebi ise Kuzey Irak Bölgesi'nde binlerce PKK mensubu yaşamaktaydı. Türkiye'ye yapılan saldırıların kaynağının bu bölge olduğu biliniyordu. Dolayısıyla, Kuzey Irak Kürt Yönetimi, Genelkurmay tarafından PKK'nın ortağı olarak algılanıyordu (Özbudun ve Hale 2010, ss.152-153). Erdoğan'ın bu düşüncesi ABD'de birtakım görüşmelerde bulunan Orgeneral Yaşar Büyükanıt tarafından sert bir tepki ile karşılandı. Başbakan Erdoğan bu tepkiyle alakalı olarak bu düşüncenin Genelkurmay Başkanı'nın şahsi görüşü olduğunu, TSK'nın böyle bir düşünce taşımadığını ifade etmiştir. Fakat ardından Genelkurmay Başkanlığı Büyükanıt'ın ifadelerini sahiplenerek bu düşüncelerin Genelkurmay Başkanlığı'nın da düşüncesi olduğunu resmi bir beyanat ile duyurdu (Cizre 2008, s.159). Bu problem bir süreliğine göz ardı edildi. Lakin sonrasında TSK'nın PKK'ya yönelik Kuzey Irak'a bir operasyon girişimi ihtimali çok daha büyük bir problemi meydana getirdi. Mart ayında TSK, Irak sınır hattında askeri hazırlıklar yaparken, dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı olan Orgeneral İlker Başbuğ, “şartlar asker için olgunlaştığında Türkiye Cumhuriyeti Devleti Anayasası, kanunları ve evrensel hukuk maddeleri doğrultusunda Kuzey Irak'taki terör yuvalarına yönelik münasip gördüğü bütün tedbiri istediği zaman gerçekleştirebilir”³⁶ dedi. Düşünce olarak Orgeneral Başbuğ'un söyledikleri doğrudu fakat bölgede işgalci olan ve bölgesel gücü elinde bulunduran ABD, buna onay vermediği müddetçe Türkiye'nin Irak'ın herhangi bir bölümünde terör örgütüne karşı askeri bir müdahalede bulunması neredeyse imkânsızdı. Hatta Irak'ta bulunan Amerikalı yetkililer ve askeri kanadı bu operasyona karşı şiddetli bir tavır sergiliyorlardı. Tüm bu hadiselerin ışığında yaklaşık bir ay geçmeden basın toplantısı düzenleyen Orgeneral Büyükanıt, AB'nin ve ABD Dış İşleri Bakanlığı'nın tepkisini çekecek şekilde “Kuzey Irak'a bir operasyon mutlaka yapılmalıdır ve faydalı olacağına inanıyorum”³⁷ dedi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan gerçekleştirdiği röportaj sırasında bir muhabire sınır ötesinde bir

---

³⁶ Bkz. Alıntının aktarıldığı kaynak; Özbudun ve Hale, Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm; AKP Olayı, 2010, s.153.

³⁷ Bkz. Radikal Gazetesi, 14 Nisan 2007.

harekât girişiminden bahsederek “lüzum görülürse gerçekleştirilebilir”³⁸ diye bahsettiyse de Başbakan Erdoğan’ın ABD ile bu probleminden dolayı herhangi bir çatışmaya girmeme isteği oldukça netti. Haziran ayında Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ülke dışında operasyon fikirleri tekrar gündeme getirildiğinde Başbakan Erdoğan bu fikre zıt olarak ülkenin terörle mücadeleyi ilk önce kendi topraklarında gerçekleştirmesi gerektiğini ifade etti (Özbudun ve Hale 2010, s.153). Bu hadiselerden yola çıkarak, 2007 yılına gelinmesine rağmen askerin sivil iktidarı kabullenemediğinin en bariz örneklerine şahit olmuş olduk.

4.2.2.2 E-Muhtıra Krizi (27 Nisan 2007) ve Askeri Vesayete Karşı Sivil Hakimiyet

2007 yılında Kuzey Irak konusunda ortaya çıkan bütün problemleri gölgede bırakacak bir gelişme yaşandı. Bu gelişme cumhurbaşkanlığı seçimi ile alakalı olarak ülkede bulunan siyasi aktörlerin takındıkları tavidir. Laik kesim, mevcut Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in yerini bir AK Parti mensubunun alma ihtimaline bile şiddetle karşı çıkıyordu. Muhalif cenahın merkezini oluşturan ordu, Cumhurbaşkanlığı seçimi evresinde de tek değildi. Laik kesimin önemli bir noktasını oluşturan Atatürkçü Düşünce Derneği başta olmak üzere tüm Kemalist STK’lar ilkini Mersin’de 24 Mart tarihinde düzenledikleri “Cumhuriyetine sahip çık” mitingleriyle orduyu göreve çağırmış ve iktidarın meşruiyetini yitirdiğine yönelik ifadeler kullanmışlardır. 2007 Nisan’ında İstanbul, Ankara ve diğer şehirlerde; başta Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) olmak üzere birçok sivil toplum kuruluşu laikliğin savunulması ve Recep Tayyip Erdoğan ya da herhangi bir AK Partili’nin Cumhurbaşkanı seçilmemesine yönelik eylemler gerçekleştirdiler. Eylemlerde bulunan ADD başkanının, Özden Örnek’in günlüklerinde adı sıkça geçen Şener Eruygur’u örnek göstermesine rağmen, eylemlere katılan göstericilerin ve eylemlere katılan fikir ve düşünce adamlarının askeri vesayetini gerçekleştireceği bir darbe düşüncesine karşı tavır almaları oldukça önemliydi.³⁹ Meselenin önemi şu örnekle çok daha iyi anlaşılıyordu. Orgeneral Büyükanıt 12 Nisan 2007’de düzenlediği bir toplantı sırasında Cumhurbaşkanı seçilecek kimsenin Cumhuriyet’in ilke ve değerlerine sözde değil özde sahip çıkması gereken bir kişi olması gerekliliğini vurguluyordu (Önder ve Zengin 2018, s.139). Böylece Genelkurmay Başkanının dernek ve STK’ların düzenlediği cumhurbaşkanlığı eylemlerinde açıkça tarafını ilan ettiği anlaşılmaktadır. Başbakan

³⁸ Bkz. Alıntının aktarıldığı kaynak; Özbudun ve Hale, Türkiye’de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm; AKP Olayı, 2010, s.153.

³⁹ Bkz. Radikal Gazetesi, 15 Nisan 2007.

Erdoğan Büyükanıt'ın bu ifadeleri için “olması gereken ifadeler, bir devlet adamına yakışacak seviyedeydi”⁴⁰ diyerek temkinli konuştu. Buna rağmen Erdoğan'ın veya Gül'ün cumhurbaşkanlığına karşı, TSK'nın net olumsuz tavrı açıkça görünüyordu (Gökçe 2012, ss.223-227). Bunun üzerine dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in yapmış olduğu 13 Nisan tarihli Harp Akademisi'ndeki konuşmasında gerici tehditle mücadele ifadesi gündemi çok daha fazla germiştir.

24 Nisan'da Abdullah Gül'ü Cumhurbaşkanı adayı olarak gösteren AK Parti, meclis aritmetiğine bakarak kendi adayının seçileceğine kesin gözüyle bakıyordu. Muhalif cenah ise AK Parti bir şekilde engellenmeli bakış açısıyla hareket etmekteydi. Eski Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu tarafından seçimler için meclisteki oturumda yeterlilik sayısının 367 olduğu öne sürülmüş bu sebepten dolayı CHP Anayasa Mahkemesi'ne seçimin iptaline yönelik dava açmıştır. Bu görüşe dayanarak Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmemesi için ANAP ve DYP seçime dahi katılmamışlardır. Yapılan e-muhtıra hükümet üzerinde hedeflenen baskıyı gerçekleştirilememiştir.

TSK'nın bu duruşu Nisan 27'de Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk tur oylamasından sonra Genelkurmay Başkanlığı'nın resmi internet sayfasında yayınlanan bir metinde, yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminin odak noktasının laiklik sorunu olması gerekliliği ifade edildi. Seçim sürecinin Genelkurmay tarafından endişe ile takip edildiği özellikle vurgulandı. Açıklanan metnin sonunda “Genelkurmay Başkanlığı bu tartışmada kesinlikle taraftır ve tarafı laikliği savunmaktır. Genelkurmay Başkanlığı ihtiyaç halinde gerekli duruşunu kesin ve açık bir şekilde tüm kamuoyuna gösterecektir.”⁴¹ Bu açıklama aslında net bir açıklama değildi. Fakat Abdullah Gül Cumhurbaşkanı seçilirse askeri kanadın bir şekilde müdahil olma tehdidi açıkça belli oluyordu. Orgeneral Büyükanıt'ın AK Parti'yi tehdit manası taşıyan “e-muhtıra” diye adlandırılan duyuru hakkında bir ifadede bulunmaması, bu açıklamayı yaptırmanın kendisi olduğu şüphelerini beraberinde getirdi (Özbudun ve Hale 2010, s.154). 27 Nisan gecesinde yayınlanan Genelkurmay başkanlığı merkezli bildiri cumhurbaşkanlığı seçimine yönelik yapılmış en net müdahaledir. Sonrasında e-muhtıra olarak nitelendirilen bu bildiri Genelkurmay Başkanlığı'nın cumhurbaşkanlığı seçiminden ne denli rahatsız olduğunun açık bir ifadesidir. AK Parti hükümeti ordunun bu müdahalesine karşı sonuna kadar direnmiştir.

⁴⁰ Bkz. Radikal Gazetesi, 13 Nisan 2007.

⁴¹ Bkz. Özbudun ve Hale'in eserinden aktarılan; Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinden www.tsk.mil.tr den alınan metin, 27 Nisan 2007.

Dolayısıyla, Türkiye tarihine baktığımızda askeri vesayete karşı direnen ilk siyasi iktidar olarak AK Parti'yi örnek verebiliriz. AK Parti cenahından yapılan açıklamalar ele alındığında, Genelkurmay'ın yaptığı e-muhtıraya hükümet adına dönemin Adalet Bakanı Cemil Çiçek sert bir karşılık verdi. Adalet Bakan Çiçek, hükümet adına yaptığı açıklamasında; ordunun görevleri anayasa ve kanunlarla belirlenmiş olup, bu görevlerinden dolayı da başbakana karşı sorumlu bir kurum olduğunu ve herhangi bir konuda mevcut iktidara akıl vermesinin demokratik idarede mantıklı olmayacağını ve bunun mümkün olmadığını ifade ederek hükümetin kesin ve net duruşunu ortaya koymuştur (Önder ve Zengin 2018, s.139). Yayınlanan e-muhtıra, AK Parti hükümetine herhangi bir zarar vermemiştir, aksine askere daha çok zarar vermiştir ve toplum nezdinde güven kaybına uğramıştır. Bu bağlamda, toplum ordu yerine hükümetin yanında yer almıştır.

E-muhtıra tehdidinde karşılık iki sağ parti ANAP ve DYP net bir duruş sergilediler. İki partinin genel başkanı açıklamanın karşısında olduklarını ifade ettiler. CHP genel başkanı ise Cumhurbaşkanlığı seçiminin demokrasi yoluyla daha yumuşak bir şekilde çözülmesi gerekliliğini ifade etti.⁴² Bu açıklamaya tepkiler yalnızca yurtiçi ile sınırlı kalmadı. Avrupa birliği komisyonu üyesi Olli Rehn ve ABD dış işleri bakanı Condoleezza Rice bu bildiriye kınadı (Gökçe 2012, s.221). Bunun üzerine AK Parti bu kriz sürecini iyi kullanarak seçim kararı almış ve seçimlerden daha güçlü olarak çıkmıştır. AK Parti'nin 2008 genel seçimlerini mutlak bir üstünlükle bitirmesi üzerine 27 Nisan'da ordunun müdahalesinin halk tarafından kabul görmediğini ve AK Parti'nin bu şekilde kazanmasının kolaylaştırıldığını, CHP Genel Başkan yardımcısı Mustafa Özyürek iddia etmiştir (Özbudun ve Hale 2010, s.155). Genelkurmay başkanı ise bu iddianın tamamen bir saçmalık olduğunu ifade etti. Seçim zaferinden sonra hükümet, e-muhtıranın gayri meşruluğunun ispat edildiğini duyurdu. Bu durumu Abdullah Gül ise, halk siyasete müdahale olarak gördüğü her faaliyete tepkisini gösterir şeklinde değerlendirmiştir.⁴³ Toplumun desteğini arkasına alan AK Parti iktidarı Abdullah Gül'ü Cumhurbaşkanı seçerek, askere karşı demokratik bir duruş sergilemiş ve asker-sivil ilişkilerinde bazı ezberleri bozmuştur. E-muhtıraya yenik düşmeyerek, çareyi millet iradesinde arayan AK Parti iktidarı, askeri vesayete karşı sivil iradenin resmi temsilcisi haline gelmiş oldu. Bu

---

⁴² Bkz. Hürriyet Gazetesi, 29 Nisan 2007.

⁴³ Bkz. Turkish Daily News, 25 Temmuz 2007.

bağlamda, Gül'ün seçilmesi ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları Gül'ün yemin törenine ve meclisin açılış törenine katılmamışlardır. Bu protestolarla Cumhurbaşkanı Gül ve meclis eleştirilmiş olsa dahi, bu duruş hem askerin gerilemesine hem de askeri vesayetin önemli ölçüde kırılmasına sebep olmuştur.

4.2.2.3 Ergenekon ve Balyoz Davaları (Kumpas Davaları)

Ergenekon davası, İstanbul'un Ümraniye semtinde 2007 yılında bir gecekondu meskeninde el bombalarının bulunması ile başlamıştır. Arkasından gelen Danıştay saldırısı ve Zirve Yayınevi katliamı gibi birçok olayı da içinde barındıran bir süreçtir. Memleketin içinde bulunduğu yoğun siyasi gündemde ön plana çıkan bu davalar Türk siyasi tarihine damga vurmuştur.

1961 darbe anayasasının bir ürünü olan Devlet Güvenlik Mahkemeleri yoğun eleştiriler sonucunda 2004 yılında kaldırılmıştır. Darbe ürünü olan DGM'ler kaldırıldığında siyasi kanadın nasıl yeni bir mahkeme düzeneği oluşturacağı merak konusu idi. Yerine oluşturulan Özel Yetkili Mahkemeler hukuk sisteminde yeni bir soluk yaratmıştır. Zekeriya Öz, Mehmet Ali Pekküzel ve Nihat Taşkın tarafından hazırlanan ilk iddianame, 25 Temmuz 2008 tarihinde kabul edilmiştir. 22 Ocak 2008 tarihine gelindiğinde Veli Küçük ve Avukat Kemal Kerinçsiz gibi onlarca kişi derdest edilmiştir. Yine dava süresinde Doğu Perinçek, emekli Jandarma Genel Komutanı Org. Şener Eruygur, emekli 1. Ordu Komutanı Org. Hurşit Tolon, eski Özel Harekât Dairesi Başkanvekili İbrahim Şahin tutuklanmıştır. Operasyonlar devam ederken ülkenin dört bir yanında toprağın altına gömülmüş mühimmatlar bulunmuştur. Elde edilen mühimmatlar sahiplerine sorulduğu zaman kişiler kendileri ile alakasının olmadığını söylemişlerse de mahkeme heyeti iddianame üzerinden hareket etmeye devam etmiştir (Akdoğan 2016, s.9).

Ergenekon davası; Zekeriya Öz, Mehmet Ali Pekküzel ve Nihat Taşkın tarafından hazırlanan iddianamenin kabulü ile 25 Temmuz 2008' de açılmıştır. Davanın ilk buluşması 20 Ekim 2008' gerçekleşmiş 27 Nisan 2012' de İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nin yürüttüğü birinci ve ikinci Ergenekon davaları birleştirilmiştir (Akdoğan 2016, s.9). Ergenekon davalarının en dikkat çeken kararı Türk tarihinde ilk defa bir Genelkurmay Başkanının terörist olarak lanse edilmesidir (Öztürk 2017, s.58).

Ergenekon ile bağlantılı olarak ortaya çıkan bir de "İrtica ile Eylem Planı" vardır. Bu planın sahibi olarak dava dosyasına emekli Albay Dursun Çiçek ismi geçmiştir. Albay

Çiçek mezkûr dosyanın düzmece olduğunu iddia etmiş, kendisine karşı bir komplo kurulduğunu dile getirmiştir. Lakin Albay Çiçek'in ifadeleri değer görmemiştir (Tayyar 2013, s. 85). Ergenekon Davası ile birlikte PKK'lı teröristler tanıklık etmiş ve sonucunda Türk Subayları hapis cezası ile cezalandırılmıştır. Bu dava ile birlikte Türk hukuk tarihinde ilk kez "gizli tanık" ibaresi yer almıştır. Heyet içinde yer alan üyelerden, askerlerin tahliyesi için görüş bildiren üyeler, memleketin farklı yerlerine sürgün edilmiştir (Öztürk 2017, s.65).

Türkiye'nin içinde bulunduğu Ergenekon sürecinin bir önemli basamağı da Balyoz davasıdır. Taraf gazetesinin manşetten duyurduğu haber de Fatih ve Sultanahmet Camilerinin Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından bombalanacağından bahsedilmiştir. Bu haber bir darbeye zemin hazırlamak için atılan adımların ilk aşamasıydı. İkinci aşama olarak Yunan hava sahası üzerinde Türk Jeti düşürülecek ve dış ülkelerle de ciddi bir kriz ortamı yaratılacaktır. Artan kriz ortamının sonunda Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koyacak ve darbe gerçekleştirilmiş olacaktır. Taraf gazetesi yazarı Mehmet Baransu'ya göre Türk Ordusunun planı bu idi. 5000 sayfalık belgelerin bavul içinde, İstanbul Adliyesine teslim edilmesi ile Balyoz Dava süreci de başlamıştır (Tayyar 2013, s. 85).

Türk Silahlı Kuvvetleri, Tarafta yer alan haberleri yalanladığı bir basın açıklaması yapmıştır. 5-7 Mart 2003 tarihleri arasında düzenlenen Plan Seminerinde "giderek tırmanan bir gerginlik dönemini kapsayan senaryo" konu edildiğini doğrulamış, lakin seminerde darbe planlarının yapıldığını ve Türk ordusunun darbe yapmak gibi bir planı olduğunu yalanlamıştır. Buna rağmen özel yetkili savcılar ellerine gelen bir bavul belge üzerine soruşturma başlatmış ve ilk gözaltılar yapılmıştır. Birinci Ordu Komutanı Çetin Doğan'ın da aralarında olduğu 194 kişi hakkında dava açılmıştır. Balyoz Davası sonunda toplam 365 sanık yargılanmıştır. Eğer Balyoz Planı ortaya çıkarılmasaydı aşağıda zikredilen 5 aşama üzerinde gerçekleştirilecekti. Ülke üzerinde bütün istihbarat bilgilerini toplama ile başlayan süreç darbe ile devam edecek ve kendi nizamlarını kurduktan sonra sivil idareye yönetimi teslim edecekti (Tayyar 2013, s. 85):

- i. *İstihbarat faaliyetlerinin yer aldığı ve tamamlanmış olan aşama.*
- ii. *Askeri müdahale için zemin hazırlama süreci.*
- iii. *Askeri müdahalenin fiilen ilan edilecek.*
- iv. *Yürütme görevi "Milli Mutabakat Hükümeti"nce devralınacak.*
- v. *Yürütmenin tekrar sivil yönetime devredilmesi için seçime gidilecek.*

Başlayan dava sürecinde savcılar, Balyoz sanıklarının 15-20'er yıl ile cezalandırılmasını talep etmiştir. Sanıklar savunmalarını gerçekleştirmiş ve mahkeme heyeti durum

değerlendirmesinde bulunmuştur. Kardak kahramanı SAT Komandosu Albay Ali Türkşen ifadesinde belgeyi kaydettiği öne sürülen gün ve saatte TRT’de canlı yayında olduğunu mahkemede iddia makamına dile getirmiştir (Tayyar 2013, s.86): “İspatı burada. Beni bilgisayarda belge kaydetmekle suçladığınız saatte, ben denizin altında dalıştayım, TRT çekmiş. Denizin altında, hangi belgeyi kaydedebilirim”.

Bir taraftan Adliye salonlarında bu gelişmeler yaşanırken, siyasi kanatta da ciddi görüş ayrılıkları yaşanmaya başlamıştır. Siyasilerin yıllarca gündeminde kalan bu davalar hakkındaki konuşmaları hafızalara kazınmıştır. Örneğin Cumhuriyet Halk Partisi eski Genel Başkanı Deniz Baykal NTV kanalına dava süreci ile ilgili şu cümleleri kurmuştur:⁴⁴

7 Temmuz’da mitingler yapılacak, bilmem kaç temmuzda cinayetler işlenecek sonra da müdahale olacak... Allah bu deli saçması, Aziz Nesin’lik hikâye. Türk halkını bunlar geri zekâlı mı sanıyor? Abuk subuk işler bunlar, geri zekâlıların bile inanmayacağı işler, masal bunlar. Deli saçması hikâyelerle çocuk aldatacaklar sanki. Ortada yanlış yapmış çeteleşmiş adamlar varsa olabilir, yakalarsın götürürsün. Kenarından köşesinden bu işi seyredenleri uyarmak istiyorum. Toplumda ülkenin kaderi ile yakından ilgilenmesi gereken, sorumlu aklı başında pek çok çevre korkmuş, pısmış, çekinmiş, “adalet süreci” falan diyor. Ne adalet süreci ya, böyle adalet süreci olur mu? Başbakanın talimatı ile yürüyen bir dava biz bunları söyleyince avukatı mısın deniyor. Demokrasilerde muhalefet bütün mazlumların mağdurların insan hakları ihlal edilenlerin avukatıdır. Ben hakkı yenen insan hakları ihlal edilen mağdur, mazlum, bütün insanların avukatı olmaktan şeref duyarım sanki bu davanın savcısı Başbakan eğer bu davanın savcısı başbakan ise avukatı da ana muhalefet partisi lideri Deniz Baykal olacaktır. Hukukumu ver kardeşim 13 ay ne hakla tutuyorsun? “Sağlam alıyorsun ölü çıkıyor”

Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ise 15 Temmuz 2008 tarihinde AK Parti TBMM grup toplantısında yaptığı konuşmada şunları ifade etmiştir:⁴⁵

Ana muhalefet partisinin lider ve sözcülerinin son günlerdeki gayretkeşliğini tarih kaydetmiştir. Millet bunları da kaydetmiştir. Hukuki süreç henüz işlerken demokratik siyasi sürece darbe vurma iddiası ile soruşturulan illegal yapılanmaları avukatlığına soyunmak ancak demokratik hukuk devletine inancı zayıf olan bir siyasi anlayışın alkışlanmasıdır. İktidarı yıpratmak uğruna bindiği dalı kesen, içinde bulunduğu gemiyi batırmaya çalışan siyasetçi tipi, soruyorum sizlere, bu millete ne verebilir. Milletimiz bunu yakından takip ediyor, değerlendirmesini de buna göre yapıyor çünkü kim kimlerin avukatlığına soyunmuş bunlar çok önemli biz kendimize hiçbir vasıf tayin etmemişken bize de savcılık görevini sağ olsun onlar veriyor. Bu da güzel bir şey. Niye savcı millet adına vardır, iddia makamı millet adına ordadır bizde millet adına evet hakkı aramanın hakkı savunmanın gayreti içindeyiz eğer bu anlamda savcılık ise evet savcıyım.

⁴⁴ Bkz. Radikal Gazetesi, www.radikal.com.tr/tr, 2015.

⁴⁵ Bkz. Vatan Gazetesi, www.gazetevatan.com.tr, 2014.

Dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'ın, Ergenekon operasyonlarının gölgesinde o dönem Aksiyon dergisine verdiği demeci Cumhuriyet Gazetesi şu şekilde dile getirmiştir:⁴⁶

Düzmece delil ve gizli tanıklarla yürütülen Ergenekon ve Balyoz davalarında verilen kararlara destek vermiş, özel görevli yargıç ve savcılar övmüş; “Onlara bütün Türkiye'nin demokrasi adına büyük bir borcu var” demişti. Yine Arınç “Türkiye iyi bir noktaya gidiyor. Bu sıkıntılar, sancılar bir taraftan doğum sancısıdır. Bir taraftan da bağırsakların temizlenmesidir.

AK Parti Milletvekili ve Başbakan Danışmanı Yalçın Akdoğan ise 2013 yılının Ağustos ayında yaptığı bir açıklamada şunları dile getirmiştir: “Cumhuriyet tarihinin en büyük hukuki hesaplaşması” tanımını yapmış ve sadece bir zihniyetten hesap sorulmamış, aynı zamanda bu anlayış yargı yoluyla tasfiye edilmiştir⁴⁷.

Dönemin AK Parti Sözcüsü Hüseyin Çelik ise Ergenekon sanıklarına cezaların verildiği dakikalarda, katıldığı bir televizyon programında “Şunu unutmamak lazım. Türkiye yıllardır bir darbe tehdidi altındaydı. Merhamet adaleti engellerse o merhametten maraz doğar. Kurda merhamet etmek kuzuya zulüm etmektir⁴⁸” ifadesinde bulunmuştur.

Yukarıda bahsedildiği üzere, bu davalar Türkiye’de asker-sivil ilişkilerini başka bir boyuta taşımıştır. Daha sonra FETÖ’nün *Kumpas Davası* olarak anılacak olan bu dava AK Parti iktidarının askeri vesayetle mücadelesinde mihenk noktalarından biri olmuştur. AK Parti askeri vesayetle mücadelesinde bu davalardan edindiği toplumsal güç ile daha rahat hareket etmiştir. Böylece her demokratik ve anayasaya bağlı devlette olduğu gibi askere seçkin değil, birey muamelesi yapılmıştır. Asker herhangi bir vatandaştan ayrı tutulmamıştır. Bu davayla topluma ülkenin bütün vatandaşlarının eşit olduğu, herhangi bir kuruma veya zümreye bağlılığın bir ayrıcalık sebebi olmadığı gösterilmiştir. Aynı zamanda askere ast-üst ilişkisinden ziyade kanunların hükmedici olduğu mesajı verilmiştir.

O dönemin siyasi atmosferinde gerçekleşen Ergenekon ve Balyoz davaları (Kumpas davaları) askeri vesayete indirilmiş önemli darbelerdendir. Bunun sebebi ilk defa askerin

---

⁴⁶Bkz. Cumhuriyet Gazetesi, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/755850/Turkiye_bagirsaklarini_temizliyor_diyen_Arinc_in_damadini_Ergenekon_un_gizli_tanigi_yakti.html, [erişim tarihi 22.10.2019]

⁴⁷ Bkz. Sözcü Gazetesi, <https://www.sozcu.com.tr/2013/gundem/basbakanin-danismanindan-itaraf-gibi-mesaj-349979/>, [erişim tarihi 22.10.2019]

⁴⁸ Bkz. Hürriyet Gazetesi, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ak-partiden-ergenekon-yorumu-24475510>, [erişim tarihi 22.10.2019]

dokunulmaz olmadığı ortaya çıkmıştır. Dava süreçlerinde yüksek rütbeli subay ve generallerin gözaltına alınması ve yargılanmaya başlanması Türk siyasi tarihinde devrim niteliği taşımıştır. Böylece Ergenekon ve Balyoz davaları askeri vesayetlin dokunulamaz ve yargılanamaz imajını ortadan kaldırmıştır. Bu süreçle askeri vesayetlin oluşturduğu korku imparatorluğu yıkılmaya başlamıştır. Aynı zamanda askerin siyaset gibi toplumsal meselelerden uzak tutulması sağlanıp gerçek vazifesine dönmesi sağlanmıştır.

Siyasi iktidar açısından bakıldığında, AK Parti Ergenekon ve Balyoz süreçlerini dikkatle takip etmiştir. Bu süreçleri iyi değerlendiren AK Parti, askerin siyasi ve toplumsal alanlardaki vesayetini ortadan kaldırmıştır. Bunun en güzel örneğini 2010 YAŞ kararlarında görebiliriz. Ordudan gelen talebi değerlendiren hükümet, kendi siyasi hamlesini yaparak Balyoz davasında yargılanan 17 Generali emekliye sevk etmiştir. Arkasından hazırlanan 2010 Anayasa değişikliği ile YAŞ kararları yargıya açılmıştır. Artık Türk Silahlı Kuvvetleri'nin aldığı kararlar da sivil iktidar tarafından yargı eli ile denetlenebilecektir. Bu durum askeri vesayetlin kırılmasına ve sivil yönetimin güçlenmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda kamuoyu açısından bakıldığında, dava sürecinde mevcut iddiaların doğruluğu ya da yanlışlığından ziyade hasıl olan kanaat askerin asli vazifesine dönmesi gerektiği olmuştur.

4.2.2.4 Yüksek Askeri Şura (YAŞ) Kararları

Türkiye'de 2007 yılında başlayan Ergenekon soruşturması ile farklı bir süreç yaşanmaya başlamıştır. Asker ve sivil arasındaki gerilim artık yargı üzerinden devam eder hale gelmiştir. Özel yetkili mahkemelerce yürütölen soruşturmalarda birçok ordu komutanı içeri alınmış, asker-sivil ilişkilerinde yeni bir kaotik dönem başlamıştır. Böylelikle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin içyapısında ciddi değişimler yaşanmış ve üst rütbeli birçok general ve subay ardı ardına tutuklanmıştır. Yaşar Büyükanıt'tan görevi devralan İlker Başbuğ da "internet andıcı" davasından yargılanarak tutuklanmıştır. Bu şaşırtıcı durumun ardından gözler 2010 yılındaki Yüksek Askeri Şura'ya çevrilmiştir. Belki de dönemin en kritik toplantısı olarak gerçekleşen Yüksek Askeri Şura'da hükümet mahkeme tarafından tutuklanan 17 Generali emekliliğe sevk etmiştir. Hükümetin orduya karşı tavrını net bir şekilde belli etmesinden sonra Genelkurmay Başkanı Orgeneral Işık Koşaner ve Kuvvet Komutanları Temmuz 2011'de istifa etmiştir. Bu olaylar esnasında istifasını vermeyen

tek kuvvet komutanı olan Necdet Özel Genelkurmay Başkanlığına getirilmiştir (Cansever ve Kiriş 2015, s.68).

Kritik bir toplantı süreci yaşanacağı, ordunun ve siyasetin kaotik gündeminden belliydi. Her ne kadar Cumhurbaşkanı Abdullah Gül toplantının son günlerinde her şey normal seyrinde devam ediyor ifadelerini kullanmış olsa da hiçbir şeyin yolunda gitmediği oldukça aşıkardı. Yüksek Askeri Şura için iki tane kritik konu vardı. İlk olarak hükümet ile ordu arasındaki büyük tartışma konusu Birinci Ordu Komutanı Hasan İğsız'ın internet andıcı soruşturması kapsamında ifadeye çağırılması idi. Normal kurallara göre İğsız'ın kara kuvvetleri komutanı olması beklenirken hükümet bu durumun gerçekleşmesini istememiştir. Diğer en önemli sorun ise YAŞ toplantısından bir gün önce açıklanan Balyoz davasında 102 subayın yakalanma kararının çıkmasıdır. Hükümetin ordu mensuplarına yapılan operasyonlara sessiz kalması ordunun hükümete karşı olan tavrını daha da sertleştirmiş, aralarındaki gerilim artmıştır.⁴⁹

2010 Yüksek Askeri Şura toplantısı asker-sivil ilişkileri açısından oldukça önem arz etmektedir. Burada sivil iktidar ile ordu arasında yaşanan gerilim ve istediğini yaptıran hükümet oldukça dikkate değerdir. Cumhuriyet tarihi boyunca ordunun düşüncelerine uymak zorunda kalan sivil iktidar tarihte ilk defa bu kadar açık bir şekilde kendi isteğini orduya direkt kabul ettirmiştir. 2010 Anayasa Referandumu ile Yüksek Askeri Şura kararlarının yargı denetimine açılması da askeri vesayetın aldığı bir darbe olup, sivil iktidarın bir zaferi olarak görülmektedir. YAŞ kararlarına itiraz yolu açılmış ve 28 Şubat sürecindeki gibi hukuksuz bir şekilde ordudan atılmaların önüne geçilmiştir. Bu değişiklik askeri vesayetın kırılmasında büyük önem arz etmektedir. Bunun sonucunda güç daha fazla sivil otoriteye geçmiş ve Silahlı Kuvvetler bu durumdan rahatsız olmuştur (Önder ve Zengin 2018, s.140).

4.2.2.5 2010 Anayasa Referandumu ve Sonrasında TSK İç Hizmet Kanunlarıyla ilgili Yapılan Değişiklikler

Ordu, Türk siyasi tarihi boyunca, kendisini merkezde adlandırmış ve ihtiyaç görmesi halinde düzene müdahalede bulunmayı kendisinin tabii bir hakkı olarak ifade etmiştir. Tabir-i caizse ordu, Türk siyasetinde seçimlere katılmayan bir parti görünümündedir

---

⁴⁹ Bkz. <https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/08/04/yas.kararlari.sasirtti/585614.0/index.html>, [erişim tarihi 22.10.2019]

(Berkan 2011, s.14). Lakin bu müdahalelerin yapılabilmesi ve sistematik bir şekilde sürdürülebilmesi, yapılan müdahale ve fiillerin yargı kontrolünde bulunmamasına bağlıdır. Buna yönelik olarak 1961 yılında hazırlanan anayasa ile mevcut yargı sisteminin dışında bir askeri yargı düzeni kurulmuştur. Bu düzenin oluşturulmasıyla ordu, kendisine özel bir imtiyaz alanı bulmuş ve bunu da 2010 yılında gerçekleştirilen anayasa referandumuna kadar devam ettirmiştir. 2010 yılında yapılan bu değişiklik askeri vesayetın kontrol altına alınması bakımından bir milattır. Bu referandumla askeri alanda birçok değişiklik gerçekleşmiş ve bu değişiklikler genel olarak dört başlıkta bir araya getirilmiştir (Bkz. EK 2):

Askeri Yargı: Anayasanın 145. maddesinde askeri yargıyla alakalı olarak değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliğin amacı askeri yargının müdahale alanlarının sınırlandırılmasına yöneliktir. Bu yetki alanı sadece asker olan kimselerin askerlik vazifesi ve hizmetleriyle ilgili işledikleri suçlar ile kayıtlıdır. Bundan önce yapılan uygulamaların aksine olarak anayasal düzene karşı işlenen suçlar, adliye mahkemeleri tarafından görüleceği karara bağlanmıştır. Verilen bir diğer kararla orduya mensup hâkim ve savcılarının bağımsızlığına yönelik değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Askeri Yargıtay'ın kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük haklarına yönelik maddelerden “askerlik hizmetinin gerekleri” ifadesi çıkarılmıştır (Önder ve Zengin 2018, s.140).

Yüce Divan: Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı'nın yüce divan ünvanıyla anayasa mahkemesinde yargılanmaları hükmü anayasanın 148. maddesinde yapılan değişiklik ile karara bağlanmıştır (Önder ve Zengin 2018, s.140).

Yüksek Askeri Şura (YAŞ): Öncesinde yargı kontrolüne kapalı olan YAŞ kararları ile ilgili olarak yargı yolunu açma düşüncesi ile demokratik düzen oluşturma adına bir faaliyette bulunulmuştur. Yasanın 125. maddesinde yapılan değişiklikle “kadro olmayışı nedeniyle emekli olma ve terfi işlemleri” haricinde bulunan ilişik kesme hükümlerine karşı mahkemeye müracaatta bulunulabileceğine karar verilmiştir. Bu kanunun amacı 28 Şubat döneminde yapılan “irticai faaliyet bahanesi ile” çoğu mesnetsiz ve delili olmayan ithamlarla ordudan uzaklaştırmaların önüne geçmektir (Önder ve Zengin 2018, s.140).

Geçici 15. Madde: Yapılan her askeri darbeden sonra darbeye faal bulunan askeri yönetim kadrosu kendilerini kanunen güvenceye alacak maddeler meydana getirmişlerdir. 1980 Anayasa'sına ilave edilen geçici 15. madde bu minvaldedir. 1980 askeri darbesini

gerçekleştiren yönetim kadrosu, ele geçirdikleri yönetimin sivil idareye devrine kadar yasama ve yürütme organlarının yetkilerini elinde bulunduranların ve bunu kullananların tasarruflarına yönelik yargıya başvurulamayacağını anayasaya eklemişlerdir. Bu madde referandum ile kaldırılmıştır. Darbeye katılan askeri kadronun kanun önünde yargılanmasını sağlayan bu değişiklik sembolikte olsa oldukça önemlidir. Bu kanunla darbeci kadro otuz iki yılın ardından mahkeme önüne çıkarılmıştır (Önder ve Zengin 2018, s.140).

2010 yılında yapılan referandum sonrası ordunun sivil iktidar üzerindeki tesirinin gittikçe azaldığını gösteren bir diğer faaliyet ise, ülkenin iç ve dış tehdit unsurlarını içinde bulunduran milli güvenlik ve siyaset belgesi olmuştur. Uzunca bir müddet asker tarafından hazırlanan bu belgenin yenilenmesi ile ilk defa sivil iktidar belirleyici konuma gelmiştir. MGK toplantılarında oluşturulan bu belgede ilk defa irtica tehdit olarak kaydedilmemiş olup, bazı komşu ülkelerin tehdit unsuru kapsamı dışında bırakılması oldukça önemli yeniliklerdir.

Kamu harcamalarında şeffaflık ilkesi ile 3 Ağustos 2011 yılında onaylanan Sayıştay Kanunu ile birlikte sivil denetimin asker üzerinde hâkim konumuna getirilmesi oldukça önemlidir. Bir kısım kısıtlamalarla birlikte performans denetimini ortaya koyan yeni yasa, askerin yapmış olduğu harcamaları da kapsamı altına almıştır. Bu yeni yasanın oluşturulmasıyla Sayıştay içinde güvenlik sektörü denetim grubu meydana getirilmiştir. Askeri kantinler, orduevleri ve askeri gazinoların denetim ve incelemesi Ağustos 2011 itibari ile başlamıştır.

211 Sayılı İç Hizmet Kanunu'nda 2013 yılında bir takım değişiklikler yapıldı. Bu değişikliğe göre yeni askerlik tanımı olarak “savaş sanatını öğrenmek ve uygulamak mükellefiyeti” tanımlaması yapıldı. Yine kanununun 35. maddesinde yapılan değişikliğe göre (İç Hizmet Kanunu Madde 35):

Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askerî gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır.⁵⁰

Ordunun sivil yönetime müdahalede bulunmak için kendisine dayanak olarak kullandığı maddeler daraltılmıştır. Yapılan bir diğer değişiklik ile İç Hizmet Kanunu'nun

---

⁵⁰ Bkz. İç Hizmet Kanunu – Madde 35, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf>, [erişim tarihi 20.06.2019]

43.maddesinin düzenlenmesi ile Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları siyasi faaliyette bulunamaz ibaresinin eklenmesi ile askerin siyasetten uzak tutulma yasağı bir kanun düzlemine oturtulmuştur. Yapılan bu değişiklikler ile Genelkurmayın yönetim şekli içerisinde köklü değişimlerin başlangıcı meydana getirilmiştir.

Yukarıda bahsi geçen değişiklikler neticesinde asker-sivil ilişkilerinde önemli kırılmalar meydana gelmiştir. Özellikle 2010 Referandumu ile darbeci askerlerin yargılanmasının yolu açılmıştır. Askeri yargı özerkliği kırılarak sivil mahkemelerin otoritesi sağlanmaya çalışılmıştır. Askeri vesayet yasalar yoluyla nizam altına alınmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda askerin meslek tanımı yapılarak, vesayet düşüncesine kapılmadan sadece asli vazifesine odaklanması sağlanmıştır. Askerin vesayetini kuvvetlendiren, ordunun denetlenmez mali yapısı Sayıştay denetimine verilmiştir. Böylece TSK devletin herhangi bir sivil alt kurumundan farksız hale getirilmiştir.

4.2.3 AK Parti Döneminde Asker-Sivil İlişkileri (2013-2019); Askeri Vesayetin Ortadan Kalkması

17-25 Aralık 2013 tarihinde Gülen hareketi ile hükümet karşı karşıya geldikten sonra yeni bir sürece girilmiştir. Bunun neticesinde ordu ve hükümet arasındaki diyalog farklı bir boyuta taşınmıştır. Fethullahçı Örgüt militanlarının ordu mensuplarına kumpas kurduğu ortaya çıkarılarak tutuklu bulunan asker ve sivillerin hepsi 2014 yılından itibaren serbest bırakılmıştır. Bu süreçte kuşkusuz en büyük darbeyi Türk yargı sistemi almıştır. Suç isnat edilen askerlerin serbest kalması ve hatta aleyhlerinde iddia edilen delillerin sahte olduğunun ispatlanması yargı ve mensuplarına duyulan güven kaybının başlıca nedenlerindedir. Bu dönemde 17-25 Aralık operasyonları gerçekleşerek AK Parti'ye karşı yargı ve emniyet yoluyla hükümeti yıpratma adına operasyonlar düzenlenmiştir. Gerek delillerin yetersizliği ve gerekse operasyonu düzenleyen savcı ve emniyet mensuplarının kanun dışında hareket etmeleri bu operasyonların hukuk çerçevesinde düzenlenmiş operasyonlar olmadığı ve siyasi hamle olduklarına bir delildir.

Bu dönemde demokrasiye yakışır şekilde tam bir sivil hâkimiyet çerçevesinde cumhurbaşkanlığı seçimi gerçekleştirilmiştir. Halkın hür iradesi tam manasıyla egemen olmuştur. Buna müteakip 10 Ağustos 2014 tarihinde yapılan seçimde Recep Tayyip Erdoğan halkın oylarıyla seçilen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Daha sonra AK Parti'nin büyük bir zafer kazandığı 1 Kasım 2015 seçimlerinin ardından normal pozisyonunda

seyreden ordu, 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsü ile cumhuriyet tarihinde hiç görülmemiş bir olaya imza atmıştır. Çünkü Türkiye’de gerçekleşen hiçbir darbeye halka doğrudan silah doğrultulmamıştır. Bütün darbelerde devlet kademelerinde önemli makamlar askeri operasyonla ele geçirilip, askeri vesayetin hakimiyeti ilan edilir. Lakin 15 Temmuz darbe teşebbüsü, bu bahsetmiş olduğumuz sıralamanın oldukça uzağında gerçekleşmiştir. 15 Temmuz darbe girişiminde FETÖ mensubu askerler belli başlı makamlardan ziyade Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın şahsını ele geçirmeye çalışmışlardır. Bu uğurda doğrudan halkı katletmekten geri durmamışlardır. 15 Temmuz’un ardından süratle alınan kararlarla asker-sivil ilişkileri alanında önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Darbeyi destekleyen vesayetçi kadrolar devlet kadrolarından uzaklaştırılmışlardır. Bu değişikliklerle askeri vesayet önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştır.

4.2.3.1 17-25 Aralık Operasyonlarından 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne Giden Yol

15 Temmuz 2016 akşamından 16 Temmuz sabahına kadar yaşanan hadiseler Türkiye Cumhuriyeti tarihinin bir dönüm noktası niteliğindedir. Fethullah Gülen ve ona tabi olanlar 17-25 Aralık 2013 tarihli operasyonlara kadar halkın gözünde sempatik bir roldeydi. Fakat bu tarihlerden sonra gerçek niyetleri ortaya çıkınca amaçlarının devleti bütün kurumlarından kuşatmak ve ele geçirmek olduğu anlaşıldı. Hükümetin bütün gücüyle üzerine gittiği bu yapı günden güne gerçek yüzünü hızla ortaya koydu.

FETÖ ile ilgili soruşturma yürüten terör ve örgütlü suçlar bürosu cumhuriyet savcısının İzmir’de hazırladığı iddianamede; FETÖ’nün devlet modeline yakın bir örgütlenme ile 1970’den itibaren sinsi bir şekilde emniyet, mit ve TSK başta olmak üzere devletin tüm birimlerine sızdığını ifade edilmektedir. Savcılık iddianamesine göre Pensilvanya’dan yönetilen örgüt hiyerarşik bir yapıdadır. Örgütün 160 ülkede faaliyetlerinin bulunduğu ve bir korku imparatorluğu oluşturarak şantaj ve tehdit ile himmet adı altında yardım topladığı anlatılmaktadır. Savcılık iddianamesinde sivil toplum kuruluşu görünümüne FETÖ’nün örgütlenme şeklinin CIA’in de öngördüğü Mormon, Moon, Sicientology ve benzeri sapık örgütlerin yapısına birebir uyduğunu ileri sürmektedir (Habertürk, 2016).

Necmettin Erbakan ve Milli Görüş’ün yükselişini korkarak takip eden egemen güçler Gülen’i ve oluşumunu bir alternatif olarak görüp, dini hizmetleri baltalamak adına Gülen ve örgütüne destek vermişlerdir. Amerika ve Batı ülkeleri aynı gerekçeler ile Gülen’i desteklemiş ve sahip çıkmıştır. Bu öylesine bir destektir ki 11 Eylül saldırılarından sonra

İslam'a ve İslami Cemaatlere savaş açan ABD, Gülen'e ve örgütüne desteğini günden güne arttırmaktadır. Bunun sebebi Gülen'in İslami fikir ve düşünceleri deforme etmesi ve ABD'nin ve batının rahat kullanabileceği insanları yetiştirmesidir (Çakır 2016, s.77). AK Parti ile FETÖ'nün iyi gözükten ilişkileri bozulduktan sonra bir takım "Düne kadar aranız çok iyiydi. Hangi menfaat araya girdi ve aranız bozuldu?" eleştirileri yönetilmeye başlamıştır. Aslında AK Parti ile Gülen her zaman mesafeli idi. Bunun sebebi AK Parti'nin kuruluşundan itibaren ordu tarafından birçok darbe girişimine maruz kalmasıdır. Bu tehditler neticesinde AK Parti ve Erdoğan öncelikli tehdit olarak Gülen'i değil orduyu görmüştür. İktidar 2007 itibari ile orduya odaklanırken farkında olmadan FETÖ'nün ordu ile hesaplaşmasında yan yana gelmiştir. Hatta o dönem gazete ve televizyonlarında gücünü arkasına alan örgüt orduya karşı kurduğu kumpasa toplumu dahi inandırmaya başlamıştır. Fakat zamanla gerçekler ortaya çıkmış FETÖ'nün orduya dönük kurduğu tuzak afişe edilmiştir (Çakır 2016, s.78).

FETÖ eliyle kurulduğu 2013 yılında anlaşılan Taraf Gazetesi'nde, FETÖ'nün, hakkında çıkan yakalama kararı sonrası yurt dışına kaçan tetikçisi Emre Uslu tarafından yayınlanan 481 sayılı gizli MGK kararı her şeyi ortaya çıkarmıştır. 2004 yılında yapılan MGK toplantısında dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ordu tarafından Fethullah Gülen örgütünün faaliyetlerine karşı uyarıldığı ortaya çıkmıştır. Yine bu toplantıda örgütün Türkiye'de ve yurt dışındaki faaliyetlerine dönük eylem planı oluşturulması kararına varılmıştır (Hürriyet, 2013).

Hükümet ve TSK, FETÖ'nün bu gizli belgeleri elde edecek derecede devlet kademelerine sızdığından habersiz bir şekilde bir takım planlar yapmışlardır. Hükümet FETÖ ile mücadelede önceliği orduya vermiş fakat yeri geldiğinde mücadele edecek mekanizmaları da hazırlamaya başlamıştır. Devlete sızan birimleri ile bu gelişmelerden haberdar olan örgüt iktidara olan kinini kullanarak orduya tuzak kurmuştur. Böylece MGK'da FETÖ aleyhine imza atan ordu komutanları darbe planı ve hükümeti yıkmaya teşebbüs suçlarından tutuklanmışlardır. FETÖ savcıları, yürüttükleri soruşturmlarla Ergenekon ve Balyoz darbe planında adı geçen ordu mensuplarını TSK'dan attırması ve yerlerine kendi mensuplarını yerleştirmiştir. Bu atılan ordu mensuplarının ortak özelliği ise hepsinin FETÖ'ye karşı olmasıdır.

AK Parti iktidarı, Ergenekon ve Balyoz soruşturmlarının amacından saptırıldığını ve iyice çığırından çıkarıldığını görüp FETÖ'nün sinsice devlete sızmaya başladığını fark

ettiğinde, ordudan gelebilecek tehditleri de bertaraf etmenin verdiği rahatlıkla Gülen ve örgütünün önü kesilmeye başlanmıştır. Örgüte karşı yürütülen mücadele önceden gizlice yapılırken örgütün can damarı olan dersanelerin kapatılma mevzusunda bu çatışmalar gün yüzüne çıkmıştır. Bu girişime karşı olarak iyice gözünü karartan FETÖ yargıda bulunan derin gücünü kullanarak hükümete karşı 17 ve 25 Aralık 2013'te operasyonlara kalkışmıştır.

2010 referandumunda yapılan anayasa değişikliği ile birlikte FETÖ; Yargıtay, Danıştay ve HSYK tarafından yapılan atamalarla yargıda çok kuvvetli bir yapı haline gelmiştir (Miş ve Aslan 2018, s.219). Daha öncesinde Ergenekon, Balyoz başta olmak üzere Umut Kitabevi, Askeri Casusluk, Devrimci Karargâh, Oda TV gibi devasa operasyonlar FETÖ'nün organizasyonu idi. Yapılanmasını sürdüren FETÖ, siyaset ve yargı da güçlendikten sonra Türk Silahlı Kuvvetleri'nden tasfiyeleri yapmıştır. Daha da güçlenen FETÖ siyasi iktidarla çıkarları çatıştığı an 17 ve 25 Aralık operasyonlarına başladı. Tabii ki bu operasyonların öncesinde hükümet ile güç çatışması yaşanmaya başlamıştı. 7 Şubat Mit Krizi, Mit tırlarının çevrilmesi, Tahşiyeciler soruşturması ve hukuka uygun olmayan dinlemeler gerçekleştiren FETÖ'nün tüm operasyonları AK Parti hükümetine yöneliktir (Miş ve Aslan 2018, s.220). 17 Aralık sabahı hükümet yetkililerine yapılan operasyon Türk siyasi tarihini yeni bir döneme sokmuştur. Gezi Parkı süreci ile başlayan hükümet-cemaat çekişmesi 17 Aralık tarihinde tam anlamıyla gün yüzüne çıkmıştır.

İstanbul Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Zekeriya Öz'ün koordine ettiği ve Cumhuriyet Savcıları Mehmet Yüzgeç ve Celal Kara'nın yürüttüğü bir operasyon 17 Aralık 2013 sabahı başlatıldı. Operasyonun hedefi hükümete yakın isimlerdi. Operasyonu yapan hâkim ve savcılar ise FETÖ mensuplarıydı. Operasyon kapsamında İçişleri Bakanı Muammer Güler'in oğlu Barış Güler, ekonomi bakanı Zafer Çağlayan'ın oğlu Salih Kaan Çağlayan, Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar'ın oğlu Abdullah Oğuz Bayraktar, Halkbank Genel Müdürü Süleyman Aslan, işadamları Ali Ağaoğlu, Rıza Sarraf, Fatih Belediye Başkanı Mustafa Demir gibi tanınmış kişiler dâhil 89 kişi gözaltına alınmıştır.⁵¹ Rüşvet, görevi kötüye kullanma ihaleye fesat karıştırma ve kaçakçılık gibi suçlamalarla 26 kişi tutuklandı.⁵² Hükümetin aldığı önlemler neticesinde 28 Şubat 2014

---

⁵¹ Bkz. Hürriyet Gazetesi, <http://www.hurriyet.com.tr/haberleri/17-aralik-rusvet-ve-yolsuzluk-operasyonu>, [erişim tarihi 08.07.2018]

⁵² Bkz. <https://www.dw.com/tr/17-25-aral%C4%B1k-yolsuzluk-soru%C5%9Fturmas%C4%B1-m%C4%B1-darbe-giri%C5%9Fimi-mi/a-41827103>, [erişim tarihi 08.07.2018]

tarihinde serbest kaldılar. Hükümet bu operasyonun arkasında Fethullah Gülen örgütünün olduğunu belirterek bunun organize bir saldırı olduğunu ve amacının hükümeti ve ekonomiyi yıpratmak olduğunu deklare etmiştir (Çakır 2016, s.78). 17-25 Aralık da düzenlenen operasyonları Gülen Cemaatinin yaptığını düşünen hükümet, bu hareketi yargı ve yürütmeye sızarak, bir “paralel devlet” şeklini aldığını ifade etti. Dönemin Başbakanı Erdoğan, 17 Aralık operasyonlarının ardından yaptığı ilk açıklamada şunları dile getirmiştir:⁵³

Arkasına karanlık odakları alanlar, çeteleri alanlar bu ülkeye istikamet çizemezler. Arkasına sermayenin medyanın gücünü alanlar bu ülkeye istikamet çizemezler. Türkiye içinde ve dışında bir takım karanlık çevrelerini alanlar istikametiyle oynayamazlar. Ayarlarımızı değiştiremezler. Türkiye üzerinde operasyon yapılacak, ameliyat yapılacak bir ülke değildir. Ak Parti iktidarı buna izin vermez.

25 Aralık 2013 tarihinde ise bu kez Savcı Muammer Akkaş tarafından yürütülen operasyon kapsamında 96 kişiye yönelik suç işlemek amacıyla örgüt kurmak ve yönetmek, ihaleye fesat karıştırmak ve yönetmek suçlamaları ile soruşturma açıldı.⁵⁴ Aralarında birçok işadammının da bulunduğu 41 kişilik bir gözaltı listesi hazırlandı. Hatta Başbakan Erdoğan’ın oğlu Bilal Erdoğan adına da şüpheli sıfatı ile ifadeye çağrı evrakı düzenlendi. Emniyet savcının bu emrini uygulamadı. 5 Aralık 2014 tarihinde ise Bilal Erdoğan ifadesini Akkaş’ın yerine görevlendirilen savcıya verdi. Daha sonra atanan savcılar tarafından iki soruşturma da takipsizlik ile sonuçlandı. Bu operasyonların sonrasında yargı ve emniyette görevden almalar yaşandı. HSYK’nın yapısında ciddi değişikliğe gidildi. Soruşturma savcıları da görevden alındı (Çakır 2016, s.81). Hükümet tarafında ise operasyonda adı geçen bakanlar istifa etti. TBMM’de haklarında soruşturma açıldı. Fakat mecliste yapılan oylamada bu bakanların Yüce Divan’a gönderilmeleri reddedildi.

17-25 Aralık operasyonlarının asıl amacı başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın tutuklanması idi. Bu sebeple operasyon siyasi bir kimliğe düzenlenmiş basit bir komplo değildi. Bu girişim doğrudan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’ni hedef almış alçakça bir operasyondur. Bu saldırının ardından hükümet ve devletin her kademesine sızan bu örgüt hakkında soruşturmalar açılmış ve bu örgütün varlığını ortadan kaldırmak için verilen

⁵³ Bkz. <https://www.sozcu.com.tr/2015/gunun-icinden/17-aralik-yolsuzluk-operasyonunda-neler-olmustu-1010713/>, [erişim tarihi 08.07.2018]

⁵⁴ Bkz. <https://www.dw.com/tr/17-25-aral%C4%B1k-yolsuzluk-soru%C5%9Fturmas%C4%B1-m%C4%B1-darbe-giri%C5%9Fimi-mi/a-41827103>, [erişim tarihi 08.07.2018]

mücadele durumun vahametini ortaya çıkarmıştır. Çünkü bu örgüt düşünülenin çok ötesinde devlete sızmış ve devletin bütün kademelerini neredeyse ele geçirmiş bir konumdaydı. Yaşanan bu hadiseler sonucunda başına gelecekleri anlayan FETÖ iyice gözünü karartmış ve ordu içindeki mensuplarını kullanarak devlete karşı en hain ve en büyük girişimine karar vermişti. 15 Temmuz 2016 akşamı sivil ve asker mensupları ile darbeye kalkışan FETÖ kanlı bir geceye imza atmıştı (Bianet, 2016).

Bu kanlı gecede Cumhurbaşkanı halkı sokağa çağırarak, yediden yetmişe tüm halk Cumhurbaşkanının talimatına uyup sokaklara dökülmüştür ve tek bir kurşun sıkmadan bütün tanklar ve askeri teçhizatlar tek tek ele geçirilmiştir. Sonrasında Mit ve emniyet darbecilere operasyonlar düzenleyerek darbede fiilen bulunanları yakalayıp gözaltına aldı. Darbe engellenmişti. Ama neticesi ağır oldu. Darbe girişiminden 5 gün sonra açıklanan rakamlara göre 240 kişi şehit oldu. Bunların 62'si polis, 5'i asker ve 173'ü sivildi. Ayrıca 1535 kişi de yaralandı (Sabah, 2016). Kalkışma ihtimali üzerine ülkede gayri resmi bir seferberlik ilan edildi. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çağrısını emir kabul eden halk 27 gün boyunca şehir merkezlerinde ve meydanlarda büyük bir özveri ile nöbet tuttu.

FETÖ'nün bu hain darbe girişimine hükümetin yanıtı sert oldu. 20 Temmuz 2016 tarihinde Bakanlar Kurulu toplantısında MGK'nın 498 sayılı tavsiye kararına dayanarak 21 Temmuz 2016 Perşembe günü saat 01:00 itibariyle 90 gün sürecek olağanüstü hal ilan edildi. OHAL kararı 29777 sayılı resmi gazetede yayınlandı (Resmi Gazete, 2016). OHAL döneminde 1 Ekim 2016 itibari ile 8 tane Kanun Hükmünde Kararname çıkarılmıştır. KHK neticesi on binlerce şüpheli açığa alındı. Binlerce kişi tutuklandı ve gözaltına alındı. Bunun yanı sıra çıkarılan KHK'lar ile on binlerce FETÖ bağlantılı olduğu iddia edilen kişi kamu görevlerinden ihraç edildi. 1 Eylül 2016 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 672 sayılı KHK ile 28.163'ü olmak üzere toplam 50.589 kamu personeli görevden ihraç edildi. FETÖ'ye ait olan okullar, yayınevleri ve üniversiteler kapatıldı. Bağlantılı olan okulların denklikleri iptal edildi. Şirketlerine kayyum atanarak birçoğu TMSF'ye devredildi (İnternethaber, 2016).

4.2.3.2 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Sonrası; Sivilleşme ve Askeri Vesayetin Ortadan Kalkması

Türk siyasi tarihi boyunca birçok önemli hadise meydana gelmiştir. Hepsinin irili ufaklı tesirleri vardır. Fakat 15 Temmuz darbe girişimi bunların hepsinin önünde yer almaktadır. Türk siyasi tarihinin adeta kırılma noktasıdır. 15 Temmuz girişimi, darbeler tarihinde hem halkın, hem devletin, hem ordunun gösterdiği reaksiyon açısından bütün darbelerden farklıdır. Halk, toplum, devlet üçgeni için çok ciddi bir tecrübe olarak siyasi tarihe adını silinmez harflerle kazımıştır. Türkiye’de görülen darbeler incelendiğinde hepsinin ortak özelliği ordunun yönetime direkt olarak el koymasıdır. Fakat 15 Temmuz darbe girişimi ise, bir sözde cemaat lideri olan Fethullah Gülen’e tabii kimselerin silahlı kuvvetler içinde örgütlenerek hayata geçirmeye çalıştıkları bir darbedir.

Gülen, uzun yıllar boyunca kendi mensuplarına ordu, polis, yargı ve kamu alanlarında devlet bünyesine sızdırmayı başarmış, ancak devlet işleyişini tamamen ele geçirememiştir. Geçmişte yaşanan tüm darbelerde amaç ordunun yönetimi teslim alması iken bu darbe girişiminde emirler sivil bir kimseden alınarak dış ülkelerin yardımı ile bir terör örgütü liderine verilmesi amaçlanmıştır. 15 Temmuz’un bir diğer farkı ise kurumlar bombalanıp, ayrıca halkın üzerine açıkça tank, helikopter ve savaş uçakları ile saldırılmış birçok sivil vatandaşın ölümüne sebep olunmuştur. Bundan önceki darbelerde asker, cumhurbaşkanı veya meclis/hükümet gibi yönetim organlarını kontrol altına almıştır. 15 Temmuz darbe girişimi yapılaş itibarı ile yalnızca sivil iktidarı ve toplumu değil doğrudan ordunun kendisini dahi hedefe almıştır (Önder ve Zengin 2018, s.141). Darbe girişiminin ilk dakikalarından itibaren ordu “Fethullahçı Terör Örgütü”ne üye olanlar ve “ülkesine sadık kalanlar” olarak kendi içlerinde ayrışma yaşamışlardır. Darbe girişimi ile mücadelede yalnızca halk ve emniyet güçleri mücadelede bulunmamış, ülkesine sadık askerler de Fethullahçı Terör Örgütü’ne üye olan darbeci askerlerle çatışmışlardır.

Uzun yıllar kendilerine mahsus geliştirdikleri yöntemlerle ordunun içinde yuvalanan, hatta önemli makam ve rütbeleri dahi ele geçiren bu terör örgütünün kendisini deşifre etmesi o güne kadar ordu mensuplarının zihninde bulunan “halk hata yaparsa asker düzeltir” düşüncesinin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bunun nedeni yıllarca terörle mücadelede ismiyle en önde bulunan genelkurmay makamının böylesine büyük ve hain bir terör örgütü tarafından yuva haline getirilmesi, hatta 15 Temmuz gecesi ordu mensubu

FETÖ'nün yıllarca birlikte mesai harcadıkları silah arkadaşlarına acımasızca kurşun sıkmalarıdır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana sivil iktidara karışma meşruiyetini kendinde bulan ordu bu gücü asker-toplum anlayışından almıştır. Bunun sebebi Türk toplumunun askerlik hizmetine kutsiyet verip, askeriyeyi peygamber ocağı olarak görmesidir (Gökçe 2013, s.219). Bu yüzden asker kıymetli, askerlik mukaddestir. Bu kıymeti bir dönem genelkurmay başkanlığı yapmış olan Hilmi Özkök şu sözlerle açıklamıştır (Heper 2011, s.242):

Ordunun görev ve işlevleri kanunla belirlenmiş ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu mevzuata uyması beklenmektedir. Bu yasalar halkın temsilcileri tarafından yürürlüğe girdiği için, Türkiye'deki durum, "askeri alanda sivil kontrol" evrensel geçerliliği ilkesinden sapmaz. Türk olayını diğerlerinden ayıran şey, insanlar ve ordu arasındaki özel ilişkidir.

15 Temmuz akşamında yaşanan terör örgütü mensuplarının, ordu kisvesinde halkı doğrudan hedef alması, tarih boyunca halk ile peygamber ocağı arasında kurulan bu kutsi bağlılığa büyük zarar vermiştir. O gece 1. Ordu Komutanı Ümit Dündar, Özel Kuvvetler Komutanı Zekai Aksakallı Paşa gibi üst düzey komutanlar radyo ve televizyon gibi tüm kitle iletişim araçlarıyla halka verdikleri darbe karşıtı mesajlar ve topluma aşıladıkları moral ile bu hain darbe girişiminin önlenmesinde büyük rol oynamışlardır (TRT World, 2017).

Bundan önce yaşanan darbelerde halk desteklemese dahi sessiz kalmaktaydı. Bu darbe girişimi ise tam tersi bir duruş gösterilmesine sahne oldu. Halk bizzat sokağa çıkarak darbecilere meydan okudu. Tabi bunun gerçekleşmesinde teknolojinin gelişmesi ile birlikte halkın birbiri ile sağladığı iletişim imkânları ve örgütlenme için elde bulunan teknolojik aletlerdi. Fakat bu maddi imkânlardan ziyade halkı bu denli darbe karşısında birleştiren unsur, kendi oylarıyla seçtikleri Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı ve yıllar boyu istikrar neticesinde elde edilmiş ülke kazanımlarını korumaktı. O güne kadar yaşanan darbeler ve darbe sonrası yaşanan maddi ve manevi kayıplar, halkı darbe ve vesayete karşı bilinçlendirmiş vaziyetteydi. Halkın ortak kanaati her darbe ülkeyi en az on yıl geri götürmekteydi. Bu inanç ve kararlılıkla toplumun her kesiminden insanlar 15 Temmuz gecesi darbecilere engel olmak ve vesayet düzenine karşı haykırmak için sokağa çıkmışlardır (Önder ve Güler, 2017).

AK Parti açısından 15 Temmuz, 2007 yılında genelkurmay ile yaşanan e-muhtıra girişiminden sonra ikinci kez karşılaşılan bir askeri vesayet müdahalesiydi. 2002 yılından

beri demokrasi ve insan hakları konusunda yoğun çaba harcayan AK Parti hükümeti ve mensuplarının karşı karşıya kaldığı bu darbe girişimi, yapılan icraatların toplum üzerinde ne denli kabul gördüğünün açık bir göstergesi olmuştur. Toplumun tüm kesimlerinin bu darbe girişimine karşı dik duruşu AK Parti kadrolarının liderliğinde ve Cumhurbaşkanının toplumun tüm kesimlerine yaptığı açık çağrısının neticesinde olmuştur. Darbeye kalkışan askerlerin ordunun tamamı olmadıkları, devletine bağlı ordu mensuplarının onların karşısında durdukları özellikle vurgulanınca bu motivasyon asker üzerinde de olumlu etki oluşturdu. Bu girişimin ordu-hükümet çatışmasına dönüşmediğinin en güzel örneği 7 Ağustosta Yenikapı mitinginde Genelkurmay Başkanı'nın devletinin ve halkının yanında bulunmasıdır.

15 Temmuz ile birlikte askerlerin AK Parti aleyhinde yıllarca var olan “gizli ajanda” şüphesi de zayıflamıştır (Önder ve Zengin 2018, s.142). Yıllarca AK Parti'ye yakın olarak düşünülen, kendini bir dini cemaat olarak adlandıran FETÖ bu girişimle niyet ve düşüncesini tamamen açığa çıkarmıştır. Bu darbe girişimi bu örgütün ordunun içinde bulunmasına rağmen ülkeye bir aidiyetlerinin olmadığını, AK Parti'ye dost gözükmeye rağmen tamamen düşman olduğunun açık bir ilanı olmuştur. Darbe sonrası hükümet ve ordu arasında gerçekleştirilen iş birliği, demokrasi ve ordunun sivil denetimi noktasında yapılamayan birçok yeniliğin yıllar sonra ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sivil otoritesinin 15 Temmuz sonrası attığı adımlar, sivilleşme politikası kapsamında askeri vesayete karşı bir devrim niteliğindedir. Darbe girişiminin ardından Cumhurbaşkanı tarafından 20 Temmuz 2016 tarihinde MGK toplanarak ülkenin tamamından üç ay süre ile olağanüstü hal (OHAL) ilan edilmiştir. Üçer aylık dönemler halinde yedi kere uzatılan OHAL 17 Temmuz 2018 tarihine kadar devam etmiştir.

15 Temmuz sonrasında gerçekleştirilen KHK'lar ile genelkurmayın yapı ve işleyişine dönük birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Asker ve sivil ilişkilerini düzenleyen bir diğer icraat ise 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum ile kabul edilen anayasa değişikliği ve “cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş” olmuştur. Bu dönemde AK Parti'nin askeri vesayetle olan mücadelesi ve sivilleşme politikaları devam etmiştir. Askeri vesayetle olan mücadeleyi yasal düzlemde hukuka bağlı olarak gerçekleştirebilmek için bir takım kararlar alınmıştır. Alınan kararları ve sivilleşme çabalarını birkaç madde ile şöyle sıralamak mümkündür (Alabarda, 2016; Çalışkan ve Önder, 2017):

- Kuvvet komutanlıkları milli savunma bakanlığına, jandarma genel komutanlığı ve sahil güvenlik komutanlığı ise içişleri bakanlığına bağlanmıştır. Buna gerekçe ise silahlı gücün tek merkezde toplanmasının önüne geçmektir.
- Askeri yapının üstünlüğünün tartışılmaz olduğu yaşın mevcut yapısı değiştirilerek, sivil üye olan başbakan ve milli savunma bakanına ek olarak başbakan yardımcıları, adalet bakanı, dışişleri bakanı ve içişleri bakanı dahil edilmiştir. Kurul üyesi olan jandarma genel komutanı, donanma komutanı, ordu komutanları ve diğer orgeneral ve oramirallerin üyelikleri de sonlandırılmıştır. YAŞ'ın sekreteryaya hizmeti Genelkurmay Başkanlığı'ndan alınıp Milli Savunma Bakanlığı'na devredilmiştir.
- Harp akademileri ve askeri liseler kapatılıp milli savunma üniversitesi kurulmuş, harp okulları ve astsubay meslek yüksekokulları bu kuruma bağlanmıştır. Harp akademisi eğitimleri de Milli Savunma Üniversitesi bünyesinde verilecek şekilde düzenlenmiştir. Bu değişimlerle askerin zihinsel dönüşümü için çok önemli adımlar atılmıştır.
- GATA ve bütün askeri sağlık kurumları Sağlık Bakanlığı bünyesine katılmıştır.
- Askeri okullara girişte uygulanan lise tipi sınırlaması değiştirilerek tüm liselerden mezun olanlar için askeri okullara katılma hakkı düzenlenmiştir. Böylece askeri komuta kademesinin çeşitlilik arz etmesinin önü açılmıştır.
- Askeri fabrika ve tersaneler Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır. Milli Savunma Bakanlığı personelleri genelkurmay bünyesinden çıkarılarak bu kadroların hangisine askeri personel atanacağı kararı 681 sayılı KHK ile Milli Savunma Bakanlığı'na bırakılmıştır.
- Milli Savunma Bakanlığı'nın yapısı değiştirilmiş Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı başta olmak üzere askeri yöneticilerin yerini sivil kadroların almasının önü açılmıştır.
- Subay ve astsubay atamalarının kuvvet komutanlıklarının teklifinden sonra milli savunma bakanı onayı ile yapılması kanunu oluşturulmuştur.
- Büyükşehirlerde yer alan kırsal alanların şehir dışına çıkarılması kararı alınmıştır. Böylece darbe girişimlerinde askeri müdahalelerin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

- Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kaldırılmış böylece yargıdaki çift başlılığa son verilmiştir.
- Jandarma Genel Komutanı MGK üyeliğinden çıkarılmıştır.

Görüldüğü üzere bu kararlar doğrultusunda sivilleşme ön planda tutularak, Türkiye’de asker-sivil ilişkileri yeniden düzenlenerek başka bir boyut kazanmıştır. Burada AK Parti ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın askeri vesayeti kırmak için gerçekleştirmiş oldukları adımlar oldukça önemlidir. Birçok darbeye maruz kalmış Türk toplumu ilk defa kanlı bir darbe girişimine karşı hem sivil iktidarın hem de halkın gayretleriyle başarılı olmuştur. Bununla birlikte askeri vesayet önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştır.

4.2.3.3 Asker-sivil ilişkileri Alanında Kanun Hükmünde Kararnameler ile Yapılan Bazı Değişiklikler

OHAL KHK’ları ile askeri bürokrasi alanında da çok önemli değişiklik ve düzenlemeler yapılmıştır (Bkz. EK 3). 31 Temmuz 2017’de yayınlanan 669 sayılı KHK ile Harp Akademileri ve askeri okullar kapatılmıştır. Bunların yerine Milli Savunma Üniversitesi kurulmuştur. Böylece Osmanlı döneminde kurulan Harp Akademileri ve askeri okulların varlığına son verilmiştir. Türk siyasal yaşamında etkili olan bu okullar olağandışı dönemlerde sıkça gündeme gelmiştir. Siyasilerin bir kısmı, bu okullarda yürütülen siyasal faaliyetlerden rahatsız olmalarına rağmen bu rahatsızlıklarını dile getirmekte zorlanmışlardır. 15 Temmuz darbe girişimi ise, bu okulların kapatılması hususunda siyasal iktidara önemli meşruiyet gerekçesi sunmuştur (Tuncel 2018, s.22.).

669 sayılı KHK ile Yüksek Askeri Şura’nın yapısı değiştirilmiş, kurulda sivil sayısı arttırılmıştır. Eski halinde şuranın üyeleri Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı, kuvvet komutanları, ordu komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Donanma Komutanı ile silahlı kuvvetlerdeki orgeneral ve oramirallerden oluşmaktaydı. Yeni düzenlemeye göre Şura üyeleri Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet Bakanı, Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı ile kuvvet komutanları olmuştur. 15 Temmuz 2018 tarih ve 8 numaralı Yüksek Askeri Şûra’nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile YAŞ’ın yapısı yeniden düzenlenmiştir. Buna göre YAŞ’ın yeni üyeleri: Cumhurbaşkanı yardımcıları, Adalet Bakanı, Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı, Hazine ve Maliye Bakanı, Milli Eğitim Bakanı, Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanlarıdır.

Gerektiğinde cumhurbaşkanı da YAŞ'a katılabilir ve başkanlık yapabilir. Cumhurbaşkanının katılmadığı toplantılarda görevlendireceği yardımcısı başkanlık yapar.⁵⁵

6 Ocak 2017'de çıkarılan 681 sayılı KHK ile TSK İç Hizmet Kanunu'nda değişiklik yapılmış, Genelkurmay Başkanının subayların sınıflandırılması, general kadrolarının belirlenmesi, görev süreleri gibi konulardaki yetkileri kısıtlanmış, YAŞ kararlarındaki yetki Milli Savunma Bakanına devredilmiştir. Ayrıca TSK'daki üst düzey atamalarda, diğer kamu görevlilerinin atanmasında uygulanan esaslar öngörülmuş, erbaş olmak için "lise mezunu" şartı kaldırılmış böylece ilkökul mezunlarına da erbaşlık yolu açılmıştır. Aynı KHK'ile Milli Savunma Bakanlığına TSK mensuplarına yönelik olarak disiplin soruşturması yapabilmesi konusunda yetki verilmiştir. 25.8.2017 tarihli 694 sayılı KHK ile Jandarma Genel Komutanlığında istihdam edilmek üzere alınan uzman erbaşların, komutanlıkta üç yıllık hizmet sürelerini tamamlamaları halinde askerlik hizmetini de yerine getirmiş olacaklarına dair düzenleme yapılmıştır (694 sayılı KHK, 25.8.2017). 27 Temmuz 2016 tarih ve 668 sayılı KHK ile Jandarma ve Sahil Güvenlik Komutanlığı İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. Millî Savunma Bakanlığı personelinin güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasının MİT ve Emniyet Personeli tarafından yapılması hükme bağlanmıştır. 24.12.2017 tarih ve 695 sayılı KHK ile daha önce askeriye emekli olmuş ve FETÖ ile ilişkisi tespit edilerek KHK ekli listesinde yer alanların emeklilik haklarının iptal edileceği ve bunların emekli kimliklerinin geri alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu kişilerin bir daha kamu hizmetinde istihdam edilemeyecekleri, bunların uhdelerinde bulunan her türlü kurul üyeliklerinin ve görevlerin sona ereceği açıklanmıştır (Tuncel 2018, s.23).

Görüldüğü üzere AK Parti döneminde gerçekleştirilen bu değişiklikler sivilleşme yolunda oldukça önemli adımlardır. AK Parti'nin kararlı duruşu ve motivasyonu sivilleşmeyi ön planda tutmuş ve askerin siyasi alandaki gücünü zayıflatmıştır.

---

⁵⁵ Bkz. <https://www.ahaber.com.tr/gundem/2017/01/07/tsk-ic-hizmet-kanununda-degisiklik>, [erişim tarihi 10.08.2019]

5. 12 EYLÜL DARBESİ, 28 ŞUBAT POST-MODERN VE 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ İLE İLGİLİ İDDİANAMELER VE MAHKEME KARARLARI

2010 Anayasa Referandum değişikliği ile asker-sivil ilişkilerinde hayati bir kırılma noktası yaşanmış oldu. Bu değişiklikle 12 Eylül ve 28 Şubat askeri darbelerde faaliyet göstermiş olan askerlerin yargılanma yolu açılmıştır. Darbelerle askeri vesayeti tesis eden aktörler, bugün yargı karşısında hesap verme durumuna gelmiştir. AK Parti iktidarının sivilleşmeye yönelik bu tutumları askeri vesayeti derinden yaralamıştır. Özellikle aşağıda bahsedeceğimiz 12 Eylül darbesi, 28 Şubat post-modern darbe ve 15 Temmuz darbe girişimi ile ilgili iddianameler ve mahkeme kararları ışığında Türkiye’de asker-sivil ilişkileri ve askeri vesayet farklı bir boyuta evirilmiştir. Geçmişte, askeri vesayet devletin farklı mekanizmalarında ve siyasetin işleyişinde önemli rol oynamaktaydı. Türkiye’de darbeler sessiz kalınması ve yapılan darbelerin cezasız kalması, hem yeni darbelerin zeminini hazırlamıştır hem de askeri vesayeti daha da güçlü bir noktaya getirmiştir. Toplumun düşüncelerinde ve fikir dünyasında askeri vesayet devlet işleyişinin doğal bir parçası olarak görülürken, içsel bir dinamik olarak AK Parti’nin sivilleşmeye yönelik tasavvuru ve kararlı duruşu algılardaki askeri vesayet kavramını değiştirmiştir. Askerin yargılanması ve darbelerin üzerine gidilmesi Türkiye’de askeri vesayeti zayıflatmıştır. Cumhuriyet tarihi boyunca ilk defa askeri darbe mahkemesinin AK Parti hükümeti döneminde görülmesi, askeri vesayete karşı verilen mücadelede AK Parti’nin ne kadar başarılı olduğunun en önemli göstergesidir. Bu bağlamda, AK Parti’nin azmi ve kararlı duruşu ile gerçekleştirilen yasal ve anayasal reformlar, mahkeme kararları ışığında Türkiye’de askeri vesayeti önemli ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bu bölümde, geçici 15. maddenin ilga edilmesiyle askeri darbelerle yönelik yargı yolunun açılmasından sonra gerçekleşen 12 Eylül ve 28 Şubat davalarının iddianameleri ve kararları ele alınacaktır. Aynı zamanda 15 Temmuz darbe girişimiyle ilgili çatı iddianameler ve davayla ilgili kararlar ayrıca değerlendirilecektir.

5.1 12 EYLÜL DARBESİ SÜRECİ, İDDİANAME VE MAHKEME KARARI

5.1.1 1980 Öncesi Türkiye'deki Sosyo-Ekonomik Durum

Türk toplumu 1970'li yıllarda hiç olmadığı kadar parçalara ayrılmış durumdaydı. 1977 yılında ülke çapında yaşanan katliamlar ve olaylar toplumsal düzenin bozulmasında etkili olmuştur. Sağcı, solcu, İslamcı gibi görüşler gerek yasal gerek yasa dışı olarak bir araya gelerek örgütlenmiş vaziyette idiler. 70'lerin sonlarına doğru bu örgütlenmeler silahlı çatışmalara evirildi. Köylerden kentlere yapılan göçler sonucu büyük şehirlerde gecekondular sayısız inanılmaz artış gösterdi. Buralarda yaşayan yoksul halk siyasi söylemlere taraftar oldular. Özellikle sağ sol ayrışması ülke çapında en çok gecekondular mahallelerinde gözükmeğe başladı. Bazı solcu gruplar şehirlerde terör eylemlerine başlamış ve şiddet olayları şehirleri ele geçirmeye, iç huzuru bozmaya başlamıştı (Akça 2013, s.184). Gecekondular mahallelerinin siyasi fraksiyonlara taraftarlığını tüm düşünce grupları kullanmaya çalışırken bilhassa sol görüşlü gruplar gecekondular mahallelerini "kurtarılmış bölge" olarak görerek çalışmalarını bu mahallelerde yoğunlaştırmışlardır (Aslan, 2016).

Sağ sol ayrımının gittikçe şiddetlendiği bu dönemde alevi sünni çatışmaları da bariz bir şekilde görülmeye başlamıştır. Alevilere yönelik saldırıların artması ile 1978 yılında Sivas ve Kahramanmaraş ve 1980 yılında Çorum'da çok sayıda alevi vatandaş hayatını kaybetmiştir. Bu ölüm ile neticelenen çatışmalardan çok daha fazla provokatif saldırılar meydana gelmiştir. Bu yıllarda siyasi ayrılığın ve politik gerginliğin en çok hissedildiği yerlerden birisi de üniversitelerdir. 1960'lı yıllarla başlayan öğrenci hareketleri 70'li yıllara gelindiğinde siyasileşmiş hatta kanun dışı örgüt halini almışlardır. O dönem Mahir Çayan, Deniz Gezmiş gibi sol örgüt liderlerinin gerçekleştirdikleri eylemler gerekse devletle hatta diğer görüşlerle yapmış oldukları çatışmalar onları sahip oldukları siyasi görüşün gayri resmi liderleri haline getirmiştir. O dönem sağcı gençler Genç Ülkücüler Teşkilatı (GÜT), Ülkü Ocakları Derneği (ÜOD) ve Ülkü Ocakları Birliği (ÜOB) gibi örgütler kurarak silahlanmışlar ve isim olarak kendilerine "komandolar" demişlerdir (Çavdar 2004, s.45).

Türkiye'de 70'li yıllarda görünen olumlu ekonomik seyir istikrar kazanamamıştır. Üretim kapasitesi artmasına rağmen yaşanan uluslararası petrol krizi, yüksek enflasyon ve dışa bağımlılık yaşanan bu istikrarsızlıkta önemli sebepler olmuşlardır. Türkiye'de imalat

sanayisinde yen imkânlar oluşturulması, özel bankaların sayılarının arttırılması, tarımda sanayileşmenin artması, sermaye ithalatını kolaylaştıran hamleler ve dış ülkelerle yapılan açılımlara rağmen Türk ekonomisi büyük bir darboğaz yaşamıştır. Birçok şehirde grevler yapılırken, eylemlerden kendine pay biçen işçi sendikaları asıl vazifelerini unutarak gittikçe siyasi bir kurum halini almışlardır. Nitekim toplumda görülen ayrışmalar bu sendikalar üzerinden varlığını hissettirmiştir (Çavdar 2004, s.45).

5.1.2 12 Eylül Darbesine Giden Süreç

Darbe hazırlıkları 1980 yılı Haziran ayından itibaren genelkurmay karargâhında gerçekleştirilmeye başlandı. Kod adı Bayrak Harekâtı olan darbe ilk olarak 11 Temmuz saat 04.00'da uygulanmak istendi. Fakat Süleyman Demirel başbakanlığındaki hükümet 2 Temmuz tarihinde güvenoyu alınca komutanlara gönderilen emir geri bırakıldı ve plan ertelendi. 9 Eylül günü başbakan Süleyman Demirel erken seçim için çağrı yapsa da Türk Silahlı Kuvvetleri bildiri yayınlarak yönetime el koyduğunu açıkladı (Hürriyet, 13 Eylül 1980). Cumhuriyet tarihinin emir komuta silsilesi içinde gerçekleştirilen son askeri darbesi olan 12 Eylül 1980 darbesi saat 03.59'da TRT Radyosu'nda İstiklal Marşı ve ardından Harbiye Marşı'nın çalması ile başladı. Darbe Cuma günü yapıldı ve böylece Türk demokrasisi yeni bir darbe sürecine girmiş oldu (Sunay 2010, s.249).

Marş sonrasında genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı olan Orgeneral Kenan Evren imzalı Milli Güvenlik Konseyi'nin bildirisi okundu. Bu bildirin ardından beş bildiri daha yayınlandı. Milli Güvenlik Konseyi'nin yayınladığı bu bildirilerle gözaltı süreleri 90 güne çıkarılırken, sıkıyönetim komutanlıklarınca Sıkıyönetim Mahkemeleri kuruldu. Böylece adil yargılanma hakkı ortadan kaldırılmış oldu. Bu bildirilerde Türk demokrasisine açıkça darbe yapıldığının açıklaması resmi ağızlardan yapılırken gerekçesini ise Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren duyurdu. Darbenin gerekçesi olarak da "...kendini kontrol edemeyen demokrasiyi sağlam temeller üzerine oturtmak kaybolan devlet otoritesini yeniden tesis etmek için yönetime el koymak zorunda kalmıştır" ifadelerini kullandı. ⁵⁶

---

⁵⁶ Bkz. <https://www.google.com/amp/s/t24.com.tr/amp/haber/12-eylul-darbesi-nin-39-uncu-yil-donumu,839020>, [erişim tarihi 02.04.2019]

5.1.3 12 Eylül Darbe Gerekçeleri

12 Mart muhtırasından sonra anayasa yürürlükten kaldırılmazken, siyasi partiler feshedilmemiş ve TBMM çalışmaları askıya alınmamıştır. Sadece 1960 Anayasası ile gelen hak ve özgürlükler azaltılmıştı. Böylece askerın istediği teknokrat hükümetler kurulmaya başlanmıştı. Ancak 1973 Cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar oluşturulan hükümetler ülkenin yaşadığı ekonomik ve siyasi bunalımları düzeltmemişti. O dönem Hürriyet Gazetesi başyazarı Ecvet Gürses bu durumu şöyle açıklamaktadır. (Soysüren 2014, s.232). “Problemin düğüm noktası Sayın Erim’in daha kabinesini kurarken belli bir sosyal görüşe dayanmaması, gerek hükümette gerek hükümet dışı kuvvetler arasında sadece denge sağlamanın yeterli olacağını zannetmesidir”. Bu süreçte önemli olaylardan biri CHP’nin Erim hükümetine destek olarak Bakanlık vermesine karşı çıkan Bülent Ecevit’in CHP Genel sekreterliğinden istifa etmesidir. Bu istifa sonucu parti olağanüstü kurultaya gitmiştir. Parti meclisinin desteğini alan Ecevit 14 Mayıs 1972’de CHP Genel Başkanı seçilmiştir (Akşin, 2008). Aynı sene 6 Nisan tarihinde Oramiral Fahri Korutürk Cumhurbaşkanı seçildi. Bu seçimlerde Adalet Partisi ve CHP Korutürk’ü desteklemişlerdir. Bu seçim askeri karar mekanizmaları ile birlikte değişen güç dengelerini parlamento kararlarındaki rolünü göstermesi bakımından oldukça kıymetlidir (Özdemir, 1997). 1973 yılında siyasette sivilleşme adına atılan bu adımlar maalesef eksik kalarak 1980’e kadar yerini siyasi çekişmelere bırakmıştır. Bu çekişmeler ülkedeki güvensizlik ortamını had safhaya ulaştırmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri’nin gerçekleştirdiği darbenin siyasi kaos dışında en önemli gerekçesi “güvenlik” oldu. Gün geçtikçe artan şiddet olayları ve akabinde meydana gelen ölümler tüm kamuoyunun dikkatini çekmişti. 22 Marttan 12 Eylül’e kadar birçok cinayet işlendi. Cumhurbaşkanlığı seçiminin neticelenmemesi bu cinayetlerin işlendiği süreçte etkili oldu. TBMM’nin 22 Mart 1980 tarihinde gerçekleştirdiği cumhurbaşkanlığı seçimi 114 tur oylama yapıldığı halde neticelenmedi. Bu dönemde sokak olayları gittikçe artmış ve toplumsal huzursuzluk gün yüzüne çıkmıştı. Darbeden önce bazı parlamenterler ve senatörler, toplumdaki karışıklıklardan dolayı gerekli müdahalelerin yapılmasına dair ifadelerde bulunmuşlardır (Öcal 2011, s.9). Aynı zamanda buna ek olarak ülke genelinde hissedilen ekonomik kriz toplumsal huzursuzluğun başka bir kısmını oluşturmakta idi. 12 Eylül’den önce ordunun Sıkıyönetim Kanunu çerçevesinde aldığı yetkiler ile toplumdaki düzeni sağlayamaması, huzursuzluğu daha da arttırmıştı. Ordunun bilerek terör olaylarını

ve kaosu bitirmediğini iktidarı bu şekilde elde tutmaya çalıştığı görüşü dile getirilmiştir (Demirel 2002, ss.45-46). Bu yüzden ordu kendini, sorunları çözmeye yönelik adım atabilecek tek aktör olarak görmüş ve TSK içerisinde müdahaleler alenen konuşulmaya başlanmıştır. Bu aşamada kuvvet komutanları tarafından gönderilen bir mektup cumhurbaşkanına verilmiştir. Mektupta; Türkiye’de yaşanan sorunların çözülmesi için tüm kurumların el ele vermesi gerektiği ifade edilmiştir. Gönderilen mektup tamamen Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yapacağı müdahalenin meşru altyapısını oluşturmak içindir. Kuvvet Komutanları, dönemin Başbakanı Demirel ile buluşarak anayasal düzen için konuşmuş ve çözüm üretmeye çalışmışlardır. Ülke genelinde yaşanan toplumsal huzursuzluklar ve sorunlar darbenin habercisiydi. Cinayetlere kurban giden kişilerin tamamı halktan oluşmuyordu. Gazeteci yazar Abdi İpekçi, Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul, MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak, DİSK ve MADEN-İŞ Sendikası Genel Başkanı Kemal Türkler, Adalet Partisi İstanbul Milletvekili İlhan Egemen Darendelioğlu, CHP İstanbul Milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu, eski başbakan Nihat Erim, MHP Gaziosmanpaşa İlçe Başkanı Ali Rıza Altınok ile eşi ve kızının öldürülmesi gibi birçok sansasyonel cinayet darbeye giden yolda komuta kademesinin en önemli gerekçeleriydi. Ayrıca 6 Eylülde Konya’da gerçekleşen Kudüs Mitingi, darbeci kadro tarafından “şeriatçı girişim” olarak adlandırılmıştı.⁵⁷

5.1.4 Darbe ve Sonrası

Ordu darbeyi gerçekleştirdikten sonra toplumda herhangi bir tepki görülmemiştir (Öcal 2011, s.5). Tam tersi, vatandaşlar artan terör olaylarında artık kurtulacaklarını düşündükleri için ordunun destekçisi olmuşlardır. Aynı şekilde sivil toplum kuruluşları da yayınladıkları manifestolarla ordunun arkasında olduklarını dile getirmişlerdir (Dursun 2005, s.96-97). Darbenin ardından başbakanlığını Süleyman Demirel’in yaptığı hükümet görevden alındı. TBMM feshedilirken 1970 yılından sonra değiştirilen 1961 Anayasası yürürlükten kaldırıldı. Askeri dönemin hâkim olduğu bu süreçte Türk siyaseti büyük bir değişim yaşadı. Genelkurmay ülke genelinde ilan ettikleri 13 sıkıyönetim bölgesine komutan olarak 13 general atadı. Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay dışında hiçbir derneğin faaliyetine izin verilmedi. Siyasilere yasaklar

---

⁵⁷ Bkz. <https://www.google.com/amp/s/t24.com.tr/amp/haber/12-eylul-darbesi-nin-39-uncu-yil-donumu,839020>, [erişim tarihi 02.04.2019]

getirilirken aynı zamanda partileri de lağvedildi. Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit Hamzakoy'a, Necmettin Erbakan ile Alparslan Türkeş Uzunada'ya sürgüne gönderildi. Hürriyet Gazetesi askeri darbeyi 13 Eylül 1980 günü okurlarına "Terörün sonucu: yönetim Milli Güvenlik Konseyi'nde Atatürk yolunda devam" manşetiyle duyurdu (Hürriyet 13 Eylül 1980).

Darbeye öncülük eden beş General Milli Güvenlik Konseyini oluşturdu. Bütün yetkileri eline alan konsey Eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu'ya hükümet kurma vazifesini verdi. Bülent Ulusu ve hükümeti 21 Eylül'de göreve başladı. Darbenin ardından kanunların neredeyse tamamına yakını değiştirildi. Yaklaşık 3 yıl süren bir süreç içinde askeri yönetimin oluşturduğu danışma meclisi tarafından hazırlanan anayasa referandumunda yüzde 92 evet oyu alarak kabul edildi. Bu referandum vesayet baskısı altında, demokratik olmayan yöntemlerle gerçekleştiğinden ve halk iradesi egemen olmadığından dolayı güdümlü referandum olarak adlandırıldı. Bu oylama sonucu Kenan Evren cumhurbaşkanı seçilirken, anayasaya eklenen ve askeri kadronun ömür boyu yargılanmasını önleyen geçici 15. Madde 2010 yılında yapılan referandum ile iptal edilinceye kadar yürürlükte kaldı.

Darbeci kadro birçok kişi için idam kararı verdi. Darbe sürecinde 650 bin kişi gözaltına alınırken 517 kişi idamla yargılandı. 9 Ekim 1980 tarihinde ilk idam gerçekleştirilirken ilk olarak sol görüşlü Necdet Adalı idam edildi. Sonrasında sağ görüşlü Mustafa Pehlivanoğlu idam edilirken, 19 Mart 1980 tarihinde 17 yaşındaki Erdal Eren darbeden önce bir askeri inzibat erini öldürme suçlamasıyla yargılandı ve ardından idama mahkûm edildi. 19 Mart günü idam cezası tatbik edildi. Bu idam sürecinde Kenan Evren'in Erdal Eren için sarf ettiği "asmayalım da besleyelim mi?" sözü darbe eleştirilerinde sürekli gündeme getirildi. Eren'in idam hükmü, Yargıtay tarafından 2 defa bozulmasına rağmen, Milli Güvenlik Konseyi'nin onayladığı kararın ardından Eren'in yaşını büyüterek 13 Aralık 1980 tarihinde Ankara Merkez Ulucanlar Cezaevi'nde uygulandı. 12 Eylül darbesinin baş mimarı Kenan Evren yıllar sonra katıldığı bir televizyon programında aldıkları idam kararlarına ilişkin "idamları imzalarken elim bile titremedi" ifadesini kullanmıştır.

5.1.5 12 Eylül 1980 Darbesinin Siyasal ve Toplumsal Hayata Sosyolojik Açıdan Etkileri

12 Eylül 1980 darbesi yalnızca askeri ve siyasi yönden zarar veren bir olay değil aynı zamanda toplumun iç dinamiklerini çürüten sıkıntılı bir süreçtir. Toplumun üzerinde oluşturduğu ruhsal tahribatın en önemlisi 1982 yılında gerçekleşmiştir. “Bankerlik olayları adını alan bu dönem banker Kastelli’nin ortadan kaybolmasıyla Türk toplumunda önemli izler bırakmıştır. Bu gerçekleşen bankerlik hadisesi Türkiye’nin toplumun tüm kesimlerinde yaşanan ekonomik bunalımın neticesidir. Küçük yatırımlara yüksek faiz uygulaması vaat eden bu organizasyon tüm insanların birikimlerini buraya aktarmaya sebep olmuştur. Neredeyse tüm toplum paralarını bankalara ve bankerlere yatırmıştır. Kısa sürede ve zahmetsizce çok para kazanma hırsı tüm toplumu etkilemiştir. 1982 yılıyla ortaya çıkan bankerlik kavramı kendi zenginlerini oluştururken diğer yandan zarar gören halk yoksulluk noktasında görülmemiş noktaya varmıştır. Turgut Özal döneminde ortaya çıkan bu kesim toplumun içerisinde yeni bir tüketici kitlesi oluşturmuştur. Orta kesim halk ise elde ettiği bütün birikimlerini veya para yönünden kıymet ifade eden taşınmazlarını yitirmeye başlamıştır. Toplumun tabakaları arasında yaşanan bu çatışma ortamı tüm kesimleri ilgilendiren bir yıkıma dönüşmüştür. Toplumda yaşanan çürüme özellikle asgari gereksinimini elde etmekte zorlanan halk tabakasında görülmeye başlamıştır. Toplumun her düzeyinde yaşanan ilişkiler yerini maddi ve çıkar ilişkisine bırakmıştır. Askeri rejim tarafından yasaklanan şeyler kaldırılrsa bile, güven duygusu yitirildiğinden dolayı insanlar iletişimi bırakmış, yaşadıkları çatışma halini devam ettirmişlerdir. Darbeye kadar birbirine güvenen, görüşlerini açıkça ifade eden, sosyal ilişkileri gayet yüksek olan toplum yerini; birbirine güvenmeyen, görüşlerini gizleyen ve asosyal olan bir topluma bırakmıştır. 1961 Anayasası’nın getirmiş olduğu özgürlükçü yapının 1982 Anayasası ile kalkması da durumun bu hale gelmesinde oldukça önemli bir yer almaktadır (Ahmad 2014, s.161).

12 Eylül darbesi ile birlikte basında kısıtlamalar başlamış, gazete ve dergilerin birçoğu kapatılmış ve gazeteciler ya tutuklanmış ya da gözaltına alınmıştır. Toplumun tüm kesimleri gibi gerçekleşen siyasi ve ekonomik baskıdan basın da nasibini almıştır (Yüksel 2004, s.270).

12 Eylül’ün ardından gazeteler gittikçe halktan uzaklaşmıştır. Bunun sebebi ise “apolitik” davranmalıdır. Yapılan baskıdan dolayı asıl vazifesi haber verme, bilgilendirme,

söylenemeyen iktidar eksikliklerini belirtme olan basın gittikçe magazinleşme eylemine girmiştir. Toplum kendisine ayna vazifesi görebilecek, duygu ve düşüncelerini aynı netlikte yansıtabilecek basın yayın araçlarına yönelmiştir (Özgen 2002, s.24). Dönemin baskıcı yönetimi buna izin vermemekle birlikte, yazarlar gerçek fikirlerini topluma aktaramamışlardır. Gerçekleşen baskıdan dolayı hem ceza almamak hem de okuyucu kitlesini kaybetmemek için uydurma haberler bu dönemde başlamıştır. Bu da basın güvenilirliğine önemli bir darbe vurmuştur. Günden güne hızlı bir şekilde ilerleyen teknolojinin yalnızca büyük sermaye sahipleri tarafından elde edilmesi kitle iletişim araçlarında bir tekelleşmeye sebep oldu. Bu tekelleşme sonucu basın en önemli unsuru olan tarafsızlık ve bağımsızlığını yitirirken, halk günden güne görüş sahibi olmaktaydı (Gönenç 2005, ss.34-36).

80’li yılların ikinci yarısı ile birlikte medya holdingleri ortaya çıkmıştır. Gazeteler sahibi olan gazetecilerin elinden çıkıp iş adamlarının eline geçmiştir. Medya bilgi verme amacından çıkıp kar amacı güden işletmelere dönmüştür. Böylece tarafsız ve dürüst haber verme amacından çıkıp toplum nezdinde inandırıcılığını ve etkisini gittikçe yitirmeye başlamıştır (Gönenç 2005, ss.39). Siyasi olarak birçok değişikliğin meydana geldiği bu dönemde anayasa yeniden düzenlenmiştir. Anayasanın bazı maddelerinin değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif dahi edilemez oluşu bu anayasayı Türkiye tarihinin en sert ve katı anayasası haline getirmiştir. Kullanmaya devam ettiğimiz bu anayasa olumsuz etkisini hala sürdürmektedir. Parti kapatılmaları, parti yasaklama süreçleri bu dönemin semeresidir. 12 Eylül darbesi yaşanan olaylar ve neticeleri itibari ile bir milattır. Bu elim hadise sonucu ülkede ciddi bir kutuplaşma meydana gelmiştir. Bu kutuplaşma sonucu bizden ve onlardan ayrımı toplumun zihninde kökleşmiştir.

5.1.6 12 Eylül Darbesi ile ilgili İddianame

12 Eylül 2010 tarihinde, 12 Eylül 1980 darbesinin yıl dönümünde Türkiye’de bir referandum gerçekleşti. Bu referandum sonucu 80 darbesi ile yürürlüğe giren “Milli Güvenlik Konseyi üyelerinin yargılanamayacağına” yönelik anayasanın geçici 15. maddesi de referandum sonucu kaldırılan maddeler arasındaydı. Geçici 15. madde darbeyi gerçekleştirenlerin ve darbecilerin aldıkları kararları uygulayanların yargılanamayacaklarını içeriyordu (Bkz. EK 4). Böylece geçici 15. Madde darbenin faillerinin yargılanmasını anayasal düzeyde engelliyordu. Darbecilerin yargılanması için

bu maddenin kaldırılması mecburi idi. Hatta darbecilerin yargılanması için bu imkânsızdır deniyordu. Geçici 15.maddenin kaldırılması dahi spekülasyonları durduramadı. Darbecileri yargılamanın imkânsız olduğu gibi yorumlar yapıldı.

Bu tarz olumsuz yorumlarla bir şey atlanıyordu. Darbeyi gerçekleştirenlerin veya darbe yönetimindeki hukuki ve resmi karar vericilerin ve bu kararları tatbik edicilerin yargılanabilmesi için, kendilerini korumak adına anayasaya koydukları kanun maddelerinin illa kaldırılması gerekmiyordu. Çünkü darbe faillerinin işledikleri suçlar insanlık suçuymdu. İç tüzükle bu yargılamalar imkânsız dahi olsa gerçekleştirilen suçlar uluslararası hukukta ismi ve sınırları belirlenmiş suçlardı. Bu suçlar tanımlandıkları için uluslararası yargılama yapılabilirdi.⁵⁸ 2005 yılında yapılan değişikliklerle insanlığa karşı işlenen suç kavramı iç hukukumuzda da kaydedilmiş durumda fakat 12 Eylül darbesinin iddianamesinde müştekilerin gördükleri işkence ve yaşadıkları kötü muamele en ince ayrıntısına kadar ifade edilmesine rağmen ve bütün bu yaşananlar gerek sistemli gerekse insan hayalini zorlayacak derecede şiddet dolu olmalarına rağmen bu suçlar insanlığa karşı işlenen suçlar olarak adlandırılmıyordu. Referandum sonrası Türkiye geneli birçok kişi ve STK darbeyi gerçekleştiren ve darbeden sorumlu kişiler hakkında suç duyurusunda bulundular. Ayrıca darbeyi gerçekleştiren üst kademededen emir ve talimatlar alanlar hakkında da suç duyurusunda bulunuldu.

12 Eylül darbesini gerçekleştiren komuta kademesinden hayatta kalan Evren ve Şahinkaya hakkında Ankara 12. Ağır Ceza Mahkemesince, 10 Ocak 2012’de Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı’nın hazırladığı iddianame kabul edildi. Böylece Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa darbe sorumluları mahkeme önünde hesap verdi. Bu iki komutan hazırlanan iddianamede “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın tamamını veya bir kısmını değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya ve anayasa ile teşekkül etmiş olan Türkiye Büyük Meclisi’ni ortadan kaldırmaya veya görevini yapmasına engel olmaya cebren teşebbüs etmek” suçlamaları ile yargılandılar.

İddianamede 1970’li yıllardan bahsedilirken “toplumda yasal olarak örgütlenen sivil toplum kuruluşları, ekonomik ve sosyal amaçlardan çok siyasi ve ideolojik amaçlarını ön plana çıkarmışlardır.” ve “öğretmenler ve polisler arasındaki örgütlenmeler toplumda büyük huzursuzluk oluşturuyordu” gibi ifadeler yer almaktadır. Ayrıca 1 Mayıs 1977’de

---

⁵⁸ Bkz. AIHM, Kolk ve Kisliyi v. Estonya, no.23052/04,2006, Kononov v. Letonya no. 36376/04,2010, “Condor Plan” Davası, Uruguay Yüksek Mahkemesi, 2009, Amerika Ülkeleri İnsan Hakları Mahkemesi, Barrios Altos v. Peru Davası, 2001

34 kişinin ölümü ve yüzlerce kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan saldırı, posta yoluyla gönderilen bombalar 16 Mart 1968 günü İstanbul Üniversitesi'nin Beyazıt'a bakan kapısında sol görüşlü 7 öğrencinin silahlı saldırı sonucu öldürülmesi, 1978 Sivas, 1979 Maraş ve 1980 Çorum olayları, Abdi İpekçi'nin öldürülmesi, Fatsa Operasyonu, 1980 Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve MSP'nin Konya mitingi gibi hadiseler de iddianamede yer almaktadır.

İddianamede bu olaylara askeri müdahalenin geciktirildiği ve sorumlu kişilerin askerler olduğu belirtiliyordu. Maraş olayları buna sadece küçük bir örnektir. Darbe öncesi gerçekleşen tüm toplumsal olaylarda benzer olaylar ve bir kısım deliller bulunuyordu.

İddianamenin darbe sonrasında gerçekleşen işkence mağdurlarının beyanlarına yer verildiği bölümde milliyetçi mağdurlara POL-DER'li ve Marksist polislerin işkence yaptığı ifade edilmektedir. Ayrıca darbe döneminde gözaltı merkezleri ve ceza evlerinde uygulanan işkence yöntemleri başlığı ile Türkiye'de ceza evlerinde görülen sistematik işkenceler ilk defa ayrıntılarıyla bir iddianamede kabul görmüş oldu.

Evren ve Şahinkaya, savunmalarını tedavi gördükleri hastanelerden yaptılar. Mahkemeyi sesli ve görüntülü iletişim üzerinden katıldılar. Evren ve Şahinkaya yaptıkları savunmada suçlamaları kabul etmediler. Bunun sebebi olarak kurucu iktidar olduklarını ve bu yüzden mevcut mahkemelerin onları yargılamayacağını iddia ettiler.

Dava sürecinde gerçekleşen yeni yasa ile Ankara 12. Ağır Ceza Mahkemesi kapatıldı. Yargılama dosyası Ankara 10. Ceza Mahkemesi'ne devredildi. Ankara 10. Ağır Ceza Mahkemesinde görülen duruşmaya Cumhurbaşkanlığı, TBMM ve müdahil baro temsilcileri katıldı. Müdahil tüzel kişiler ise davaya avukatları ile katıldı. Ölen sanık mirasçılarının avukatlarının gelmediği duruşmada hazır bulunan kimselerin tutanağa geçirilmesinin ardından usul tartışmaları yaşandı.

Müdahil avukatlardan Ömer Kavili, mahkemede dosyaya giren belgelerin okunmasını istedi. Müdahil avukat Senih Özay ise mahkeme heyetinde dördüncü hâkim bulunmasını talep etti. Aralarında Ahmet Türk'ün de bulunduğu bazı müdahillerin avukatı Öztürk Türkdoğan ise mahkemenin görüntülü olarak kaydedilmesini istedi. Mahkeme heyeti ise cumhuriyet savcısının görüşlerini alarak tüm talepleri reddederek, taraflara bozma ilamına uyulup uyulmamasına dönük görüşlerini sordu. Senih Özay mahkemenin kararında direnmesini isterken, bazı müdahil gerçek kişiler takdir kararını mahkemeye bıraktı. Kalan diğer müdahiller ve avukatları ise bozma ilamına uyulmasını talep ettiler.

Mahkeme ise savcının talebi doğrultusunda “usul ve yasaya uygun” bozma ilamına uyulması kararı vererek taraflara beyanını sordu. Dava müdahillerinin birçoğu sanık mirasçılara intikal eden mal varlıklarına tedbir konulmasını talep etti.

Cumhuriyet savcısı Erdinç Hakan Özdebakoğlu davaya ilişkin verdiği esas hakkındaki görüşte Evren ve Şahinkaya'nın 765 sayılı TCK'nın “Devlet kuvvetleri aleyhine cürümler” başlıklı 146.maddesi uyarınca ağırlaştırılmış müebbetle cezalandırılmalarını istedi.

5.1.7 12 Eylül Darbesi ile ilgili Mahkeme Kararı

Türkiye tarihini son derece olumsuz etkileyen 12 Eylül askeri darbesinde 650 bin kişi gözaltına alındı. 1 milyon 683 bin kişi fişlendi. Açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılandı. 50 kişi idam edilirken 171 kişinin işkenceden öldüğü belgelendi. 30 bin kişi siyasi sığınmacı olarak yurt dışına kaçarken 388 bin kişiye pasaport verilmedi. Yargılanan gazeteciler toplam 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası aldılar. 300 gazeteci saldırıya uğrarken, 3 gazeteci silahlı saldırı sonucu öldürüldü. 12 Eylül 1980 ve 6 Kasım 1983 arasında gözaltı ve ceza evlerinde ölenlerin sayısı 183 iken, açlık grevinde ölenlerin sayısı ise 5 olarak tespit edildi.

Tüm bu işlenen suçlar ve yukarıda müdafaası yapılan mahkeme neticesinde tarafların beyanının alınmasının ardından mahkeme kararını açıkladı. Mahkeme Başkanı Oktay Saday'ın açıkladığı hükme göre Evren ve Şahinkaya'nın mal varlıklarına el konulmasına karar verdi.⁵⁹ Ayrıca yargılama sonucu mahkeme, 18 Haziran 2014'de Evren ve Şahinkaya'yı 1979 yılında verdikleri muhtıra sonucu Anayasa ve TBMM'yi ortadan kaldırmaya ve görevini icra etmesini engellemeye teşebbüs, 1980 yılında ise cebren anayasayı taşıyır, tebdil veya ilgaya ve bu kanun ile teşekkül eden TBMM'yi ıskat ve cebren men suçlarından ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırdı. Ceza takdiri indirim ile müebbet hapse çevrildi. Evren ve Şahinkaya hakkında askeri ceza kanununun “askeri rütbelerin sökülmesi” ne ilişkin 30. maddenin uygulanmasına karar verildi.⁶⁰

Kararın alınması ile sanık avukatları kararı temyize götürdü. Dosya Yargıtay incelemesinde iken Evren ve Şahinkaya hayatını kaybetti. Evren 10 Mayıs 2015'de,

⁵⁹ Bkz. <https://www.google.com/amp/www.hurriyet.com.tr/amp/gundem/son-dakika-12-eylul-davasinda-yeni-gelisme-41181010>, [erişim tarihi 08.08.2019]

⁶⁰ Bkz. <https://www.google.com/amp/www.hurriyet.com.tr/amp/gundem/son-dakika-12-eylul-davasinda-yeni-gelisme-41181010>, [erişim tarihi 08.08.2019]

Şahinkaya ise 9 Temmuz 2015’de hayatını kaybetti. Evren 98 yaşında, Şahinkaya ise 90 yaşında idi. Hayatlarını kaybetmeleri sebebi ile Yargıtay 16. Ceza Dairesi temyiz incelemesinde dava düşürüldü. Dosyayı yeniden görüşme kararı alan yerel mahkeme de bu karara uyarak düşme kararı verdi ve böylece dosya tekrar Yargıtay 16. Ceza Dairesine gönderildi. Daire bu sefer yerel mahkemenin kararını usul yönünden bozdu.

Bozma kararında yerel mahkemenin gerekçesinde lehe olan kanunun 765 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK), hükümleri olduğunun belirtilmesine karşın, hüküm fıkrasında 5237 sayılı TCK ve Ceza Mahkemesi kanunu hükümleri uyarınca karar verilmesi sureti ile gerekçe ile hüküm arasında karışıklığa neden olunmasının kanuna aykırı olduğu belirtildi.⁶¹ Netice itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti tarihinin önemli bir dönüm noktası olan ve genelkurmayın yönetime açık bir müdahalesi olan 12 Eylül askeri darbesi bu mahkemeye neticelendi.

5.2 28 ŞUBAT POST-MODERN DARBE SÜRECİ, İDDİANAME VE MAHKEME KARARI

5.2.1 28 Şubat Post-Modern Darbe Süreci Nasıl Başladı?

28 Şubat post-modern darbesi daha önce yaşanmış olan askeri müdahalelerden farklı bir durum içermekle birlikte işleyiş şekli de farklı olmuştur. 1995 genel seçimlerinde Refah Partisi, birinci parti olarak seçimleri galip tamamlamıştır. 1996 yılında seçim sonrasında kurulan DYP-ANAP koalisyonu Refah Partisi’nin Anayasa Mahkemesine yaptığı başvuru sonucu dağılmıştır. Bunun sebebi Refah Partisi, güven oylamasının meşru olmadığını ve hukuki inceleme yapılması gerektiğini istemiştir. Anayasa Mahkemesi de yapılan başvuruyu haklı görerek güven oylamasını geçersiz sayıp hükümeti dağıtmıştır. Bunun üzerine mecliste en çok oyu alan parti konumunda olan Refah Partisi 2. Parti olan Doğru Yol Partisi ile birleşip 54. Hükümet olan Refahyol Hükümeti’ni kurmuşlardır. Refahyol Hükümeti mecliste yapılan oylamada 8 Temmuz 1996’da güvenoyu almıştır. Bu dönemde Milli Görüş hareketine karşı ciddi bir reaksiyon söz konusuydu. Özellikle bu reaksiyon Kemalist kesimler tarafından sergilenmekteydi. Bazı olaylar 28 Şubat sürecini tetiklemiş veya tetiklediği iddia edilmiştir. Mesela; 2 Ekim – 7 Ekim 1996

---

⁶¹ Bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/12-eylul-davasi-tekrar-gorulmeye-baslandi/1368508>, [erişim tarihi 08.09.2019]

tarihleri arasında dönemin başbakanı Necmettin Erbakan birtakım ziyaretlerde bulundu. Mısır, Libya ve Nijerya'yı ziyaret eden Erbakan Libya'da yaptığı görüşme sırasında dönemin Libya devlet başkanı olan Kaddafi'nin sarf ettiği birtakım sözlerden dolayı Türkiye'de oldukça tepki ile karşılandı. Tepki gösterenler arasında muhalefet ve basın en önde yer aldılar. 6 Ekim 1996 tarihinde Ankara Kocatepe camiiinde bir grup kimse gösteri yaptı. Şeriat isteriz diye bağırarak grup sakallı, cüppeli ve asalı idiler. Kendilerine Aczimendi adını takan bu grup bir dönem gündemi oldukça meşgul etti.

3 Kasım 1996 tarihinde ise Türk siyasi tarihini oldukça derinden etkileyen bir olay yaşandı. Susurluk'ta meydana gelen trafik kazasında mafya, siyaset, polis teşkilatları arasındaki bağlantılar gün yüzüne çıktı. Necmettin Erbakan Susurluk olayları gündeme geldiğinde 'fasa fiso' yorumunu yaptı. Devrin Adalet Bakanı Şevket Kazan ise toplumun sayı olarak ciddi bir kesiminin katıldığı aydınlık için bir dakika karanlık eylemleri hakkında "mum söndü oynuyorlar" yorumunu yaptı. O dönem Kayseri Belediye Başkanlığı yapan Şükrü Karatepe ise 10 Kasım 1996 tarihinde Refah Partisi'nin il divan toplantısında yaptığı konuşmada, Türkiye'de gerçek demokrasinin bulunmadığını, insanların hür iradeleriyle değil hâkim güçlerin etkileri altında hareket etmeye zorlandıklarını söylemiştir. Konuşmasında kendisinin laik bir kimse olmadığını, resmi törenlere ise görevi nedeniyle katıldığını ifade etmiştir. Devlet kademesinde yer alan başbakan, bakanlar veya milletvekilleri gibi şahısların mecburiyet yaşadıklarını fakat toplumun bundan hür olduğunu ifade etmiştir. Yaşanan toplum düzeninin zulüm olduğunu ve bunun değişmesi gerektiğini ayrıca insanların köle olarak görüldüğünü resmi bir organizasyonda aleni bir şekilde ifade etmiştir. Karatepe, bu konuşması sebebiyle 1 yıl hapis ve 420 bin lira para cezası almıştır.

Başbakan Necmettin Erbakan 11 Ocak 1997 günü başbakanlık konutunda iftar yemeği vermiştir. Bu iftar davetine tarikat liderleri ve şeyh gibi kimseler katılmıştır. Bu ve bunun gibi faaliyetler sonrası 22 Ocak 1997 tarihinde Gölçük'te bir toplantı tertip edilmiştir. Bu toplantıyı yüksek rütbeli subaylar gerçekleştirirken iktidarın irtica kelimesinin karşılığı olduğunu tartışmışlardır. Aradan çok geçmeden 30 Ocak tarihinde ise çok daha değişik bir olay meydana gelmiştir. Ankara Sincan Belediyesi bir gece düzenlemiştir. Ev sahipliğini belediye başkanı Bekir Yıldız'ın üstlendiği geceye Kudüs gecesi adı verilmiştir. Aynı zamanda misafirler arasında İran Büyükelçisi'nin de bulunduğu gecede sahneye cihad oyunu konulmuştur. Bu cihad oyunu büyük tepki toplamıştır. Bu

düzenlenen geceden sonra belediye başkanı Bekir Yıldız tutuklanarak hapse mahkûm edilmiştir.

4 Şubat tarihinde ise 12 Eylül'den bu yana görülmemiş bir olay yaşanmıştır. Askerler Sincan'da yirmi tank ve on beş zırhlı araçla geçiş yapmışlardır. Bu hareketle hükümete uyarı niteliğinde mesaj verilmiştir. Bir gün sonrasında 5 Şubat tarihinde ise Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Başbakan Necmettin Erbakan uyarı mektubu göndermiştir. Oldukça sıkıntılı geçen bu dönemde Genelkurmay da olaylara resmi olarak müdahil olmuş dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya “irtica PKK'dan daha tehlikeli” demiştir. Ordu gerici olarak nitelendirdiği bu faaliyetlerin durdurulması düşüncesindeydi (Bölügiray 2001, s.24). 11 Şubat tarihinde Ankara'da şeriata karşı kadın yürüyüşü düzenlenirken 23 Şubat'ta ise İstanbul'da Fatih Camii'nde öğlen namazından sonra bir grup eylem düzenlemiştir. Bu grup ellerinde taşıdıkları yeşil bayraklar ve “şeriat isteriz, yaşasın Hizbullah” sloganları atarak yürüyüş yapmışlardır. Eylem sırasında gazeteci Yaşar Kaplan eğer mecbur kalırlarsa İslam uğruna şehit olacaklarına dair basın açıklaması yapmıştır.

5.2.2 28 Şubat Kararları

28 Şubat tarihinde MGK toplantısı yapıldı. Bu toplantı tam 9 saat sürdü. Toplantı sonucu alınan kararda laikliğin, demokrasi ve hukukun temeli olduğu ifade edildi. Toplantı kararları hükümete bildirildi. MGK toplantısında alınan kararlar “tavsiye” başlığı ile dönemin başbakanı Necmettin Erbakan'a sunuldu (Ertem 2018, s.314). MGK kararında laiklik esas alınarak yasaların uygulanması istenirken tarikat ve cemaatlere bağlı okulların denetlenmesi ve Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmesi istendi. Ayrıca 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmesi istenirken, Kur'an kurslarının denetlenmesi ve tevhid-i tedrisat uygulanması açıkça söylendi (Komisyon 2012, s.154).

Kararda tarikatların faaliyetlerinin durdurulması ve merkezlerinin kapatılması istenirken, irtica suçlaması ile ordudan atılan askerlerin savunuculuğunu yapan ve ordunun din düşmanı olduğunu söyleyip orduyu hedef haline getiren medya kontrol altına alınmalıdır şeklinde ifade yer aldı. Kıyafet kanununa riayet edilmesi istenirken, kurban verilerinin cemaat veya vakıflar yerine Türk Hava Kurumu'na verilmesi ve Atatürk aleyhinde yapılan eylemler ve kullanılan cümlelerin cezalandırılması isteniyordu.

5.2.3 28 Şubat Sonrası Dönem

28 Şubat MGK kararlarından sonra bu kararlar hükümete bildirildi. Dönemin başbakanı Necmettin Erbakan kararları imzalamadı. İmzalaması için tek şart olarak MGK kararlarının yumuşatılmasını istedi. 13 Mart tarihinde çok önemli bir gelişme yaşandı. MGK kararlarının başbakan Necmettin Erbakan tarafından imzalandığı medya aracılığı ile duyuruldu. Fakat bu bilginin doğru olmadığı aradan 16 yıl geçtikten sonra anlaşıldı. 2013 yılında başlatılan “28 Şubat Postmodern askeri darbesi davası” soruşturması kapsamında MGK tutanakları incelendi. Bu incelemenin sonucu Necmettin Erbakan’ın alınan kararları imzalamadığı görüldü. Bu bilgi dönemin gazetecileri tarafından da teyit edildi. Mesela CNN Türk’te yayınlanan Cüneyt Özdemir’in programına katılan gazeteci Mehmet Ali Birand olanları doğrulayarak gazetecilerin kandırıldığını ifade etti.

21 Mayıs tarihinde, Türk siyasi tarihinde önemli noktalardan biri olan Refah Partisi’nin kapatılmasına yönelik dava açıldı. Yargıtay başsavcısı Vural Savaş, Refah Partisi’ni ülkeyi iç savaşa sürüklemekle suçlayarak kapatılması için dava açtı. 3 Haziran’da ise 7 aylık bir aradan sonra Susurluk davası Devlet Güvenlik Mahkemesi’nde görülmeye başlandı. Birkaç gün sonra Genelkurmay irticai faaliyetleri desteklediğini iddia ederek bazı şirketlere ambargo uyguladı. 10 Haziran’da ise Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Danıştay başkan ve üyeleri Genelkurmay Başkanlığınca bir araya getirildi. Bu toplantıdaki amaç başkan ve üyeleri irtica hakkında bilgi verilmesiydi.

Bu gelişmeler ve çalkantılı siyasi sürecin ardından 18 Haziran’da Necmettin Erbakan önemli bir kararla başbakanlıktan istifa ettiğini duyurdu. Erbakan istifanın nedeni olarak başbakanlığı Tansu Çiller’e devretmek olduğunu ifade etti. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ise 19 Haziran’da hükümet kurma görevini meclis çoğunluğuna sahip DYP lideri Tansu Çiller’e vermedi. Hükümet kurma görevini daha az milletvekiline sahip ANAP’a ve Genel Başkanı Mesut Yılmaz’a verdi. 30 Haziran tarihinde Mesut Yılmaz, Bülent Ecevit ve Hüsametdin Cindoruk’la bir araya geldi. Ardından ANASOL-D Hükümeti’ni kurdu.⁶²

5.2.4 28 Şubat Sürecinin Siyasal ve Toplumsal Hayata Etkisi

28 Şubat sürecinin başlıca aktörleri dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Genelkurmay 2. Başkanı Çevik Bir, Batı Çalışma Grubu, bazı üst rütbeli subaylar, Sabah

---

⁶² Bkz. <https://www.google.com/amp/s/www.sozcu.com.tr/2015/gunun-icinden/28-subat-sureci-nasil-basladi-28-subat-kararlari-sonrasi-neler-oldu-757603/amp/>, [erişim tarihi 10.09.2019]

ve Hürriyet gibi gazeteler, bazı iş adamları ve bazı siyasetçilerdi. Darbe her ne kadar post-modern darbe olsa da toplumsal ve siyasal hayata etkisi oldukça ağır olmuştur. 28 Şubat MGK kararları ile öncelik laiklik ilkesinin korunması ve ihtiyaç halinde yeni düzenlemeler yapılması gerektiği idi. Alınan kararlarla tarikat bağlantılı özel yurt, okul, vakıf gibi kurumların Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmesi istenmiştir. Ayrıca Kur'an kurslarının da sorumluluk ve kontrolü Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmek istenmiştir. MGK kararları 18 maddeden oluşmaktaydı. Bu 18 maddenin gerçek amacı ise İslami kesim ile uğraşmaktı. Bununda delili TSK tarafından verilen brifinglerde en tehlikeli düşman olarak şeriatın gösterilmesidir. Ayrıca ilköğretimin 8 yıla çıkarılması ve imam-hatip ortaokulların kapatılması da buna delildir.

28 Şubat sürecinde resmi daireler ve üniversiteler başta olmak üzere başörtüsü yasağı getirilerek, meslek liselerinin orta kısmı kapatılmıştır. İlahiyat fakültelerinin kontenjanları azaltılmış, irticai faaliyete bulaşmış suçlaması ile kamu görevlileri haksız yere memuriyetten atılmıştır. Bazı televizyon kanallarının yayın anlayışı zorla değiştirilmeye çalışılmış, bazı okul, cemaat, dernek ve vakıf gibi kuruluşların gözetim altına alınıp veya kapatılması gibi kararlar uygulanmıştır. Özellikle seçilen bazı İslami sermaye gruplarının para trafiği takibe alınmış, irtica suçlamasıyla bazı kuruluşlar kamudan dışlanmış ve bu kurumların kaynakları kesilmeye çalışılmıştır. 28 Şubat süreci tamamen İslami kesimin önünü kesmeye yöneliktir (Atıcı 2013, ss.104-106). 28 Şubat süreci birçok problem ürettiği gibi ortaya koyduğu birçok sorun ile gündemi uzun süre meşgul etmiştir. Bunun en bariz örneği toplumsal bir sorun halini alan başörtüsü sorunudur. Başörtüsünü dini bir simge olarak görmeyip laiklik karşıtı ve gericilik sembolü olarak gören 28 Şubat zihniyeti, üniversitelere öğrenci sokmayarak hatta daha önce girmiş olanları uzaklaştırarak binlerce mağdur meydana getirmiştir. Bununla da kalmayarak kamu kuruluşlarında başörtülü kadın personel çalıştırılmaması hatta özel sektör kuruluşlarında da çalıştırılmamaları için baskı yapılması dönemin despotluğuna en açık delillerdir (Atıcı 2013, s.107).

28 Şubat belli bir kesime yönelik büyük baskı oluştururken farkında olmadan aynı kesimin hızla yükselmesine sebep olmuştur. Buna en bariz delil Recep Tayyip Erdoğan'dır. 28 Şubat döneminde baskı gören İslami kesim siyasi arenaya daha güçlü bir şekilde dönmüştür. Yasakçı zihniyetin aldırış olduğu haksız karar sonucu okuduğu şiir yüzünden hapse atılan Erdoğan siyasi mecrada hızlı bir yükseliş yaşamıştır. Halk

Erdoğan'ı kendine lider belirleyip 28 Şubat sürecinde askeriyeyle işbirliği yapan herkesi siyasetten tasfiye etmiştir. Bunun neticesinde AK Parti ilk seçiminde iktidara gelip uluslararası mecrada büyük kabul görmüştür. Bu netice ise 28 Şubat zihniyetinin en son arzu ettiği sonuçtur (Gönenç 2005, ss.37).

28 Şubat süreci demokrasi tarihindeki en derin ayrışmaları, kutuplaşmaları doğuran bir süreçtir. Bu süreç deyim yerindeyse toplumu iç savaş haline getirmek isteyen bir süreçtir. Ardından binlerce mağdur bırakan bu süreç tam olarak düzeltilmiş değildir. Anadolu sermayesi 28 Şubat süreci ile büyük baskı altında kalarak büyüme yaşayamamıştır. Süreç sonrasında İslami kesim siyasi, toplumsal ve ekonomik alanlarda hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Olumlu sonuçları olduğu gibi olumsuz neticeleri de olmuştur. Özellikle darbe sürecinde ortaya konan Fadime Şahin-Müslüm Gündüz tiyatrosu bunun en açık örneğidir (Tüylü 2012, ss.89-90). Televizyonlarda yayınlanan bu olay Müslüm Gündüz karakteri üzerinden dindar kimseleri ahlaksız olarak göstermiştir. Fadime Şahin ise günlerce televizyon yayınlarına çıkarak tarikat lideri tarafından nasıl kandırıldığını anlatmıştır. Daha sonra bunlara Ali Kalkancı-Emire Kalkancı olayları eklenmiştir. Bu olayların bir senaryodan ibaret olduğu, halkı hükümet aleyhine kışkırtmak, laiklik fikrinin etrafında toplumu bir araya getirmek düşüncesi ile ortaya konan bir tiyatro olduğu sonradan ortaya çıkmıştır. Öyle bir tiyatro ki ucu Genelkurmay'a hatta JİTEM'e kadar uzanmaktaydı (Cemal 2010, ss.227-228).

28 Şubat süreci ortaya konan bu senaryo üzerinden kısmen de olsa toplumda istediği etkiyi oluşturmuştur. Toplumun bir kısmı başörtülü kadınlara birer Fadime Şahin olarak bakmaya başlamış ve insanlar arasındaki ayrılıklar derinleşmeye başlamıştır (Tüylü 2012, ss.90-91). İslami kesimin her alanda güçlenmesi, sisteme hâkim olan zümrelerin buldukları mevkileri bu kişilerle paylaşmak zorunda kalması sisteme hâkim olan kesimin büyük tepkisini çekmiştir. Yıllarca sahibi oldukları karar mekanizmalarında istediklerinin zıttı yönünde kararlar çıkması, sisteme hâkim kesimin büyük bir saldırganlığa, tahammülsüzlüğe itmiştir. Buna en güzel örneği Merve Kavakçı olayında görmekteyiz. Fazilet Partisi'nden halkı oyları ile milletvekili olan ve başörtülü olan Merve Kavakçı, halkın temsilcilerinin bulunduğu meclisten tehdit unsuru olarak gösterilerek alkışlar eşliğinde kovulmuştur (Tüylü 2012, s.91).

28 Şubat süreci ardından gelen on yılı belki daha fazla süreyi etkilemiştir ve etkileri hala devam etmektedir. Bu süreç kan ve şiddeti barındırmamasına rağmen toplumsal hafızada

en derin izleri barındıran dönemdir. Zihinlerde oluşan ve birbirine yaklaşması kolay olmayacak uçların yeşerdiği dönemdir. Bu süreçte toplum kendi değerleri ile çatışmaya zorlanmıştır. Parti başkanları kitleleri peşinden sürüklemeyi bırakıp sadece makam sahibi kimseler haline gelmiştir. 28 Şubat süreci planlananın tersinde neticelenmiş halkın ciddi bir kısmı sivil uyanışı gerçekleştirmiştir. Bu sürece, yaşanan kaotik ortama verilen en net cevap şiir okuduğu için hapse atılan bir belediye başkanının, başbakan olarak siyaset camiasına geri dönüş yapmasıdır (Tüylü 2012, s.93-94).

28 Şubat sürecinin ekonomik olarak da topluma büyük zararları olmuştur. Sürecin maliyeti ülkeyi cumhuriyet tarihinin en büyük ekonomik krizine sürüklemiştir. 2000 yılında işaretleri alınan kriz 2001 Şubat'ında patlak vermiştir. Yine bir şubat ayında gerçekleşen bu kriz yakın tarihimizin en büyük krizi olmuştur. Piyasada görülen belirsizlik ve güvensizlik nedeni ile faiz oranları yüzde 1278'e kadar yükselmiştir. Doğal olarak her kriz gibi 28 Şubat süreci de bir soygun ve talan sürecidir. Özelleştirme fikri altında birçok kamu bankası eş dosta hediye edilmiştir. İhalelere fesat karıştırılıp, bir takım kimseler devlet eliyle zenginleştirilmiştir. Ülke 28 Şubat süreci ve sonrasında yaşananlardan dolayı derin yara almıştır. Ekonomi ve bankacılık sektörü zarar görürken, ülke milyarlarca dolar kaybetmiştir. 28 Şubat süreci başlangıçta ne kadar siyasi bir müdahale olarak dursa da, yaptığı tahribat tüm düzeni bozmuş ve iktidar yapısına büyük zarar vermiştir. Başa geçen suni iktidar bankacılık düzeninde büyük bir probleme sebep olmuş ve böylece devlet bütçesi çok miktarda maddi kayıp vermiştir (Atıcı 2013, s.118). Tüm bu bilgiler ışığında bakacak olursak 28 Şubat süreci işkence veya şiddet yönünden asla bir 12 Eylül değildir. Fakat gelişen teknoloji ve kitle iletişim araçlarının günden güne yayılması ile ülkede yaptığı manevi ve psikolojik tahribat çok büyük olmuştur. O dönem ortaya çıkarılan başörtü sorunu yıllar sonra çözülebilmiştir. Binlerce kız eğitim hakkından mahrum bırakılırken okullarını yarım bırakmak zorunda kalmışlardır. Başörtülü kadınlar ve aileleri bütün kamusal alanlarda kötü muameleye maruz bırakılmışlardır. Temelinde İslam düşmanlığı barındıran bu davranışlar toplumda daha fazla ayrılıklara sebep olmuştur. Laik, cumhuriyetçi kafanın dindar insanlara karşı bu sert ve olumsuz tavırları sağ sol ayrışmasını derinleştirmiştir. Bu ayrılık ve çatışma ortamı bir nebze olsun şiddetini Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidara gelip başörtüsü sorununu çözmesi ile hafifletmiştir. Erdoğan'la birlikte gelen ekonomik istikrarda 28 Şubat'ın bıraktığı maddi enkazı bir parça dahi olsa ortadan kaldırmıştır.

5.2.5 28 Şubat Post-Modern Darbesi ile ilgili İddianame

28 Şubat iddianamesinde, 1994 yılında Refah Partisi'nin elde ettiği seçim başarısından sonra Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde yer alan bir grubun müdahale niyetiyle hareket edip, Refah Partisi'nin 1 yıl sonra yapılan genel seçimlerde yine en fazla oyu alması hatta bu kez hükümetin başına geçmesi üzerine, hükümet ve toplum üzerinde yürütülen psikolojik bir baskı olduğu ifade edilmektedir.

TMK'nın 10.maddesi ile görevli Cumhuriyet Savcısı Mustafa Bilgili, 1309 sayfalık iddianame hazırladı. Hazırlanan bu iddianame iki cilt haline getirilerek cezaevindeki sanıklara gönderileceği bildirildi. İddianamede dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı, Genelkurmay 2. Başkanı Emekli Orgeneral Çevik Bir, tutuklu MHP Milletvekili Emekli Korgeneral Engin Alan ve Eski YÖK Başkanı Prof. Dr. Kemal Gürüz başta olmak üzere birçok sanık yer aldı. İddianamede 1994 yılında Refah Partisi'nin elde ettiği seçim başarısından sonra Genelkurmay bünyesinde yer alan bir kısım askeri personelin müdahalede bulunma niyetiyle hareket ettiği ve bu sebeple askeri müdahaleye karşı çıkabilecek personelin Genelkurmayla irtibatını kesmek düşüncesi ile faaliyette buldukları anlatıldı.

Yine Refah Partisi'nin bir sene sonra genel seçimleri birinci parti olarak tamamlayıp hükümetin büyük ortağı olması sebebi ile askeri müdahale niyetiyle hareket eden bu oluşum halk aleyhinde psikolojik harekât yürütmüştür. Kendilerine Batı Çalışma Grubu (BÇG) adını veren bu kimseler aynı zamanda 28 Şubat kararlarını meydana getiren kimselerdir. İddianamede asker kişilerin meslek icabı olarak devlete dönük tehditlerin sürekli var olduğunu düşünerek tehlikeye karşı daimi olarak teyakkuz olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yüzden çoğu zaman tehdit olmasa bile devlete dönük tehditlerin var olduğuna inandıkları ifade edilmektedir.

İddianamenin bir başka yerinde Batı Çalışma Grubu'ndan bahsedilmektedir. Buna göre Batı Çalışma Grubu resmi olarak 10 Nisan 1997'ye kadar hiçbir yerde görülmemektedir. Edinilen kanaate göre BÇG'nin 10 Nisan 1997 tarihinden önce "kriz masası grubu" adı altında faaliyette bulunduğu, yine bu grubun 28 Şubat 1997 tarihinde MGK kararlarını aldırıldığı ve hükümeti cebir ve şiddet kullanarak ıskat etmek düşüncesi ile hareket ettiği belirlenmiştir. Soruşturmanın başlama safhası anlatıldıktan sonra, soruşturmanın ardından geçen sürenin uzunluğu, kamu arşivinde olması gerekirken imha edilen belgeler

ve bazı kamu birimlerinin görevlilerini koruma düşüncesi ile belgelerin mahkemeye sunumuna dikkat etmemesi sebebi ile BÇG emrinde çalışan personel kolay bir şekilde tespit edilememiştir. BÇG ile irtibatlı kimselerin tespit edilebilmesi ve dönemin mali ve ekonomik analizinin yapılabilmesi için MASAK'tan yardım istendi.

Söz konusu dönemde BÇG ile irtibatlı çok kimsenin bulunduğu ve soruşturma kapsamında BÇG'yi kuran, kurulmasına müsaade eden, bu grup için çalışan emir ve faaliyetleri doğrultusunda hareket eden asker şüpheliler ve onlarla doğrudan ortaklaşa hareket eden YÖK mensupları hakkında dava açıldığı iddianamede geçmektedir. İddianamede "BÇG ile fiili ve hukuki irtibatı tespit edilip, delillerle ortaya konan asker veya sivil şahıslar hakkında iddianame düzenlenmeye devam edilecektir." denilmiştir.

Elde edilen tüm bilgi ve belgelerden 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra vesayet baskısının devletin tüm kamu kurumları üzerinde en üst noktaya ulaştığı ifade edilerek, bu baskının Turgut Özal başbakanlığından başlayarak gittikçe azalma eğilimi gösterdiği ifade edilmiştir. Bu gelişme demokratik hukuk devleti olma adına oldukça sevindiricidir. TSK'nın tüm personellerinin bu süreçten memnun olduğu söylenemez. Özellikle Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, başka kaynaklara göre 1994'te yapılan yerel seçimlerde İstanbul, Ankara, Konya, Kayseri Büyükşehir Belediyeleri başta olmak üzere birçok belediyeyi Refah Partisi'nin kazanmasından sonra, silahlı kuvvetler mensubu bir grubun müdahalede bulunma düşüncesiyle hareket ettiği, bu minvalde öncelikle yapacakları müdahale sırasında kendilerine karşı çıkacak silah arkadaşlarını ordudan uzaklaştırmak amacı ile hareket ettikleri anlaşılmıştır.

İddianamede 28 Şubat kararlarını aldırın bu grubun kuruluş tarihi olarak 10 Nisan 1997 tarihi düşünülmektedir. Bu tarihe kadar hiçbir resmi belgede izine rastlanmaması buna en büyük sebeptir. Fakat bazı mağdur ve tanıkların ifadeleri, elde edilen belgede daha önce oluşturulan bir yapıdan bahsedilmesi ve TSK içindeki bir kısım subay ve astsubayların BÇG personeli olduklarını ifade etmeleri bu oluşumun 10 Nisan 1997'den daha önce kurulduğuna büyük bir delildir. Faaliyete geçme tarihi olarak elde edilen tek bulgu 10 Nisan 1997 tarihli belgedir. Bu belge dönemin Genelkurmay 2. Başkanı Çevik Bir tarafından imzalanmıştır. Belgede içerik olarak ise irticanın içerdiği tehdit açısından iç güvenlik probleminin dahi önüne geçtiği ve ülkenin en önemli problemi haline geldiği yazmaktadır. Bu düşünce ile Genelkurmay Hareket Başkanlığı bünyesinde bir çalışma

grubu meydana getirileceği ve bu grubun diğer başkanlıklarının onayı ile her gün bir araya geleceği ifade edilerek, BÇG'nin ilk defa resmi bir belgede yer aldığı görülmüştür.

Batı Çalışma Grubu'nun çalışma şekline bilgi verilen iddianamede grubun, dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı ve tüm kuvvet komutanlarının bilgisi dâhilinde Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir'e bağlı olarak çalıştığı ifade edilmektedir. Bir'in 6 Mayıs 1997 tarihli "Batı Harekât Konsepti" isimli emrinde "hükümetin, hedefi İslam devleti kurmak olan irticai bir yapılanma olarak görüldüğü" belirtilirken elde edilen raporlar ve istihbarat ağırları ile toplumun tüm tabakalarının takibe alındığı, elde edilen bilgilerin BÇG tarafından kaydedildiği, bu sayede TSK'dan bağımsız bir biçimde bir istihbarat havuzu oluşturulduğu belirtilmiştir.

27 Mayıs 1997 tarihli yine Çevik Bir imzalı başka bir belgede TSK'nın görev ve yetki sınırları içinde yer almayan pek çok yasadışı faaliyetin yapılmasının planlandığı iddianamede yer almıştır. Buna göre bazı eylem ve faaliyetler Özel Kuvvetler Komutanlığı ile Psikolojik Harekât Dairesi Başkanlığı'nın ortak hareket ederek düzenlemeyi planladığı eylemler olarak iddianamede yer almıştır. Fadime Şahin, Ali Kalkancı ve Müslüm Gündüz gibi kimselerin o dönem yazılı ve görsel basında sıkça kullanılarak toplumun belli bir yere kanalize edilmesi de psikolojik harp taktiğinin bir parçasıdır.

O dönem "irtica ile mücadele" isimli brifinglerin toplumu yönlendirmek için yapılan faaliyetlerden olduğu ifade edilen iddianamede, ilk olarak 9 Nisan 1997 tarihinde başlayıp, başta silahlı kuvvetler personeli, askeri hâkim ve savcılar, yüksek mahkeme üyeleri ve basın mensupları olmak üzere pek çok kişiye verilmiştir. Brifinglere göre Refah Yol Hükümeti irticai faaliyetlerin odağı haline gelmiştir.

5.2.6 28 Şubat Davasının Gerekçeli Karar ve Sonuç

Ankara 5. Ağır Ceza Mahkemesi başkanı Mustafa Yiğitsoy ile üye hâkimler Turhan Kök ve Tuba Büyüksahin'in yazdığı gerekçeli kararda "dava konusu olayda, hükümeti cebren ıskat veya vazife görmekten cebren men etme eylemini gerçekleştirmek üzere, bir kısım sanıkların önceden gizlice ittifak etmiş oldukları anlaşılmaktadır" deniliyor.

"Refah Yol adıyla anılan 54. Hükümetin istifa ettirilmesi ile faillerin eylemleri arasında illiyet bağı bulunduğu" belirtilirken "failerin fikir ve eylem birliği içinde ve bir organizasyon dâhilinde atılı suçu işledikleri hükmüne varıldığı" ifade edilmiştir.

Dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı ve Genelkurmay 2. Başkanı Çevik Bir'in "54. Hükümetin düşürülmesine yönelik tüm faaliyetlerden bilgileri olduğu ve suça iştirakleri konusunda mahkemenin tam bir vicdani kanaate vardığı" belirtilmiştir. Kararda, "Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun 35.maddesinin, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hiçbir unsuruna demokratik düzeni ortadan kaldırma, askeri dikta kurulmasına yol açabilecek müdahalede bulunma yetkisi vermediği" ifade edildi.

Ayrıca gerekçeli kararda 28 Şubat 1997'deki MGK toplantısının sonrasında basına yapılan bildiride kullanılan şu ifadeler dikkat çekti: "Açıklanan bu esaslar aksine davranışların, toplumumuzda huzur ve güveni bozarak yeni gerginliklere ve yaptırımlara neden olacağı değerlendirilmiştir." Kararda, bu metindeki "yaptırım" kelimesinin ne anlam ifade ettiği açıkça belirtilmediği "bu ifadelerin meşru hükümete baskı ve tehdit içerdiğinin kabul edildiği" belirtilmiştir.

Ayrıca Çetin Emeç, Muammer Aksoy, Turan Dursun ve Bahriye Üçok cinayetlerinin 28 Şubat darbe girişiminin bir parçası olduğu" ifade edilirken: "Müteakip yıllarda, aynı siyasi düşünceye sahip başka kişilerinde (Cumhuriyet Gazetesi yazarı Uğur Mumcu, 24 Ocak 1993) öldürülmeye devam etmesi, bu cinayetlerin, toplumun farklı kesimlerini karşı karşıya getirmeye (ve darbe sürecinde laik kesimin desteğini almaya) yönelik olduğunu göstermektedir."

"2 Temmuz 1993 yılında Sivas Madımak Oteli'nde 37 kişinin ölmesi ve bu olayın Alevi katliamı olarak nitelendirilmesi, bu olaydan sadece 3 gün sonra Erzincan Başbağlar Köyü'nde 33 köylünün kurşuna dizilerek öldürülmesinin sünni katliamı olarak nitelendirilmesi, bu iki olayında alevi vatandaşlarımız ile sünni vatandaşlarımızı çatıştırmaya yönelik bir provokasyon olduğunu göstermektedir" ifadeleri de gerekçeli kararda bulunmaktadır.

Gerekçeli kararda "Soğuk Savaş döneminde komünizmi birinci tehdit olarak niteleyen ABD'nin, Komünizmin çökmesinden sonra, tehdit skalasının birinci sırasına İslam'ı yerleştirdiği" ileri sürülürken "ABD, 1990'lı yılların başından itibaren İslam'ı terörle eşit olarak görmüştür. Bu politika değişikliği müttefiki olan bütün ülkelerde uygulamaya konulmaya başlamıştır.

28 Şubat davasında 3833 sayfa gerekçeli karar açıklanırken, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini cebren devirmeye, düşürmeye iştirak" suçlamasıyla 103 sanık yargılandı. Davanın 13 Nisan 2018'deki duruşmasında mahkeme kararını verdi. Alınan karar ile

içlerinde dönemin Genelkurmay Başkanı Emekli Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı ve Genelkurmay ikinci başkanı Emekli Orgeneral Çevik Bir'in de bulunduğu 21 sanık müebbet hapis cezasına çarptırıldı. 68 sanık beraat ederken 14 sanık hakkında davanın düşürülmesine karar verildi.

5.3 15 TEMMUZ DARBE TEŞEBBÜSÜ SÜRECİ, İDDİANAME VE MAHKEME KARARLARI

5.3.1 15 Temmuz Darbe Teşebbüsü

15 Temmuz 2016 gecesı Türk siyasi tarihinin ve demokrasi tarihinin en karanlık gecelerinden biridir. Darbe planı bir cunta planı olarak hazırlanmıştı. Darbeciler tüm Türkiye'yi ele geçirecek asker sayısına sahip olmadıkları için ilk önce iki büyük şehre odaklanmışlardı. O gece saat 22.00 sıralarında İstanbul ve Ankara'nın ana caddelerinde tanklar ortaya çıkmış, İstanbul'da Boğaziçi Köprüsü askerler tarafından trafiğe kapatılmış, helikopter ve F16'lar şehir merkezlerinde ses duvarlarını aşar derecede uçuşlar yaparak darbe girişimi başlamıştır. Ankara'yı ele geçirip İstanbul'u devre dışı bırakmak istediler. Hedeflerine uygun adresler seçtiler. Küçük birlikler halinde nokta operasyonlar yaparak TRT Ankara stüdyoları basılmış ve askerler tarafından haber spikerine zorla bildiri okutturulmuştur. 15 Temmuz darbe girişimi kendinden önce gerçekleşen darbelerden farklıdır. Bu darbe girişimi 1960, 1971, 1980 ve 1997 darbe girişimlerinden ve yaşananlardan farklıdır. 15 Temmuz asker tarafından düzenlenmiş, darbe şeklinde organize edilmiş bir kamikaze terör örgütü eylemi gibidir.

İstanbul'da köprüler, TRT, CNN Türk, Türk Telekom, Havalimanları, Büyükşehir Belediyesi ve AKOM gibi merkezler hedef alındı. Bu adresler askeri veya siyasi olarak ele geçirilmesi önemli yerler değildir. Bunların özelliği ulaşım ve haberleşme adresleri olmalarıdır. Amaç İstanbul'un ulaşım ve haberleşme araçlarını kesintiye uğratarak iletişimi felce uğrattı. Bir diğer gaye de devlet kurumlarından ziyade halkı saf dışı bırakmaktı. Aynı zamanda seçilen hedefler kıymeti yüksek olan sembolik hedeflerdi.

Köprüler şehrin can damarları, TRT ise darbenin başarılı olduğunu gösterme adına önemli bir hedefdir. Tüm uluslararası ve şehirlerarası ulaşımın merkezi havaalanları iken, Büyükşehir Belediyesi ise İstanbul'un iç ulaşım merkezidir. Bunların hepsi devre dışı

kaldığında İstanbul'a girişler iptal olacaktı. Bir diğer amaçta İstanbul halkını gece boyunca evinden çıkarmamaktı. Böylece halk uçakların gürültülerinden ve televizyon görüntülerinden korkup evlerine hapsolacaktı.

Asıl ele geçirilmek istenen adresler Ankara'da yer alıyordu. En şiddetli saldırılar Genelkurmay, Jandarma, MİT ve Emniyete yönelikti. Amaç ise Ankara'nın karşı koyabilecek silah gücünü tamamen çökertmekti. Genelkurmay Başkanı rehin alınarak, darbenin en üst kademedeki en alt personele kadar, bozulmadan emir komuta sisteminde devam ediyor mesajı verilecekti. Kuvvet Komutanları da elde tutulursa ordunun herhangi bir biriminde çatlak ses duyulmayacaktı. Bu sayede ordunun kalan kısmı da darbeye iştirak edecekti. Aynı anda mit ve emniyete yapılacak operasyonlarla devlet ele geçirilecekti.⁶³

15 Temmuz başarısız darbe girişimi başlangıç ve hazırlık safhası olarak 2012 yılına dayanmaktadır. 7 Şubat 2012 tarihinde Mit Müsteşarı Hakan Fidan'ın ifadeye çağırılmak istenmesi ile başlayan süreç FETÖ darbe girişiminin ilk safhası idi. Dolayısıyla, bu plan istihbarat alanındaki operasyonun ilk girişimiydi. Bu süreci 17-25 Aralık 2013'te yapılan polis ve yargı operasyonu izledi. Ardından 17-25 Aralık operasyonu girişiminin psikolojik ve toplumsal zeminini hazırladığı Gezi Olayları meydana geldi. Gezi olayları gerçekleştiğinde tarihler Mayıs 2013'ü gösteriyordu. Tüm bu girişimleri başarısız olan FETÖ çareyi topyekûn bir saldırıda buldu.⁶⁴

Kendi ülkesinin insanına meclisine bütün değerlerine düşman olan bu örgüt yıllardır. İçine yuvalandığı genelkurmay eliyle ülkede darbe gerçekleştirmeye çalıştı. Modern dünyada darbelerin ekonomik, psikolojik ve toplumsal ayaklanma şeklinde örgütlenebildiği bilinmesine rağmen eski usul bir askeri darbe planı uygulamaya konulması başka seçenekleri olmadığının en büyük delili idi. Fakat bütün ihanet planları boşa çıktı. Başta İstanbul olmak üzere tüm Türkiye'de vatandaşlar darbeci askerlerin önüne çıkarak, silahsız bir şekilde sivil bir duruş gösterdiler. İstanbul'da darbeciler köprüde hapsedildiler. TRT'den ve CNN Türk'ten halkın baskısı ve özel harekât polislerinin müdahalesi ile çıkarıldılar. Birinci Ordu Komutanı Ümit Dündar siyasi

---

⁶³ Bkz. <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1403-published.pdf>, [erişim tarihi 07.06.2019]

⁶⁴ Bkz.

https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=DbIUDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT4&dq=15+temmuz+&ots=bdZm8rBHdW&sig=YokXVJdwJ24aKouH-ASenWMjvkU&redir_esc=y#v=onepage&q=15%20temmuz&f=false, [erişim tarihi 07.06.2019]

iktidara bağılılığını bildirdi. Yeşilköy Havalimanı halkın baskısıyla ele geçirilerek, tüm İstanbul sabaha kadar temizlendi. Ankara’da da hedeflerine ulaşamayan darbeciler polis ve istihbarat hedeflerine giremediler. Orada da emniyet kuvvetlerinin başarılı operasyonları sonucu ele geçirildiler (Duran ve Altun, 2017).

5.3.2 15 Temmuz Darbe Girişiminin Çatı İddianamesi

Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı’nca hazırlanan iddianame Ankara 17. Ağır Ceza Mahkemesi’ne gönderildi. FETÖ’nün 15 Temmuz darbe girişimine yönelik Genelkurmay Başkanlığı’ndaki eylemler başta olmak üzere 26’sı general 221 şüpheli hakkında hazırlanan çatı iddianamesi 2581 sayfadan oluşuyor. Hazırlanan çatı iddianamesinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan “mağdur-müşteki”, dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar ise “mağdur” olarak yer aldı. İddianamede “Genelkurmay’da mağdur olan askerler” başlığı altında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Akar ve tüm kuvvet komutanları yer aldı. Ayrıca “Genelkurmay’da mağdur olan polis” sıfatı ile Mikail Alıcı ile 42 mağdur, 26 müşteki, şehit askerler Sait Ertürk, Halit Yaşar Mine ve Ömer Halis Demir, şehit olan 63 polis, ülke genelinde şehit olan 172 vatandaş, 21 yaralı asker, 153 yaralı polis ve darbe girişimi sırasında tüm ülkede yaralanan 2558 sivil iddianamede isim isim yer aldı. İddianamede Cumhurbaşkanı Başyaveri Ali Yazıcı, Orgeneral Akar’ın Emir Subayı Levent Türkkkan ve Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü görevlisi Muhammet Uslu’nun da yer aldığı asker ve sivil birçok zanlı şüpheli sıfatı ile yer aldı. Terör örgütü lideri Fethullah Gülen başta olmak üzere bu örgüte mensup ve darbeye iştirak etmiş birçok isim bu listede yer aldı.

İddianamenin giriş bölümünde örgütün kuruluşu genişleme ve stratejisi, teşkilat yapısı, şekli, organları, hizmet birimleri, idaresi ve iletişim araçları kapsamlı bir biçimde yer aldı. Ayrıca bu örgütün Emniyet, Silahlı Kuvvetler, Yargı ve Bürokrasi gibi alanlara nasıl sızdığı ifade edildi. İddianamede 15 Temmuz 2016 gecesi meydana gelen darbe girişiminde milletin ve anayasal düzenin tüm unsurlarının, darbe girişimini kararlı bir şekilde kısa sürede bertaraf etmemesi durumunda bir grup haydutun mutlak egemenliğinin kabul edilerek onlara tabii olunacağı ya da direnmeye devam edileceği ifade edildi.

Darbe teşebbüsü sonucu, ülkenin birçok terör örgütünün açık hedefi haline gelmesi riskinin daha da ağırlaştığının ifade edildiği iddianamede, darbe teşebbüsünün milli

güvenlik yönünden ağır bir tehdit oluşturduğu ifade edilmektedir. Ayrıca FETÖ'nün yarım asırdır Türk milletinin samimi duygularını ve muhafazakâr duyarlılıklarını istismar ettiği iddianamede ifade edilmiştir. Ayrıca Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'nın darbe girişimi sırasında derhal harekete geçerek, hainler hakkında resen soruşturma başlattığı, hızlı bir şekilde gözaltı işlemlerinin gerçekleştirildiği ve sonrasında Genelkurmay karargâhındaki darbe girişiminin soruşturmasına başlandığı hatırlatıldı.

Kendisini “hizmet” olarak niteleyen FETÖ; dini kullanan, siyasi, ekonomik ve toplumsal yeni bir düzen kurma tasavvuru olan, bu uğurda güç kaynaklarını elde etmeyi hedefleyen, din, devletçilik, milliyetçilik, liberalizm, yolsuzluk, hukuk gibi kavramları araç olarak kullanan bir örgüt olarak iddianamede yer almıştır. Fethullah Gülen'in fikir ve düşüncelerini kendine rehber eden FETÖ'nün nihai hedefi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tüm kurumlarını ele geçirip, ele geçirdiği kurumları ve toplumu kendi ideolojisi doğrultusunda yeniden dizayn ederek ekonomik, toplumsal ve siyasi bir güce sahip olmaktır.

İddianamede bazı başsavcılıklarca alınan gizli tanık ve tanık ifadeleri ile toplanan delillerin ayrıntıları da yer almıştır. Mesela ifadesi alınan bir gizli tanığın beyanına göre darbe hazırlıkları on gün önce başlamıştır. Çay yolunda üç katlı bir villada buluşmuş Kurmay Albay Bilal Akyüz, Tuğgeneral Mehmet Partigöç, Havacı Tuğgeneral Gökhan Şahin Sönmezateş ve Koramiral Ömer Faruk Harmanlı ile dört beş kişinin bulunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu toplantıya Adil Öksüz'ün de katıldığını ve onlara konuşma yaptığını anlatmıştır. Ayrıca başka tanıkların ifadelerine göre darbe için planlanan saat olarak gece 03.00'ün düşünüldüğü fakat aynı gün akşam saat 20.00'da çekilen bir mesajla harekât saatinin öne çekildiğinin haber verildiğini ve harekâta başlayın mesajının geldiğini ifade etmişlerdir. Bu ifadelere göre kurulan Whatsapp gruplarının adını “yurtta sulh” olduğu ifade edilmiştir.

İddianameye göre darbeye katılan veya şüpheli görülen kişilerin ev ve iş yeri aramalarında el konulan dijital materyal ve belgeleri de delil olarak iddianameye girdi. Ayrıca FETÖ elebaşı Fethullah Gülen'in ardından iki numaralı şüpheli olan eski Hava Kuvvetleri Komutanı Akın Öztürk'e, örgüt tarafından Genelkurmay İkinci Başkanlığı görevi verildiği bildirildi. Öztürk'ün tüm gece Akıncı Üssü'nde yer alarak, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar'ı darbe girişiminin başına geçmesi için ikna etmeye çalışan ekibin içinde yer aldığı ifade edildi. Akar'ın ikna edilememesi üzerine ve darbe

girişiminin başarılı olması durumunda Genelkurmay Başkanlığı'na ve Yurтта Sulh Konseyi Başkanlığı'na Akın Öztürk'ün getirilmesine karar verildiği iddianamede yer almaktadır.

Milli Güvenlik Kurulu'nun 26 Şubat 2016 ve 26 Mayıs 2016 tarihleri arasında gerçekleştirdiği toplantılarda FETÖ hakkında, milli güvenliği tehdit eden ve kamu düzenini bozan, legal görünüp devlet içinde illegal faaliyetlerde bulunan, bunu ekonomik boyuta taşıyan, kendi menfaati doğrultusunda diğer terör örgütleri ile iş yapan bir terör örgütü olduğu ve bu örgütle devletin tüm kurumlarını seferber ederek mücadele edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Darbe öncesi Ankara ve İzmir'de birçok yerde toplantılar yapıldığı, özellikle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a yönelik planlamaların yapıldığı belirtildi. Ayrıca Hava Kuvvetleri ile ilgili genel planlamanın Ankara'da bulunan Akıncı Üssü'nde planlandığı ortaya çıktı. Akıncı Üssüne yardımcı olarak 8. (Diyarbakır) ve 9. (Balıkesir) Ana Jet Üs Komutanlıklarından yardım alındığı ifade edildi. İddianamede, darbe planlamasına ve icra safhalarına dikkat edildiğinde darbenin 27 Mayıs darbesinden örnekler bulundurduğunu; darbenin başında bir orgeneral seviyesinde rütbelinin bulunmaması, darbe planlaması, organizasyon, sevk ve idaresinde kurmay yarbay, kurmay albay ve tuğgeneral rütbeli personelin bulunması, planlanan saatin gece 03.00 olması, açıklanan bildiride "yurtta sulh" vurgusu gibi özellikler bu darbenin 27 Mayıs darbesi ile benzer özellikler taşıdığı ifade edilmiştir.

İddianamede Orgeneral Akar ve Güler'in derdest edilip Akıncı Üssüne götürüldüğü aynı zamanda TRT'den zorla darbe bildirisinin okutulduğu ifade edildi. TRT'de okutulan korsan darbe bildirisinin tam metin olarak saat 00.45'de Genelkurmay Başkanlığı'nın resmi internet sitesinden yayınlandığı ifade edildi. Ayrıca Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın saat 00.24'de televizyon kanallarına bağlanarak halkı meydanlara davet etmesi ve toplumun her kesiminden insanların yaş, cinsiyet, meslek fark etmeksizin meydanlara akın ettiği iddianamede yer almaktadır.

İddianamede Özel Kuvvetler Komutanlığı 1. Tugay Komutanı olarak görev yapan Tuğgeneral Semih Terzi'ye sözde atama ile Özel Kuvvetler Komutanlığı görevi verildiği belirtilirken, o dönem Özel Kuvvetler Komutanı olan Korgeneral Zekai Aksakallı'nın talimatı üzerine şehit Astsubay Ömer Halis Demir tarafından öldürüldüğü yer almaktadır. Darbe girişiminde 8 binden fazla askeri personel, 35 uçak, 37 helikopter, 74 tank, 246 zırhlı araç ve 4 bine yakın hafif silah kullanıldığı belirtilirken, bu terör eylemi sonucu

172'si sivil, 4'ü asker, 63'ü polis olmak üzere 250 vatandaşın şehit olduğu, 23'ü asker, 154'ü polis, 2735 vatandaşın yaralandığı iddianamede yer aldı.⁶⁵

5.3.3 15 Temmuz Darbe Girişimi Davalarıyla ilgili Kararlar

15 Temmuz 2016'da Türk Silahlı Kuvvetleri örgütlenen FETÖ mensupları tarafından Türk Cumhuriyet tarihinin en büyük terör ve işgal saldırısı düzenlendi. Amacı anayasal düzeni ortadan kaldırıp yeni bir düzen getirmek olan bu hain girişimden 8 binden fazla asker elbiseli terörist, 35 uçak, 37 helikopter, 74 tank, 246 zırhlı araç ve 4 bin hafif silah kullanılmıştır. Bu hain girişim sonrası 289 dava açılmıştır. Bunların 265'i hükme bağlanırken 24'ünde ise mahkeme süreci devam etmektedir. FETÖ'nün hain girişimi sonrası Cumhuriyet Başsavcılıkları tarafından yüz binin üzerinde soruşturma açıldı. 289 davadan 265'inin karara bağlanmasıyla 2260'ı ömür boyu olmak üzere 3664 sanık hakkında mahkûmiyet kararı verildi. 1206 sanık ağırlaştırılmış müebbet cezasına çarptırıldı. Sanıklardan 17'si 141 kez, 1'i 140 kez ağırlaştırılmış müebbet cezasına çarptırıldı. Bir sanık 137 kez ağırlaştırılmış müebbet cezası alırken, 31 sanık ise 4'er kez, 4 sanık 3'er kez, 2 sanık ise 28 kez ağırlaştırılmış müebbet cezasına çarptırıldı. Ağırlaştırılmış müebbet cezası alanlar arasında ise 71 general, 813 subay, 172 astsubay, 49 uzman çavuş ve 4 polis memuru yer almaktaydı.

Eski 20 general, 396 subay, 117 astsubayın aralarında bulunduğu zanlılardan 1054 kişiye müebbet hapis cezası verildi. 1404 kişiye ise 1 yıl 2 ay ile 20 yıl arasında değişen hapis cezaları verildi. Mahkemeler tamamlanan davalarda 2609 kişi hakkında beraat kararı verdi. Davalardan 24'ünde ise yargılamalar devam ediyordu.

15 Temmuz darbe girişimine yönelik yurt çapında ilk karar Erzurum'da açıklandı. Erzurum 2. Ağır Ceza Mahkemesince alınan kararda sözde Erzurum Sıkıyönetim Komutanı Kurmay Albay Murat Koçak ile Kurmay Binbaşı Murat Yılmaz 5 Ocak 2017'de anayasayı ihlal suçundan ağırlaştırılmış müebbet cezası aldılar. Ankara'da görülen darbe davalarındaki alınan ilk karar Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Fahri Kasırga'nın alıkonulmasına ilişkin davada açıklandı. 15 Haziran 2017'de Ankara 13. Ağır

---

⁶⁵ Bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/darbe-girisiminin-cati-iddianamesi/766512>, [erişim tarihi 07.06.2019]

Ceza Mahkemesi tarafından açıklanan kararda 18 sanık ağırlaştırılmış müebbet ve 12’şer yıl 5 sanık ise müebbet ve 10’ar yıl hapis cezasına çarptırıldı.⁶⁶

Ömer Halis Demir’in şehit edilmesi davasında ise karar duruşması 19 Nisanda Sincan Ceza İnfaz Kurumları Kampüsü’nde yapıldı. Ankara 14. Ağır Ceza Mahkemesi’nin aldığı kararla 18 sanık, Ömer Halis Demir’e yönelik “nitelikli kasten öldürme” suçundan ağırlaştırılmış müebbet cezası aldı. Sanıklardan 5’i tırnak içinde anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs suçundan da ağırlaştırılmış müebbet cezası verildi. Ankara’da görülen Genelkurmay Başkanlığı’ndaki eylemlere ilişkin, aralarında darbenin askeri kanadındaki planlayıcı ve icracılarında olduğu sözde yurttan sulh konseyi üyelerinin de yargılandığı 224 sanıklı Genelkurmay “Çatı” davası 20 Haziran 2019’da hükme bağlandı. Ankara 17. Ağır Ceza Mahkemesi aldığı kararla 224 sanıktan 133’ünü en az birer kez ağırlaştırılmış müebbet, 16’sını müebbet, 5’ini anayasayı ihlale yardım suçundan 12 buçuk ile 15 yıl arasında hapse, 24 sanığı ise FETÖ üyeliğinden 7 yıl 6 ay ile 12 yıl arasında değişen sürelerde hapse mahkûm etti. 33 kişinin beraat ettiği mahkemede FETÖ elebaşı Fethullah Gülen’in de aralarında bulunduğu 13 firarı sanığın dosyası ayrıldı.

İstanbul’da görülen darbe davalarında 41 ana davadan 38’inde karar açıklanırken 3 davanın görülmesine devam edilmektedir. İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesince yürütülen “İstanbul’daki Ana Darbe Davası” 17 Nisan 2018’de karara bağlandı. Mahkeme, eski Tümgeneral Fethi Alpay, Eski Tuğgeneraller Eyyüp Gürler ve Özkan Aydoğdu’nun aralarında bulunduğu birçok sanığa ağırlaştırılmış müebbet cezası verdi. 15 Temmuz Şehitler Köprüsü’nde 34 kişinin şehit edilmesine ilişkin İstanbul 25. Ağır Ceza Mahkemesi’nde görülen davada 72 sanık ağırlaştırılmış müebbet, 22 sanık ise 17 yıl 7’şer ay, 5 sanıkta 15’er yıl hapis cezasına çarptırıldı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin işgali sırasında 14 kişi şehit olmuştu. İstanbul 26. Ağır Ceza Mahkemesi’nde görülen davada 10 sanığa ağırlaştırılmış müebbet 31 sanığa ise müebbet hapis cezası verildi.⁶⁷

Yurt genelinde ise Malatya’daki darbe girişimi davasında, Malatya 1. Ağır Ceza Mahkemesi’nde hesap veren sanıklardan 14’ü ağırlaştırılmış müebbet 2’si müebbet hapis cezasına çarptırıldı. Gaziantep 10. Ağır Ceza Mahkemesi’nde görülen davada 14 eski

⁶⁶ Bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/darbe-girisimi-davalarinin-ceza-bilancosu/1530624>, [erişim tarihi 07.06.2019]

⁶⁷ Bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/darbe-girisimi-davalarinin-ceza-bilancosu/1530624>, [erişim tarihi 07.06.2019]

askere ağırlaştırılmış müebbet cezası verildi. Şanlıurfa'daki darbe girişimi davasında 6 eski asker ağırlaştırılmış müebbet cezası aldı. Edirne'de darbe girişiminde yer aldıkları iddiası ile 22 sanık Edirne 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanırken 3 kişi ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı.⁶⁸

---

⁶⁸ Bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/darbe-girisimi-davalarinin-ceza-bilancosu/1530624>, [erişim tarihi 07.06.2019]

6. SONUÇ

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden itibaren asker Türkiye siyasetinde her zaman tehdit olarak görülmüş ve sorun teşkil etmiştir. Bu sorun her dönem gündeme gelmiş ve pek çok politikacı da rahatsızlıklarını dile getirecek görüşlerde bulunmuştur. Cumhuriyetin erken dönemlerinde özellikle Mustafa Kemal Atatürk döneminde askere getirilen politik yasaklar da bunun en bariz göstergelerinden biridir. Lakin Soğuk Savaş döneminde yaşanan güvenlik endişesi ve bu toplumun durumu gereği askerlere verilen ehemmiyetin Türkiye'de de tesirini gösterdiğini söyleyebiliriz. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle asker-sivil ilişkileri konusunda da farklı tartışmalara ve yeni bir döneme girilmiştir. Yeni dönemle birlikte özellikle askerin nasıl denetlenip kontrol edileceğine dair görüşler öne sunulmuştur. Burada sivillerin askeri alanı denetleme ve kontrolde bulunması demokratikleşme ölçütü olarak görülmüştür. Uluslararası alanlarda Türkiye'yi hedef alan eleştiriler ilk olarak askerin yönetim üzerindeki tesirine yönelik yapılmıştır.

Asker sivil ilişkileriyle ilgili tartışmalar AK Parti döneminde de yoğun bir şekilde gündemde yer edinmiştir. AK Parti 2000'li yılların başında iktidara geldiğinde asker ile olumlu ilişkiler içine girmekte oldukça zorlanmıştır. Bu dönemde, AK Parti'nin tek olarak iktidarı elde etmesi, liderlik vasfı ve aynı zamanda konjonktürün de etkisiyle orduya karşı bir direnç görülmektedir. Özellikle 28 Şubat müdahalesiyle indirilen Refah Partisi'nin uzantısı olarak görülen AK Parti, peşin yargı ve hükümleri de beraberinde taşımıştır. Bu dönemde post-modern müdahalesiyle ilgili yaşananların ve 2000'lerin başında yaşanan ekonomik krizin tesirleri hala sürmekteydi. Siyasi ve toplumsal alanlarda yaşanan bu olayların sonucunda, yöneticilere duyulan güvensizliğin yanında aynı zamanda insanların birbirine duyduğu güvensizlik de artmış durumdaydı. Merve Kavakçı olayında mecliste Başbakan Bülent Ecevit'in "bu kadına haddini bildirin" ithamıyla birlikte TBMM'de en üst seviyeye çıkan kutuplaştırıcı ve ayrıştırıcı söylemler toplumun her kesimine sirayet etmişti. Bu nedenle AK Parti'nin böyle bir ortamda siyaset yapması oldukça zorlaşmıştı. Özellikle 28 Şubat sürecinin sorumlusu olarak gösterilen siyasi partinin uzantısı niteliğinde görüldüğü için işleri daha da zorlaştırmıştı. Bütün bu nedenlerden dolayı AK Parti iktidar olduğu ilk dönemde toplumun güvenini kazanmaya ve askerle münakaşaya girmemeye çalışmıştır. Ordu alışılmamış bir siyasi tavır ile baş

başa kalmış ve zaman zaman siyasi alan üzerinde kurmuş olduğu tahakkümü ve vesayeti sorgulanmaya başlamıştı. Bununla birlikte 28 Şubat post-modern darbesinde ordu, birden fazla konuda imtiyazlara sahip olmuş ve sistem içindeki pekişmiş olan gücünü arttırmaya çalışmıştır.

AK Parti bu dönemde, asker-sivil ilişkilerini düzenleyip orduyu siyasetten uzaklaştırıp esas vazifesine döndürmeye gayret göstermiştir. AK Parti'nin siyaset alanında güçlenmesini sağlayan ve aynı zamanda askeri vesayeti önemli ölçüde güçsüzleştirmede etkili olan dışsal itici güç AB üyeliği ve uyum paketleri doğrultusunda ordu ile ilgili gerçekleştirilen yasal reformlardır. Dolayısıyla AK Parti bu dönemde iç ve dış siyaset alanlarında faaliyetlerini gerçekleştirirken, AB üyeliğini hedef olarak belirleyen bir tutum ve davranış sergilemiştir. Asker-sivil ilişkilerinde askeri vesayet kavramını zayıflatıp sivil hakimiyeti kuvvetlendiren bir diğer önemli dinamik ise AK Parti'nin kararlı duruşu, göstermiş olduğu tavrı ve politikalarıdır. AK Parti iç ve dış politikalarda kendi çizmiş olduğu yol haritası ile devam ederek, alışılmadık dışında bir tavır göstermiştir. AK Parti bu tavrı ile öğrenilmiş bir kültür haline gelen askeri vesayet kavramının biçimini değiştirmiştir.

AK Parti kadrolarında yer alan bazı politikacıların geçmişte göstermiş oldukları tavır ve davranışlar askerin tedirgin olmasına neden olmuştur. Özellikle bu tedirgin tavır en çok Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında ve üst komuta ekibinden bazı subayların kamuoyuna vermiş oldukları demeçlerde görülmüştür (Pekin 2014, s.118). Bu dönemlerde asker siyaseti daha yakın bir markaja almış ve siyasetin her alanını takip etmekteydi. Özellikle 27 Nisan 2007 yılında asker cumhurbaşkanlığı seçiminden dolayı e-muhtıra bildirisini ile siyasi alana müdahil olmuştur. Asker bu bildiriye ise geçmişte gerçekleştirmiş olduğu müdahalelerde olduğu gibi din konusunu ve cumhuriyetin rejimine bağlılıkla ilgili hususları öne sürerek gerçekleştirmiştir. Ordu kendini cumhuriyetin kurucu ilkelerini ve laiklik anlayışını koruyan, kollayan ve savunucusu olarak görmekteydi. 27 Nisan'da yayınlanan e-muhtıra ile Türkiye'de asker-sivil ilişkileri yeniden alevli bir şekilde tartışılmaya başlanmıştı. Bu tartışmalar doğrultusunda ortaya şu çıkmıştır; yayınlanan bu bildiri ile askerin sivil alana müdahale çabaları söz konusu olmuştur. Lakin asker burada istediği sonucu elde edememiştir. AK Parti'nin askeri vesayete tavizsiz tavrı, motivasyonu ve kararlı duruşu e-muhtırayı başarısız kılmıştır. Askeri vesayet ve destekçilerini bir araya getiren bildiri, aynı zamanda özgürlükçü ve

hukuka saygılı tüm kamuoyunu sivil iktidarın yanında yer almaya itmiştir. Oluşan bu sivil irade askeri vesayetin günden güne gücünün kaybetmesinde temel etken olmuştur.

Bu süre zarfında AK Parti yetkilileri tarafından, çağdaş ve demokratik unsurlara vurgu yapılarak Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakanlık çatısı altında yer alan bağlı bir kurum olduğu, demokratik ve hukuk devleti anlayışının olduğu yerlerde bir kurumun bağlı olduğu kuruma karşı gelmesi tahayyül dahi edilemeyeceği dile getirilmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin laik, hukuk ve sosyal devlet anlayışına sahip olması konusunda herkesten daha fazla istediklerine dair görüş belirtilmiştir. Ordu, Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmesinin önüne geçemeyince, bu kez tepkilerini farklı usullerle yansıtmaya çalışmıştır. Özellikle ordunun komuta kademesinin Gül'ün yemin törenine katılmaması, cumhurbaşkanının gerçekleştirmiş olduğu davetlere düşük rütbeli askerlerin iştirak etmesi ve TBMM'nin açılışına ordunun üst kademesinin katılmaması geleneklere aykırı bir fotoğrafı ortaya çıkarmıştır (Hale ve Özbudun 2010, s.156). AK Parti, 2007 erken seçiminden yeni bir zaferle çıkıp halkın desteğini alınca bütün alanlarda olduğu gibi asker ile ilişkilerinde de rahata kavuşmuştur. Bu tarihten sonra gösterilen cesur tavrın sebeplerinden biri de kuşkusuz ki Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı olmasıyla ilgili politik hamlelerdir. Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı olmasından sonra, ülkedeki yürütme organının her ikisinde de aynı tasavvura uygun kişilerin olması ahenkli bir çalışma ortamını gün yüzüne çıkarmıştır.

Bu dönemde asker-sivil ilişkilerini yakinen ilgilendiren önemli konulardan biri de Ergenekon ve Balyoz davalarıdır. Daha sonra FETÖ'nün "Kumpas Davaları"⁶⁹ olarak nitelendirilen bu davalar AK Parti iktidarının askeri vesayetle mücadelesinde önemli rol oynamıştır. AK Parti askeri vesayetle mücadelesinde bu davalardan edindiği toplumsal güç ile daha rahat hareket alanı oluşturmuştur. Ergenekon ve Balyoz davaları askeri vesayeti önemli ölçüde zayıflatmıştır. Çünkü ilk defa askerinin dokunulmaz olmadığı kamuoyu huzurunda tartışılmıştır. Dava süreçlerinde yüksek rütbeli subay ve generallerin gözaltına alınması Türk siyasi tarihinde devrim niteliği taşımıştır. Dolayısıyla

---

⁶⁹ Bkz. Habertürk Tv, Ersan Şen: *Ergenekon Kumpası Nasıl Kuruldu*, <https://www.haberturk.com/video/haber/izle/ergenekon-kumpasi-nasil-kuruldu/648132>, [erişim tarihi 09.09.2019], Cumhuriyet Gazetesi, *Ergenekon Tuzağı Çöktü*, <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1466195/ergenekon-tuzagi-coktu.html>, [erişim tarihi 09.09.2019] ve Doğu Perinçek, *Balyoz Kumpası Çöktü Çatı Kumpası Tezgahta*, <https://www.aydinlik.com.tr/balyoz-kumpasi-coktu-cati-kumpasi-tezgahta>, [erişim tarihi 09.09.2019]

Ergenekon ve Balyoz davaları (Kumpas Davaları) askeri vesayetlin dokunulamaz ve yargılanamaz imajını derinden sarsmıştır.

AK Parti askeri vesayetle mücadelesinde bütün şartları sonuna kadar zorlamıştır. Yüksek Askeri Şura'da alınan kararlar doğrultusunda vesayetçi ya da vesayete taraftar bütün general ve subaylar zoraki emekliliğe ayrıldılar. Terfi vakti gelen askerler ise terfi alamadılar. Böylece AK Parti iktidarı atama kararlarına doğrudan müdahil olmuş ve atamalar konusunda kendi tasavvuru çerçevesinde hareket etmiştir. Bu gelişmeler cumhuriyet tarihinde ilk defa görülmesi açısından oldukça önemlidir. 2010 Eylül ayında ise gerçekleşen referandumda yepyeni bir dönem başlamıştır. 12 Eylül ve 28 Şubat darbelerine sebep olmuş faillerin yargılanma yolunun açılması asker-sivil ilişkilerinde bir dönüm noktasıdır. Sorgulanmayan ve yargılanmayan asker ilk defa darbe suçu ile mahkemenin karşısına çıkmıştır. Bu mahkemelerin ceza ile neticelenmesi dahi önemli değildir. Burada esas değerli olan bugüne kadar işledikleri bütün suçlar yanlarına kar kalan vesayetçi kadro ilk defa mahkeme heyetinin karşısına çıkarak kendilerini savunmak zorunda kalmışlardır.

Bu dönemde önemli konulardan biri de FETÖ'nün varlığı ve devletin bütünlüğüne zarar verebileceği yaklaşımlarıdır. Geçmiş çok daha eskilere dayanmasına rağmen son dönemlerde görünür hale gelen bu örgütün ülkedeki pek çok konuya etkisi yadsınamayacak şekilde fazladır. Özellikle ordu içinde ciddi tahribatlara neden olmuştur. AK Parti iktidarını ve devleti hedef alan FETÖ unsurları, 15 Temmuz darbe girişimi ile ülkeyi vesayet altına almaya çalışmıştır. Askeri vesayet ile mücadelede önemli bir dinamik olan AK Parti'nin kararlı duruşu ve motivasyonu, 15 Temmuz darbe girişiminde de etkili olmuştur. 15 Temmuz darbe girişimi sonrası hayata geçirilen bazı yasal düzenlemeler ve reformlar, askeri vesayete önemli bir darbe vurmuştur. Bu yapılan değişikliklerde sivilleşme ön planda tutularak, Türkiye'de asker-sivil ilişkileri yeniden başka bir boyut kazanmıştır. AK Parti ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın askeri vesayeti kırmak için yapmış oldukları çalışmalar oldukça önemlidir.

AK Parti hükümetleri döneminde hem yasal alanda hem de uygulamada asker-sivil ilişkileri bakımından önemli dönüşümler yaşandığı ortadadır. Bu dönüşümlerin temel sebepleri özellikle iç ve dış kaynaklı politiklardır. En önemli dış neden olarak AB üyeliği süreci örnek olarak gösterilmektedir. Bu minvalde hareket ederek, AB üyeliği ve

Kopenhag kriterlerini yerine getirmek için yapılan yasal değişiklikler ve düzenlemeler asker-sivil ilişkileri alanına demokratik katkılar sunmuştur. Yurtiçi kaynaklı nedenler ele alındığında ise, öncelikle AK Parti'nin tasavvuru ve sonrasında ise militarist bir düşünceye ve yapıya karşı tepkilerin giderek yükselmesidir. Özellikle silahlı kuvvetlerin hangi koşulda olursa olsun darbe yapmamalı anlayışı giderek toplumun düşüncelerinde yer edinmiştir. Bununla birlikte AK Parti'nin ordunun siyasi alana girmemesine yönelik politikaları ve söylemleri de içsel bir itici güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 2010 referandum ve 15 Temmuz sonrası yapılan yasal ve kurumsal değişikliklerle Huntington'un öne sürmüş olduğu asker üzerindeki "sivil denetim" unsuru gittikçe pekişmiştir. Bilhassa 15 Temmuz'dan sonra gerçekleştirilen kurumsal ve yapısal değişiklikler, sivil denetim için günümüze kadar gerçekleşenlerin kurumsallaşması olarak adlandırılabilir. Bu dönemde, askerin profesyonelleşmesine kapı açan ve aynı zamanda yasal zeminde devlet tarafından tanzim edilmiş olan görev ve yetkiler doğrultusunda hareket eden bir uygulama görülmektedir. Türkiye'nin siyasi tarihi ele alındığında, ordu ülkenin gerçek sahibi ve rejimin koruyucusu olarak görünmüş ve bu düşünceyle hareket ederek darbe gerçekleştirmesi meşru zemine oturtulmuştur. Lakin AK Parti hükümetleri döneminde asker-sivil ilişkileri kapsamında yapılan reformlar ve çalışmalar öyle kapsamlı bir hale gelmiştir ki, 12 Eylül ve 28 Şubat darbelerinin faillerinin yargılanmasının yolu da açılmıştır. Böylece darbelere sessiz kalmayarak darbeciler yargılanmaya başlamıştır ve yeni oluşabilecek darbelerin önü tıkanmıştır. Son olarak, AK Parti, yasal ve anayasal reformlar doğrultusunda askeri vesayetle mücadele ederek, kararlı duruşundan vazgeçmemiş ve geri adımda bulunmamıştır. Bu mücadele sonucunda yasal yollarla ortaya çıkan darbe mahkeme kararları, AK Parti'nin askeri vesayeti önemli ölçüde azalttığına kanıttır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahmed, F., 2007. *İttihat ve Terakki*. 4.Basımözal, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F., 2010. *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, S.C. Karadeli (Çev.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akça, İ., 2013. *Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkisi-Türk Siyasal Hayatı*, 7. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Akdoğan, Y., 2004. *Ak Parti ve Muhafazakar Demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Akdoğan, Y., 2003. *Muhafazakar Demokrasi*. Ankara: Ak Parti Yayınları.
- Akdoğan, Y., 2016. *Asker Sivil İlişkileri ve Kumpastan Darbeye Fetö*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Akman, N., 2010. *Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Yapılan Demokratikleşme Çabaları ve Türkiye'de Demokrasinin Konsolidasyonu: Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetleri Dönemi*. Sakarya Yayınları.
- Akşin S., 2008. *Kısa Türkiye Tarihi*. 6. Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Alabarda, Y., 2016. Demokratik Sivil İlişkileri Kapsamında TSK'nın Dönüşümü. *Liberal Düşünce Dergi*. (84), ss.5-17.
- Alkan, A. T., 2013. *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aslan S., & Demirhan, Y., 2016. *Türk Siyasal Hayatında Ak Parti Dönemi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Atıcı, M., 2013. *Türkiye'de Ekonomi-Politika İlişkisi Bağlamında 28 Şubat Askeri Müdahalesi*. Bilecik: Bilecik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Aydemir, Ş.S., 2003. *Tek Adam*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Balancer F., Elmas, E., 2009. *Askerin Siyasete Müdahaleleri ve Ordu içi Siyasallaşma*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Belge, M., 2011. *Militarist Modernleşme, Almanya, Japonya ve Türkiye*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bölügiray, N., 2001. *Sokaktaki Asker: Bir Sıkıyönetim Komutanınının 12 Eylül Anıları*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Cemal, H., 2010. *Türkiye'nin Asker Sorunu: Ey Asker Siyasete Karışma*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Ceylan, H.H., 1996. *Erbakan ve Türkiye'nin Temel Meseleleri*. Ankara: Rehber Yayınları.
- Cizre, Ü., 2008. *The Justice and Development Part and The Military: Recreating the Past after Reforming it? Secular and İslamic Politics in Turkey: the Making of the justice and Development Party*. New York.
- Coşkun, Y., 2016. İngiliz Belgelerinde 12 Eylül Süreci. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, (42), s. 530-535.
- Çakır, R., 1994. *Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisini Anlamak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, R., Çalmuk, F., 2001. *Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşüm Öyküsü*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, R., 2016. *Yüz Soruda Erdoğan Gülen Savaşı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çavdar, T., 2004. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Dağı, İ., 1998. *Kimlik Söylem ve Siyaset: Doğu Batı Ayrımında Refah Partisi Geleneği*. Ankara: İmge Yayınevi
- Dursun, D., 1999. *Demokratikleşemeyen Türkiye*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Dursun, D., 2000. *Ertesi Gün; Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Dursun, D., 2001. *Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi*. İstanbul: Şehir Yayınları.
- Dursun, D., 2005. *12 Eylül Darbesi*. İstanbul: Şehir Yayınları.
- Duverger, M., 2011. *Diktatörlük Üstüne*. İstanbul: Dönem Yayınevi.
- Ertunç, A.C., 2013. *Cumhuriyetin Tarihi*. İstanbul. Pınar Yayınevi.
- Finer S.E., 1975. *The Man on Horseback: Thre Role of the Military in Politics*. 2nd Enlarged Edition, Penguin Books.
- Gencer, Ö., 2010. *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi, Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*. Enver Balta Parker- İsmet Akça (DrI.) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Gülalp, H. 2003. *Kimlikler Siyaseti Türkiye'de Siyasal İslam'ın Temelleri*. İstanbul: Metis Yayınevi.
- Güneş, H., 2010. *Modern Toplumlarda Ordu ve Devlet*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hale, W., 2014: *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. A.Fethi (Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Heper, M. 2011. *Türkiye'de Devlet ve Geleneği*. 3. Baskı. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Heywood, A., 2011, *Siyaset*. 5. Baskı. İstanbul: Liberte Yayınları.
- Huntington, S.P., 2004. *Asker ve Devlet Sivil- Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti*. K.U. Kızılaslan (Çev.), İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Jenkins, G., 2008. *Political Islam in Turkey: Running West, Heading East*. New York.
- Jenkins, G., 2010. *Semboller ve Gölge Oyunu 2002-2004*. (Ed.) Hakan Yavuz, AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri, İstanbul: Kitap Yayınevi
- Karpat, H.K., 2012. *Kısa Türkiye Tarihi 1800- 2012*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, H.K., 2010. *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koç, Y.T., 2011. *12 Eylül'den 12 Haziran'a Siyasi Partiler Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)*. İstanbul: SETA.
- Kongar, E., 1998. *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E., 2010. *12 Eylül Kültürü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Korkut, L , 2016. *Karşılaştırmalı Hukuk Bakış Açısıyla 1982 Anayasasında Silahlı Kuvvetlerin Yürütme ve Yargı Tarafından Yönetimi*. İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, **3**, (1) s.6.
- Nordlinger, E.A., 1997. *Soldiers in Politics Military Coups and Governments Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey*.
- Owens, M. T, 2017. *Civil - Military Relations*. *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*.
- Öcal, M., 2011. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Örenç, F. A., 2012. *Yakınçağ Tarihi (1789-1918)*. İstanbul: Akademi Titiz Yayınları.
- Özbudun, E., & Hale, W., 2010. *Türkiye'de İslamçılık, Demokrasi ve Liberalizm: AKP Olayı*. İstanbul: Doğan Kitap.

- Özbudun E., & Gençkaya, Ö.F., 2010. Türkiye’de Demokratikleşme ve Anayasa Politikası, 1. Baskı. İstanbul: Doğan Yayınevi.
- Özçelik, G. & Biçer, S., 2018. *Dünden Bugüne Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Açısından Sivil-Asker İlişkisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Öztuna, Y. & Gökdemir, A., 1987. *Türkiye’de Askeri Müdahaleler*. İstanbul: Tercüman Yayınevi.
- Öztürk, O. M., 2006. *Ordu ve Politika*. Ankara: Fark Yayınları
- Pekin, İ.H. & Yavuz, A., 2016. *Asker ve Siyaset- Osmanlı’dan Günümüze Sivil-Asker İlişkileri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Sunay C., 2010. *Türk-Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri*. Ankara: Orion Yayınları.
- Somel, A., 2015. *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tanör, B., 1997. *Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri*, İstanbul: TÜSİAD Yayını.
- Tayyar, Ş., 2013. *Beşinci Darbe*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Toker, M., 1991. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973; Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tüylü, Ö.S., 2012. *Türkiye’de Askeri Darbelerin Karizma Üretme İşlevi: 28 Şubat süreci ve Adalet ve Kalkınma Partisi örneğinde Sosyolojik bir Çalışma*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.
- Uluçakar, M., 2013. *Türkiye’de Sivil Asker İlişkileri ve Ordunun Demokratik Kontrolü. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi anabilim dalı Siyaset Bilimi Doktora Tezi*, Ankara.
- Vagts, A., 1959. *A History of Militarism: Civillian and Military*, Meridan Books, First Printing, America.
- Yavuz, H., 2005. *Modernleşen Müslümanlar*. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Yavuz, H., 2003. *Islamic Political Identity in Turkey*. Oxford.
- Yazıcı., S., 2012. *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Yüksel, O., 2004. 12 Eylül 1980’den Günümüze Türkiye. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E.J., 2013. *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sürekli Yayınlar

Akyürek, S., Koydemir, F., Atalay, E., & Bıçaksız, A., 2014. *Sivil-Asker İlişkileri ve Ordu ve Toplum Mesafesi*. **5** (16), ss. 5-25.

Arslan, Z., 2006. *Hükümet, Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*. İstanbul: TESEV Yayınları.

Arslan, M., Baltacı, C., Eser, B., 2012. Türk Siyasal Sisteminde 1960 Müdahalesi ve Vesayet Kurumsallaşması Üzerine Bir Analiz Denemesi. *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. **12**, (25), ss.69-97.

Aydın, S., Keyman, E.F., 2004. *European Integration and The Transformation of Turkish Democracy*. Center for European Policy Studies. **2**.

Barbak, A., 2018. Türkiye’de Yönetimin Sivilleşmesi: Ordunun Siyasal Kontrol Süreci Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. **9**, (1), ss. 1-17.

Beriş, E., 2012. Türkiye ve Dünyada Savunma Harcamalarının Demokratik Denetimi – Analiz Rapor. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*. **5**, ss.15-45.

Beydilli, K., 2003. II. Mahmud. *TDV İslam Ansiklopedisi*. **27**, ss. 420-430.

Beydilli, K., 2006. Mustafa Reşid Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi*. **31**, ss.348-350

Beydilli, K., 2009. SELİM III. *TDV İslam Ansiklopedisi*. **36**, ss. 425-426.

Bilgin, V., 1996. Ordu, Siyaset ve Demokrasi. *Köprü Dergisi*. (56), ss.1-4

Bulut, S., 2009. Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960) Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu. *Akademik Bakış Dergisi*. **2**, (4), ss. 127-145.

Burak, B., 2011. Osmanlı’dan Günümüze Ordu- Siyaset İlişkileri. *History Studies*, (3), ss. 47-67.

Ceylan, Ş., 1996. Osmanlı Toprak Düzeni Üzerine Bazı Düşünceler. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (22), ss. 159 – 167.

Coşkun, V., 2011. Yeni Anayasada Sivil-Asker İlişkilerinin Demokratik Modeli, *Stratejik Düşünce Dergisi*. **2**, (1), ss.10-35.

- Çalışkan, E., Önder, M., 2017. *Başkanlık Sistemi ve Mevcut Kamu Kurumlar Üzerine Olası Etkileri*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, ss. 570-578
- Çavuşoğlu, H., 2010. Anavatan Partisi İle Doğru Yol Partisi'nin Karşılaştırmalı Analizi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **9**, (1), ss. 19-3.
- Çetin, S., 2012. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusunun Kurulması ve Amasya'ya Yansımaları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, **18**, (1), ss. 1174-1185.
- Demir, F., 2009. Sivil Asker İlişkilerinde Sivil Kontrol. *Bilgi Üniversitesi Yayınları*. **2**, (19), ss. 47-61.
- Demirel, T., 2002. *Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine*. Toplum ve Bilim, (93), ss. 29-54.
- Doğanay, Ü., 2014. AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakârlık: Muhafazakâr Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, (62), ss. 17-32.
- Duman, B., 2015. 1980 Sonrası Yeni Sağın Hegemonya Mücadelesi: Özal Liderliğinde Anavatan Partisi, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dursun, D., Yurttaş, F., 2006. Türkiye'de Demokrasiye Geçişlerde Askerin Elde Ettiği Çıkış Garantisi Olarak Milli Güvenlik Kurulu. *Muhafazakâr Düşünce*. **3**, (9), ss. 223-246.
- Dursun, D., 2005. *Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler*. Muhafazakar Düşünce, **1** (3), ss.175-196.
- Dursunoğlu, İ., 2016. *Internatonal Journal Academic Value Studies*. Türk- Siyasi Hayatında Merkez- Çevre İkilemi Milli Nizam Partisi Örneği, **2** (2), ss. 48-55.
- Erdem, H., 2005. Türkiye'nin AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Sivil-Asker İlişkilerinin Genel Görünümü. *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat*. **2**, ss.751-774.
- Erdoğan, M., 2005. Türkiye'de Asker ve Siyaset. *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat*. **2**, (1), ss. 250-290.

- Erdoğan, M., 1997. Silahlı Kuvvetler, Darbe ve Demokrasi, *Yeni Türkiye*. **3**, (17), ss. 273-289.
- Erdoğan, E., Yazıcı, S., 2011. Türkiye'nin Yeni Anayasasına Doğru. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Ertem, B., 2018. 12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974). *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, **8**, (14), ss. 655 - 672.
- Ertem, B., 2018. 28 Şubat 1997 "Post-Modern" Askeri Müdahalesi ve Medya, **8**, (20), *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, ss. 311-318.
- Eser, B., 2013. Türk Siyasal Kültürü İçinde Dinin Rolü Üzerine Bir Açıklama Çabası: Milli Görüş Hareketi ve Milli Nizam Partisi. **18**, (3), *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss. 201-224.
- Gökçe, A.F., 2012. Çağdaş Kamuyönetiminde Kamu Denetçiliği ve Türkiye İçin Askeri Ombudsmanlık Önerisi. *SDÜ İİBF Dergisi*. **17**, (2), ss.203-227.
- Gökmen, Y., 1997. Askeri Demokrasi, *Yeni Türkiye*, **3**, (17), ss. 332-339.
- Gönenç, L., 2005. Recent Developments in the Field of Freedom of Expression in Turkey. *European Public Law*. **11**, (2), ss.30-50.
- Göztepe, E., 2010. Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da Haklı Savaşın Haksızlığı Üzerine. **59**, (3), *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, ss. 80-103.
- Gürsoy, Y., 2014. Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümünün Sebepleri. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, **11**, (2), ss. 160-175.
- Hanioğlu Ş., 2001. İttihat ve Terakki. *TDV İslam Ansiklopedisi*. **23**. ss. 476-485.
- Hanioğlu Ş., 2004. Meşrutiyet. *TDV İslam Ansiklopedisi*, **29**, ss. 388- 393.
- Heper, M., 2005. The Justice and Development Party Government And The Military in Turkey. *Turkish Studies*. **6**, (2), ss. 217-237.

- İzol, R., 2002. Türkiye’de Ordu’nun Siyasi Varlık Sebepleri, *Mülkiye*, **26**, (235), ss.193-215.
- Karıltz, S. 2013. Democratization, Classifying Political Regimes Revisited: Legitimation and Durability, *Democratization*, **20**, (1), ss. 39-60.
- Kiriş, C., Cansever, N., 2015. Türkiye’de Ordu- Siyaset İlişkileri Çerçevesinde Ak Parti- TSK Etkileşimine Bakış. *SDÜ İİBF Dergisi*. **20** (3), ss. 361-384.
- Kocaman, H. & Ceylan M., 2016. Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Muhalif Fırkası: Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası. *Yasama Dergisi*.öztürk (34), ss. 5-23.
- Kurt, S., 2016. 27 Mayıs Darbesi ve Cumhuriyet Dönemi Darbelerine Olası Etkileri, *1. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu Dergisi*. (3), ss.. 53-73.
- Miş, n., Aslan, A., 2018. *Ak Parti’nin 15 Yılı*. İstanbul: SETA.
- Önder, M, & Zengin, Ü. N., 2018. Ak Parti Döneminde Asker-Sivil İlişkileri. *12. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu*, ss.134-145.
- Özalper, M., 2014. Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası. *Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. **2**, (1), ss. 74-80.
- Özdemir, H., Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. **12**, ss.410-450.
- Öztürk, N. Z., 2006. *28 Şubat’a Giden Yolda Türk Basını*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Yayınları.
- Salkın, M.E., 2010. *Türkiye’nin 1983-2007 Tarihleri Arası Sivil Asker İlişkileri: Klasik Darbeden E-Muhtraya*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Şirin, Y.N., 2004. Muhafazakarlık ve Tanımı. *Mevzuat Dergisi*, **7**, (82), ss. 1-7.

Diğer Yayınlar

Ahmet Taşgetiren, Yenişafak Gazetesi, 5 Nisan 2005.

AİHM, Kolk ve Kisliyi v. Estonya, no.23052/04,2006, Kononov v. Letonya no. 36376/04,2010, “Condor Plan” Davası, Uruguay Yüksek Mahkemesi, 2009, Amerika Ülkeleri İnsan Hakları Mahkemesi, Barrios Altos v. Peru Davası, 2001.

Akşam Gazetesi, 28 Mayıs 1960.

BABGS- Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği 2007.

Bianet Haber Sitesi, 2016.

Cevat Geray, Yerel Seçimlerin Genel Görünümü, *Cumhuriyet*, s. 2. Cumhuriyet Gazetesi 1983, s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi, 1984, s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi, 28 Mayıs 1960.

Cumhuriyet Gazetesi, 13 Eylül 1980.

Doğu Perinçek, *Balyoz Kumpası Çöktü Çatı Kumpası Tezgahta*, <https://www.aydinlik.com.tr/balyoz-kumpasi-coktu-cati-kumpasi-tezgahta>, [erişim tarihi 09.09.2019].

Evren’de beş değişiklik, *Milliyet*, 17.10.1988, s. 12.

Fikret Bila, *Milliyet Gazetesi*, 9 Temmuz 2008.

Habertürk Gazetesi, 2016.

Hürriyet Gazetesi, 13 Eylül 1980.

Hürriyet Gazetesi, 11 Kasım 2005.

Hürriyet Gazetesi, 19 Mayıs 2003.

Hürriyet Gazetesi, 29 Nisan 2007.

Hürriyet Gazetesi, 29 Nisan 2007.

Hürriyet Gazetesi, 30 Haziran 2006.

Hürriyet Gazetesi, 6 Temmuz 2008.

Hürriyet Gazetesi, 2013.

http://dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/geneldegerlendirme.pdf

Hürriyet Gazetesi, 13 Eylül 1980.

Hürriyet Gazetesi, 28.12.1996.

İnternethaber, 2016.

Kabine “yarım” operasyon, Milliyet Gazetesi, 27.06.1988, s. 9.

Komisyon Raopur 2012, s.154.

Meclis Araştırma Komisyonu Raporu 2012, s. 145.

Meclis Araştırma Raporu (2012) Kasım .

Mehmet Ali Birand, Posta Gazetesi, 16 Temmuz 2008.

Milliyet Gazetesi, 1988, s. 9.

Milliyet Gazetesi, 1988, s. 12.

Milliyet Gazetesi, 4 Haziran 1960.

Milliyet Gazetesi, 4 Mart 1971.

Orhan Tokatlı, *Ben Emekliyim Görev Örtorun'un*, Milliyet, 29.06.1987, s. 14.

Radikal Gazetesi, 13 Nisan 2007.

Radikal Gazetesi, 14 Nisan 2007.

Radikal Gazetesi, 15 Nisan 2007.

Radikal Gazetesi, 21 Temmuz 2005.

Radikal Gazetesi, 30 Mart 2007.

Radikal Gazetesi, 8 Ağustos 2008.

Radikal Gazetesi, www.radikal.com.tr/tr, 2015.

Resmi Gazete, 2016.

Sabah Gazetesi, 2016.

Sıkıyönetim Kalkıyor, Cumhuriyet Gazetesi, 19.03.1984, s. 1.

Tercüman Gazetesi, 28 Mayıs 1960.

Tercüman Gazetesi, 14 Mart 1971.

TRT World Haber Sitesi, 2017.

Turkish Daily News, 25 Temmuz 2007.

Tümer öneriyi geri çekti, Cumhuriyet Gazetesi, 11.11.1983, s. 1.

Vatan Gazetesi, 27 Mayıs 1960.

Vatan Gazetesi, www.gazetevatan.com.tr, 2014.

Yön Gazetesi, 3 Ekim 1962, s.3

2945 sayılı Kanun'un 15. maddesi "MGK ve Milli Güvenlik Kavramı" adlı yazıdan alınmıştır; <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/116487> [erişim tarihi 02.09.2019].

5017 sayılı Kanun'un TBMM Kararı, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5017.html>, [erişim tarihi 02.09.2019].

Alper Görmüş, <http://www.altust.org/2012/02/askeri-vesayet-kokeni-gelisimi-ve-bugunku-boyutlari/>, [erişim tarihi 12.09.2019].

Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/darbe-girisiminin-cati-iddianamesi/766512>, [erişim tarihi 07.06.2019].

Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/darbe-girisimi-davalarinin-ceza-bilancosu/1530624>, [erişim tarihi 07.06.2019].

Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/darbe-girisimi-davalarinin-ceza-bilancosu/1530624>, [erişim tarihi 07.06.2019].

Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/12-eylul-davasi-tekrar-gorulmeye-baslandi/1368508>, [erişim tarihi 08.09.2019].

Anavatan Partisi I. Hükümet Programı,

https://www.academia.edu/2517300/Turgut_%C3%96zal, [erişim tarihi 07.08.2019].

Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri, 2007, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>, [erişim tarihi 01.09.2019].

Cumhuriyet Gazetesi,

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/755850/Turkiye_bagirsaklarini_temizliyo_r_diyen_Arinc_in_damadini_Ergenekon_un_gizli_tanigi_yakti.html, [erişim tarihi 22.10.2019].

Cumhuriyet Gazetesi, *Ergenekon Tuzağı Çöktü*,

<http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1466195/ergenekon-tuzagi-coktu.html>, [09.09.2019].

<http://www.ensonhaber.com/138900/ornek-pasanin-GUNLUGU-TAM-METIN.html>, [erişim tarihi 12 Mart 2017].

<http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1403-published.pdf>, [erişim tarihi 07.06.2019].

<http://www.ensonhaber.com/138900/ornek-pasanin-GUNLUGU-TAM-METIN.html>, [erişim tarihi 12 Mart 2017].

Ergenekon ve Balyoz Davalarının Kumpas Davası'na dönüşümü; <https://odatv.com/12-yillik-kumpasta-karar-ani-01071942.html> [erişim tarihi 08.09.2019].

http://dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/geneldegerlendirme.pdf

<http://www.dernekturk.com/anavatan-partisi-il-baskanlari-istisare-toplantisi-ankarada-gerceklesti/>

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP45.htm>.

https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=DbIUDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT4&dq=15+temmuz+&ots=bdZm8rBHdW&sig=YokXVJdwJ24aKouH-ASenWMjvkU&redir_esc=y#v=onepage&q=15%20temmuz&f=false, [erişim tarihi 07.06.2019].

https://kipdf.com/slamcilar-muhafazakarlati-mi-siyasi-klieler-gndemdeki-muhafazakarlk-ve-gelecek_5b33f90d097c47a47b8b4b25.html, [erişim tarihi 15.04.2019].

<https://www.ahaber.com.tr/gundem/2017/01/07/tsk-ic-hizmet-kanununda-degisiklik>, [erişim tarihi 10.08.2019].

<https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/08/04/yas.kararlari.sasirtti/585614.0/index.html>, [erişim tarihi 22.10.2019].

<https://www.dw.com/tr/17-25-aral%C4%B1k-yolsuzluk-soru%C5%9Fturmas%C4%B1-m%C4%B1-darbe-giri%C5%9Fimi-mi/a-41827103>, [erişim tarihi 08.07.2018].

<https://www.google.com/amp/s/t24.com.tr/amp/haber/12-eylul-darbesi-nin-39-uncu-yil-donumu,839020>, [erişim tarihi 02.04.2019].

Habertürk Tv, Ersan Şen: *Ergenekon Kumpası Nasıl Kuruldu*,

<https://www.haberturk.com/video/haber/izle/ergenekon-kumpasi-nasil-kuruldu/648132>, [erişim tarihi 09.09.2019].

Hürriyet Gazetesi, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ak-partiden-ergenekon-yorumu-24475510>, [erişim tarihi 22.10.2019].

Hürriyet Gazetesi, <http://www.hurriyet.com.tr/haberleri/17-aralik-rusvet-ve-yolsuzluk-operasyonu>, [erişim tarihi 08.07.2018]¹<https://www.dw.com/tr/17-25-aral%C4%B1k-yolsuzluk-soru%C5%9Fturmas%C4%B1-m%C4%B1-darbe-giri%C5%9Fimi-mi/a-41827103>, [erişim tarihi 08.07.2018]

Hürriyet Gazetesi,

<https://www.google.com/amp/www.hurriyet.com.tr/amp/gundem/son-dakika-12-eylul-davasinda-yeni-gelisme-41181010>, [erişim tarihi 08.08.2019].

Hürriyet Gazetesi,

<https://www.google.com/amp/www.hurriyet.com.tr/amp/gundem/son-dakika-12-eylul-davasinda-yeni-gelisme-41181010>, [erişim tarihi 08.08.2019].

Hürriyet Gazetesi, Orgeneral Özkök'ten Uyarı, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/orgeneral-ozkokten-uyari-38592074>, [erişim tarihi 24.09.2019].

İç Hizmet Kanunu – Madde 35, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf>, [erişim tarihi 20.06.2019].

Meclis Araştırma Raporu (2012) Kasım.

Mehmet Tezkan, 25 Aralık 2013, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/mehmet-tezkan/askeri-vesayet-polis-vesayeti-1812633>, [erişim tarihi 12.09.2019].

Memurlar.net, <https://www.memurlar.net/haber/138391/ornek-in-yayinlanmayan-gunlukler-ek-delil-klasorlerinde.html>, [erişim tarihi 13 Mart 2017].

Mustafa Hacımustafaoğulları, 24 Şubat 2010, <https://asder.org.tr/yazarlarimizin-makaleleri/1249-askeri-vesayet,-siyasi-vesayet,-merkezi-vesayet>, [erişim tarihi 12.09.2019].

Öymen, Altan., 2007. *1961 Anayasası 'Bu elbise bize bol geliyor' diye değiştirildi*, Radikal Gazetesi, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/altan-oymen/1961-anayasasi-bu-sozcü-gazetesi>, <https://www.google.com/amp/s/www.sozcü.com.tr/2015/gunun-icinden/28-subat-sureci-nasil-basladi-28-subat-kararlari-sonrasi-neler-oldu-757603/amp/>, [erişim tarihi 10.09.2019].

Sözcü Gazetesi, <https://www.sozcü.com.tr/2013/gundem/basbakanin-danismanindan-itaraf-gibi-mesaj-349979/>, [erişim tarihi 22.10.2019].

Sözcü Gazetesi, <https://www.sozcü.com.tr/2015/gunun-icinden/17-aralik-yolsuzluk-operasyonunda-neler-olmustu-1010713/>, [erişim tarihi 08.07.2018].

Sözcü Gazetesi, *Ergenekon Kumpası Çöktü*, <https://www.sozcü.com.tr/2019/gundem/ergenekon-davasinda-karar-gunu-5207556/>, [erişim tarihi 09.09.2019].

Sözcü Gazetesi, *Geç gelen adalet adalet değildir! SÖZCÜ, Ergenekon kumpası için böyle uyarıyordu*, <https://www.sozcü.com.tr/2019/gundem/gec-gelen-adalet-adalet>

[degildir-sozcu-ergenekon-kumpasi-icin-boyle-uyarmisti-5208781/](#), [erişim tarihi 09.09.2019].

EK – 1

Milletin Güvenlik Kurulu;

- a) Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konularında, görüş tespit eder;
- b) Devletin milli güvenlik siyaseti doğrultusunda tespit edilen milli hedeflerin ve hazırlanan milli plan ve programlarının gerçekleştirilmesine ilişkin tedbirleri belirler;
- c) Devletin milli güvenlik siyasetini etkileyecek milli güç unsurlarını ve ülkenin siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel ve teknolojik durum ve gelişmelerini sürekli takip ederek değerlendirir, milli hedefler yönünde güçlenmelerini sağlayacak temel esasları tespit eder;
- d) Devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda zorunlu gördüğü tedbirleri tespit eder;
- e) Anayasal düzeni koruyucu, millî birlik ve bütünlüğü sağlayıcı, Türk Milletini Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve milli ülkü ve değerler etrafında birleştirerek milli hedeflere yönlendirici gerekli tedbirleri belirler. Sayılan bu hususlara yönelmiş yurtiçi ve yurtdışı tehdide karşı koymak, bu tehdidi etkisiz kılmak için gereken strateji ve temel esaslar ile birlikte planlama ve uygulama hizmetleri konularında görüşleri, ihtiyaçları ve alınmasını lüzumlu gördüğü tedbirleri tespit eder;
- f) Olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik veya savaş hali ilanı için görüş tespit eder;
- g) Olağan hal ile savaş, savaşı gerektiren ve savaş sonrası hallerde, kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ve vatandaşlara düşecek topyekûn savunma, milli seferberlik ve diğer konularda hizmet ve yükümlülükler ile bu hususlarda yapılacak planlara temel teşkil edecek esasları tespit eder;

- h) Devletin milli güvenlik siyasetinin öngördüğü hususlar ve topluma yönelik hizmetler ile topyekûn savunma hizmetlerinin gerektirdiği mali, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer konulara ilişkin tedbir ve ödeneklerin kalkınma plan, program ve yıllık bütçelerde yer almasını sağlamak üzere gerekli esasları tespit eder;
- i) Milli güvenlik kapsamına giren konularda yapılan ve yapılacak milletlerarası anlaşmalar hakkında görüş tespit eder.

Milli Güvenlik Kurulu, tespit ettiği bu görüş, tedbir ve esasları kurul kararı halinde Bakanlar Kuruluna bildirir ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASININ BAZI MADDELERİNDE
DEĞİŞİKLİK YAPILMASI HAKKINDA KANUN**

Kanun No. 5982

Kabul Tarihi: 7/5/2010

2010 Anayasa Referandumu Değişiklikleri

MADDE 11- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 125 inci maddesinin ikinci fıkrasına “Ancak, Yüksek Askerî Şûranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır.” şeklindeki cümle eklenmiş ve dördüncü fıkrasının birinci cümlesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Yargı yetkisi, idarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olup, hiçbir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz.”

MADDE 15- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 145 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“MADDE 145- Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler; asker kişiler tarafından işlenen askerî suçlar ile bunların asker kişiler aleyhine veya askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidir. Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar her halde adliye mahkemelerinde görülür.

Savaş hali haricinde, asker olmayan kişiler askerî mahkemelerde yargılanamaz.

Askerî mahkemelerin savaş halinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili oldukları; kuruluşları ve gerektiğinde bu mahkemelerde adli yargı hâkim ve savcılarının görevlendirilmeleri kanunla düzenlenir.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin görevli buldukları komutanlıkla ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.”

MADDE 18- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 148 inci maddesinin birinci fıkrasının birinci cümlesinin sonuna “ve bireysel başvuruları karara bağlar” ibaresi, üçüncü fıkrasındaki “Cumhurbaşkanını,” sözcüğünden sonra gelmek üzere “Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını,” ibaresi eklenmiş, beşinci fıkrası “Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabilir. Genel Kurulun yeniden inceleme sonucunda verdiği kararlar kesindir.” şeklinde değiştirilmiş, maddeye ikinci fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkralar ve üçüncü fıkradan sonra gelmek üzere “Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı da görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divanda yargılanırlar.” şeklinde yeni bir fıkra eklenmiştir.

“Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.

Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.

Bireysel başvuruya ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.”

MADDE 24- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının geçici 15 inci maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME
OLAĞANÜSTÜ HAL KAPSAMINDA MİLLİ SAVUNMA İLE İLGİLİ BAZI
DÜZENLEMELER
YAPILMASI HAKKINDA KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME

Karar Sayısı: KHK/681

Olağanüstü hal kapsamında milli savunma ile ilgili bazı düzenlemeler yapılması; Anayasanın 121 inci maddesi ile 25/10/1983 tarihli ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanununun 4 üncü maddesine göre, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nca 2/1/2017 tarihinde kararlaştırılmıştır.

MADDE 1- 4/1/1961 tarihli ve 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 1 inci maddesinde yer alan “(Jandarma dahil)” ve “(Sahil Güvenlik dahil)” ibareleri yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 2- 211 sayılı Kanunun 12 nci maddesinin (c) fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“c) Askeri kurum: Kıtta ve karargah anlamı dışında kalan okul, ordu evi, dikim evi, fabrika, tersane, askerlik şubesi, ikmal merkezi ve depo gibi askeri tesis ve teşkillerdir.”

MADDE 3- 211 sayılı Kanunun 19 uncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“MADDE 19- Astlar, üniformalı veya üniformasız asker amirleri ile sivil amirlerinin verdiği emirleri yerine getirmek zorundadır.”

MADDE 4- 211 sayılı Kanunun 62 nci maddesinin beşinci fıkrasında yer alan “askerî hastanelere” ibaresi “Sağlık Bakanlığı veya üniversite hastanelerine” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 5- 211 sayılı Kanunun 69 uncu maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 6- 211 sayılı Kanunun 70 inci maddesinin birinci fıkrasının ikinci cümlesi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 7- 211 sayılı Kanunun 92 nci maddesinin (b) fıkrasında yer alan “astsubay hazırlama ve” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 8- 211 sayılı Kanunun 116 ncı maddesinin birinci fıkrasının (g) bendinde yer alan “Türk Silahlı Kuvvetleri kadrolarında” ibaresi “Genelkurmay Başkanlığı kadrolarında” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 9- 5/1/1961 tarihli ve 237 sayılı Taşıt Kanununun 2 nci maddesine “hava taşıtları” ibaresinden sonra gelmek üzere “ve zırhlı ambulanslar ile” ibaresi eklenmiştir.

MADDE 10- 23/2/1961 tarihli ve 257 sayılı Er ve Erbaş Harçlıkları Kanununun 5 inci maddesinin (B) fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“B) Milli Savunma Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı kadrolarına dahil askeri sanatkarlar, memurlar ve sanatkar astsubaylarla sivil sanatkarlar kadrolarında çalıştırılacaklardan ehliyetleri tasvip olunacak er ve erbaşların harçlıkları,”

MADDE 11- 257 sayılı Kanunun 6 ncı maddesinin (a) fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“a) Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı kadrolarına dahil ücretli sivil şoförler ve operatörler yerinde kullanılacak şoför ve iş makineleri operatörü er ve erbaşlarına ayda 90 lirayı geçmemek üzere;”

MADDE 12- 27/7/1967 tarihli ve 926 sayılı Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanununun 3 üncü maddesinin birinci fıkrasının (s) bendinde yer alan “Kuvvet Harp Akademileri” ibaresi “Milli Savunma Üniversitesi Enstitüleri” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 13- 926 sayılı Kanunun mülga 13 üncü maddesi aşağıdaki şekilde yeniden düzenlenmiştir.

“MADDE 13- Milli Savunma Bakanlığı nam ve hesabına eğitim göreceklere lisan ve lisanüstü eğitime gönderilmeleri ile askeri eğitimleri ve bu eğitimleri sırasında yapılacaklara ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle belirlenir.”

MADDE 14- 926 sayılı Kanunun 14 üncü maddesinin birinci fıkrasında yer alan “Genelkurmay Başkanlığınca gösterilecek lüzuma göre Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 15- 926 sayılı Kanunun 21 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “Genelkurmay Başkanlığınca” ibaresi “Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak Milli Savunma Bakanlığınca” şeklinde ve aynı maddenin ikinci fıkrasında yer alan “ve Genelkurmay Başkanının” ibaresi “üzerine Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak Milli Savunma Bakanlığının” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 16- 926 sayılı Kanunun 24 üncü maddesinin birinci fıkrasının (g) ve (h) bentleri aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“g) Kuvvet komutanlıklarınca, her yıl subay sınıflandırmaya ilişkin yönetmelikte belirtilen zamanlarda hizmet fazlası veya ihtiyaç duyulan personel sayısı Milli Savunma Bakanlığınca bildirilir.

Milli Savunma Bakanlığınca, ilgili kuvvet komutanlıklarının görüşleri alındıktan sonra bu personelin kuvvetleri değiştirilebilir.

Bu personel, yeni kuvvetinde, sınıfı görevinde istihdam edilebileceği gibi ihtiyaç duyulan sınıflarda istihdam edilmek üzere, yeniden sınıflandırmaya da tâbi tutulabilir.

h) Eşleri farklı kuvvetlere mensup subayların kuvvetleri, aile bütünlüklerinin korunabilmesi amacıyla subay sınıflandırmaya ilişkin yönetmelikte gösterilen usul, esas ve şartlara göre ilgili kuvvet komutanlıklarının da görüşleri alındıktan sonra Milli Savunma Bakanlığınca değiştirilebilir.”

MADDE 17- 926 sayılı Kanunun 34 üncü maddesinin birinci ve ikinci fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Subaylığa nasıp Milli Savunma Bakanının onayı ile yapılır.

Asteğmen-albay rütbeleri arasında rütbe terfileri, ilgisine göre İçişleri Bakanının veya Milli Savunma Bakanının onayı ile yapılır.”

MADDE 18- 926 sayılı Kanunun 37 nci maddesinin birinci fıkrasının (d) bendinin (3) numaralı alt bendinde yer alan “jandarma, sahil güvenlik,” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 19- 926 sayılı Kanunun 38 inci maddesinin ikinci fıkrasının (b) bendinde yer alan “Kuvvet Komutanlıkları Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığınca” ibaresi “Kuvvet Komutanlıklarınca” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 20- 926 sayılı Kanunun 41 inci maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinde yer alan “Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığının” ibaresi “Kuvvet Komutanlıklarının” şeklinde değiştirilmiş ve aynı maddenin ikinci fıkrasında yer alan “, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 21- 926 sayılı Kanunun 49 uncu maddesinin birinci fıkrasının (a), (c), (d), (i) ve (j) bentleri aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“a) Türk Silahlı Kuvvetlerinde general-amiral kadroları (b) bendinde gösterilen rütbe miktarlarına ait kontenjanları aşmamak, görev ve hizmet ile kadro ve teşkilat ihtiyaçları da dikkate alınmak suretiyle Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak Milli Savunma Bakanlığınca belirlenir.”

“c) (b) bendindeki cetvelde gösterilen rütbe miktarlarında her rütbenin yıllık kontenjanlarının eşit olması esastır. Ancak lağv, tensik, teşkilatta vaki olabilecek değişiklik veya hizmet gerekleri nedeniyle Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak Milli Savunma Bakanının teklifi ve Yüksek Askerî Şûranın kararı ile yukarıdaki cetvelde gösterilen rütbe miktarlarındaki genel toplam sayısı aynı kalmak kaydı ile tuğgeneral-tuğamiral, tümgeneral-tümamiral ve korgeneral-koramiral rütbelerinde değişiklik yapılabilir.

Değişiklik yapılan tuğgeneral-tuğamiral, tümgeneral-tümamiral ve korgeneral-koramiral rütbelerine ait yıl kontenjan miktarları buna göre yeniden düzenlenir. Ayrıca her terfi yılı için yıllık kontenjan verilmesi mümkün olmayan orgeneral-oramirallerin yıllık

kontenjanlarının hangi yıllarda kullanılacağı kadro ve hizmet gerekleri esas alınarak Yüksek Askerî Şûraca saptanır.

Her yıl terfi sırasına girenlere, terfi edecekleri rütbenin birinci yılına ait kontenjanlar verilmek suretiyle, bir üst rütbeye terfileri sağlanır. Bu şekilde yapılan terfilerde o rütbeye ait general-amiral miktarlarının tamamlanamadığı hallerde birinci yıl kontenjanı artırılabilir. Şu kadar ki yıl kontenjanı artırılarak terfi ettirilen general-amiraller en geç üçüncü yılın sonunda rütbe bekleme süresinin sonuna kadar (b) bendinde gösterilen miktarlar dışına çıkarılırlar ve rütbe bekleme süresi sonunda, 47 nci maddenin (f) bendi hükmü saklı kalmak şartıyla 54 üncü madde esaslarına göre değerlendirmeye tabi tutulurlar.

Düzenlenen bu miktarlara göre terfi sırasına giren albaylardan tuğgeneral-tuğamiral olacakların yıl kontenjanının kara, deniz ve hava kuvvetlerindeki sınıflara dağılımı, kadro ve hizmet gerekleri gözetilerek ve Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak Milli Savunma Bakanının teklifi üzerine Yüksek Askerî Şûraca tespit edilir.”

“d) Hizmet ve görev ihtiyacı sebebiyle buldukları rütbede hizmete devam etmelerinde zaruret görülen muharip ve yardımcı sınıf general ve amirallerden her yıl en fazla 36 general ve amiral, terfi için yapılan yeterlik sıralamasında yıllık kontenjana göre yeterlik notu bir üst rütbeye yükseltilemlerden sonra gelmek şartıyla, Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak Milli Savunma Bakanının teklifi üzerine Yüksek Askerî Şûranın üçte iki çoğunluğunun kararı ile bir yıl daha aynı rütbede hizmete devam edebilirler.

Bir üst rütbede yıllık kontenjanı olmayan gruptaki general-amirallerin aynı rütbede bir yıl daha hizmete devam edebilmeleri diğer kuvvetlerden yıllık kontenjanı olan gruptaki emsalinin terfi veya hizmete devam ederken aldığı yeterlik notu kadar veya daha fazla not alması şartıyla, yukarıdaki fıkra hükümlerine göre olur. Görev süreleri uzatılanlar 47 nci maddenin (f) bendi hükümleri saklı kalmak kaydıyla müteakip yıl 54 üncü madde esaslarına göre yeniden değerlendirmeye tabi tutulur.

Normal rütbe bekleme süresi sonunda bu bendin birinci ve ikinci fıkralarındaki esaslara göre, görev süresi uzatılarak bir yıl daha hizmete devam edenler, aynı esaslara göre her yıl yeniden değerlendirilmek ve rütbeye mahsus yaş haddini geçmemek şartıyla üç yıl daha buldukları rütbede hizmete devam ettirilebilirler. Ayrıca bu bentteki hükümlere göre

görev süresi uzatılarak hizmete devam ettirilen tabip, yüksek mühendis, mühendis, askeri hakim ve öğretmen sınıflarından olan tümgeneral-tümamiral, tuğgeneral-tuğamirallerden ihtiyaç duyulanlar her yıl yeniden değerlendirilmek kaydıyla Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak Milli Savunma Bakanının teklifi üzerine Yüksek Askerî Şûranın üçte iki çoğunluğunun kararı ile rütbesinin yaş haddine kadar hizmete devam ettirilebilirler.

Zaruri hallerde hizmetin gereklerine göre Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak Milli Savunma Bakanının teklifi üzerine Yüksek Askerî Şûranın kararı ile bu bendin birinci, ikinci ve üçüncü fıkraları uyarınca hizmete devam ettirilen general ve amiral miktarı 47'ye kadar artırılabilir.

Yukarıdaki fıkralara göre hizmete devamına karar verilen general-amiraller (b) bendinde gösterilen miktarlar dışına çıkarılırlar.”

“i) Kuvvet Komutanlığına atanan orgeneral-oramiraller iki yıl bu görevde kalabilirler. Bu süre, Milli Savunma Bakanının inhası, Başbakanın imzalayacağı ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı kararname ile birer yıllık sürelerle yaş haddine kadar uzatılabilir. Görevdeki kalış sürelerinin tespitinde, atanmış buldukları yılın 30 Ağustos tarihi esas alınır.

Ancak bu süreler içinde rütbeye mahsus yaş haddini geçemeyecekleri gibi gerektiğinde atanma usulüne uygun bir işlemle Kuvvet Komutanlığı görevinden alınabilirler.

Kuvvet Komutanlığı esnasında rütbe bekleme süresi dolan orgeneral-oramiraller (b) bendinde belirtilen miktarlar dışına çıkarılırlar.”

“j) Hizmet ve görev ihtiyacı nedeniyle hizmete devam etmelerinde zaruret görülen orgeneral veya oramirallerin rütbe bekleme süreleri, Milli Savunma Bakanı ile Başbakanın imzalayacağı ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı müşterek kararname ile bir yıla kadar uzatılabilir. Bu suretle hizmete devam edecek orgeneral-oramiral sayısı üçten fazla olamaz.

Bu süre içinde rütbeye mahsus yaş haddini geçemeyecekleri gibi gerektiğinde rütbe bekleme süresinin uzatılması usulüne uygun bir işlemle emekliye sevk edilebilirler.

Bu şekilde hizmete devam ettirilen orgeneral-oramiraller (b) bendinde gösterilen miktarlar dışına çıkarılır.”

MADDE 22- 926 sayılı Kanunun 54 üncü maddesinin birinci fıkrasında yer alan “, Jandarma Genel Komutanlığından ve Sahil Güvenlik Komutanlığından” ibaresi ile aynı maddenin dördüncü fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 23- 926 sayılı Kanunun 67 nci maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve aynı fıkra aşağıdaki (c) bendi eklenmiştir.

“b) Fakülte, yüksek okul veya meslek yüksek okulları,

c) Milli Savunma Bakanlığı nam ve hesabına Bakanlıkça belirlenen fakülte, yüksek okul ve meslek yüksek okullarıdır.”

MADDE 24- 926 sayılı Kanunun 68 inci maddesinin birinci fıkrasına aşağıdaki (c) bendi eklenmiştir.

“c) Milli Savunma Bakanlığı nam ve hesabına eğitim göreceklein önlisans eğitimine gönderilmeleri ile askeri eğitimleri ve bu eğitimleri sırasında yapılacaklara ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle belirlenir.”

MADDE 25- 926 sayılı Kanunun 79 uncu maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan “Genelkurmay Başkanlığı tarafından tespit edilecek” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 26- 926 sayılı Kanunun 82 nci maddesinin birinci ve ikinci fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Astsubaylığa nasıp Milli Savunma Bakanının onayı ile yapılır.

Rütbe terfileri, ilgisine göre İçişleri Bakanının veya Milli Savunma Bakanının onayı ile yapılır.”

MADDE 27- 926 sayılı Kanunun 89 uncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“MADDE 89- Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıklarına ait astsubay kadroları, her yıl 30 Ağustos tarihine kadar sınıfı (varsa branşı) belirtilerek kuvvet komutanlıklarının teklifi üzerine Genelkurmay Başkanlığınca tespit edilir.”

MADDE 28- 926 sayılı Kanununun 109 uncu maddesinin beşinci fıkrasında yer alan “, Genelkurmay Başkanlığınca geçerli mazeret olarak değerlendirilen” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 29- 926 sayılı Kanununun 112 nci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “10” ibaresi “onbeş” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 30- 926 sayılı Kanununun 113 üncü maddesinin birinci fıkrasının (c) ve (d) bentleri aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve aynı fıkraya aşağıdaki bent eklenmiştir.

“c) Milli Savunma Üniversitesi bünyesindeki enstitülerde öğrenim görenlerin yükümlülükleri, buralarda geçen süreler kadar uzatılır.”

“d) Pilotaj eğitimini (pilot adaylarına verilen uçuş eğitimi) bitirenlerin yükümlülük süresi üç yıl daha uzatılır.”

“g) Yükümlülük sürelerinin bu madde hükümlerine göre uzatılan kısmı toplamı 20 yılı geçemez.”

MADDE 31- 926 sayılı Kanununun 114 üncü maddesinin birinci fıkrasında yer alan “10” ibaresi “onbeş” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 32- 926 sayılı Kanununun 116 ncı maddesinin birinci fıkrasında yer alan “ilgili kuvvet komutanları, Jandarma Genel Komutanı veya Sahil Güvenlik Komutanının” ibaresi “ilgili kuvvet komutanının” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 33- 926 sayılı Kanununun 119 uncu maddesinin birinci fıkrasında yer alan “Milli Savunma ve İçişleri Bakanlıklarınca” ibaresi “Milli Savunma Bakanlığınca” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 34- 926 sayılı Kanununun 120 nci maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan “kuvvet komutanlıkları, Jandarma Genel Komutanlığı veya Sahil Güvenlik Komutanlığınca” ibaresi “kuvvet komutanlıklarınca” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 35- 926 sayılı Kanununun 121 inci maddesinin birinci fıkrasının (b), (c) ve (d) bentleri aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve aynı maddenin ikinci fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

“b) General ve amirallerin atanmaları, Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak müşterek kararlar,

c) Kuvvet Komutanlarının atanmaları, müşterek kararlar,

d) Askerî hâkimlerin atanmaları özel kanunları gereğince;”

MADDE 36- 926 sayılı Kanununun 124 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“MADDE 124- Muvazzaf subay ve astsubaylar, Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı hizmetlerinden başka bir göreve verilemezler. Ancak, zorunlu durumlarda Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak Milli Savunma Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı kadrolarında gösterilmek ve aylık, ödenek, her türlü zam ve tazminatlar ile diğer mali ve sosyal hak ve yardımlarını ve istihkaklarını mevcut hükümler çerçevesinde, kendi bağlı bulunduğu Bakanlık bütçesinden almak şartı ile Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı dışındaki Devlet hizmetleri ile Türk Hava Kurumu hizmetlerinde görevlendirilebilirler. Bu personelin görev süresi azami iki yıl olup görevlendirme süresi Bakanlar Kurulu kararında belirtilir. Milli Savunma Bakanlığının teklifi ile bu süre kısaltılabilir veya uzatılabilir. Görev süresi uzatılmayan personel, yeni bir karara gerek kalmaksızın görev süresinin sonunda Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı kadrolarındaki asli görevine iade edilir.

Müşterek kararlar atananlar hariç olmak üzere subay ve astsubaylar, her türlü zam ve tazminatlar ile diğer mali ve sosyal hak ve yardımlarını ve istihkaklarını mevcut hükümler çerçevesinde Milli Savunma Bakanlığında almak şartıyla Milli Savunma Bakanı tarafından Milli Savunma Bakanlığının bağlı, ilgili ve ilişkili kurum ve kuruluşlarında görevlendirilebilirler.”

MADDE 37- 926 sayılı Kanununun 126 ncı maddesinin birinci fıkrasının (d) bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“d) Türk Silâhlı Kuvvetlerinde gerekli uzmanlık dallarında ve ihtiyaç duyulan branşlarda yurt içinde öğrenim için general ve amirallere Milli Savunma Bakanlığınca, bu Kanun kapsamına giren diğer personelden Genelkurmay Başkanlığına bağlı olanlara Genelkurmay Başkanlığınca, Milli Savunma Bakanlığınca bağlı olanlara

Milli Savunma Bakanlığınca, özlük hakları saklı kalmak şartıyla öğrenim süresi kadar veya eğitim öğretim programının özelliğine göre ve programın safhaları dikkate alınarak ihtiyaç duyulan sürelerde bölümler halinde izin verilebilir.”

MADDE 38- 926 sayılı Kanununun 127 nci maddesinin birinci fıkrasının giriş cümlesi aşağıdaki şekilde ve ikinci fıkrasında yer alan “Genelkurmay Başkanlığınca” ibaresi “Milli Savunma Bakanlığınca” şeklinde değiştirilmiştir.

“Türk Silahlı Kuvvetleri personelinden general ve amirallere Milli Savunma Bakanlığınca, bu Kanun kapsamına giren diğer personelden Genelkurmay Başkanlığına bağlı olanlara Genelkurmay Başkanlığınca, Milli Savunma Bakanlığınca bağlı olanlara Milli Savunma Bakanlığınca;”

MADDE 39- 926 sayılı Kanununun 132 nci maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 40- 926 sayılı Kanununun 134 üncü maddesinin birinci fıkrasında yer alan “ve İçişleri Bakanlıklarınca müştereken tanzim edilecek” ibaresi “tarafından çıkarılan” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 41- 926 sayılı Kanununun 150 nci maddesinin üçüncü fıkrasının ikinci cümlesi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 42- 926 sayılı Kanununun 202 nci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “(Jandarma ve Sahil Güvenlik Komutanlığı dahil)” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 43- 926 sayılı Kanununun ek 4 üncü maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Milli Savunma Üniversitesi ile sınıf okullarında ders görevi verilenlerin ücreti:

EK MADDE 4- Milli Savunma Üniversitesi ile sınıf okullarında ders görevi verilen üniversite öğretim üyeleri, öğretim görevlileri veya profesör, doçent, yardımcı doçent unvanını kazanmış asker ve sivil kişiler ile öğretim görevliliği niteliği üniversite senatosunca kabul edilen asker ve sivil kişilere ders saati başına ödenecek ücret her yıl bütçe kanunlarında gösterilir.”

MADDE 44- 926 sayılı Kanunun ek 10 uncu maddesinin birinci fıkrasında yer alan “muvafakati ve” ibaresi “görüşü alınarak” şeklinde ve ikinci fıkrasında yer alan “muvafakati,” ibaresi “görüşü alınarak” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 45- 926 sayılı Kanunun ek 17 nci maddesinin (Ç) fıkrasının üçüncü paragrafının ikinci, üçüncü ve dördüncü cümleleri ile dördüncü paragrafı aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığına ait kadrolarda ihtiyaç duyulması halinde Sağlık Bakanlığına bağlı sağlık kurum ve kuruluşlarında veya üniversite hastanelerinde görevli öğretim üyeleri ile diğer sağlık personeli, Sağlık Bakanlığı veya Yükseköğretim Kurulu tarafından görevlendirilebilir. Bu şekilde görevlendirilen öğretim üyesi, uzman tabip, uzman diş tabibi, tabip ve diş tabiplerine de döner sermaye ödemeleri dikkate alınmak suretiyle sağlık hizmetleri tazminatı ödenir. Görevlendirileceklere ödenecek sağlık hizmetleri tazminatına ilişkin hususlar aşağıda belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde ayrıca belirlenir.”

“Sağlık hizmetleri tazminatının oranları ile usul ve esasları, personelin rütbesi, unvanı, görevi, çalışma şartları ve süresi, görev yeri ve özellikleri, eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetleri ve mesleki uygulamaları ve özellik arz eden riskli bölümlerde çalışma gibi hizmete katkı unsurları esas alınarak Genelkurmay Başkanlığı ve Maliye Bakanlığının görüşleri alınarak Milli Savunma Bakanlığınca belirlenir.”

MADDE 46- 926 sayılı Kanuna aşağıdaki geçici maddeler eklenmiştir.

“GEÇİCİ MADDE 42- Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce astsubaylıktan subaylığa, uzman jandarmalıktan veya uzman erbaşlıktan astsubaylığa geçmiş olanlar için yaş hadleri aşağıda belirtilmiştir.

Rütbe	Yaş Haddi
Teğmen, üsteğmen	49
Yüzbaşı	55
Binbaşı	56

Yarbay	57
Albay	60
Astsubay çavuş, kıdemli çavuş	43
Üstçavuş, kıdemli üstçavuş	52
Başçavuş	54
Kıdemli Başçavuş	55

GEÇİCİ MADDE 43- 2020-2021 eğitim ve öğretim yılı sonuna kadar olmak kaydıyla, bu Kanunun 150 nci ve ek 4 üncü maddesi kapsamında Milli Savunma Bakanlığına bağlı yükseköğretim kurumlarında ders vermek üzere görevlendirilen emekli subay ve astsubaylar ile emekli öğretim elemanlarına (varsa akademik unvanları da gözönünde bulundurularak) 2914 sayılı Kanuna göre belirlenen tutarın üç katını geçmemek üzere ek ders ücreti ödenir. Bu kapsamda ödenecek ek ders ücreti haftada 10 saati geçemez. Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Maliye Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığınca müştereken belirlenir.

GEÇİCİ MADDE 44- Bu Kanunun geçici 38 inci maddesinin 109 uncu madde hükümlerine göre subay nasbedilmiş olanlar hakkındaki hükümleri, 3/7/2003 tarihli ve 4917 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce bu Kanunun 14 üncü maddesi hükümlerine göre astsubaylıktan subaylığa geçenler ile bunlardan bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce bu görevleri üzerinden emekli, adi malullük veya vazife malullüğü aylığı ile dul ve yetim aylığı alanlar hakkında da aynı usul ve esaslar çerçevesinde uygulanır.”

MADDE 47- 926 sayılı Kanunun ek geçici 36 ncı maddesinin dördüncü fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 48- 926 sayılı Kanunun ek geçici 46 ncı maddesinin ikinci fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 49- 926 sayılı Kanunun ek geçici 80 inci maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve aynı maddenin dördüncü fıkrasının ikinci cümlesi yürürlükten kaldırılmıştır.

“10/7/2003 tarihinden önce 109 uncu maddeye göre astsubaylıktan subaylığa geçirilenlerin yükselebilecekleri rütbe ve rütbe bekleme süreleri aşağıda belirtilmiştir.

<u>Rütbeler</u>	<u>Normal Bekleme Süreleri</u>
Teğmen	3 yıl
Üsteğmen	6 yıl
Yüzbaşı	6 yıl”

MADDE 50- 926 sayılı Kanunun ek geçici 91 inci maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 51- 926 sayılı Kanuna aşağıdaki ek geçici maddeler eklenmiştir.

“EK GEÇİCİ MADDE 95- Mülga ek 26 ncı madde kapsamında Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığına ait kadrolarda görevlendirilmiş olan öğretim üyesi, uzman tabip, uzman diş tabibi, tabip ve diş tabiplerine 31/7/2016 tarihinden bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihe kadar ödenmeyen sağlık hizmetleri tazminatı ödenir.

EK GEÇİCİ MADDE 96- Gerekli düzenlemeler yapıncaya kadar Türk Silahlı Kuvvetleri özel bakım merkezleri, mülga 17/11/1983 tarihli ve 2957 sayılı Bazı Askerî Hastanelere Döner Sermaye Tahsisine Dair Kanun ve bu Kanun uyarınca çıkarılan yönetmelik hükümlerine göre faaliyetlerine devam ederler.”

MADDE 52- 31/7/1970 tarihli ve 1325 sayılı Milli Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanuna aşağıdaki geçici madde eklenmiştir.

“GEÇİCİ MADDE 9- 31/12/2020 tarihini geçmemek kaydıyla, personel ve askeri öğrenci temin faaliyetleri için oluşturulan komisyonlarda diğer kamu kurum ve kuruluşları ile üniversitelerden ve Milli Savunma Bakanlığı veya Genelkurmay Başkanlığından Milli Savunma Bakanı onayı ile görevlendirilenlere, görev yaptıkları her gün için (1.000) gösterge ve ayda (15.000) gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak tutarı geçmemek üzere ücret ödenir. Ödenecek ücret, damga vergisi hariç herhangi bir vergi ve kesintiye tabi tutulmaz.”

MADDE 53- 28/2/1982 tarihli ve 2629 sayılı Uçuş, Paraşüt, Denizaltı, Dalgıç ve Kurbağa Adam Hizmetleri Tazminat Kanununun 7 nci maddesinin (d) fıkrasına aşağıdaki bent eklenmiştir.

“2. Paraşütçü, denizaltıcı, dalgıç ve kurbağa adamlardan hizmet yılı içerisinde zorunlu atlayış miktarlarını ve dalış sürelerini sınır ötesi operasyonlar nedeniyle tamamlayamayanlar hakkında statü ve hakları saklı kalmak üzere 3 yıla kadar yıllık zorunlu atlayış miktarı ve dalış süresi aranmaz.”

MADDE 54- 2629 sayılı Kanuna aşağıdaki geçici madde eklenmiştir.

“GEÇİCİ MADDE 8- Terör örgütlerine veya Milli Güvenlik Kurulunca Devletin milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu karar verilen yapı, oluşum veya gruplara üyeliği, mensubiyeti veya iltisakı yahut bunlarla irtibatı olduğu değerlendirilerek ihraç edilen personel hariç olmak kaydı ile, 2015-2016 hizmet yılı içerisinde zorunlu atlayış miktarlarını ve dalış sürelerini 15 Temmuz 2016 tarihi ve sonrasında tamamlayamayanlar hakkında, statü ve hakları saklı kalmak üzere 7 nci maddede düzenlenen yıllık zorunlu atlayış miktarı ve dalış süreleri aranmaz. Bu kapsamda bulunan personel, bu Kanunun öngördüğü haklardan aynen istifade eder.”

MADDE 55- 30/5/1985 tarihli ve 3212 sayılı Silahlı Kuvvetler İhtiyaç Fazlası Mal ve Hizmetlerinin Satış, Hibe, Devir ve Elden Çıkarılması; Diğer Devletler Adına Yurt Dışı ve Yurt İçi Alımların Yapılması ve Eğitim Görecek Yabancı Personel Hakkında Kanunun 2 nci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “İlgisine göre İçişleri Bakanlığı veya” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 56- 3212 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin üçüncü fıkrası aşağıdaki şekilde, beşinci fıkrasında yer alan “Genelkurmay Başkanlığınca tespit edilen” ibaresi “Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığınca müştereken tespit edilen” şeklinde ve aynı maddenin birinci fıkrasında yer alan “, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçelerinin” ibaresi “bütçesinin” şeklinde değiştirilmiş, ikinci fıkrasında yer alan “, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı” ibaresi ve beşinci fıkrasının (2) numaralı bendi yürürlükten kaldırılmıştır.

“Özel döviz hesabına kaydedilen bu dövizler, Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak Milli Savunma Bakanlığının vereceği talimata uygun şekilde Türkiye

Cumhuriyet Merkez Bankasınca Türk Lirası nakti aranmaksızın bekletilmeden transfer edilir.”

MADDE 57- 3212 sayılı Kanunun 5 inci maddesinde yer alan “ve İçişleri bakanlıkları” ibaresi “Bakanlığı” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 58- 3212 sayılı Kanunun 7 nci maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekilde, aynı maddenin üçüncü fıkrasında yer alan “ilgili bakanın” ibaresi “Milli Savunma Bakanının” şeklinde ve “ilgili bakan” ibaresi “Milli Savunma Bakanı” şeklinde değiştirilmiş ve aynı maddeye aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“Bu Kanun hükümlerinin uygulanmasına dair her türlü faaliyet ve muamelelerin yapılmasına ilişkin usul ve esaslar, Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak Milli Savunma Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile tespit edilir.”

“Parasal limiti ve cinsi her yıl Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen mal veya hizmetlerin, anlaşma akdedilmeksizin dost veya müttefik devletlere ve bu devletlerde bulunan kamu veya özel nitelikteki kurum ve kuruluşlara hibesi, mübadelesi veya yardım olarak verilmesine Milli Savunma Bakanı yetkilidir.”

MADDE 59- 3212 sayılı Kanunun 8 inci maddesinde yer alan “ücretinin” ibaresi “ücretinden” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 60- 18/3/1986 tarihli ve 3269 sayılı Uzman Erbaş Kanununun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının birinci cümlesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Kuvvet komutanlıkları, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından hazırlanan ve ilgisine göre Milli Savunma veya İçişleri Bakanlıklarınca onaylanan uzman onbaşı ve uzman çavuş kadrolarına göre her yıl alınacak uzman erbaşlarla ilgili kadro görev yerleri yayımlanarak duyurulur.”

MADDE 61- 3269 sayılı Kanunun 5 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “Sahil Güvenlik Komutanlığı ile Genelkurmay Başkanlığınca” ibaresi “Sahil Güvenlik Komutanlığınca” şeklinde ve üçüncü fıkrasında yer alan “Genelkurmay Başkanının” ibaresi “ilgisine göre Milli Savunma veya İçişleri Bakanlıklarının” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 62- 3269 sayılı Kanununun 10 uncu maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan “asker hastanelerinde, asker hastanelerinin bulunmadığı garnizonlarda ise” ve “ve asker hastanelerinden” ibareleri ile aynı maddenin dördüncü fıkrasında yer alan “asker hastanelerinden veya” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 63- 3269 sayılı Kanununun 15 inci maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (1) numaralı alt bendi aşağıdaki şekilde ve dördüncü fıkrasında yer alan “on” ibaresi “onbeş” şeklinde değiştirilmiş ve birinci fıkrasının (a) bendinin (1) numaralı alt bendinde yer alan “Genelkurmay Başkanlığı tarafından tespit edilecek” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

“1) Lise veya dengi okullardan mezun olmak,”

MADDE 64- 3269 sayılı Kanununun 16 ncı maddesinin dördüncü fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Asgari dört yıl fiili hizmetlerini, komando birliklerinde komando olarak veya kadro görev yeri sadece yüzer birliklerde bulunan sınıflarda tamamlamış olan uzman erbaşlar ile uzman erbaşların istihdam edildiği kadro görev yerinin herhangi bir nedenle kaldırılması veya bu kadrolarda uzman erbaş istihdam edilmesine gerek kalmaması durumlarında uzman erbaşlar, kuvvet komutanlıkları tarafından, ihtisas sahibi olduğu diğer birliklerdeki boş olan uzman erbaş kadro görev yerlerine atanabilirler veya başka bir sınıfta istihdam edilebilirler. Bu durumda olan uzman erbaşların ilgili kuvvet komutanlıklarının, görüşleri alındıktan sonra Milli Savunma Bakanlığı tarafından kuvvetleri değiştirilebilir. 5 inci maddenin birinci fıkrasının (b) bendinde belirtilen uzman erbaşlar, istihdam edildiği kadro görev yerinin herhangi bir nedenle kaldırılması veya bu kadrolarda uzman erbaş istihdam edilmesine gerek kalmaması durumlarında, kuvvet komutanlıkları tarafından sağlık niteliklerine uygun diğer birliklerdeki boş olan uzman erbaş kadro görev yerlerine atanabilir. Bu fıkra uyarınca atanan, kuvvet veya sınıf değişikliği işlemine tabi tutulan uzman erbaşlar, sözleşmenin feshini isteyebilir. Bu şekilde sözleşmenin feshini isteyen uzman erbaşların istekleri kabul edilir ve bunlara bu Kanun esaslarına göre tahakkuk edecek ikramiye ödenir.”

MADDE 65- 3269 sayılı Kanununun ek 1 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“EK MADDE 1- İlköğretim mezunlarından ihtiyaç duyulacak özel ihtisası gerektiren sınıf, branş ve ihtisaslarda çok üstün başarı belgesi alanlar; kuvvet komutanları, Jandarma

Genel Komutanı veya Sahil Güvenlik Komutanının kararı ile uzman erbaş olarak alınabilirler. Bunların uzman çavuşluğa yükselmelerinde lise mezunu olma şartı aranmaz.”

MADDE 66- 13/6/2001 tarihli ve 4678 sayılı Türk Silahlı Kuvvetlerinde İstihdam Edilecek Sözleşmeli Subay ve Astsubaylar Hakkında Kanunun 6 ncı maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “Genelkurmay Başkanının” ibaresi “ilgisine göre Milli Savunma Bakanlığı veya İçişleri Bakanlığının” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 67- 4678 sayılı Kanunun 7 nci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “on” ibaresi “onbeş” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 68- 4678 sayılı Kanunun 8 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “Genelkurmay Başkanlığınca tespit edilecek bölüm veya branşlarda” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 69- 4678 sayılı Kanunun 11 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “on” ibaresi “onbeş” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 70- 4678 sayılı Kanunun 16 ncı maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan “asker hastanelerinin bulunmadığı garnizonlarda ise” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 71- 4678 sayılı Kanuna aşağıdaki geçici madde eklenmiştir.

“GEÇİCİ MADDE 1- Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihte onikinci hizmet yılını tamamlamış olan sözleşmeli subay ve astsubaylara, diğer şartları taşımaları kaydıyla, yapılacak ilk muvazzaf subay veya astsubaylığa geçiş sınavına müracaat hakkı verilir.”

MADDE 72- 21/4/2005 tarihli ve 5335 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 30 uncu maddesinin dördüncü fıkrasının (j) bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“j) 27/7/1967 tarihli ve 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun ek 36 ncı maddesi kapsamında istihdam edilen ihtiyat pilotlar ile Milli Savunma Bakanlığı ve bağlı birimlerinde personel ve askeri öğrenci temin faaliyetine yönelik hizmetlerin yürütülmesi için görevlendirilen emekli subay ve astsubaylar,”

MADDE 73- 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 3 üncü maddesinin birinci fıkrasının (10) numaralı bendinde yer alan “60 ıncı maddenin birinci fıkrasının (c) bendinin (1), (2) ve (7) numaralı alt bentleri ile yedinci ve sekizinci” ibaresi “60 ıncı maddenin birinci fıkrasının (c) bendinin (1), (2) ve (7) numaralı alt bentleri ile yedinci, sekizinci ve onikinci” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 74- 5510 sayılı Kanunun 60 ıncı maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan “6 ncı maddenin birinci fıkrasının (d),” ibaresi “6 ncı maddenin birinci fıkrasının” şeklinde değiştirilmiş ve aynı maddeye aşağıdaki fıkralar eklenmiştir.

“Askerlik hizmetlerini er ve erbaş olarak yapmakta olanlar askere sevk tarihi ile terhis tarihi arasında, yedek subay öğrencileri ve adayları askere sevk tarihi ile yedek subay nasip tarihi arasında, askeri öğrenci adayları ile Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi öğrenci adayları ise intibak eğitimine başladıkları tarih ile yemin ettikleri tarih arasında primleri ilgili kamu idaresi tarafından karşılanmak suretiyle genel sağlık sigortalısı sayılır. Bu sürenin hesabında, mevzuatı uyarınca askerlik hizmet süresinden sayılmayan haller (sağlık sebebi hariç) dikkate alınmaz. Bu kapsamda genel sağlık sigortalısı sayıldıkları sürece bu maddenin diğer fıkraları kapsamında genel sağlık sigortalısı ve genel sağlık sigortalısının bakmakla yükümlü olduğu kişi sayılmazlar.

Uluslararası Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşmaları kapsamında Türkiye’de eğitim ve öğretim gören yabancı uyruklu misafir askeri personel ile bakmakla yükümlü oldukları aile fertlerinden, söz konusu anlaşmada sağlık hizmeti giderleri, kabul eden devlet tarafından karşılanacağı hüküm altına alınanlar genel sağlık sigortalısı sayılır.

Uluslararası Eğitim İşbirliği Anlaşmaları kapsamında Türkiye’de Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı ile Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Başkanlığında eğitim ve öğretim gören yabancı uyruklu misafir personel ile bakmakla yükümlü oldukları aile fertlerinden, söz konusu anlaşmada sağlık hizmeti giderleri, kabul eden devlet tarafından karşılanacağı hüküm altına alınanlar genel sağlık sigortalısı sayılır.”

MADDE 75- 5510 sayılı Kanunun 61 inci maddesinin yedinci fıkrasından sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“60 ıncı maddenin onikinci fıkrası kapsamındaki er ve erbaşlar ile yedek subay öğrencileri ve adaylarının genel sağlık sigortası bildirimini, askerlik şubesinden sevk tarihi, askeri ğrenci adayları ile Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi ğrenci adaylarının genel sağlık sigortası bildirimini, intibak başlangış eğitimine başladıkları tarih itibarıyla; 60 ıncı maddenin onnc ve ondördüncü fıkraları kapsamında sayılanların bildirimini, personelin eğitim ve öğretime başladığı tarih itibarıyla ilgili kamu idaresi tarafından yapılır.”

MADDE 76- 5510 sayılı Kanunun 63 üncü maddesine dördüncü fıkrasından sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“60 ıncı maddenin onikinci fıkrası kapsamında genel sağlık sigortalısı sayılanlara bu maddeye göre yöntem, tür, miktar ve kullanım süreleri belirlenen, Kurumca finansmanı sağlanan sağlık hizmetleri dışında sunulan sağlık hizmetlerinin usul ve esasları İçişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve Kurumca müştereken belirlenir.”

MADDE 77- 5510 sayılı Kanunun 65 ıncı maddesinin birinci fıkrasına birinci cümlesinden sonra gelmek üzere aşağıdaki cümle eklenmiştir.

“Bu hüküm, 60 ıncı maddenin onikinci, onnc ve ondördüncü fıkralarında sayılan kişiler için uygulanmaz.”

MADDE 78- 5510 sayılı Kanunun 66 ncı maddesinin birinci fıkrasına aşağıdaki bent eklenmiştir.

“e) 60 ıncı maddenin onikinci fıkrası kapsamında genel sağlık sigortalısı sayılanlardan özel mevzuatlarında belirtilen usule uygun olarak sürekli veya geçici görevle gönderilenlere,”

MADDE 79- 5510 sayılı Kanunun 67 nci maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinde yer alan “(c) ve (f) bentleri hariç diğer bentleri gereği” ibaresi “(c) ve (f) bentleri ile aynı maddenin onikinci, onnc ve ondördüncü fıkraları hariç” şeklinde değiştirilmiş ve aynı maddenin dördüncü fıkrasına aşağıdaki cümle eklenmiştir.

“60 ıncı maddenin onikinci fıkrası kapsamındaki genel sağlık sigortalılığı sona erenler, terhis tarihinden itibaren 30 gün süreyle genel sağlık sigortasından yararlanırlar.”

MADDE 80- 5510 sayılı Kanunun 69 uncu maddesinin birinci fıkrasına aşağıdaki bent eklenmiştir.

“h) 60 ıncı maddenin onikinci, onüçüncü ve ondördüncü fıkraları kapsamında genel sağlık sigortalısı sayılanlar.”

MADDE 81- 5510 sayılı Kanunun 70 inci maddesinin ikinci fıkrasının ikinci cümlesine “alt bentlerinde” ibaresinden sonra gelmek üzere “sayılanlar ile aynı maddenin onikinci, onüçüncü ve ondördüncü fıkraları kapsamında genel sağlık sigortalısı” ibaresi eklenmiştir.

MADDE 82- 5510 sayılı Kanunun 73 üncü maddesinin ikinci fıkrasının üçüncü cümlesine “yükümlü oldukları” ibaresinden sonra gelmek üzere “kişiler ile aynı maddenin onikinci, onüçüncü ve ondördüncü fıkraları kapsamında genel sağlık sigortalısı sayılan” ibaresi eklenmiştir.

MADDE 83- 5510 sayılı Kanunun 80 inci maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan “60 ıncı maddenin birinci fıkrasının (c) bendinde belirtilen kişiler için asgari ücret” ibaresi “60 ıncı maddenin birinci fıkrasının (c) bendi ile onikinci, onüçüncü ve ondördüncü fıkralarında belirtilen kişiler için asgari ücret” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 84- 5510 sayılı Kanunun 87 nci maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinde yer alan “(c) bendinde” ibaresi “(c) bendi ile aynı maddenin onikinci, onüçüncü ve ondördüncü fıkralarında” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 85- 5510 sayılı Kanunun 88 inci maddesinin üçüncü fıkrasına “(g) bentleri” ibaresinden sonra gelmek üzere “ile aynı maddenin onikinci, onüçüncü ve ondördüncü fıkraları” ibaresi eklenmiş ve aynı maddenin beşinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“60 ıncı maddenin birinci fıkrasının (c) bendi ile aynı maddenin onikinci, onüçüncü ve ondördüncü fıkraları kapsamına girenler için prim ödeme yükümlülerinin ödeyecekleri genel sağlık sigortası primi; primin tahakkuk ettirileceği ay itibarıyla anılan maddenin birinci fıkrasının (c) bendinin (1) ve (2) numaralı alt bentleri ve onikincifıkrası ile bakmakla yükümlü oldukları kişiler dahil olmak

üzere onüçüncü ve ondördüncü fıkralarında sayılan kişi sayısının üçe bölünmesi suretiyle bulunacak kişi sayısı, aynı maddenin birinci fıkrasının (c) bendinin (3) ila (10) numaralı alt bentlerinde sayılan kişiler için ise kişi sayısı esas alınarak hesaplanır. Ancak 60 ıncı maddenin birinci fıkrasının (c) bendi kapsamındaki kişilerden aynı zamanda anılan fıkranın diğer bentleri kapsamına girerek genel sağlık sigortalısı sayılanlar, bu fıkraya göre tespit edilecek kişi sayısı hesabına dahil edilmez. Ayrıca 60 ıncı maddenin onikinci fıkrasındaki genel sağlık sigortalılığı kapsamında başlayan tedavilerin 67 nci maddenin dördüncü fıkrasında belirtilen süreyi aşması halinde, bir yıla kadar genel sağlık sigortası primleri, 87 nci maddenin birinci fıkrasının (c) bendi gereği ilgili kamu idaresi tarafından ödenmek suretiyle sağlık hizmetlerinden yararlandırılırlar.”

MADDE 86- 21/11/2007 tarihli ve 5715 sayılı Türk Silâhlı Kuvvetleri Hasta Besleme Kanununun 4 üncü maddesinin beşinci fıkrasının son cümlesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Ayrıca askerî öğrenci, er ve erbaşlardan Türk Silahlı Kuvvetlerine ait yataklı tedavi yerleri ile diğer resmi sağlık kuruluşlarından taburcu olanlara, gerekli görüldüğünde, birliğine veya varacağı yere bağlı olarak uygun cins ve miktarda kumanya verilir.”

MADDE 87- 31/1/2013 tarihli ve 6413 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanununun 2 nci maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“(1) Bu Kanun; askeri hâkimler hariç subaylar, astsubaylar, uzman erbaşlar, sözleşmeli erbaş ve erler, erbaş ve erler ile askeri öğrencileri kapsar.”

MADDE 88- 6413 sayılı Kanunun 7 nci maddesine üçüncü fıkrasından sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiş ve diğer fıkralar buna göre teselsül ettirilmiştir.

“(4) Milli Savunma Bakanınca gerek görülmesi halinde Bakanlık Teftiş Kurulu Başkanlığınca da disiplin soruşturması yürütülebilir.”

MADDE 89- 6413 sayılı Kanunun 8 inci maddesinin üçüncü fıkrasının (c) bendinde yer alan “, uzman jandarma” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 90- 6413 sayılı Kanunun Dördüncü Bölümünün başlığında yer alan “, Uzman Jandarma” ibaresi ile 11 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “, uzman jandarma” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 91- 6413 sayılı Kanunun 13 üncü maddesinin ikinci ve dördüncü fıkraları aşağıdaki şekilde ve üçüncü fıkrasında yer alan “Genelkurmay Başkanının” ibaresi “Genelkurmay Başkanı veya Milli Savunma Bakanının” şeklinde değiştirilmiştir.

“(2) Silahlı Kuvvetlerden ayırma cezası; Milli Savunma Bakanlığı ve kuvvet komutanlıklarında oluşturulacak yüksek disiplin kurulları tarafından verilir. Kararlar, ilgisine göre Milli Savunma Bakanı veya ilgili kuvvet komutanı onayı ile yerine getirilir. General ve amiraller hakkında ise Genelkurmay Başkanlığında teşkil edilecek yüksek disiplin kurulu tarafından verilir ve yerine getirilir.”

“(4) Kuvvet komutanlıklarında teşkil edilecek yüksek disiplin kurulları; kurmay başkanının başkanlığında personel, istihbarat ve harekât başkanları, personel ve tayin dairesi başkanları, adli müşavir veya hukuk müşaviri, kıdem, sicil ve personel yönetimi ile ilgili şube müdürlerinden oluşur. Genelkurmay Başkanlığı Yüksek Disiplin Kurulu; Genelkurmay Başkanının başkanlığında kuvvet komutanları ile Genelkurmay İkinci Başkanı, Genelkurmay Personel Başkanı ve Genelkurmay Adli Müşavirinden oluşur. Milli Savunma Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatında görevli personel hakkında karar vermek üzere teşkil edilecek Milli Savunma Bakanlığı Yüksek Disiplin Kurulu; Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarının başkanlığında personel ve hukuk hizmetlerinden sorumlu müsteşar yardımcıları ile Personel Genel Müdürü ve Hukuk Müşavirinden oluşur. Yüksek disiplin kurullarında kararlar oy çokluğu ile alınır. Oylar dağılırsa, hakkında tahkikat yapılanın en çok aleyhinde olan oy, çoğunluk elde edilinceye kadar kendisine daha yakın olan oya tabi olur.”

MADDE 92- 6413 sayılı Kanunun 21 inci maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve aynı maddeye aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“(1) Aşağıda belirtilen durumlar disiplinsizliği alışkanlık hâline getirme olarak kabul edilir ve sözleşmeli subay ve astsubaylar hariç subaylar ve astsubaylar hakkında ayırma cezası verilebilir.”

“(3) Disiplin ceza puanına bağlı olarak ayırma cezası verilmesi istemiyle gelen dosyaların incelenmesi sonucunda yüksek disiplin kurulunca, cezaların usulüne uygun verilmediğine veya ceza tayininde objektiflikten uzaklaşıldığına kanaat getirilirse verilen cezaların tamamının veya bir kısmının kaldırılmasına yahut personelin görev yerinin değiştirilmesine ve durumunun bir yıllık deneme süresi sonunda yeniden incelenmesine karar verilir.”

MADDE 93- 6413 sayılı Kanunun 29 uncu maddesinin birinci ve dördüncü fıkralarında yer alan “uzman jandarma,” ibareleri yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 94- 6413 sayılı Kanunun 30 uncu maddesinin ikinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“(2) Subay, astsubay, uzman erbaşlar ile sözleşmeli erbaş ve erlere verilen disiplin cezalarına ilişkin evrakın birer sureti personelin mensubu olduğu kuvvet komutanlıklarına gönderilir.”

MADDE 95- 6413 sayılı Kanunun 32 nci maddesinin birinci ve dördüncü fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve aynı maddenin ikinci fıkrasında yer alan “, Jandarma Genel Komutanlığı veya Sahil Güvenlik Komutanlığı” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

“(1) Bu Kanunla verilen görevleri yapmak üzere, asgari tugay (Deniz ve Hava Kuvvetlerinde eşidi) veya ihtiyaç duyulması hâlinde daha alt seviyedeki birlik, karargâh ve kurumlarda bir disiplin kurulu teşkil edilir.”

“(4) Disiplin kurullarının yetki alanı ilgili kuvvet komutanlıkları tarafından belirlenir. Birden fazla kuvvete mensup birliklerin bulunduğu garnizonlardaki görev ve yetkiye ilişkin hususlar ilgili kuvvet komutanlıklarının teklifi üzerine Milli Savunma Bakanlığınca belirlenir.”

MADDE 96- 6413 sayılı Kanunun 43 üncü maddesinin birinci fıkrasında yer alan “uzman jandarma,” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 97- 6413 sayılı Kanunun 49 uncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“MADDE 49- (1) Disiplin soruşturması ve tahkikat usul ve esasları, disiplin cezalarının verilmesi ve yerine getirilmesine ilişkin usul ve esaslar ile bu Kanunun uygulanmasına

yönelik diğer hususlar Milli Savunma Bakanlığınca çıkarılan yönetmelikler ile düzenlenir.”

MADDE 98- 9/11/2016 tarihli ve 6756 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirlerin Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesi Hakkında Kanunun 106 ncı maddesinin yedinci fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 99- Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin;

a) 73 ila 85 inci maddeleri ile 98 inci maddesi 1/3/2017 tarihinde,

b) Diğer hükümleri yayımı tarihinde,

yürürlüğe girer.

MADDE 100- Bu Kanun Hükmünde Kararname hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

1982 TC. ANAYASASI GEÇİCİ 15. MADDE

1982 TC Anayasası, geçici 15. Madde: “12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin başkanlık divanını oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan, 2356 sayılı kanunla kurulu Milli Güvenlik Konseyi'nin, bu konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı kurucu meclis hakkında görev ifa eden danışma meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz. Bu karar ve tasarrufların idarece veya yetkili kılınmış organ, mercii ve görevlilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar tasarrufta bulunanlar ve uygulayanlar hakkında da yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır.